Źródła do dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego i Podlasia.
Opisy parafii diecezji wileńskiej z 1784 roku.
Pod redakcją Józefa Maroszka

REPOZYTORIUM WIEDZY

Opisy parafii **diecezji wileńskiej z 1784 roku**

T. 3 Dekanat Olwita

opracował
Tomasz Naruszewicz

Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2007-2009 jako projekt badawczy nr N N108 1536 33. *„Opisy parafii diecezji wileńskiej z roku 1784 – edycja źródła”* pod red. Józefa Maroszka.

Bakałarzewo 2009

Opisy parafii diecezji wileńskiej z 1784 r.
Redaktor serii prof. Józef Maroszek

Opisy dekanatu Olwita z 1784 r.

opr. Tomasz Naruszewicz

Opracowanie zamieszczonych materiałów historycznych zostało sfinansowane przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego ze środków na naukę w latach 2007-2009, w ramach projektu badawczego NN108153633 „Opisy parafii diecezji wileńskiej z roku 1784 – edycja źródła", obejmującego opracowanie edytorskie dekanatów: brasławskiego, mińskiego i olwickiego. Opiekunem naukowym był dr hab. Józef Maroszek, prof. UwB.

Spis treści

WSTĘP **6**

[K. 50V] **RAPORT DEKANATU OLWICKIEGO, PLEBANII ALFABET PORZĄDKIEM UŁOŻONYCH W ROKU 1784.** **52**

1. BAKAŁARZEWO **53**

2. BARTNIKI **59**

3. FILIPÓW **63**

4. GIŻE **68**

5. GRAŻYSZKI **72**

6. JANÓWKA **76**

7. JELENIEWO **84**

8. KALWARIA **92**

9. KIETURWŁÓKI **103**

10. LUBOWO **108**

11. LUDWINÓW **112**

12. ŁANKIELISZKI **118**

13. OLWITA **125**

14. PILWISZKI **135**

15. POJEWONIE **140**

16. PRZEROŚL **144**

17. RACZKI **149**

18. SUWAŁKI **153**

19. WIGRY **157**

20. WIŁKOWYSZKI **157**

21. WISZTYNIEC **162**

22. WIŻAJNY **165**

WYKAZ MIAR **179**

WYKAZ KIERUNKÓW **180**

Słownik części litewskich nazw współczesnych.....
Bibliografia.....
Indeks geograficzny.....
Indeks osobowy.....

Wstęp

Dekanat Przerośl, następnie nazwany Olwita, od początku swego istnienia przynależał do diecezji wileńskiej. Usytuowany był w zachodnio-północnej jej części. Graniczył z

dekanatem augustowskim, znajdującym się już w Koronie; *limes* z Prusami; dekanatem simneńskim i dekanat kowieńskim. W 1784 r. w skład dekanatu olwickiego wchodziły 22 parafie: Bakałarzewo, Bartniki, Filipów, Giże, Grażyszki, Jeleniewo, Janówka, Kalwaria, Kieturwłóki, Lubów, Ludwinów, Łankieliszki, Olwita, Pilwiszki, Pojewonie, Przerośl, Raczki, Suwałki, Wigry, Wiłkowyszki, Wisztyniec i Wiżajny. Wigry podano w spisie, jednak nie umieszczono ich opisu. Również *Raport dekanatu olwickiego z 1786 r.* wymienia tylko 21 kościołów (Olwita, Wiłkowyszki, Pilwiszki, Giże, Kieturwłóki, Ludwinów, Kalwaria, Bartniki, Łankieliszki, Pojewonie, Grażyszki, Wisztyniec, Wiżajny, Przerośl, Filipów, Bakałarzewo, Raczki, Janówka, Suwałki, Jeleniewo, Lubowo) – znów brak Wigier[1]. Najpewniej kameduli nie podporządkowali się decyzji biskupa wileńskiego i uznali, że nie są zobowiązani do sporządzania opisu. Wynikać to mogło z faktu, że formalna parafia magdalenowska vel wigierska powstała dopiero w 1788 r. lub też z niejasnej kwestii jej przynależności administracyjnej. Informacje dotyczące tejże placówki z 1799 r. wskazują, że przynależała ona do dekanatu Simno[2]. Potwierdza to, powołując się na te źródła, także ks. Józef Majewski[3]. Do obsługi wiernych z parafii służyła mała świątynia znajdująca się w Magdalenowie.

Obecnie teren dekanatu olwickiego znajduje się w dwóch państwach: Polsce i Litwie. Granica biegnie między Wiżajnami a Lubowem i Wisztyńcem.

Opisy dekanatu olwickiego stanowiły część większej całości wykonanej w 2. poł. XVIII w. w poszczególnych diecezjach Rzeczypospolitej. Inicjatorem akcji był bp płocki Michał Poniatowski – brat króla Stanisława Poniatowskiego – od 1784 r. prymas Polski. Powodzenie przedsięwzięcia w diecezji płockiej zachęciło prymasa do rozszerzenia jej na całe państwo. W interesującym nas biskupstwie wileńskim akcję koordynował miejscowy hierarcha bp Ignacy Massalski. 7 VI 1784 r. rozesłał drukowany list pasterski do podległych dziekanów, których zobowiązał do przekazania w terminie do 15 sierpnia dokładnych opisów swych parafii. W załączeniu znajdowały się dziewięciopunktowe *artykuły*, przygotowane w celu pomocy duchownym. Pierwszy punkt nakazywał plebanom podanie informacji o położeniu kościoła parafialnego, z uwzględnieniem kościelnych i państwowych granic administracyjnych, w jakich się znajdował. Ów kościół stanowił punkt odniesienia do opisania wszystkich miejsc i miejscowości. Przy każdej wsi, folwarku czy mieście należało podać położenie geograficzne względem kościoła, odległość w milach oraz wymienić

[1] Centralne Archiwum Historyczne w Wilnie [dalej: CAH Wilno], f. 694, op. 1, nr 59, k. 11-11v.
[2] Archiwum Diecezjalne w Łomży [dalej: AD Łomża (ArŁm)], zesp. I, sygn. 583, k. 101.
[3] AD Łomża (ArŁm), zesp. I, sygn. 583, k. 101; Ks. J. Majewski, *Dzieje parafii Wigry w latach 1800-1946*. Praca magisterska napisana pod kierunkiem ks. dra hab. Witolda Jemielitego, Łomża 1988, s. 39.

właściciela (lub dzierżawcę). Następnie trzeba było określić sąsiadujące parafie i większe miasta grodowe, powiatowe czy archidiakonalne. Kolejne punkty miały dać jak najbardziej dokładny obraz ukształtowania topograficznego całej parafii[4]. Należało wymienić wszystkie jeziora, rzeki, bagna i błota[5] oraz uwzględnić miejscowości przez które rzeki przepływają, oraz miejsca, gdzie łączą się z innymi ciekami. Duchownych zobowiązano również do opisania wszystkich wzniesień terenu, przedstawienia stanu zalesienia obszaru, z wyszczególnieniem rodzaju drzew. Dokładnie należało omówić sieć dróg. Każdy z proboszczów musiał także na koniec określić położenie swojej parafii w stosunku do granic administracyjnych państwa[6]. Kartograf królewski ks. Franciszek Salezy Czajkowski na podstawie opisów sporządził mapy województw: krakowskiego, sandomierskiego oraz archidiakonatu warszawskiego i księstwa siewierskiego. Źródło to wykorzystał również Karol Perthees w czasie tworzenia dzieła pt. *Geograficzno-statystyczne opisanie parafiów Królestwa Polskiego*. Obejmowało ono parafie diecezji krakowskiej, wrocławskiej, gnieźnieńskiej, poznańskiej i brzesko-kujawskiej, płockiej i brzesko-łuckiej[7].

Zachowanie opisów parafii z diecezji wileńskiej stanowi wyjątek w skali całej Rzeczypospolitej[8], co tym bardziej zachęca do ich analizy. Oryginały z 1784 r. znajdują się obecnie w Centralnym Archiwum Historycznym w Wilnie[9]. Kopie przechowuje natomiast Akademia Nauk w Kijowie[10]. Przygotowaniem do druku sąsiedniego, podlaskiego dekanatu augustowskiego zajęła się na pocz. l. 90. XX w. Wiesława Wernerowa[11].

Przy opracowywaniu tychże źródeł posługiwano się zasadami zawartymi w obowiązującej instrukcji wydawniczej[12]. Tekst został ujednolicony. Przykładem jest odmiana nazwy Olwita – *olwitskiego, olwitskiej*, co zamieniano na *olwickiego, olwickiej* itd. Skrócenia

---

[4] J. Maroszek, *Jaświły. Dzieje obszaru gminy do końca XVIII wieku*, Białystok 2004, s. 44-48.

[5] Pamiętać należy, iż poziom wody jest obecnie znacznie niższy aniżeli przed wiekami. Wpływa na to zmieniający się klimat, ale także działalność człowieka. Kilkaset lat temu rzeki i jeziora były znacznie większych rozmiarów. Często ówczesne jeziorka obecnie są bagnami. Por. A. Kołodziejczyk, *Eksploatacja wód na Podlasiu i Grodzieńszczyźnie w XVI wieku* [w:] *Szkice z dziejów społeczno-gospodarczych Podlasia i Grodzieńszczyzny od XV do XVI wieku,* pod red. Józefa Śliwińskiego, Olsztyn 2005, s. 35.

[6] *Przyszłość kultury Polaków na Kresach,* t. 2, *Kraj rodzinny matki mej,* pod red. Józefa Maroszka, Białystok-Drohiczyn 2000, s. 6-12.

[7] K. Jodczyk, *Osadnictwo na terenie dekanatu brasławskiego diecezji wileńskiej według Wizytacji generalnej z 1783 r. i Opisów parafii z 1784 r. – próba porównania*, s. 3 (praca w druku).

[8] J. Maroszek, *Opisy parafii diecezji wileńskiej z roku 1784 jako źródło do dziejów ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego* [w:] http://www.pth.olsztyn.pl/zjazd/images/abstrakty/Maroszek_Jozef.pdf.

[9] CAH Wilno, f. 694, op. 1, nr 3994.

[10] Akademia Nauk w Kijowie, Dział Rękopisów, nr 16010; W.F. Wilczewski, *Opisy parafii diecezji wileńskiej z roku 1784 – oryginały w zbiorach wileńskich,* „Białostocczyzna" 1997, nr 1 (45), s. 79, 94.

[11] *Opisy parafii dekanatu augustowskiego z roku 1784*, opr. Wiesława Wernerowa, „Studia Podlaskie" 1993, nr 4, s. 161-239.

[12] *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, pod red. Kazimierza Lepszego, Wrocław 1953.

w miarę możliwości rozwijano w nawiasach kwadratowych. Tą samą metodą oznaczano tekst nieczytelny (wielokropek). Używane często staropolskie zwroty, jak np. *imć, Jm* zamieniono na *JM* (jegomość, jejmość) a *ichm* na IchM (ichmościów). Powszechnie występującą literę *y* zastępowano *j* lub *i*. (np. *parafy* – parafii, *altarya* – altaria, *moiey* – mojej)[13]. Podobnie czyniono w przypadku różnego określania duchownych (*x, xx, xięży – ks.*). Poprawiono także błędy ortograficzne i interpukcyjne. *Czostkow* zapisywano *Czostków*[14]. Zastosowano cały szereg skrótów (patrz: Wykaz strótów w końcu pracy). Zwrot *jego królewska mość* zastępowano *JKM, jaśnie oświecony – JO, wielmożny jaśnie pan – WJP, Najświętsza Maryja Panna – NMP* itd. Często występujące liczebniki zamieniano na formę liczbową. *Trzy ćwierci mili* to ¾ mili, *pół ćwierci mili* to ⅛ mili, *pół trzecie mili* to 2½ mili, *półtora sta* to 150, *piętnaście kroków* to 15 kroków itp. W przypisach dolnych podano informacje o skreśleniach, wątpliwościach lub odmiennych formach używanych w innych źródłach bądź opracowaniach. Wskazano także informacje źródłowe dotyczące danej miejscowości, rzeki, jeziora, miejsca czy osoby.

Do powstania niniejszej pracy wykorzystano także wiele innych źródeł przechowywanych w Centralnym Archiwum Historycznym w Wilnie. Wśród nich najbardziej przydatny był spis ludności z 1789 r. Podawane dane z poszczególnych wsi mogą być w rzeczywistości nieco większe chociażby z powodu ogólnego zamieszczania informacji dotyczących ludności żydowskiej[15]. Wiele danych zamierają także kolejne placówki tegoż miasta: Biblioteka Uniwersytecka[16] i Akademia Nauk[17]. Niezmiernie dużo źródeł dotyczących interesującego nas obszaru przechowuje Centralne Archiwum Historyczne w Mińsku[18]. Kwerenda objęła także teren dzisiejszej Ukrainy. We Lwowie zachowały się głównie osiemnastowieczne archiwalia dotyczące ekonomii grodzieńskiej[19]. Najdalej na wschód oddalonym ośrodkiem naukowym, spenetrowanym na potrzeby tejże pracy, był Sankt Petersburg. W Centralnym Archiwum Historycznym tego miasta znajduje się niezliczona

[13] W przypadku nazw miejscowości starano się oddać wiernie ich brzmienie, chociażby w celu wykorzystania tekstu do prac toponomastycznych. Uwspółcześniano w przypadkach nie budzących wątpliwości.
[14] W spornych przypadkach pozostawiano formę podano w źródle.
[15] CAH Wilno, f. 694, op. 1, nr 3310, 3972; tamże, f. 1073, op. 1, nr 617; tamże, f. 1282, op. 1, nr 5764, 5877; tamże SA 3939, 4056.
[16] Biblioteka Uniwersytecka w Wilnie [dalej: BU Wilno], F4-A1614, A2037, 36472 (A3872); F57-B53/44, 1231, 1288, 1316, 1346, 1352, 1378; tamże, B54/219.
[17] Akademia Nauk Wilno [dalej: AN Wilno], F18-148; tamże, F43-5403, 9575; tamże, F255-877.
[18] Centralne Archiwum Historyczne w Mińsku [dalej: CAH Mińsk], f. 1711, op. 1, nr 28, 29, 30, 31, 37, 38, 39; tamże, f. 1882, op. 1, nr 4. Za udostępnienie kopii tegoż ostatniego źródła (oraz wielu innych materiałów) dziękuję Panu Grzegorzowi Krupińskiemu, pozwoliło to na ponowne sprawdzenie wypisów z tegoż archiwum i niwelację błędów.
[19] Centralne Archiwum Historyczne we Lwowie [dalej: CAH Lwów], f. 181, op. 1, nr 2456; tamże, op. 2, nr 1162.

ilość dokumentów dotyczących interesującego nas obszaru. Problem jednak stanowi dostępność zasobu placówki. W związku z przenosinami siedziby archiwum, zaledwie znikoma część jest obecnie udostępniana badaczom z Polski. Na potrzeby niniejszego opracowania wykorzystano stamtąd źródła kartograficzne[20]. Materiały archeologiczne m.in. z północno-zachodniej części WKL posiada petersburski Instytut Historii Kultury Materialnej[21]. W Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie przechowywane są mapy poszczególnych starostw Prus Książęcych z 2. poł. XVII w. autorstwa Józefa Naronowicza-Narońskiego. Nas głównie będzie interesowała mapa z l. 1661-1671 obejmująca *Districtus Olecensis*. Gruntownym opracowaniem niniejszych źródeł kartograficznych zajął się Jan Szeliga[22]. Również krajowe archiwa dostarczyły wiele informacji. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie posiada w swych zbiorach m.in. kopie przywilejów dla poszczególnych miast, wsi czy parafii[23]. Archiwum Diecezjalne w Łomży przechowuje głównie materiały dotyczące konkretnych kościołów i źródła metrykalne[24]. W Muzeum Narodowym w Krakowie są odpisy aktów funduszowych dla parafii[25]. W zasobach Archiwum Państwowego w Suwałkach można skorzystać przede wszystkim z kopii metryk oraz materiałów dworskich[26].

Już dziewiętnastowieczni badacze zajmowali się przeszłością tego terenu. Najbardziej znanym jest Aleksander Połujański[27]. Wykorzystano także wielotomowy *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*[28].

---

[20] Centralne Archiwum Historyczne w Sankt Petersburgu [dalej: CAH Sankt Petersburg], f. 950, op. 1, nr 387, k. 6.

[21] Instytut Historii Kultury Materialnej w Sankt Petersburgu [dalej: IHKM Sankt Petersburg], f. 1, op. rok 1888, nr 13a; tamże, op. r. 1873, nr 12.

[22] Tajne Państwowe Archiwum Kultury j w Berlinie [dalej: TPAKP Berlin], XX. HA, Districtus Olecensis, sygn. E 10.226; J. Szeliga, *Rękopiśmienne mapy Prus Książęcych Józefa Naronowicza-Narońskiego z drugiej połowy XVII wieku*, „Studia i materiały z historii kartografii", t. 15, Warszawa 1997.

[23] Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD Warszawa], Archiwum Radziwiłłowskie [dalej: AR], sygn. 25-3681; Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych [dalej: KRSW], sygn. 4761, 4762a, 4835; tamże, Metryka Koronna [dalej: MK], sygn. 410; tamże, Metryka Litewska [dalej: ML], sygn. 183, 195, 208, 217; tamże, Zbiór Dokumentów Papierowych [dalej: ZDPapier.], sygn. 1113; tamże, Zbiór Dokumentów Pergaminowych [dalej: ZDP], sygn. 3192, 4336; tamże, Zbiór Materiałów Różnej Prowieniencji [dalej: ZMRP], sygn. 044.

[24] Archiwum Diecezjalne w Łomży [dalej: AD Łomża (ArŁm)], zesp. I, sygn. 9, 10, 11, 13 oraz wspomniana 583; tamże, zesp. IV, sygn. 1103, 1104.

[25] Muzeum Narodowe w Krakowie [dalej: MN Kraków], Biblioteka Czartoryskich [dalej: BCz], sygn. 1775, 1777. Za użyczenie kopii dokumentów z tegoż archiwum serdecznie dziękuję koledze z seminarium doktoranckiego – Krzysztofowi Jodczykowi.

[26] Archiwum Państwowe w Suwałkach [dalej: AP Suwałki], zesp. 271, sygn. 17, 19, 20, 33; tamże, zesp. 680, sygn. 4/868, 4/1103, 4/1104.

[27] A. Połujański, *Wędrówki po guberni augustowskiej w celu naukowym odbyte*, Warszawa 1859.

[28] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 1, 2, 3, 5, 7, 8, 14 pod red. Filipa Sulimierskiego, Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego i Józefa Krzywickiego, Warszawa 1880, 1881, 1882, 1884, 1886, 1887, 1895.

Pierwszym historykiem, który podjął trud częściowego zbadania przeszłości dekanatu Olwita był ks. Czesław Matusiewicz. Opracował On zarys początków dziejów tegoż obszaru. Szczególnie intensywnie pracował nad historią parafii Przerośl i Filipów[29]. Drugim uczonym, którego badania objęły jednak tylko tereny obecnie należące do Polski, był wybitny historyk Jerzy Wiśniewski[30]. Jego opracowania z l. 60. XX w. do dziś budzą uznanie i mimo, że nie są wolne od błędów czy pominięć, stanowią jak dotychczas, punkt wyjścia dla wszelkich opracowań z historii nowożytnej regionu. Problematyką kartograficzną oraz powstawania miast litewskich zajął się słynny profesor – Stanisław Alexandrowicz[31].

Niezmiernie dużo dla poznania dziejów parafii przeroślskiej i suwalskiej wnoszą niedawano napisane monografie. Jarosław Szlaszyński zbadał historię Przerośli[32], gdy Andrzej Matusiewicz początki Suwałk[33]. W 2006 r. autor niniejszego opracowania wydał publikację dotyczącą dziejów ziemi bakałarzewskiej[34]. Zarys przeszłości Wiżajn opublikował w 2002 r. Andrzej Jaśkiewicz[35]. Wykorzystano tu również prace magisterskie napisane na Uniwersytecie w Białymstoku dotyczące parafii Bakałarzewo[36], Filipów[37] i Raczki[38]. Masę interesujących artykułów z tego regionu opublikowano w „Roczniku Augustowsko-

[29] Ks. Cz. Matusiewicz, Maszynopis i rękopis zarysu dziejów dekanatu Przerośl vel Olwita, (*Wstęp, Erekcja i uposażenie kościołów dekanatu Przerośl, czyli Olwita*), b.n.s.; tenże, *Powstanie parafii oraz ich uposażenie*, b.n.k.; tenże, *Historja kościoła i parafji Przerośl*. Praca magisterska napisana na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, pod kierunkiem ks. prof. Czesława Falkowskiego, obroniona w roku akademickim 1938/1939. Za udostępnienie tych materiałów serdecznie dziękuję Andrzejowi Matusiewiczowi. Por. także: Ks. Cz. Matusiewicz, *Początki oświaty w Suwałkach i okolicy (do 1795 roku)*, „Rocznik Augustowsko-Suwalski", t. 5, 2005, s. 155-162.

[30] J. Wiśniewski, *Dobra dowspudzkie Raczkowiczów*, „Rocznik Białostocki", t. 4, 1963, s. 447-457; tenże, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim od XV do końca XVIII wieku*, [w:] *Studia i materiały do dziejów Pojezierza Augustowskiego*, Białystok 1967, s. 13-294; tenże, *Dzieje osadnictwa w powiecie sejneńskim od XV do XIX wieku*, [w:] *Materiały do dziejów ziemi sejneńskiej*, pod red. Jerzego Antoniewicza, Białystok 1963, s. 9-222; tenże, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim od XV do końca XVIII wieku*, [w:], *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, Białystok 1966, s. 51-132; tenże, *Mikołaj Michnowicz Raczkowicz*, „Polski Słownik Bibliograficzny", t. 21, 1976, s. 100-101; tenże, *Z dziejów Dowspudy i jej właścicieli,* „Rocznik Białostocki", t. 13, 1976, s. 367-390.

[31] S. Alexandrowicz, *Mapy majątkowe północnego Podlasia z XVI wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", r. 4, 1966, s. 279-305; tenże, *Rozwój kartografii Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do połowy XVIII wieku*, Poznań 1989, s. 67.

[32] J. Szlaszyński, *Przerośl. Dzieje miasta i gminy*, Przerośl 2009. Wcześniej tenże historyk był współautorem publikacji dotyczącej Przerośli. Por. J. Szlaszyński, *Przerośl. Zarys dziejów,* [w:] *Najpiękniejszy zakątek Polski. 400 lat Przerośli*, Przerośl 1992, s. 43-95. Również Jarosławowi Szlaszyńskiemu składam podziękowania za pomoc przy badaniu tejże parafii.

[33] A. Matusiewicz, *Pierwsze stulecie. Historia Suwałk do 1945 roku,* [w:] *Suwałki miasto nad Czarną Hańczą,* pod red. Janusza Kopciała, Suwałki 2005, s. 91-108.

[34] T. Naruszewicz, *Bakałarzewo. Dzieje miasteczka i ziemi*, Bakałarzewo-Warszawa 2006.

[35] A. Jaśkiewicz, *Dzieje Wiżajn*, Białystok 2002.

[36] T. Naruszewicz, *Dzieje obszaru parafii Bakałarzewo XVI-XVIII w.* Praca magisterska napisana w Instytucie Historii Uniwersytetu w Białymstoku pod kierunkiem naukowym prof. Józefa Maroszka, obroniona w 2004 r.

[37] P. Krupiński, *Dzieje parafii Filipów do końca XVIII wieku.* Praca magisterska napisana w Instytucie Historii Uniwersytetu w Białymstoku pod kierunkiem naukowym profesorów: Stanisława Alexandrowicza i Józefa Maroszka (wówczas doktora), obroniona w 1999 r.

[38] C. Piłat, *Dzieje obszaru parafii Raczki do końca XVIII wieku.* Praca magisterska napisana w Instytucie Historii Uniwersytetu w Białymstoku pod kierunkiem naukowym prof. Józefa Maroszka, b.r.o.

Suwalskim", „Jaćwieży" i wielu innych. Pobieżne informacje zaczerpnięto ze współczesnych przewodników omawiających także tereny obecnie znajdujące się w granicach Litwy[39].

Wykorzystana została również literatura historyczna autorstwa badaczy litewskich, jak katalog parafii litewskich – *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*[40]. Pomocą w poprawnym odczytaniu pracy Bronius'a Kviklys'a *Mūsų Lietuva. Krasto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai*[41] służył Waldemar Narkiewicz, Polak z okolic Wilna, któremu składam w tym miejscu serdeczne podziękowania.

Oczywiście wymienieni wyżej badacze nie zamykają szerokiego grona uczonych, których prace zostały wykorzystane w niniejszym opracowaniu.

Wiarygodnemu odczytaniu nazw geograficznych posłużyły także mapy z XVIII i XIX w. Podstawową jest *Topographisch Militarische Karte vom vormaligen Neu-Ostpreussen oder dem jetzigen Nordlichen Theil des Herzogsthums Warschau nebst dem Russischen District Mit Allerhoch-Lieutenans v. Geusau, und unter ortlicher Aufsicht des Quartiermeisters Oberst Lieutenans v. Stein aufgenomen vermessung Karte auf Blaetter reducirt nach eigenen trigonometrischen Messuungen und astronomisches Beobachtungen berichtigt, und nach dem topographisches Registern redigirt, vom…*, H.Ch. Textor'a i D.F. Sotzman'a z 1808 r.[42] Ponadto wykorzystane zostały również prace: Józefa Markiewicza z 1781 r.[43] oraz *Mappa jeneralna województwa augustowskiego z podług Sotzmann uważając zaszłe odmiany przez Juliusza Colberga* z 1826 r.[44]

Przy identyfikacji nazwisk pojawiających się w źródle wykorzystano spisy urzędników, deputatów itd. opracowane pod redakcją Andrzeja Rachuby[45].

---

[39] K.T. Krzywiccy, *Suwalszczyzna Zaniemenie*, przewodnik, Białystok 1999; T. Krzywicki, *Litwa*, przewodnik, Pruszków 2005.

[40] *Lietuvos sakralinės dailės katalogas,* t. 1, *Vilkaviškio vyskupija,* ks. 2, *Vilkaviškio dekanatas,* Wilno 1997.

[41] B. Kviklys, *Mūsų Lietuva. Krasto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai*, t. 3, Wilno 1991.

[42] H.Ch. Textor, D.F. Sotzman, *Topographisch Militarische Karte vom vormaligen Neu-Ostpreussen oder dem jetzigen Nordlichen Theil des Herzogsthums Warschau nebst dem Russischen District Mit Allerhoch-Lieutenans v. Geusau, und unter ortlicher Aufsicht des Quartiermeisters Oberst Lieutenans v. Stein aufgenomen vermessung Karte auf Blaetter reducirt nach eigenen trigonometrischen Messuungen und astronomisches Beobachtungen berichtigt, und nach dem topographisches Registern redigirt, vom…*, Berlin 1808. Skala 1:155000, AGAD Warszawa, Zbiór Kartograficzny [dalej: ZK], sygn. 479-1.

[43] AGAD Warszawa, ZK, sygn. 67-1.

[44] *Mappa jeneralna województwa augustowskiego z podług Sotzmann uważając zaszłe odmiany przez Juliusza Colberga* z 1826 r.

[45] *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1697-1794), spis,* pod red. Andrzeja Rachuby, opr. Andrzej Rachuba i Przemysław P. Romaniuk, współpraca Andrej Macuk i Jewgienij Aniszczenko, Warszawa 2004; *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego, spisy,* t. 1, *województwo wileńskie XIV-XVIII wiek*, pod red. Andrzeja Rachuby, opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, współpraca Uładzimir Jemialianczuk i Andrej Macuk, Warszawa 2004; *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego, spisy,* t. 2, *województwo trockie XIV-XVIII wiek*, pod red. Andrzeja Rachuby, opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, Andrzej Haratym, współpraca Andrej Macuk i Jaugien Aniszczanko, Warszawa 2009; *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego, spisy,* t. 4, *Ziemia smoleńska i*

Materiałem porównawczym do publikowanych opisów parafii z 1784 r. jest spis miejscowości diecezji wileńskiej z 1744 r.[46] Powstał on dzięki biskupowi wileńskiemu ks. Michałowi Janowi Zienkowiczowi.

Opisy zawierają błędy i opuszczenia. Dwór podleśnego szczeberskiego – Łowczyn – w 1776 r. znajdował się między wsiami Podwysokie i Lipowo w parafii Raczki[47]. W parafii Bakałarzewo z pewnością pominięta została wieś Sadłowina, która istniała już w 1607 r.[48] Parafia Filipów posiadała również w swych granicach: wieś Bakalarską[49], Cisówek[50] i Hutę[51]. Pominięcie, szczególnie dwu ostatnich wsi, mogło mieć związek z zamieszkiwaniem w nich ludności starowierczej[52]. W parafii Przerośl brakuje wsi: Iwaniszki[53] (powstała w XVIII w. w gruntach miejskich przeroślskich[54]), Mierkinie[55], Wróble (Wróbel)[56], Wesołówka[57] oraz chyba Siedlisko[58]. Wiele wsi pominięto w opisie parafii wiżajńskiej: Bolcie[59], Dziadówek[60], Marjanka[61], Stara Hańcza, Sześciowłóki[62], Jagliniszki (Jegleniszki)[63], Żelazkowizna[64] oraz

---

województwo smoleńskie XIV-XVIII wiek, pod red. Andrzeja Rachuby, opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, Warszawa 2003.

[46] *Synodus dioecesana Vilnensis ab [...] Michaele Joanne Zienkowicz [...] episcopo Vilnensi in ecclesia cathedrali sua anno Domini MDCCXLIV diebus 10, 11, 13 mensis Februarii celebrata*, Wilno 1744, s. 103-107.

[47] J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim*…, s. 273.

[48] AD Łomża (ArŁm), zesp. IV, sygn. 1103, k. 1; AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/1103, k. 1; A. Matusiewicz, *Dobra Bakałarzewo,* „Jaćwież" 2000, nr 11, s. 8; T. Naruszewicz, *Parafia Bakałarzewo w pierwszej połowie XVII wieku,* „Rocznik Augustowsko-Suwalski", t. 5, 2005, s. 44.

[49] W 1789 r. było w niej 11 dymów i 43. mieszkańców. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113. Jednak istnieje też przesłanka, że na pocz. XVIII w. włączono ją do przedmieścia Jemieliste. Por. AGAD Warszawa, KRSW, sygn. 4761, k. 24.

[50] Spis z 1789 r. podaje, że wieś ta była *Moskalami osadzona*. Znajdowały się w niej cztery dymy i 31 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113. Na mapie H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte*…z 1808 r. określono ją jako *Czysowka*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

[51] W 1789 r. podano, że była to wieś *Moskalami osadzona*. Liczyła dziewięć dymów oraz 58 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113. Na mapie H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte*…z 1808 r. określono ją jako *Hutta*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

[52] P. Krupiński, *Dzieje parafii Filipów*…, s. 20.

[53] Według spisu z 1789 r. Iwaniszki liczyły pięć dymów i 31 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113v.

[54] K. Leończuk, *Łanowicze,* „Jaćwież" 2004, nr 27-28, s. 9.

[55] W 1789 r. było tu 13 dymów i 48 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 65v.

[56] Według spisu z 1789 r. były tu dwa dymy i 13 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113v.

[57] Według spisu z 1789 r. liczyła dwa dymy i 26 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113v.

[58] Według spisu z 1789 r. miejscowość ta liczyła jeden dym i siedem osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113v.

[59] Bolcie w 1775 r. przynależały do starostwa Wiżajny. Znajdowało się tam wtedy dziewięć dymów, z czego płacono 54 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 48v. Według spisu z 1789 r. było tu 14 dymów i 75 osób. Znajdował się też w Bolciach wtedy dym, w którym mieszkało siedem osób, chyba Żydów. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 114v.

[60] W 1789 r. było tu 12 dymów i 51 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 65v.

[61] Marjanka przynależała w 1775 r. do starostwa Wiżajny. Znajdowało się tam wtedy pięć dymów, z czego płacono 30 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 48v.

[62] Sześciowłóki przynależały w 1775 r. do starostwa Wiżajny. Znajdowało się tam wtedy dziewięć dymów, z czego płacono 54 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 48v. Według spisu z 1789 r. było tu 12 dymów i 55 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 114v.

[63] Jagliniszki przynależały w 1775 r. do starostwa Wiżajny. Znajdowało się tam wtedy siedem dymów, z czego płacono 42 zł podatku oraz karczma (3 zł i 15 gr). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 48v, 77v. Według spisu z 1789 r. było tu 12 dymów i 52 osoby. Znajdował się też w tej wsi dym, w którym mieszkało 11 osób, chyba Żydów. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 114v.

prawdopodobnie: Danużańskie[65], Góry[66], Gromadczyzna[67], Markińce[68], Kojla[69], Rudnia[70], Pogorzałki[71], Pojeziorki[72], Wiłkupie[73], Budzisko[74]. W parafii Jeleniewo brakuje wsi *Prudziska, gdzie kończy się parafia jeleniewska*[75]. Wymieniono ją przy opisie dróg, ale pominięto w spisie miejscowości parafii. Podobnie rzecz się ma z Czerwonym Bagnem i najprawdopodobniej z wieloma innymi. Podane miejscowości nie zamykają listy opuszczonych wsi. Niekompletność opisów wiązała się m.in. ze specyfiką osadniczą na tym terenie. Miejscowości często miały charakter zabudowy kolonijnej, co negatywnie wpływało na określenie ich położenia.

W kilku przypadkach umieszczono kościoły, formalnie nie posiadające w 1784 r. statusu parafii. Jeleniewska powstała na przykład w 1785 r. Sąsiednią parafię w Suwałkach oficjalne erygowano dopiero 19 XI 1788 r.[76]

Z dystansem należy też podchodzić do podawanej przynależności poszczególnych miejscowości. Często zdarzało się, że wsie starościńskie błędnie przypisywano własnościowo konkretnym starostom. Jak zauważył na przykładzie dekanatu brasławskiego Krzysztof Jodczyk, *opisy* niejednokrotnie zawierały informacje dotyczące dworów, wsi czy zaścianków,

---

[64] W 1789 r. w *Zalaskowiznie* było siedem dymów i 29 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 65v.

[65] Lustracja z 1775 r. podała, że przynażały do parafii wiżańskiej (nie jest to jednak miarodajne, gdyż w innych przypadkach błędnie to czyniła). Znajdowała się tam karczma, opodatkowana kwotą 8 zł. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 77.

[66] Góry w 1775 r. przynależały do starostwa wiżajńskiego. Znajdowało się tam wtedy dziesięć dymów, z czego płacono 60 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 48v. Według spisu z 1789 r. było tu 20 dymów i 105 osób. Ponadto znajdował się tu dym, w którym przebywało dziewięć osób, chyba Żydów. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 114v.

[67] Gromadczyzna przynależała w 1775 r. do starostwa Wiżajny. Znajdowało się tam wtedy sześć dymów, z czego płacono 36 zł podatku. Była też karczma, opodatkowana kwotą 20 zł. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 48v, 77v. Według spisu z 1789 r. było tu dziesięć dymów i 56 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 114v.

[68] W 1775 r. *Markińce* przynależały do dworu Stara Hańcza. Znajdowało się tam dziewięć dymów, z czego płacono 54 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 47v.

[69] W 1775 r. Kojla przynależała do dworu Stara Hańcza. Znajdowały się tam dwa dymy, z czego płacono 12 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 47v. Również i w 1789 r. wspomniano o tej miejscowości. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 65v.

[70] W 1789 r. wspomniana razem z Kojlą, które liczyły razem pięć dymów i 22 osoby. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 65v.

[71] W 1775 r. Pogorzałki przynależały do dworu Stara Hańcza. Znajdowały się tam cztery dymy, z czego płacono 24 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 47v. Spis z 1789 r. wymienia wieś *Pogorzełko,* w której było pięć dymów i 21 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 65v.

[72] Pojeziorki przynależały w 1775 r. do starostwa Wiżajny. Znajdowały się tam wtedy trzy dymy, z czego płacono 18 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 48v. Według spisu z 1789 r. było tu 16 dymów i 90 osób. Znajdował się też dym z czterema osobami, chyba Żydami. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 114v.

[73] W 1775 r. wymieniono wieś *Wiłkupie Stanszkami*, które przynależały do starostwa Wiżajny. Znajdowało się tam pięć dymów, z czego płacono 30 zł podatku oraz karczma (10 zł). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 48v, 77v. Według spisu z 1789 r. było tu osiem dymów i 39 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 114v.

[74] W 1775 r. w Budzisku przynależącym do starostwa Wiżajny, znajdowały się dwa dymy, z czego płacono 12 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 48v. Według spisu z 1789 r. było tu pięć dymów i 27 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 114v.

[75] CAH Wilno, f. 694, op. 1, nr 3994, k. 126v. Wieś ta powstała między 1715 a 1745 r. Por. A. Matusiewicz, *Pierwsze stulecie…*, s. 94.

[76] A. Matusiewicz, *Pierwsze stulecie…*, s. 103.

których nie wymieniały inne źródła z tego okresu. Przeważnie wypadały w tym względzie korzystniej od chociażby *Wizytacji generalnej z 1783 r.* Z drugiej jednak strony *opisy* wymieniały często tylko nazwisko właściciela danej miejscowości, gdy wcześniejsze źródło podawało nawet pięciu posesorów – przedstawicieli tego samego rodu[77].

Głównym celem niniejszego opracowania jest przedstawienie szerszemu gronu czytelników wyników pracy przynajmniej 21 księży z dekanatu Olwita w 1784 r. Korzystanie z oryginalnych źródeł stanowi dość dużą trudność, z racji przechowywania ich w Wilnie, poza granicami dzisiejszej Polski. Istotnym problemem jest także swobodne odczytanie poszczególnych *opisów*. Dzięki ujednoliceniu tekstu, zastosowaniu jednakowych skrótów oraz wyjaśnieniu i omówieniu poszczególnych haseł w przypisach, materiał staje się bardziej przystepny i zrozumiały.

Rys historyczny

Interesujący nas teren do XIII w. zamieszkiwali Jaćwingowie. To wojownicze plemię, zaliczane do grupy Bałtów, zostało niemal w całości wyniszczone przez Krzyżaków, Litwinów, Rusinów i Polaków.

Ocaleni Jaćwingowie chronili się najczęściej w sąsiednich państwach, głównie u pokrewnych im Litwinów. Wiązało się to z podobieństwem językowym oraz kulturowym obu tych nacji. W okolicy Grodna do dziś istnieje wiele miejscowości świadczących o tradycji jaćwieskiej (Jatwieź nad Niemnem, Jatwieź Wielka i Mała nieopodal Biebrzy). Do XVII w. pod Nowym Dworem istniała wieś Jatwieź, której pola włączono wtedy w grunta tegoż miasteczka. Na pocz. XV w. wzmiankowano również Jaćwingów spod Wołkowyska[78].

Nieliczni Jaćwingowie z pewnością pozostali jednak na swej rodzinnej ziemi[79]. Mimo, że dawne grody Sudowian opustoszały i porosła je puszcza, w rozległych ostępach leśnych mogło zachować się kilka czy kilkanaście niewielkich skupisk tej ludności. O ich istnieniu nie wspominają źródła krzyżackie z końca XIV w., powstałe po podróżach w głąb dawnej Jaćwieży. Należy jednak pamiętać, że ówczesne drogi znajdowały się daleko od siebie i pomiędzy nimi swobodnie mogli mieszkać ludzie. Również same wyprawy w te tereny nie

[77] K. Jodczyk, *Osadnictwo na terenie dekanatu brasławskiego...*, s. 14, 17 i inne.
[78] J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 55-56.
[79] Odmiennie twierdził ks. Czesław Matusiewicz pisząc, że *przyłączona do Litwy kraina nie miała swej ludności, bo była ona wytępiona lub wysiedlona przez Krzyrzaków*. Por. Ks. Cz. Matusiewicz, Maszynopis i rękopis…, b.n.s.

były zbyt częste. Według Knuta Olofa Falka i Jerzego Wiśniewskiego jedną z takich grup jaćwieskich byli najprawdopodobniej Wigranie. W rejestrze jezior z 1569 r. podano, że na jeziorze Wigry było *ostrowów 16, między któremi jeden, na którym dwór KJM i gdzie ludzie przed tym siedzieli Wigranie, z którego tylko jeden przechód ziemny przez rzeczkę Hańczę ku temu miejscu, gdzie dwór*[80]. Wynika z tego, że przed powstaniem dworu królewskiego zamieszkiwali tu owi Wigranie, wysiedleni w celu budowy leśnej siedziby monarchy. Trudno określić czasowo powstanie pierwszego dworu na Wigrach, gdyż już w 1418 r. grupa rycerzy krzyżackich wysłana przez komtura z Rastemborka (Kętrzyna) próbowała porwać króla Władysława Jagiełłę, polującego wówczas nad jeziorem Wigry[81], co może wskazywać na istnienie wtedy miejsca odpoczynku dla władcy.

Zachowanymi do dziś pozostałościami po Jaćwingach są grodziska. Najbardziej okazałym oraz najwcześniej wspominanym w źródłach są Szurpiły. W pochodzącym z 1425 r. sprawozdaniu komtura gdańskiego do wielkiego mistrza krzyżackiego wspomniano m.in., iż rzeka Szeszupa (Suppe) brała swój początek koło *Borgwal Surpil*, czyli grodziska Szurpiły[82]. Obiekt posiada wybitne naturalne walory obronne. W *Karcie Guberni Suwalskiej* z końca XIX w. Szurpiły określono nawet jako miasteczko, wskazując na istnienie tam dawniej zamku obok jeziora Jeglówek[83]. Około jednego kilometra na północny zachód od Góry Zamkowej w Szurpiłach znajduje się kolejne grodzisko (obecnie teren wsi Wodziłki). Zwieńczenie wniesienia ma kształt elipsy o obwodzie około 140 m. Odkrył je w 1954 r. Marian Kaczyński. Na podstawie znalezionych tam fragmentów polepy oraz ułamków ceramiki określa się je, jako osiedle obronne z wczesnej epoki żelaza (ostatnich wieków p.n.e.)[84].

W opisach 21 parafii dekanatu olwickiego z 1784 r. żaden z proboszczów nie wspominał o dawnych miejscach po zamkach czy grodach. Jedynie proboszcz Puńska (sąsiedni dekanat simneński) ks. Antoni Tomasz Ławrynowicz napisał, że pod wsią Zamczysko koło Jeglińca znajdowała się *góra wysoka na kształt szańca sypana z przyległą równią przestronną, gdzie pracowici rolnicy często wykopują i wyorywują różne narzędzia wojskowe, długie łańcuchy, żelaza rdzą nie przeżarte, kawały miedzi zdatnej, części zamków*

---

[80] *Wody wigierskie i huciańskie. Studium toponomastyczne,* cz. 2: *Źródła rękopiśmienne*, opr. Knut Olof Falk, Lund 1941, s. 8-9; J. Maroszek, *Pogranicze Litwy i Korony w planach króla Zygmunta Augusta. Z historii dziejów realizacji myśli monarszej między Niemnem a Narwią*, Białystok 2000, s. 246-247; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 56.
[81] J. Maroszek, *Pogranicze Litwy i Korony*…, s. 246.
[82] *Codex epistolaris Vitoldi*, opracował Antoni Prochaska, Kraków 1882, *Monumenta medi aevi historica*, t. 6, s. 52; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 61.
[83] CAH Sankt Petersburg, f. 950, op. 1, nr 387, k. 6.
[84] J. Brzozowski, *Grodziska Jaćwieży*, „Jaćwież" 2005, nr 31, s. 21.

mosiężnych. Dawność tego szańca pokazał niedawno przypadek, że rolnik jeden sam wprzód wielkosne drzewo ściowszy […], *toż ziemię do zasiewów usposabiając, gdy też drzewo ostatecznie wykorzenił, znalazł pod nim żelazo na kształt bardysza, tak jeszcze trwałe, że najprzedniejsze mógł okuć podkowy. Czas usypania tego szańcu, przyczyny i osoby w to wpływające, głuchą pono i niewzbudzoną niepamięcią zasute zostaną*[85]. Materialnym świadectwem po Sudowach są także cmentarzyska. Z opisu granicy wigierskich dóbr klasztornych z 1715 r. wiemy, że między jeziorem Okmin a rzeką Hańczą znajdowały się *mogił*[y] *pogański*[e][86]. Nekropolia była też wspomniana w 1727 r.[87]. Z 1609 r. pochodzi wzmianka o nieznanych bliżej mogiłkach koło Łanowicz[88]. W poł. l. 50. XX w. odkryto w Nieszkach cmentarzysko kurhanowe datowane na V-VI w.[89] Według Jerzego Wiśniewskiego kolejnym śladem po Jaćwięgach jest znajdująca się nieopodal Sadłowiny łąka *Mogiły koło Ślepego Jeziorka*[90]. W lasach nad jeziorem Garbaś zachowała się też masa kurhanów[91]. Również w pobliżu Kalwarii w 2. poł. XIX w. odnaleziono stare mogiły, jak na przykład we wsiach: Brzozowo, Jurgjeziory, Kamień, Krzywa czy Nowinka[92].

Tereny pojaćwieskie stanowiły źródło częstych walk pomiędzy Zakonem Krzyżackim a WKL. Przełom w tych zmaganiach nastąpił w końcu XIV stulecia, gdy krzyżaków zmuszono do ustępstw. W 1398 r. na wyspie Salin uzgodniono, że granica między obydwoma państwami będzie biegła rzeką *Suppe* (dzisiejszą Szeszupą), następnie prosto do rzeki *Meten* (dzisiejsza Netta) i tą rzeką do rzeki *Beber* (dzisiejszej Biebrzy)[93]. Zwycięstwo grunwaldzkie zmusiło krzyżaków do kolejnych, znacznie poważniejszych ustępstw. 27 IX 1422 r. nad jeziorem Melno (Mełno) ustalono nową granicę[94]. Granica biegła więc kilka kilometrów na zachód od rzeki *Douspudy* (obecnie Rospudy)[95]. Ustalona wówczas *limes*, z drobnymi

---

[85] J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 58.
[86] AGAD Warszawa, MK, sygn. 410, k. 1590.
[87] J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 59.
[88] AGAD Warszawa, KRSW, sygn. 4761, k. 84; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 59.
[89] W. Szymański, *Cmentarzysko kurhanowe z V-VI wieku w miejscowości Nieszki, pow. Suwałki*, „Wiadomości Archeologiczne", t. 27, z. 1, s. 100-104.
[90] J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim...*, s. 452.
[91] T. Naruszewicz, *Bakałarzewo. Dzieje miasteczka…*, s. 22.
[92] IHKM Sankt Petersburg, f. 1, op. rok 1888, nr 13a, k. 121.
[93] *Codex epistolaris Vitoldi...*, s. 52; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 60.
[94] *Kodeks dyplomatyczny Litwy*, opracował E. Raczyński, Wrocław 1845, s. 285; A. Kamiński, *Jaćwież. Terytorium, ludność, stosunki gospodarcze i społeczne*, Łódź 1953, s. 52-54.
[95] Dzisiejszą rzekę Rospudę pierwotnie nazywano *Douspudą*. Potwierdzają to najstarsze zachowane źródła z tego terenu. Taką formę zawiera nawet w *Piscovaja kniga Grodnenskoj Ekonomii*. W metrykach parafii Bakałarzewo zachowanych od 1607 r., odnosząc się do miasteczka czy tejże jednostki kościelnej, używano właśnie form *Douspuda, Douspud*. Por. AD Łomża (ArŁm), zesp. IV, sygn. 1103, k. 6 i inne; AN Wilno, F18-148, k. 33; *Piscovaja kniga Grodnenskoj Ekonomii*, t. 1, Wilno 1881, s. 443 i inne; T. Naruszewicz, *Bakałarzewo. Dzieje miasteczka*…, s. 41; Krzyżacy w 1425 r. określili ją jako *Austbude*. Por. *Codex epistolaris Vitoldi*…, s. 711.

zmianami, przetrwała aż do roku 1945. W celu zapobiegnięcia niekorzystnemu przesuwaniu granicy, zarówno strona krzyżacka (następnie pruska), jak i litewska przystąpiły do zasiedlenia terenów przygranicznych. Wcześniej, bo już w końcu XV w., akcję osiedleńczą rozpoczeli Krzyżacy. Litwini zakładali tu pierwsze wsie i miasta na pocz. wieku XVI. Jaćwież znajdującą się w państwie litewskim włączono do księstwa trockiego, a od 1413 r., gdy wprowadzono podział na województwa, do województwa o tej nazwie.

Wedle przypuszczeń Jerzego Wiśniewskiego pierwszą, nową osadą na terenach pojaćwieskich był dwór myśliwski Wigry[96]. Jan Długosz dwukrotnie wymieniał tę nazwę (*Wingri*), odnosząc się do 1418 i 1422 r.[97]. Jako miejsce pobytu monarchy musiały być to dość okazałe i funkcjonalne budowle.

Wzrastająca liczba korzystających z tych dóbr spowodowała podział puszczy wielkoksiążęcej na pasy, biegnące od Niemna do granicy krzyżackiej[98]. Około 1500 r. teren późniejszego dekanatu Olwita znajdował się w obszarze puszcz: Perstuńskiej (Grodzieńskiej), Przełomskiej, Mereckiej i Olickiej. Pierwsza z nich wzięła swą nazwę od dworu Perstuń (obok dzisiejszych Sopoćkiń). Jej granica biegła rzeką Biebrzą, Nettą, jeziorem Necko, rzeką Pruską, granicą Krzyżacką (za Rospudą) przez uroczyska *Prewiszki*, *Konopne*, sieliszcze Mieruniszki do rzeczki *Przerośli*, do jeziora *Przerośla* (obecnie Kościelne), *Jeziora Długiego* (obecnie Krzywe), przez kraniec jeziora Przystajne, rzeczkę Ruczaj, osiągała wielką drogę okmińską, którą szła przez rzekę *Zusnę*, *łaźnię Usienkową*, nad jezioro Okmin, przez sianożęci *Okoliscza Przełomskie*, sianożęci *Studzieńce*, rzekę *Omielówkę* (obecnie Piertówka), obok jeziora Wigry, poprzez uroczysko *Rów*, dalej most *Postaw* na *Anczy* (obecnie Hańczy) i dalej tą rzeką.

Bardziej w głąb Litwy, w kierunku północnym rozpościerała się Puszcza Przełomska, wcześniej przynależąca do Grodzieńskiej. Nazwa wzięła się od dworu książęcego Przełom nad Niemnem. Od południa jej granicę wyznaczała Puszcza Perstuńska, a od zachodu granica krzyżacka. Północnymi jej krańcami były: rzeka *Blinda* vel *Blindzianka* (obecnie Błędzianka) i jezioro *Blindy* (obecnie Wersele). Wschodnia granica biegła jeziorem *Ancza* (obecnie Hańcza), jeziorem *Jasno* (obecnie Jaczno), jeziorem *Pierczaj* (Pierty), jeziorem *Krugłe* (obecnie Okrągłe), tajemniczym jeziorem *Liche*, jeziorem Sumowo, jeziorem *Jelinek*, kolejnym jeziorem *Jelinek* (chyba obecne Jałowo), jeziorem *Wielki Kozin*, błoto *Tumaszowo*,

[96] J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 62.
[97] J. Długosz, *Opera omnia*, t. 3, Kraków 1877, s. 220-221, 283.
[98] J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 65.

poprzez *Miłki Róg* jeziora Szelment, jezioro *Kruwże* (Grauże), jezioro *Sejwy Czarne* (Boksze), rzeczkę Sejwę oraz dalej do jeziora Gaładuś i Wiejsiej.

Trzeci wspomniany kompleks leśny – Puszcza Merecka – usytuowana była za Przełomską. Podobnie jak dwie wcześniej opisane ciągnęła się wzdłuż granicy krzyżackiej. Od jeziora Wisztyniec jej granica skręcała na wschód, biegnąc rzeką *Wiżeną* do południowego brzegu jeziora *Wiżeni* (obecnie Wiżajny), uroczyskiem *Wysokie Sieliszcze* lub *Opidum,* poprzez las do rzek Grawży i Szeszupy, następnie do jezior Kielnowicys i Arie do Niemna.

Ostatnim interesującym nas pasem leśnym była Puszcza Olicka, którą nazywano także Niemonojcką lub Simneńską. W XVI w. uległa ona podziałowi[99].

Rozwój struktury kościelnej na Litwie i powstawanie parafii dekantu Przeroślł-Olwita

Diecezję wileńską po raz pierwszy erygowano w poł. XIII stulecia. Papież Innocenty IV, bullą z 22 VIII 1253 r., upoważnił arcyksięcia ryskiego Alberta do powołania biskupstwa. Pomimo podejmowanych prób chrystianizacji Litwy, oraz obecności kościołów i zakonów, nie udało się jednak wprowadzić struktur kościoła rzymskiego na całym terenie Litwy.

Dopiero chrzest Jagiełły stworzył bardzo realną możliwość schrystianizowania tego kraju, co pociągało za sobą konieczność utworzenia organizacji kościelnej. Niezbędnym było więc ponowne erygowanie upadłego kiedyś biskupstwa. W tym celu Jagiełło, 17 II 1387 r. wydał przywilej fundacyjny biskupstwa wileńskiego, w którym informowano, że król wyposażył kościół św. Stanisława i św. Władysława, przeznaczając go na katedrę.

Wzorem do budowy struktur kościelnych służyły doświadczenia polskie. W Koronie funkcjonował podział na biskupstwa (diecezje), podzielone na dekanaty, a te ostatnie na parafie, jako podstawowe jednostki kościelne. Istniały także archidiakonaty, czyli obszar w skład którego wchodziło kilka dekanatów. Zarządzał nimi pomocnik biskupa, określany archidiakonem[100].

W epoce Jagiełły powstało na Litwie przynajmniej 12 kościołów katolickich: katedra, św. Marcina, św. Anny i św. Jana w Wilnie oraz świątynie parafialne w Obolcach, Krewie, Oszmianie, Bystrzycy, Miednikach, Niemenczynie, Mejszagoła, Mereczu oraz prawdopodobnie w Wiłkomierzu. Łącznie było dziesięć parafii. Większość z pierwszych

[99] J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 65-66.
[100] J. Ochmański, *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*, Poznań 1972, s. 55.

kościołów powstała w okolicy Wilna. Wiązało się to z dążeniem władcy do jak najszybszej zmiany wizerunku jego państwa na kraj chrześcijański. Stolica Litwy oraz jej okolice były najczęściej odwiedzane przez zagranicznych gości, stąd w pierwszej kolejności dbałość o rozwój tego obszaru. Panowanie na Litwie wielkiego księcia Witolda (1392-1430) przyniosło dalszy rozwój sieci parafialnej. Łącznie w 1430 r. w diecezji wileńskiej istniało 27 kościołów parafialnych (Brasław, Bystrzyca, Daugi, Dubinki, Gieranojny – Subotniki, Gieranojny – Zygmunciszki, Goniądz, Grodno, Hajna, Kiernów, Kowno, Krewo, Lida[101], Miedniki, Merecz, Mejszagoła, Niemenczyn, Nowogródek, Obolce, Oszmiana, Soleczniki Wielkie, Święciany, Troki Nowe, Troki Stare, Wiłkomierz, Wołkowysk i Wilno). Śmierć Witolda spowodowała dziesięcioletnie walki o tron litewski a co za tym idzie zwolnienie procesu chrystianizacyjnego. Znacznie bardziej sprzyjające warunki do budowy nowych świątyń nastały w czasie panowania Kazimierza Jagiellończyka (1440-1492) oraz pierwszej części urzędowania jego następcy Aleksandra Jagiellończyka. Jerzy Ochmański przyjął rok 1500 jako *cezurę między dwoma okresami w rozwoju sieci parafialnej w diecezji wileńskiej; między okresem 1431-1500 a okresem 1501-połowa XVI w.* Ogólnie w pierwszym z nich powstały przynajmniej 103 kościoły parafialne. 31 parafii ufundowanych zostało przez hospodarów, trzy przez książęta, cztery przez biskupów a najwięcej, bo 65 przez prywatnych możnych. 1. poł. XVI stulecia przyniosła dalszy rozwój struktury kościelnej diecezji wileńskiej. Dzięki staraniom Aleksandra Jagiellończyka, Zygmunta I Starego oraz jego żony królowej Bony powstało w dobrach hospodarskich 27 parafii. Duchowni ufundowali siedem kościołów, a osoby prywatne aż 95 świątyń parafialnych[102].

Według Jerzego Ochmańskiego i ks. Czesława Matusiewicza najstarszą parafią wchodzącą później w skład dekanatu Olwita było Bakałarzewo[103] (kościół miał istnieć przed 1520 r.)[104]. Do tej tezy przychylają się też ks. Witold Jemielity[105], ks. Józef Stanisław Łupiński[106] oraz Andrzej Matusiewicz[107]. Kościół w Bakałarzewie znajdował się na długo

---

[101] Kościół lidzki był wspólną fundacją Jagiełły i Witolda. Por. *Rejestr dymów dóbr duchowieństwa katolickiego diecezji wileńskiej z 1653 roku,* opr. Waldemar Franciszek Wilczewski, „Nasza Przeszłość", t. 101, 2004, s. 276.
[102] J. Ochmański, *Biskupstwo wileńskie*…, s. 55-71.
[103] Początkowo ks. Czesław Matusiewicz uważał inaczej: *Najstarszą parafią jest zapewne Przerośl, powstała nad jeziorem tej nazwy, w puszczy przełomskiej*. W późniejszym czasie jednak również przyjął rok 1520 jako powstanie parafii Bakałarzewo. Por. Ks. Cz. Matusiewicz, *Początki oświaty w Suwałkach i okolicy…*, s. 160; tenże, *Powstanie parafii…*, b.n.k.
[104] J. Ochmański, *Biskupstwo wileńskie*…, s. 67-70.
[105] Ks. W. Jemielity, *Parafie Suwałk i okolicy,* Łomża 1990, s. 24. W artykule z 2007 r. ów znany historyk z niezrozumiałych względów podał rok 1578? Por. Ks. W. Jemielity, *Utworzenie parafii Rutka-Tartak*, „Rocznik Augustowsko-Suwalski", t. 7, 2007, s. 81.
[106] Ks. J.S. Łupiński, *Wezwania kościołów i kaplic w diecezji sejneńskiej w końcu XIX w.,* „Studia Teologiczne" 1999, nr 17, s. 263-278.
[107] A. Matusiewicz, *Cmentarz w Bakałarzewie*, „Jaćwież" 2000, nr 12, s. 12.

przed rokiem 1609, gdyż w akcie funduszowym pod tą datą wspomniano, że świątynia była tu *ex antiquo*[108]. W inwentarzu parafialnym z 1844 r. wspominano, że w bakałarzewskim kościele znajdowały się księgi metryczne chrztów prowadzone od 1562 r.[109] Najstarsza księga zachowana do dziś pochodzi z 1607 r.[110]

Rejestr wybierania srebrzczyzn z dóbr duchownych kapitulnych i plebańskich biskupstwa wileńskiego z 1559 r. wymienia 218 kościołów. Przy każdym z nich podano m.in. liczbę tzw. *soch, czyli gospodarstw sprzężajnych,* stanowiących uposażenie poszczególnej parafii. Z obszaru późniejszego dekanatu olwickiego źródło to wymienia tylko parafię bakałarzewską[111], która posiadała wtedy 27 dymów[112].

Początki Bakałarzewa[113] sięgają 15 VII 1514 r., kiedy to Zygmunt I Stary przekazał swemu sekretarzowi i pisarzowi łacińskiemu oraz marszałkowi Mikołajowi Michnowiczowi Raczkowiczowi Bakałarzowi pas ziemi nad rzeką *Douspudą* (Rospudą). Jakub Kuncewicz, leśniczy grodzieński wydzielił na ten cel obszar długości dwu mil i szerokości półtorej mili[114]. Bakałarz podzielił się nadaniem ze swym bratem Stanisławem, który wziął południową część, gdzie założył późniejsze Raczki. W skład posiadłości Mikołaja wchodziły jeziora: Sumowo, Siekierowo, Głębokie, Gaczne vel Gacne, Garbaś i *Długie Dalnie*. Według Jerzego Wiśniewskiego już Mikołaj Bakałarz posiadał nad *Dowspudą* (Douspudą) miasto, późniejsze Bakałarzewo oraz dziesięć wsi[115]. Nazwa nowo powstałego miasteczka wzięła się od pobliskiej rzeki *Douspudy*[116]. Mikołaj Bakałarz posiadał prócz tutejszych ziem, także Krzemienicę pod Wołkowyskiem oraz Białystok[117]. Po śmierci Bakałarza w 1520 lub około 1528 r. majątkiem kierowała jego żona Hanna. Wybudowała ona przed 1527 r. dwór na

---

[108] BU Wilno, F57, B53/1231, b.n.k.
[109] AD Łomża (ArŁm), zesp. I, sygn. 11, k. 145.
[110] AD Łomża (ArŁm), zesp. IV, sygn. 1103.
[111] Jerzy Ochmański sugerując się starszą literaturą podał w swej pracy, iż poza parafią bakałarzewską na interesującym nas obszarze w poł. XVI w. istniały jeszcze kościoły w: Janówce (a. 1556, powiat grodzieński), Dowspudzie-Raczkach (a. 1558), co nie znalazło potwierdzenia we wspomnianym wcześniej *Rejestrze wybierania srebrzczyzn*... z 1559 r., opublikowanym w tym samym dziele, ani w innych dostępnych źródłach. Por. J. Ochmański, *Biskupstwo wileńskie*…, s. 67-70.
[112] J. Ochmański, *Biskupstwo wileńskie*..., s. 101-105; T. Krahel, *Zarys dziejów (archi) diecezji wileńskiej*, „Studia Teologiczne", t. 5-6, 1987-1988, s. 23.
[113] Szerzej historię Bakałarzewa opisuję w: T. Naruszewicz, *Bakałarzewo. Dzieje miasteczka*… s. 1-511.
[114] AGAD Warszawa, ML, sygn. 195, s. 1053.
[115] J. Wiśniewski, *Mikołaj Michnowicz Raczkowicz*…, s. 101.
[116] K. Rymut, *Nazwy miast Polski*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1987; *Nazwy miejscowe Polski. Historia-Pochodzenie-Zmiany*, pod red. Kazimierza Rymuta, t. 1, Kraków 1996, s. 62.
[117] J. Glinka, *Ród Klausucia w wiekach XIII-XVI. Ze studiów nad kształtowaniem się i różnicowaniem społecznym bojarstwa litewskiego*, „Studia Źródłoznawcze", t. 4, cz. 1, 1959, s. 85; J. Maroszek, *Wasilków – miasto renesansowej harmonii*, [w:] *Miasto renesansowej harmonii 1566-2006*, Wasilków 2006, s. 14; T. Naruszewicz, *Dzieje Bakałarzewa – stan wiedzy i postulaty badawcze*, [w:] *Małe miasta. Historia i współczesność*, pod red. Mariusza Zemło i Przemysława Czyżewskiego, Supraśl 2001, s. 55.

wyspie lub półwyspie jeziora Okrągłe[118]. Ich jedyny syn, także Mikołaj, nie odegrał większej roli w państwie i zmarł najpewniej niedługo po osiągnięciu wieku męskiego[119]. Miał jednak żonę Katarzynę Bohdanówną i córkę Elżbietę, w 1547 r. jeszcze niepełnoletnią[120]. Katarzyna wyszła ponownie za mąż za Piotra Wiesiołowskiego, oboźnego koronnego, który tym samym przez kilka lat stał się panem tych dóbr[121]. Trwało to do ślubu Elżbiety z Mikołajem Wolskim, co spowodowało przejście majątku w posiadanie tego rodu[122]. Ostatnie wzmianki o Mikołaju Wolskim pochodzą z l. 1562, 1565 i 1568. Spadkobiercą został jego syn Krzysztof Wolski, podstoli litewski, żonaty z Barbarą. Krzysztof nie pozostawił po sobie potomka i zmarł po roku 1600. Z powodu bezdzietności tego ostatniego, dobra przeszły w ręce Mikołaja Wolskiego, kasztelana witebskiego, pochodzącego ze starszej linii rodu Wolskich.

Trudno jest dokładnie wydatować powstanie miasta Bakałarzewa. Zdaniem Jerzego Wiśniewskiego mógł to uczynić jeszcze Mikołaj Bakałarz lub jego syn[123]. Zdecydowanie o istnieniu tu miasta przed 1520 r. pisał ks. Czesław Matusiewicz: *Dowspudę, podniesioną staraniem Bakalara do rzędu miast, zaczęto nazywać Bakalarowizną, a po wojnach szwedzkich Bakałarzewem*[124]. W 1558 r. wzmiankowano Mikołaja Wysockiego, pisarza miasta dowspudzkiego (douspudzkiego). Badacze mieli jednak problem z określeniem, której *Douspudy* to dotyczyło? Przy obecnym stanie wiedzy, można niemal z pewnością przyjąć, że dotyczyło to Bakałarzewa a nie Raczek, które w żadnym dokumencie z przełomu XVI i XVII w. nie określane były miastem, nawet w akcie uposażeniowym kościoła z 1599 r. W 1. poł. XVII w., Bakałarzewo zwane *civitas* vel *miasto Douspuda*, przeżywało swój złoty okres. Posiadało burmistrzów, wójtów, gmińskich, pisarzy, starostów itd.[125] Wreszcie mapa Józefa Naronowicza-Narońskiego z l. 1661-1671 r. przedstawia plany miast: Bakałarzewa i Filipowa. Jednocześnie zawiera wieś kościelną Raczki, tylko z oznaczeniem kościoła[126].

---

[118] S. Alexandrowicz, *Mapy majątkowe…*, s. 280-287.
[119] J. Glinka, *Ród Klausucia*..., t. 5, s. 45-46.
[120] AGAD Warszawa, ML, sygn. 217, k. 714-718.
[121] Piotr Wiesiołowski, zwany starszym, był ponadto starostą metelskim, mścibowskim i simneńskim. Wśród sobie współczesnych zasłynął z niespotykanej siły fizycznej. Zmarł w 1556 r. Jego wnukowie ufundowali mu mauzoleum znajdujące się w wileńskim kościele bernardynów. Po śmierci Wiesiołowskiego opiekunami jego małoletnich synów: Piotra i Jana, zostali: Ostafi Wołłowicz, kasztelan wileński oraz Mikołaj Naruszewicz, podskarbi wielki litewski. Por. J. Glinka, *Ród Klausucia*..., t. 5, s. 47.
[122] J. Wiśniewski, *Dobra dowspudzkie Raczkowiczów…*, s. 455.
[123] J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*..., s. 91, 116.
[124] Ks. Cz. Matusiewicz, *Początki oświaty w Suwałkach i okolicy…*, s. 160.
[125] Bardziej szczegółowo o tym okresie piszę w: T. Naruszewicz, *Dzieje obszaru parafii Bakałarzewo…*, s. 48-92.
[126] TPAKP Berlin, XX. HA, Districtus Olecensis, sygn. E 10.226; J. Szeliga, *Rękopiśmienne mapy Prus Książęcych…*, mapa z trzeciej strona okładki.

Budowniczym nowej świątyni w Bakałarzewie był na pocz. XVII w. Mikołaj Wolski[127] (prawdopodobnie pomiędzy 1609 a 1620 r.). Mocą przywileju wystawionego w Wilnie z 22 VIII 1609 r. uposażył parafię bakałarzewską w znaczne nadania[128]. Plebania otrzymała wieś *Kotowczyznę* (Kotowinę) nad rzeką *Douspudą*, z czterema włókami *gruntu dobrego, z sianożęciami, ogrodami, poddanemi i onych powinnościami oraz 3 insze włóki między miejskimi douspudskimi, na 3 miejscach leżące*. Mieszczanie douspudcy (bakałarzewscy) oraz pozostali poddani dworu Wolskiego mieli opłacać plebanowi dziesięcinę snopową: z każdej włóki kopę żyta i jęczmienia corocznie, *wiecznemi czasy*[129]. Ponadto zwyczajowo proboszcz znad Sumowa otrzymywał wolne mliwo na własne potrzeby oraz w środę, piątek i sobotę dostarczano mu ryby ze dworu[130].

Kluczowym momentem dla zmian gospodarczych tych ziem było objęcie ich przez Bonę w 1524 r.[131] Zainicjowana przez nią reforma rolna, zwana pomiarą włóczną, znacząco wpłynęła na rozwój stałego osadnictwa. Wprowadzono trójpolówkę, komasowano grunty, zakładano nowe wsie i miasteczka. Jak zauważył Józef Maroszek, rozwój osadnictwa przy granicy z Prusami Książęcymi miał ogromne znaczenie, z powodu prowadzenia intensywnych działań w tej kwestii ze strony Albrechta Hohenzollerna. Powoływano specjalne komisje graniczne, dbające o prawidłowy przebieg *limes*. Duże znaczenie dla sprawności zasiedlenia miała też pokojowa współegzystencja Prus z państwem polsko-litewskim, przypieczętowana hołdem pruskim z 1525 r.[132]

Drugi najstarszy kościół na terenie omawianego dekanatu znajdował się najpewniej w Wisztyńcu[133]. Litewski badacz Bronius Kviklys przypuszczał, że wieś Wisztyniec mogła powstać między 1530 a 1550 r., gdy królowa Bona kolonizowała Puszczę Olicką. Podał, że w 1561 r. w mieście Wierzbołowie istniała już ul. Wisztyniecka. Dwór Wisztyniec odnotowano w źródłach już w 1538 r.[134] M. Rupeikienė uważa, że kościół powstał w 1566 r.[135] Jerzy

---

[127] Ks. J. Kurczewski, *Stan kościołów parafialnych w diecezji wileńskiej po najściu nieprzyjacielskim 1655-1661 r.*, „Litwa i Ruś", t. 3, z. 1, Wilno 1912, s. 55.
[128] BU Wilno, F57, B54/219, b.n.k.
[129] BU Wilno, F57, B53/1231, b.n.k.
[130] Ks. Cz. Matusiewicz, Maszynopis i rękopis…, b.n.s.
[131] W. Pociecha, *Królowa Bona (1494-1557). Czasy i ludzie Odrodzenia*, t. 2, Poznań 1949, s. 462-465.
[132] J. Maroszek, *Pogranicze Litwy i Korony…*, s. 172.
[133] W artykule ks. Jemielitego istnieje rok 1500, jako początkowy dla parafii Wisztyniec. Jest to jednak najpewniej zwykły błąd drukarski. Por. Ks. W. Jemielity, *Utworzenie parafii Rutka-Tartak…*, s. 81. Ks. Łupiński natomiast podał 1829 r. jako czas budowy pierwszej świątyni, co oczywiście jest pomyłką. Por. Ks. J.S. Łupiński, *Wezwania kościołów…*, s. 278.
[134] AGAD Warszawa, ML, sygn. 208, k. 42-47; K. Łożyński, *Opis granic pomiędzy Puszczami Merecką a Przełomską z 1538 roku* [w:] *Zarys konfliktów o dobra na Podlasiu i Grodzieńszczyźnie za Zygmunta I Starego. Wybór źródeł z „Metryki Litewskiej" z I połowy XVI wieku*, Olsztyn 2001, s. 63, 65.
[135] M. Rupeikienė, *Vištytis*, [w:] *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, t. 1, *Vilkaviškio vyskupija*, ks. 2, *Vilkaviškio dekanatas*, Wilno 1997, s. 267.

Wiśniewski ustalił, że miasteczko Wisztyniec istniało już przed 1549 r. Podobną datację ma pierwszy tutejszy kościół[136].

Na pocz. l. 20. XVII w. plebania wisztyniecka zwróciła się do Zygmunta III Wazy z prośbą o powołanie grupy, która ustaliłaby uposażenie parafii. 19 X 1623 r. przybyła komisja orzekła, aby zwrócono proboszczowi osiem włók pustych oraz dwie włoki we wsi Reciuny (Raciuny), fundowane jeszcze przez Zygmunta Augusta. W oparciu o zeznania mieszczan wisztynieckich nakazano oddać parafii nieokreślone place i ogrody. Zamiast dziesięciny miano płacić na plebanię 6 gr lit. Z domu, którego właściciel nie posiadał ziemi – 3 gr lit. kolendy. Ponadto mieszczanie nadal zobowiązani byli do opłaty na kościół 20 zł oraz grosza mesznego rocznie. Mieszkańcy Wisztyńca musieli też pracować przy naprawie kościoła, plebanii czy dzwonnicy. Poddanym dworskim nakazano opłacać 6 gr rocznie z każdej włóki[137]. Ze sprawą uposażenia tego kościoła związany był Krzysztof Jesman, starosta wisztyniecki[138].

Z 17 X 1632 r. zachowały się informacje mówiące, że księżna Radziwiłłowa, starościna wisztyniecka nakazała Hrehoremu Dołmatowi, chorążemu starodubowskiemu, zarządcy swych dóbr, aby wypłacał proboszczowi ks. Pawłowi Szymanowskiemu co roku w dniu św. Marcina po 30 zł[139]. 24 I 1645 r. burmistrz Witkowski (nie wiadomo czy Kowna czy Wisztyńca?) zlecił mieszczaninowi kowieńskiemu – Jakubowi Bujkiewiczowi – wystawienie karty na 21 zł, uposażającej kościół wisztyniecki[140]. Około 1652 r. mieszczanin wisztyniecki Krzysztof Zalewski zapisał na rzecz świątyni w Wisztyńcu morgę gruntu, w zamian oczekując odprawiania comiesięcznego nabożeństwa za jego duszę[141].

Budowniczym nowego kościoła w Wisztyńcu został Jan Grzegorzewski. W 1646 r. podpisał on w tym celu kontrakt z ks. Tomaszem Żaglem, komendarzem wisztynieckim[142]. Nic więcej nie wiemy o budowie owej świątyni. Z 1658 r. zachowała się wzmianka o rabunku kościoła i miasta wisztynieckiego, jakiego dopuścili się Prusacy. Inwentarz sporządził wtedy miejscowy proboszcz – ks. Jan Lachowicz[143].

Jarosław Szlaszyński przyjmuje, że około 1558 r. istniała już wieś *Krzywowola*. Pobliska *Przerośla* (obecnie Mała Przerośl) powstała przed 1562 r.[144] Odnosząc się do tego

---

[136] J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 100.
[137] Ks. Cz. Matusiewicz, Maszynopis i rękopis…, b.n.s.
[138] BU Wilno, F57, B54/219, b.n.k.
[139] BU Wilno, F57, B53/1346, b.n.k.; Ks. Cz. Matusiewicz, Maszynopis i rękopis…, b.n.s.
[140] BU Wilno, F57, B53/1346, b.n.k.
[141] Ks. Cz. Matusiewicz, Maszynopis i rękopis…, b.n.s.
[142] BU Wilno, F57, B53/1346, b.n.k.
[143] BU Wilno, F57, B53/1346, b.n.k.; BU Wilno, F57, B54/219, b.n.k.
[144] J. Szlaszyński, *Przeroślł. Dzieje miasta i gminy…*, s. 15.

roku zachowała się istotna wzmianka dla genezy parafii Przerośl: *W tem sielie Przerossli, po pomierze włók w roku* [15]*62, JKM dać racził księdzu pliebanu Wojcziechu Grabowskiemu osiadłych włók 8, a liasu włókę 1, które jemu są podane. Wszakoż czynsz z nich za rok* [15]*62 do skarbu JKM wybran*. W 1562 r. był już więc proboszcz przeroślski. Nie wiadomo, czy wydzierżawienie duchownemu ziemi przez władcę łączyło się z jego przybyciem do wsi Przerośla. Możliwe, że proboszcz dotarł tu wcześniej, pełniąc swą posługę w zaadaptowanym lub wybudowanym na ten cel budynku (między 1558 a 1562 r.). Zabudowania mieszkalne wsi Przerośla usytuowano tyłem do jeziora Przerośl (obecnie Kościelne)[145]. *Krzywowola* leżała nad jeziorem Krzywym, jak obecnie. Jej grunty graniczyły z: Puszczą Szembelewską, granicą pól wsi Przerośla i jeziorem Krzywe[146]. W celu zachęcenia potencjalnych osadników do osiedlania się w tych włościach oraz zapobieżeniu ucieczek do Prus *postanowilim temu Przerossli i siołu pierwej pisanemu Krzywowoli do liat 8. wolności takowej, iż wieczej z tych włók od przy*[j]*ęcia włóki przez liat 8 płacić nie będą, jedno po ⅓ części czynszu, to jest po gr 32,5*[147]*, aby tym rychl*[e]*j włóki przy*[j]*mowano. A gdy te liat 8 na takow*[e]*j powinności wysiedzą, tędy płacić powinni według ustawy JKM, jako z gruntu średniego zupełny czynsz*[148].

Według Jerzego Wiśniewskiego parafię z siedzibą we wsi Przerośli, *później przeniesiono* […] *do miasta Przerośli*, a tym samym ze starostwa filipowskiego do przyszłego przeroślskiego. Wiązało się to oczywiście ze zmianą uposażenia. Leśniczy przełomski nadał w tym celu dwa place przy ul. Grodzieńskiej[149].

Zygmunt August swym przywilejem wydanym w Warszawie w dniu 21 III 1571 r.[150] oficjalnie zorganizował i uposażył parafię przeroślską[151]. Beneficjentem nadania został ks. Szymon Borkowski, który otrzymał ów przywilej za pośrednictwem Jakuba Laskowskiego, dworzanina królewskiego i Wojciecha Radzimińskiego, leśniczego przeroślskiego. Wedle dokumentu proboszcz otrzymał sześć włók gruntu dobrego przy Przerośli (Zusenko), wolnego od wszelkich podatków i powinności. Miały one służyć na paśnię i osadzenie poddanych. W miasteczku dostał pleban sześć placów z ogrodami na tzw. poświętne oraz dwa place na

[145] *Piscovaja kniga…*, t. 1, s. 428-429.
[146] J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 99.
[147] Jerzy Wiśniewski błędnie podał w odniesieniu do mieszkańców Krzywólki i Przerośli, iż zwolnieni zostali z wszelkich świadczeń: *Dlatego też, aby zachęcić ich do pozostania, rewizorzy dali jeszcze 8 lat wolnizny od ciężarów i podatków*. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 99. Spowodowane to było najprawdopodobniej niekompletnym wynotowaniem przez tego wybitnego uczonego.
[148] *Piscovaja kniga…*, t. 1, s. 429.
[149] J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 100, 111.
[150] Datę 21 III 1571 r. zawiera spis dokumentów związanych z parafią przeroślską przechowywany w Akademii Nauk w Wilnie. Por. AN Wilno, F18-148, k. 46. Podaje ją również ks. Władysław Kłapkowski. Por. Ks. W. Kłapkowski, *Fundacja i uposażenie kościołów w Przerośli i Puńsku*, „Ateneum Wileńskie" r. 13, z. 1, 1938, s. 220; J. Szlaszyński, *Przerośl. Dzieje miasta i gminy…*, s. 16.
[151] BU Wilno, F57, B53/44, k. 29.

karczmy szynkowe, usytuowane przy ul. Grodzieńskiej, *ku plebanii*[152] (nadane jeszcze przez leśniczego). Obok włók plebańskich (Zusenka) znajdowało się jezioro królewskie, zwane wtedy *Zusno*, w którym duchowni mieli prawo do połowu ryb drobną siatką lub wędką przy brzegu w środy, piątki i soboty. Mogli to czynić tylko na własne potrzeby. Parafian zobowiązano do opłaty kolendy i tzw. mesznego, zamiast dziesięciny. Z każdej włóki miejskiej oraz z wsi *ku orzeczonemu miasteczku przyległych, Krzywej Woli i sioła Doctora Sieprcza vel Sierpca*[153], *Sierpcza*[154], *Siczprcza*[155], [dziś Mała Przerośl – T.N.] *i z inszych siół tamecznych, których ku Przerośli na po tym przysłuchały* miano opłacać po 4 gr lit. rocznie. Osoby nie posiadające ziemi uiszczały kwotę 2 gr. Proboszcz czerpał też zyski z szynków miejskich, tzw. czopowego i podczas czterech głównych świąt odpustowych: św. Trójcy, Narodzenia NMP, św. Michała Archanioła i św. Mikołaja. Monarcha zobowiązał duchownych przeroślskich do odprawiania mszy dziękczynnych[156]. Wieś Doktora Sierpcza to dawne sioło Przerośl, zwane także wsią: *Doktor, Starą* lub *Małą Przeroślą*. Sporna nazwa pochodziła zapewne od miasta Sieprcza (obecnie Sierpca) koło Płocka. Była to pierwsza, prywatna wieś na granicy starostw: filipowskiego i przeroślskiego. Ów doktor stał się jej właścicielem zapewne po przeniesieniu kościoła do miasta Przerośli, czyli pomiędzy 1562 a 1571 r. W wyniku siedemnastowiecznych podziałów powstało tam wiele małych folwarczków i utrwaliła się nazwa Szlachta. Na ziemi funduszowej powstała wieś *Zusenko Kościelne* vel *Wólka Kościelna*. Według Jerzego Wiśniewskiego istniała ona już w 1568 r., gdyż w rejestrze jezior z tegoż roku wspomniano, że jezioro *Zusno*, odławiane przez leśniczego przełomskiego, *leży między włókami przeroślskimi i zuzenskimi*[157].

Miastem była Przerośl przynajmniej w 1566 r.[158] Śmierć ostatniego władcy z dynastii Jagiellonów w 1572 r. pokrzyżowała plany formalnej lokacji tu magdeburgii. Dopiero mocą przywileju Stefana Batorego wystawionego w Toruniu 23 XI 1576 r. Przerośl stała się miastem magdeburskim. Otrzymała też herb z lwem za kratą, trzy jarmarki (na Wniebowstąpienie Pańskie, na św. Idziego, na św. Katarzynę) i targ w sobotę. Miasto miało też czerpać dochody z łaźni, wagi, postrzygalni oraz kramnic. Władze miejskie mogły

---

[152] BU Wilno, F57, B53/1288, b.n.k.
[153] Te dwie ostatnie formy podał Jerzy Wiśniewski. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 110.
[154] Za taką formą optuje Jarosław Szlaszyńki.
[155] W Dokumentach Kościoła Przeroślskiego w Dekanacie Olwickim z Bibioteki Uniwersyteciej w Wilnie zapisano taką właśnie formę. Por. BU Wilno, F57, B53/1288, b.n.k.
[156] BU Wilno, F57, B53/44, k. 29-30; tamże, B53/1288, b.n.k.
[157] *Regestr sPisania Iezior… Roku 1569*, opr. Knut Olof Falk, „Acta Baltico-Slavica", t. 10, 1976, s. 98; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 106, 110.
[158] J. Szlaszyński, *Przerośl. Dzieje miasta i gminy...*, s. 19.

pobierać opłatę od obcych kupców, a mieszczan zwolniono z płacenia podatków od placów i ogrodów (prętowe). Mieli za to dbać o należyty stan gościńców i dróg prywatnych, budować swoje domy trwale i ozdobnie, wznieść ratusz a wokół niego kramnice itd.[159]

Przerośl została siedzibą dekanatu o tej nazwie między 1635 a 1652 r. Ks. Matusiewicz twierdził, że skupiał on pierwotnie parafie powstałe w miastach królewskich: Przerośli, Filipowie, Wiżajnach i Wisztyńcu[160]. Nie uwzględnił w tej grupie kościoła bakałarzewskiego, co wynikało z braku korzystania chociażby z *Rejestru wybierania srebrzczyzn*... z 1559 r. lub przyjęcia za początek powstania parafii daty uroczystego nadania beneficjum.

Kościół przeroślski już na pocz. XVII w. posiadał altarię. Szlachcic Sawerin Dziekoński wydzielił ze swych włók dwie morgi ziemi, znajdujące się w gruntach miasta Przerośli i 10 I 1620 r. przekazał je parafii przeroślskiej. Przyjmującym dar był miejscowy proboszcz ks. Mikołaj Pragiens. Oficjalnego przekazania dokonano w urzędzie przeroślskim. Inne, nieznane nadania, otrzymała ta parafia 24 VI 1625 r.[161]

Obszary wokół początkowego biegu rzeki Rospudy stały się własnością rodu Szembelów, którzy wcześniej stracili swe dobra na rzecz Wielkiego Księstwa Moskiewskiego. 24 XI 1513 bądź 24 XI 1512[162] r. król Zygmunt I Stary nakazał wymierzenie dla swego dworzanina Fotiana Szembela i jego braci Artima, Bohdana, Romana, Ofanasa i Zenka puszczy *na 2 mile wszerz i 1 milę w poprzek*[163]. Jerzy Wiśniewski wysnuł przypuszczenie, że owe nadania pokrywały się mniej więcej z terenem późniejszego starostwa filipowskiego. Szembelowie najprawdopodobniej założyli tu dwór *Szembelewo* lub *Douspuda*[164]. W 1541 r. dobra te stanowiły już ponownie własność królewską i określano je jako *Szembelewszczyzna*[165]. Odebrano to więc Szembelom jeszcze w 1. poł. XVI stulecia, co miało związek z akcją prowadzoną przez Bonę.

Przyniosło to zamierzone rezultaty, ludności przybywało. Zygmunt August utworzył z tych wsi miasto Filipów. W nadaniu magdeburgii z 1570 r. stwierdzono, iż istniało już miasto oraz byli mieszczanie. Ponadto według zeznań filipowian z 1578 r. wiemy, że dostali oni

---

[159] AGAD Warszawa, ZDP, sygn. 3192, tamże KRSW, sygn. 4762a, k. 160-170v; CAH Sankt Petersburg, f. 950, op. 1, nr 387, k. 5v.
[160] Ks. Cz. Matusiewicz, Maszynopis i rękopis…, b.n.s.
[161] BU Wilno, F57, B53/1288, b.n.k.
[162] Rok 1512 podaje Krzysztof Łożyński powołując się na: *Lietuvos Metrika*, knyga 9 (1511-1518), nr 46, s. 99. Por. K. Łożyński, *Puszcza Grodzieńska, jej kolonizacja oraz podziały w XVI wieku* [w:] *Puszcze wielkoksiążęce na północnym Podlasiu i zachodniej Grodzieńszczyźnie w XV-XVI wieku (podziały, administracja, służby leśne i wodne)*, pod red. Józefa Śliwińskiego, Olsztyn 2007, s. 255. Późniejszą datę wskazywał Jerzy Wiśniewski.
[163] AGAD Warszawa, ML, sygn. 195, ks. 11, k. 806-807.
[164] J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 92.
[165] *Akty izdavaemyje vilenskoj Archeografičeskoj komissjej dla razboru drevnich aktov*, t. 17, s. 252.

przed przywilejem list królewski na osiedlenie się[166]. W dokumencie z 16 IV 1569 r. odnotowano: *pod miasteczkiem naszym nowozasadzonym Filipowem*. Stąd też Jerzy Wiśniewski słusznie wysnuł przypuszczenie, że rewizorzy Maciej Sawicki i ks. Pilchowski wraz z leśniczym perstuńskim Janem Witkowskim założyli to miasto między 1562 a 1568 r.[167] Według najnowszych badań Filipów był miastem już 12 VII 1567 r. Wówczas to Zygmunt August, w liście podpisanym w Knyszynie, określił go jako nowe miasteczko. Istniał też wtedy kościół w Filipowie z ks. Maciejem Brulińskim[168].

Mocą przywileju wydanego w Warszawie 8 IX 1570 r. Filipów otrzymał prawo magdeburskie, Raka w herbie, prawo do trzech jarmarków (na Zielone Święta, na Wniebowzięcie NMP, na św. Marcina) oraz targ poniedziałkowy. Kupcy i mieszczanie zostali zwolnieni z opłat prętowego, pomiernego i targowego (dochód z tego ostatniego miał zostać przekazany na budowę ratusza)[169]. Ponadto Filipów otrzymał duże nadanie ziemi. Poza 56. włókami z wsi *Douspuda* i *Szembelewo*, do miasta przyłączono część pobliskiej puszczy, po jezioro *Douspuda* (obecnie Rospuda), jezioro Jemieliste i rzeczkę *Zusnę*. Grunty te użytkowali nie tylko mieszczanie-rolnicy, ale także i przedmieszczanie, posiadający takie same uprawnienia.

Następnie monarcha kolejnym przywilejem, również wystawionym w stolicy Mazowsza, ale 29 VII 1571 r., oficjalnie założył i uposażył parafię rzymskokatolicką w tym mieście. Proboszczem został ks. Jakub Grzebski, którego na beneficjum filipowskie wprowadził Jan Witkowski, leśniczy perstuński i nowodworski[170].

Filipów posiadał mocą decyzji Stefana Batorego z 1585 r. własne gimnazjum, co stanowiło ewenement w skali regionu. Na rzecz jego utrzymania monarcha nadał siedem nieuprawianych łanów ziemi. Wydzielono je z gruntów miejskich usytuowanych pomiędzy: Zusenkiem, Motulami i Tabałówką. Wszelkie dochody z tych gruntów nie mogły pójść na rzecz miasta czy starostwa a jedynie na potrzeby nauczyciela[171].

---

[166] *Akty izdavaemyje*…, t. 1, s. 157-159.
[167] AGAD Warszawa, MK, sygn. 410, k. 629, 992, 1002, 1008, 1011-1014; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 103.
[168] *Metryka Litewska (1566-1572)*, księga nr 530 (księga publicznych spraw nr 8), Wilno 1999, s. 62. Korzystając tylko ze źródeł zgromadzonych w AD Łomża ks. Łupiński błędnie podał, że pierwszy kościół w Filipowie powstał w 1718 r. Por. Ks. J.S. Łupiński, *Wezwania kościołów…*, s. 275.
[169] AGAD Warszawa, ZDP, sygn. 4336; tamże, MK, sygn. 410, k. 619-625; tamże, KRSW, sygn. 4762a, k. 20-22; tamże, KRSW, sygn. 4835, k. 185-194; CAH Wilno, f. 1073, op. 1, nr 617, k. 46; *Akty izdavaemyje*…, t. 7, s. 574-576; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 103.
[170] MN Kraków, BCz, sygn. 1777, k. 518-519; tamże, sygn. 1775, k. 541-542.
[171] Ks. Cz. Matusiewicz, *Początki oświaty w Suwałkach i okolicy*…, s. 156.

Parafia Filipów otrzymała na przełomie XVI i XVII w. liczne datki oraz zapisy. W 1602 r. Maciej Janczewski w swym testamencie zapisał na szpital parafialny 5 kop[172]. W 1620 r. Stanisław Górski, wójt filipowski przekazał włókę ziemi, mającą posłużyć do budowy kaplicy przy miejscowym kościele[173].

7 V 1605 r. najprawdopodobniej ks. Paweł Jurewicz przeprowadził w parafii filipowskiej wizytację, czego rezultatem był regestr przedmiotów stanowiących własność kościoła[174]. Następca na stanowisku proboszcza filipowskiego – ks. Mateusz Choromański – również musiał szukać rozstrzygnięcia prowadzonego sporu ze Stanisławem Górskim, wójtem Filipowa. Przebieg sprawy odnotowano w miejskich księgach radzieckich. 6 I 1606 r. duchowny oskarżał wójta o wyrządzanie mu *różnych potwarz, łajania i krzywd*. Proces między obydwoma przedstawicielami władzy świeckiej i duchownej miasta miał wiele odsłon, zarówno przed sądem miejskim filipowskim, jak i grodzkim powiatu grodzieńskiego. List w skarżącym tonie skierowany do biskupa wileńskiego przeciwko ks. Choromańskiemu 26 VII 1606 r. wysłali również włodarze sąsiedniego miasta magdeburskiego Przerośli. Sygnowały go najważniejsze świeckie osoby grodu przeroślskiego (wójt, burmistrz oraz pisarz). Proboszcz Filipowa miał nawet zostać pobity przez mieszczan, o czym mówił pozew konsystorski z 7 VII 1607 r. Nie wiemy, jak i kiedy skończył się ten konflikt. 28 III 1620 r. Stanisław Górski, wójt filipowski przekazał na rzecz parafii *włókę gruntu dobrego do kaplicy w kościele filipowskim będącej swojej wiecznemi czasy nadaną*[175]. Zapis ten ustanowił za duszę własną i swej żony Doroty z Nieczkowskich proboszczowi ks. Grzegorzowi Długołęskiemu. Po połowie włóki znajdowało się w gruntach miejskich i w Wólce Dmusowej[176]. Wiadomym jest jednak, że Stanisław Górski nie utracił piastowanego stanowiska, gdyż jeszcze w 1623 r. wraz z innymi osobami pisał skargę do biskupa wileńskiego na proboszcza filipowskiego *względem przedaży 1½ włóki gruntu z zabudowania*[mi].

Zmiany proboszczów i wójtów w Filipowie nie przynosiły końca toczących się waśni między dwoma organami „władzy". Jeszcze na pocz. l. 60. XVII stulecia odbywały się procesy sądowe[177].

Pojewonie to kolejny kościół powstały w XVI wieku. Staraniem Teodora Skumina, skarbnika WKL, starosty bracławskiego, grodzieńskiego i olickiego, przy uzyskaniu

[172] BU Wilno, F57, B53/1316, b.n.k.
[173] Ks. Cz. Matusiewicz, *Maszynopis i rękopis*…, b.n.s.
[174] BU Wilno, F57, B53/1316, b.n.k.
[175] BU Wilno, F57, B53/1316, b.n.k.
[176] MN Kraków, BCz, sygn. 1777, k. 851-853.
[177] BU Wilno, F57, B53/1316, b.n.k.

przychylności króla Stefana Batorego i jego żony Anny Jagiellonki, wybudowano kościół we wsi Pojewonie (leśnictwo olickie). Powstał on *w celu odwrócenia ludzi od bałwochwalstwa*[178]. Według M. Rupeikienė i ks. Józefa Stanisława Łupińskiego miało to miejsce w 1586 r.[179] 27 IX 1589 r. w Warszawie Anna Jagiellonka wystawiła tej świątyni przywilej, nadający duchownemu pojewońskiemu trzy włóki ziemi *miary chełmińskiej*, usytuowanej w pobliżu plebanii, na której miał powstać folwark plebański. Oprócz tego, podobnie jak w innych parafiach, kościół w Pojewoniu uposażono w grunta pod założenie wsi plebańskiej – obejmującej sześć włók ziemi (w Pojewoniu). Jej mieszkańców zobowiązano do pracy w folwarku. Dodatkowe źródło utrzymania proboszcza miało pochodzić z dziesięciny gromadzonej od chłopów z wsi należących do leśnictwa olickiego, a wchodzących w skład tejże parafii. Z każdej włóki miano przekazywać po pół kopy pszenicy zimowej i owsa lub jęczmienia. Nadania Jagiellonki 11 III 1600 r. potwierdził król Zygmunt III Waza, dodatkowo przekazując na rzecz parafii 12 włók ziemi po wykarczowanym lesie we wsi Zelczyca (Zelożycy). Wszelkie dochody z tego obszaru zostały wyłączone spod juryzdykcji świeckiej, a miały trafiać bezpośrednio do kościoła[180]. Z nadania Wazy proboszcz urządził folwark Solciniki[181].

Kościół pojewoński w początkowym swym okresie był filią parafii olickiej[182]. Pierwszy duchowny tej świątyni ks. Jan Sznarski, pełnił funkcję proboszcza Olity. Późniejszy pleban olicki, ks. Jakub Bouchwał, otrzymał (może w 1600 r.) od króla zapewnienie, że Pojewonie nadal są filią jego placówki. Zobowiązany jednak został do utrzymania w Pojewoniu księdza komendariusza, znającego język litewski lub żmudzki, nauczyciela oraz innych sług kościelnych. Według ks. Czesława Matusiewicza samodzielna parafia pojewońska wykształciła się między 1600 a 1612 r. 23 V 1612 r. wymieniono proboszcza pojewońskiego ks. Piotra Parwoynia[183]. Kłóci się jednak z tym stwierdzeniem wzmianka z l. 70. XVII w. (1674?), że kościół pojewoński nadal był filią olicką. Nawet proboszcz ks. Piotr Filip przebywał wówczas w Olicie[184]. Również spis dymów duchowieństwa

[178] BU Wilno, F57, B53/44, k. 221-223
[179] Ks. J.S. Łupiński, *Wezwania kościołów…*, s. 276; M. Rupeikienė, *Pajevonys*, [w:] *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, t. 1, *Vilkaviškio vyskupija*, ks. 2, *Vilkaviškio dekanatas*, Wilno 1997, s. 205.
[180] BU Wilno, F57, B53/44, k. 221-223; B. Kviklys, *Mūsų Lietuva…*, s. 389.
[181] A. Połujański, *Wędrówki po guberni…*, s. 316.
[182] B. Kviklys, *Mūsų Lietuva*..., t. 3, s. 389.
[183] Ks. Cz. Matusiewicz, *Maszynopis i rękopis*…, b.n.s.
[184] Ks. J. Kurczewski, *Stan kościołów parafialnych…*, s. 56-57; B. Kviklys, *Mūsų Lietuva*..., t. 3, s. 390.

rzymskokatolickiego diecezji wileńskiej z 1673 r. wymienia wspólnie plebanię olicką z pojewońską[185].

Raczki powstały w 1. poł. XVI stulecia. Po otrzymaniu ziemi nad Rospudą (wówczas *Douspudą*) 15 VII 1514 r., bracia Mikołaj i Stanisław Raczkowiczowie podzielili się nadaniem. Północna część przypadła Mikołajowi zwanemu Bakałarzem (patrz wyżej). Południową część dóbr otrzymał młodszy brat Stanisław. Król dwukrotnie zaznaczył, że nadanie to nastąpiło tylko za zasługi Mikołaja[186]. Stanisław zapewne niebawem po otrzymaniu tych terenów przystąpił do ich kolonizacji. Najprawdopodobniej to on założył wieś Raczki, wybierając na to miejsce dawną siedzibę Jaćwingów[187]. Na popisie wojska z 1528 r. Stanisław Raczkowicz wystawił cztery konie, co świadczy o posiadaniu co najmniej 32 osób służby[188].

Pierwsze wzmianki świadczące o istnieniu kościoła w Raczkach pochodzą z końca XVI w. Był on pod wezwaniem Trójcy Przenajświętszej, Wniebowzięcia Panny Marii i św. Michała Archanioła. Fundatorka budowy świątyni i ówczesna właścicielka dóbr raczkowskich – Maryna – to córka Stanisława Raczkowicza a żona Grzegorza (Hrehorego) Massalskiego, podkomorzego grodzieńskiego. Raczki nosiły wówczas nazwę *Douspuda*, od rzeki przy której się znajdowały. Proboszczem wedle sugestii kollatorki wybrano ks. Sebastiana Sokołowskiego, *od zwierzchności kościelnej installowanego i potwierdzonego według obrzędu ś*[więtego]*o Kościoła Rzymskiego*. 21 VI 1599 r. wystawiła w Wilnie przywilej, mocą którego proboszczowie raczkowscy otrzymali znaczące uposażenie[189]. Jako czas powstania w Raczkach pierwszej świątyni tenże rok (1599) podaje również ks. Józef Stanisław Łupiński[190].

Raczki nie były miastem aż do 2. poł. XVII w. 25 V 1682 r. Jan III Sobieski nadał przywilej na organizowanie targów i jarmarków oraz jako pierwszy określił Raczki miasteczkiem[191]. Nie posiadamy także żadnych wzmianek o istnieniu tu kościoła sprzed 1599 r. Według Cezarego Piłata, autora pracy magisterskiej dotyczącej przeszłości Raczek, Mikołaj Bakałarz *chcąc bratu zabezpieczyć jego część i część dóbr pozostawić swoim potomkom, musiało dojść do aktu prawnego podziału dóbr, którego nie odnaleziono w źródłach, które*

---

[185] *Rejestr dymów dóbr duchowieństwa katolickiego diecezji wileńskiej z 1673 roku,* opr. Waldemar Franciszek Wilczewski, „Nasza Przeszłość", t. 103, 2005, s. 157. W przypisach autor mylnie uznał, że *plebania olidska* to Olwita, a Pojewoń to filia Olwity.
[186] AGAD Warszawa, MK, sygn. 410, k. 1879.
[187] J. Glinka, *Ród Klausucia*…, s. 48-49; J. Wisniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 90.
[188] J. Glinka, *Ród Klausucia*…, s. 48.
[189] BU Wilno, F57, B53/44, k. 219-219v.
[190] Ks. J.S. Łupiński, *Wezwania kościołów*..., s. 277.
[191] AGAD Warszawa, ZDPapier., sygn. 1113.

dotrwały do naszych czasów. Myślę, że do chwili śmierci Mikołaj był faktycznym właścicielem całego nadania. Osoba o jego pozycji i autorytecie wywierać musiała na całe otoczenie należyty jej szacunek i posłuch[192]. Najprawdopodobniej Bakałarz dzieląc dobra, zagwarantował dla swych dóbr istnienie ośrodka miejskiego i kościelnego. Jako wieś kościelną zaznaczono Raczki na mapie Józefa Naronowicza-Narońskiego z l. 1661-1671[193].

W 1627 r. ks. Stefan Gliński, proboszcz z Raczek, udzielał chrztu w bakałarzewskim kościele. Dotychczasowy proboszcz bakałarzewski – ks. Mikołaj Ostrowski – w 1635 r. był proboszczem w Raczkach[194].

Kolejną przygraniczną parafią zostały Wiżajny. Jej powstanie owiane jest tajemnicą z powodu braku zachowanych źródeł, zaginionych najprawdopodobniej w czasie rozruchów religijnych na pocz. XVII w. Ks. Czesław Matusiewicz przypuszczał, że powstała ona po 1562 r. z fundacji królewskiej (prawo miejskie w 1570, a parafia 1571 r.)[195]. Podobnie sądzi ks. Witold Jemielity[196] i przynajmniej w kwestii powstania pierwszego kościoła (1571 r.) ks. Józef Stanisław Łupiński[197]. Jednak jak sam dodał ks. Jemielity: *późniejsze potwierdzenia Jana III Sobieskiego z 1693 r. i Stanisława Augusta z 1792 r. nie wspominają pierwotnego przywileju nadania praw miejskich* [Wiżajnom – T.N.][198]. Jerzy Wiśniewski także nie potrafił rozwikłać tej kwestii, wskazując na możliwość zaginięcia aktu nadania praw miejskich lub też nadaniu ich tylko przez któregoś starostę[199]. Wydaje się to jednak mało prawdopodobne, że względu na brak jakichkolwiek wzmianek źródłowych o tym świadczących. Andrzej Jaśkiewicz przyjął tezy postawione przez prof. Wiśniewskiego, także jedynie przypuszczając, iż w 1570 r. powstało miasto, a rok później parafia Wiżajny[200].

Najwcześniejsza wiarygodna wzmianka świadcząca o istnieniu miasta Wiżajny pochodzi z 1606 r. i dotyczy parafii Puńsk. Stwierdzono tam, że droga z Puńska *tendit in oppidum Wizuny*. W 1642 r. w mieście Wiżajnach mieszkało około 200. gospodarzy, wójtem był Jan Żelazko[201]. Z 1659 r. pochodzi wzmianka o dekrecie świadczącym, że *Trybunał Skarbowy w mieście wiża*[j]*ńskim sądzić się ma, przeświadcza się*.

---

[192] C. Piłat, *Dzieje obszaru parafii Raczki…*, s. 10
[193] TPAKP Berlin, XX. HA, Districtus Olecensis, sygn. E 10.226; J. Szeliga, *Rękopiśmienne mapy Prus Książęcych…*, mapa z trzeciej strony okładki.
[194] AD Łomża (ArŁm), zesp. IV, sygn. 1103, k. 104, 189; AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/1103, k. 104, 189.
[195] Ks. Cz. Matusiewicz, *Początki oświaty w Suwałkach i okolicy…*, s. 159.
[196] Ks. W. Jemielity, *Utworzenie parafii Rutka-Tartak…*, s. 80.
[197] Ks. J.S. Łupiński, *Wezwania kościołów…*, s. 278.
[198] Ks. W. Jemielity, *Parafie Suwałk…,* s. 19.
[199] J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 122.
[200] A. Jaśkiewicz, *Dzieje Wiżajn…*, s. 9.
[201] J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 122.

11 V 1693 r. król Jan III Sobieski wystawił przywilej nadający prawo magdeburskie, *wolności według zwyczaju inszych miast naszych uprzywilejowanych, temuż miastu wiża*[j]*ńskemu i jego mieszczanom wszystkie grunta miejskie we włókach, siedliskach, ogrodach, morgach, zaściankach sianożętnych i leśnych, przy tym wstęp wolny do brzegów jeziora wielkiego pod miastem i insze, które tam są grunta przez osobliwego rewizora im podane, jak się wzdłuż i wszerz w swoich miedzach i granicach ścigają, targi i jarmarki na rzecz tegoż miasta przeznaczający*[202].

Inwentarz z 1642 r. potwierdza istnienie połączonych starostw wiżajńskiego i sejwejskiego. Sporządzono go w związku z wydzierżawieniem ich na cztery lata Gotardowi Budenbrokowi. Od kiedy wcześniej istniało starostwo wiżajńskie? – nie wiadomo. Sejwy już w XVI w. stanowiły centrum włości, którą za Stefana Batorego przekształcono w starostwo. Przed 1640 r. starostą sejwejskim był Krzysztof Radziwiłł, hetman wielki litewski, a po nim jego syn Janusz, hetman wielki litewski i wojewoda wileński – słynny zdrajca Rzeczypospolitej zmarły 31 XII 1655 r. Od roku 1656 funkcje starosty pełniła żona Janusza – Maria Radziwiłłowa, księżniczka pochodząca z Mołdawii. Cedowała ona oba starostwa Stanisławowi Lipnickiemu, pułkownikowi wojsk królewskich. Jednocześnie monarcha Jan Kazimierz 25 II 1660 r. przekazał te grunty Michałowi Stefanowi Pacowi, wojewodzie trockiemu. Proces wygrał Lipnicki, który ponadto w 1676 r., już jako marszałek mozyrski, otrzymał od sejmu zapis 30000 florenów na starostwie sejwejskim. Była to nagroda za czterdziestoletnią służbę oraz rany odniesione w bitwie pod Chocimiem. Po jego śmierci starostą został Władysław Sokołowski, podkomorzy inflancki[203].

Archiwalne wzmianki dotyczace tej parafii pochodzą dopiero z pocz. XVII w. W 1620 r. ks. Jerzy Szawiński, pleban wiżajński wystąpił przeciwko Jerzemu Bogdanowiczowi, mieszczaninowi z Wiżajn oto, że ten ostatni zabrał place, ogrody i dziesięcinę kościołowi wiżajńskiemu[204]. W 1621 r. ks. Jerzy Szawiński, proboszcz wiżajński, opierając się na informacjach uzyskanych od swego wikarego – ks. Bonawentury Szczędzińskiego (z zakonu św. Franciszka) – pozwał sądownie księcia Krzysztofa Radziwiłła, hetmana polnego WKL, jego sługę Jana Świdłę oraz wójta i mieszczan wiżajńskich, iż *bez żadnego względu P*[ana] *Boga Wszechmogącego śmieli i ważyli się kościół wiża*[j]*ński za rozkazaniem książęcia JM gwałtownie odejmować i różne tyranizacje i wielkie absurda i skandale czynić. Jako dysydenci p*[rzeciw]*ko wierze ś*[więtej] *rzymskiej, katolickiej*. 6 lipca tegoż roku do Wiżajn

[202] *Metryka Litewska (1791-1792), Księga Spraw Publicznych 35 (556)*, Wilno 2005, nr 5, s. 63.
[203] I. Batura, *Sejwy*, „Jaćwież" 2000, nr 12, s. 8.
[204] BU Wilno, F57, B54/219, b.n.k.

przybyli wysłannicy hetmana – Andrzej Szołkowski i Andrzej Przystanowski – którzy przesłuchali mieszczan, z czego wypadło *prawdziwe przeświadczenie in partem kościoła i plebana wiżańskiego*. Uczestniczył w tym również szlachcic Stanisław Kolecki. Złożono wtedy 15 pieczęci oraz kilka podpisów. Rozstrzygnięciem sporu zajął się sąd królewski w l. 1621-1622. W 1621 r. ks. Jerzy Szawiński, proboszcz wiżajński złożył kolejny pozew przeciwko Radziwiłłowi, w którym zarzucał księciu *zgwałcenie kościoła wiża*[j]*ńskiego i różne krzywdy i szkody poczynione*[205]. Król Zygmunt III Waza wysłał list *do komisarzów o uczynienie sprawiedliwości strony kościoła wiżańskiego*[206]. 29 IV 1622 r. proboszcz wiżajński otrzymał wypis z ksiąg grodzkich kowieńskich, określający prawa i majątek parafii Wiżajny. Ów regestr spisał Stanisław Szczucki, podnamiestnik wiżajński. Określono w nim ilość wszystkich dochodów kościoła, *tak zbożowych, jako też pieniężnych* oraz posiadane place, ogrody, grunty wraz z powinnościami mieszczan. Do ks. Szawińskiego w tej sprawie pisał też osobiście biskup wileński ks. Eustachy Wołłowicz. 8 X 1622 r. przybyła do Wiżajn komisja, w skład której weszli przedstawiciele obu zwaśnionych stron: księcia Krzysztofa Radziwiłła, hetmana polnego WKL i bpa Wołłowicza. Zwrócono ks. Mackiewiczowi, plebanowi wiżajńskiemu kościół z cmentarzem, dzwonnicę, place z ogrodami za kościołem, wszelkie przedmioty liturgiczne oraz przyznano świadczenia pieniężne na rzecz parafii. Jana Świdłę, wraz z jego pomocnikami, król Zygmunt III Waza skazał 5 I 1623 r. na banicję[207]. Podobnie jak w Wiżajnach w 1. poł. XVII w. kościół katolicki na Litwie odzyskał wiele świątyń zajętych przez protestantów[208].

Do poł. XVII stulecia kościół wiżajński pozostawał bez odpowiedniego uposażenia, co mogło doprowadzić do braku księdza. Wierni zdecydowali się pomóc swemu duchownemu. 26 VIII 1652 r. zobowiązali się do przekazywania świadczeń na utrzymanie proboszcza[209]. Obiecali przekazywać z dziesięciu włók osiadłych dwie solanki żyta *trzęsionego i wierzchowatego*. Dotyczyło to również jęczmienia i owsa (po dwie solanki *tłoczone i wierzchowate*). Z pięciu włók miano też dostarczyć dobry wóz drewna na opał. Ponadto z każdej włóki należało wypłacić proboszczowi po 4 gr pol. Tę samą kwotę uiszczali mieszczanie nie posiadający ziemi a jedynie dom. Powyższe świadczenia gwarantowano kwotą 1000 zł pol. Zboże miało być przekazane w okresie między dniem św. Michała a św. Marcina. Zobowiązanie zostało potwierdzone m.in. przez wójta wiżajńskiego Grzegorza

[205] BU Wilno, F 57, B53/1241, b.n.k.; Ks. Cz. Matusiewicz, *Powstanie parafii…*, b.n.k.
[206] BU Wilno, F57, B54/219, b.n.k.
[207] BU Wilno, F 57, B53/1241, b.n.k.; Ks. Cz. Matusiewicz, *Powstanie parafii…*, b.n.k.
[208] *Rejestr dymów dóbr duchowieństwa katolickiego diecezji wileńskiej z 1653 roku…*, s. 277.
[209] BU Wilno, F57, B54/219, b.n.k.

Hennika (raczej landwójta, gdyż *wójtem włości wiża*[j]*ńskiej* określono wtedy Wojciecha Bronica), przedstawicieli mieszczan wiżajńskich (Michała Czyżewskiego, Mikołaja Mrozowskiego, Wojciecha Chonckiego?, Bartłomieja Pacewicza, Krzysztofa Mroszkowskiego, Michała Bogdanowskiego) oraz ławników z *włości wiża*[j]*ńskiej*. 6 V 1654 r. potwierdził to ks. Jerzy Tyszkiewicz, biskup wileński a 1 II 1655 r. sam monarcha Jan Kazimierz[210].

Kolonizacja prowadzona przez królową Bonę przyniosła też powstanie Janówki oraz pobliskich: *Pruski* (obecnie Pruska Wielka) i *Nowej Woli* (obecnie Pruska Mała). Urzędnicy królewscy procesowali się również z synami Wołłowicza, oskarżając ich o przekraczanie granic i prowadzenie kolonizacji w dobrach monarszych[211]. Wsie nad rzekami Janówką i Pruską wraz z dobrami odebranymi Szembelom tworzyły włość szembelewską. Wcześniej stwierdzono też: *Na plebanią kościoła janowskiego założenia ś*[w.] *Anny, według funduszu KJM Bony*[212]. Decyzję o budowie kościoła janowskiego podjęła, więc w nieokreślonym czasie królowa Bona. Jednak w czasie napisania tego źródła, świątyni najpewniej jeszcze nie było, a jedynie istniały grunty na ten cel. Przemawia za tym fakt, iż gdy w 1623 r. Stanisław Kazimierz Rudomina Dusiacki uposażył parafię ziemią i wcześniej *kościół już porządnie tam zbudowawszy*, nie wspomniano o istnieniu gruntów kościelnych[213]. Nie znamy też żadnych wzmianek świadczących o istnieniu świątyni w Janówce w XVI w. Ponadto szesnastowieczni właściciele tych dóbr: Ostafi Wołłowicz i Seweryn Bonar[214], kasztelan krakowski (zm. 1592 r.) nie byli katolikami. Pierwszy porzucił prawosławie na rzecz kalwinizmu, gdy drugi to znany ewangelik. Na tablicy pamiątkowej, znajdującej się w janowskim kościele napisano, że pierwszą świątynię w tej wsi wybudowano około 1535 r. Miała też wówczas powstać parafia[215]. Nie znalazło to jednak potwierdzenia źródłowego. Kwestia erekcji pierwszego kościoła w Janówce wymaga dalszych badań. Może pierwotny kościół w Janówce wybudowała Filia Wołłowiczówna, żona Wawrzyńca Rudominy Dusiackiego, starosty niderpolskiego, a następnie Franciszka Nikodema Kossakowskiego, starosty łomżyńskiego,

---

[210] BU Wilno, F 57, B53/1241, b.n.k.; CAH Wilno, f. 694, op. 1, nr 3972, k. 17-17v; Ks. Cz. Matusiewicz, *Maszynopis i rękopis*…, b.n.s.
[211] J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 94.
[212] *Piscovaja kniga*…, t. 1, s. 431.
[213] BU Wilno, F57, B53/1352, b.n.k.; MN Kraków, BCz, sygn. 1777, k. 874-877; Ks. Cz. Matusiewicz, *Maszynopis i rękopis*…, b.n.s.; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim*…, s. 136.
[214] We wcześniejszej swej pracy Jerzy Wiśniewski określił Bonara *Stefanem*. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim*…, s. 135. Jednak w późniejszej pracy podał już właściwe imię: *Seweryn*. Por. Tenże, *Z dziejów*…, s. 377.
[215] Tablica pamiątkowa w kościele parafialnym w Janówce.

bohatera spod Kircholmu? Przypuszcza się, że to ona założyła dwór i folwark Janówkę (istniał w 1604 r.)[216], co mogło mieć związek z budową kościoła.

W 1. poł. XVII stulecia właścielem tych terenów był Stanisław Rudomina Dusiatski[217] vel Dusiacki[218], starosta herbopolski. Dusiacki uzyskał pozwolenie bpa Eustachego Wołłowicza i wybudował w Janówce kościół. Według ks. Józefa Stanisława Łupińskiego[219] i Andrzeja Matusiewicza miało to miejsce w 1620 r. Rok później konsekrował go biskup Wołłowicz[220]. Następnie w 1623 r. przekazał na rzecz probostwa trzy włóki gruntu na folwark plebański i kolejne trzy na pasznię. Ponadto od poddanych z obydwu dóbr janowskich i douspudzkich wyznaczył od każdej włóki rocznie po 40 gr pol. Łącznie w obu majątkach znajdowało się 286 włók osiadłych, co dawało rocznie 397 florenów i 10 gr pol. Poza tym dwory te miały dostarczać corocznie 18 beczek żyta, 20 beczek owsa, dwie beczki pszenicy, cztery beczki jęczmienia, sześć beczek gryki, dwie beczki grochu – razem 52 beczki żywności[221]. Proboszczem janowskim był wtedy ks. Szymon Cowarowski. Miał on zapewnić utrzymanie przy kościele dwóm wikarym, bakałarzowi oraz organistemu, któremu corocznie zobowiązany został do wypłaty 20. florenów. Organista dodatkowo mógł użytkować jedną włókę pustą. Pleban janowski musiał także odprawiać za duszę z rodziny kolatorów dwie msze tygodniowo (środa i piątek), *a w niedzielę i święta kurs do Najświętszej Panny perpetus, aby był śpiewany*[222].

Już na pocz. XVII w. funkcjonowała szkoła przykościelna w Janówce. Księgi metrykalne prowadzono tu od 1602 r.[223] W 1605 r. bakałarzem był Szymon z Żarnowa. Z 1621 r. znamy postać rektora Mateusza Kadłubowskiego z Augustowa[224].

Rejestra przesłanych papierów funduszowych do Królestwa Polskiego roku 1799 i 1820 zawierają wykaz dokumentów dotyczących powstawania i kształtowania się poszczególnych parafii, które przejęła władza pruska a następnie Królestwa Polskiego. Kościół janowski posiadał siedem takich archiwaliów. Najstarszy pochodził z 1623 a ostatni z 1790 r. W wykazie nie wspomniano nawet o istnieniu fundacji z czasów królowej Bony[225].

---

[216] A. Matusiewicz, *Cmentarz w Janówce*, „Jaćwież" 2001, nr 13, s. 11.
[217] W ten sposób pisano w dokumencie z: BU Wilno, F57, B53/1352, b.n.k.
[218] Tę wersję podano w dokumencie przechowywanym w: BU Wilno, F57, B54/219, b.n.k.
[219] Ks. J.S. Łupiński, *Wezwania kościołów…*, s. 275.
[220] A. Matusiewicz, *Cmentarz w Janówce*…, s. 11.
[221] BU Wilno, F57, B53/1352, b.n.k.; Ks. Cz. Matusiewicz, *Maszynopis i rękopis*…, b.n.s.
[222] BU Wilno, F57, B53/1352, b.n.k.
[223] AD Łomża (ArŁm), *Księga ślubów parafii Janówka 1602-1618.*
[224] J. Szlaszyński, *Dzieje oświaty w Augustowie do wybuchu drugiej wojny światowej*, „Rocznik Augustowsko-Suwalski", t. 5, 2005, s. 75.
[225] BU Wilno, F57, B54/219, b.n.k.

Również istnienie kościoła w sąsiednim Grabowie stawia pod znakiem zapytania sens funkcjonowania kościoła janowskiego. Najprawdopodobniej już w 1562 r. król Zygmunt August wydzierżawił, a następnie mocą przywileju wystawionego w Knyszynie 18 V 1564 r. przekazał na własność Jobowi Preytfusowi trzy wsie w tych stronach: Grabowo z Giniówką (40 włók), Kamionkę (34 włóki) i zaścianek wójta Trojana – Pruskę (3 włóki, 23 morgi). Job (Jop) Preytfus, sprawował wiele funkcji w państwie. Był np. budowniczym królewskim, horodniczym wileńskim oraz starostą tykocińskim. Pochodził z Holandii[226]. Wielce zasłużył się państwu polsko-litewskiemu, co znalazło odbicie w nazwaniu na jego cześć jednej z centralnych ulic w Wilnie – *Jopowską*[227]. Preytfus mimo, że pochodził z kraju protestanckiego poślubił katoliczkę i ufundował w Grabowie kościół rzymskokatolicki. Otrzymał na to konsensus króla Zygmunta Augusta. Dodatkowo świątynię uposażył trzema włókami ziemi i dziesięciną z własnych dóbr. Job Preytfus zmarł przed 15 X 1571 r. Wdowa po Preytfusie poślubiła wybitnego kartografa Macieja Strubicza, sekretarza i pisarza królewskiego, z którym także zamieszkała w Grabowie[228]. Powstały tu najprawdopodobniej mapy poszczególnych ziem Rzeczypospolitej (w 1579 r. pisał Strubicz z Grabowa do Jana Zamojskiego, że prace nad nimi prowadził od dawna i miał je już przygotowane, zamierzając połączyć je w jedną całość)[229]. Według Ireny Batury siedziba tychże dóbr znajdowała się we wsi Giniówce. W liście z 1579 r. Strubicz poskarżył się na plebana augustowskiego: *Imienie to otrzymał był przed 20. l.* [czyli około 1559 r.], *a więc za Litwy jeszcze, horodniczy wileński Jop. Gdy on nastał, tuż dopiero za konsensem a listem króla JM, kościół o swym własnym groszu zbudował, a 3 włókami do niego fundował i dziesięciny po imieniu Grabowa (nb. których poddani tuteczni, gdy jeszcze pod jurysdykcją króla JM byli, nikomu nie dawali?). A iż tu żadnej parafii a innych dochodów nie masz dla wychowania księdza okrom jeno dziesięcin Grabowa, ten Jop* […] *przez l. 12 księdza kościoła rzymskiego chował*. Irena Batura ustaliła, że do dziś występuje nazwa Kościółek w tej wsi, odnosząca się do *częściowo splantowanego wzgórza, na którym mieszkańcy znaleźli w ziemi kości i stary, mosiężny klucz*. Informacja o utrzymywaniu 12 l. księdza przez Preytfusa wskazuje, że kościół miałby powstać około 1559 r. (przed oficjalnym otrzymaniem tych ziem od króla?!). Nie znamy innych źrodeł mogących naświetlić tę kwestię. Możliwe, że już wówczas nasz budowniczy dzierżawił te tereny. W kościele grabowskim spoczęły prochy Preytfusa. Świątynia ta miała

[226] Irena Batura podała, że był on Niemcem. Por. I. Batura, *Grabowo*, (współpraca Wojciech Batura) „Jaćwież" 1999, nr 8, s. 9.
[227] J. Maroszek, *Ulice Wilna w XIV-XVIII w.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej" 1999, nr 1-2.
[228] Tenże, *Pogranicze Litwy i Korony...*, s. 318, 322, 490, 500.
[229] S. Alexandrowicz, *Rozwój kartografii Wielkiego Księstwa Litewskiego…*, s. 67.

zostać zniszczona w czasie potopu szwedzkiego, po czym nigdy nie zostać odbudowana[230]. Jednak dwie części mapy Prus Książęcych Józefa Naronowicza-Narońskiego z l. 1661-1671 zawierają wieś Grabowo z wyraźnie zaznaczonym kościołem[231]. Również Jerzy Wiśniewski podał, że w 1673 r. było pięciu poddanych (2 gospodarzy) plebana grabowskiego, podległych proboszczowi w Bargłowie. Cmentarz znajdował się tam jeszcze w 1773 r.[232]

Jeżeli więc Job Preytfus, bliski współpracownik jednego z najważniejszych monarchów ówczesnej Europy – Zygmunta Augusta – wybudował na przełomie l. 50. i 60. XVI w. kościół w Grabowie to jaki sens ekonomiczny i duszpasterski miałaby budowa kościoła w Janówce? Obie te miejscowości oddalone są od siebie o zaledwie kilka kilometrów. Z kolei istnienie wcześniejszej świątyni w Janówce wzbudzałoby argument przeciw kosztownej jednak inwestycji wzniesienia kościoła w Grabowie. Należy pamiętać, że oba dobra stanowiły około 1560 r. własność królewską i znajdowały się ciągle w Wielkim Księstwie Litewskim (Podlasie a z nim Grabowo dopiero w wyniku Unii Lubelskiej z 1569 r. włączono bezpośrednio do Korony Polskiej). Tak ważne inwestycje, jak erekcja kościoła musiały być konsultowane. Wiemy przecież, że Preytfus uzyskał pozwolenie monarchy na budowę kościoła w Grabowie. Budowa dwóch świątyń rzymskokatolickich, w bliskiej odległości od siebie spowodowałaby spory duchownych, chociażby w kwestii czerpania zysków z udzielania sakramentów. Źródła o tym milczą. Najbardziej prawdopodobną wydaje się, więc teza, iż kościół w Grabowie powstał między 1559 a 1565 r., a wyznaczone place na budowę kościoła św. Anny oraz plebanii w Janówce pozostały przez pewien czas puste. Preytfus mógł wykorzystać znakomite relacje z Zygmuntem Augustem i wyjednać pozwolenie na budowę kościoła w swych dobrach, a tym samym „zablokować" erekcję janowską. Ze wzmianki dotyczącej *Nowowolii* (Pruski Małej) i *Pruski* (Wielkej) zamieszczonej w *Piscovej Knidze…*, którą datuje się na około 1562 r., dowiadujemy się, że grunty tych wsi przylegały *siołu knyssyńskiemu Grabowu*[233]. Jeśliby przyjąć, że kościoł janowski miała założyć Bona, to musiało to nastąpić przed 1556 r., czyli wyjazdem królowej z Polski (zmarła 1557 r.). Wezwanie ma ewidentnie związek z córką Bony – Anną, późniejszą królową.

Do rozwikłania powyższej kwestii potrzebne są dalsze prace badawcze. Obecnie można przyjąć, że Janówka posiadała swój kościół przynajmniej na przełomie XVI i XVII w.

---

[230] I. Batura, *Grabowo…*, s. 9.
[231] TPAKP Berlin, XX. HA, Districtus Olecensis, sygn. E 10.226; J. Szeliga, *Rękopiśmienne mapy Prus Książęcych…*, mapa nr 3 oraz z trzeciej strony okładki.
[232] J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim…*, s. 133.
[233] *Piscovaja kniga…*, t. 1, s. 431-436.

Ów okres, czyli przełom XVI i XVII stulecia to czas powstania kościoła w Grażyszkach. Bronius Kviklys twierdził, że pierwszy kościół w tej wsi zbudował w 1598 r. Wojciech Gintowt. Był to drewniany obiekt. Uważał też, iż wieś Grażyszki powstała między 1570 a 1596 r.[234] Ks. Witold Jemielity wskazuje na rok 1600, jako czas erekcji parafii[235]. Ks. Józef Stanisław Łupiński podaje, że powstał tu wówczas pierwszy kościół[236]. Prześledźmy najpierw zmiany własności gruntu tego obszaru. 30 IV 1596 r. król Zygmunt III Waza nadał dożywotnim prawem Janowi i Barbarze Piotrównie Jurewiczom zaścianek, liczący trzy włóki, 14 morgów i 16 prętów ziemi[237], usytuowany obok wsi Stanowiecie, bokiem i końcem przy granicy z leśnictwem olickim. Drugi bok graniczył z włókami wsi Graży. Nadania dokonano krótko po wytrzebieniu tu lasu. Grunty te nie przedstawiały wtedy dużej wartości, gdyż pełno tam było błot, bagien i rowów[238]. 15 XI 1598 r. Jan Naruszewicz, łowczy WKL, starosta łoździejski i dzierżawca niemonojcki nadał swemu słudze (szlachcicowi) Wojciechowi Gintowtowi we wsi nowozasadzonej Graży (12 włók i 22 morgów ziemi w zaścianku – las)[239]. 10 III 1599 r. monarcha listownie nakazał swemu dworzaninowi, Jakubowi Bobrowiczowi, aby przekazał we władanie Gintowtowi wieś Graży, co uczyniono 19 VIII 1599 r.[240] Cztery osiadłe włóki z tej wsi oraz dwie kolejne i osiem morgów w zaścianku otrzymał dożywotnio Wojciech Gintowt następnym przywilejem wystawionym przez Jana Naruszewicza, łowczego litewskiego z 20 XI 1606 r.[241] Na utrzymanie kościoła grażyskiego 12 VII 1612 r. Sebastian Jurewicz zrzekł się swych praw do trzech włók, 14 morgów i 16 prętów ziemi. Jednak 8 sierpnia tegoż roku bp Woyna oznajmił, że ma użytkować te grunta do swej śmierci. 25 VI 1614 r. podobnie uczynił Wojciech Gintowt, zrzekając się na świątynię sześć włók ziemi we wsi Graży oraz młyna ze stawem na rzece Datunie. Owe nadania Jurewicza i Gintowta potwierdził król przywilejem z dnia 27 VI 1614 r. Dodatkowo 7 II 1617 r. swego dożywotnego prawa na pozostałą część ziemi (3 włóki, 14 morgów i 16 prętów) zrzekła się Barbara Jurewicz. We władanie miejscowego proboszcza przekazał to Czechniewski 25 marca. 14 III 1620 r. król Zygmunt III ofiarował jeszcze kościołowi we wsi Graży cztery włóki i w zaścianku dwie włóki i osiem morgów, co ostatecznie przekazano proboszczowi 9 lipca tegoż roku. Łącznie kościół grażyski posiadał wówczas 15 włók, 22

[234] B. Kviklys, *Mūsų Lietuva*..., t. 3, s. 400.
[235] Ks. W. Jemielity, *Utworzenie parafii Rutka-Tartak*…, s. 81.
[236] Ks. J.S. Łupiński, *Wezwania kościołów*..., s. 275.
[237] BU Wilno, F57, B53/1378, k. 164.
[238] BU Wilno, F57, B53/1246, b.n.k.
[239] BU Wilno, F57, B53/1378, k. 164.
[240] BU Wilno, F57, B53/1246, b.n.k.
[241] BU Wilno, F57, B53/1246, b.n.k.; tamże, B53/1378, k. 164.

morgi i 16 prętów ziemi[242]. Według Jerzego Wiśniewskiego i A. Jankevičienė za początek parafii Grażyszki należy przyjąć rok 1614[243].

12 V 1618 r. do odprawiania mszy świętych i *administrowania sakramentów* w kościołach pojewońskim i grażyskim został wyznaczony ks. Paweł Święcki. Komendarzem świątyni grażyskiej mocą decyzji bpa Woyny z 1621 r. został ks. Jerzy Szawiński, pleban poszyrwiński. Ów duchowny dostał w opiekę również i inne kościoły. Na zakup najpotrzebniejszych przedmiotów do kościoła grażyskiego nowy komendarz otrzymał z rąk Aleksandra Naruszewicza 200 kop lit. Pochodziły one z legacji Wojciecha Gintowta. Duchowny zobowiązał się do wydania ich zgodnie z przeznaczeniem, bez wykorzystania na własne potrzeby. Aleksander Naruszewicz zezwolił poddanym leśnictwa niemonojckiego *wszystkim od pogranicza go, ażeby chodzili do kościoła grażyskiego na nabożeństwa, każdego roku na św. Marcina po 6 gr lit. księdzu plebanowi oddawali, z włóki każdej sztuk 2*. W 1624 r. funkcje proboszcza grażyskiego pełnił ks. Radzielewicz[244].

Łankieliszki to parafia powstała na pocz. XVII stulecia w dzierżawie puńskiej[245]. Według Aleksandra Połujańskiego pierwszą świątynię wybudowano w tej wsi w 1608 r.[246] 18 VII 1609 r. w Wilnie Zygmunt III wystawił przywilej, w którym na prośbę dworzan królewskich i dzierżawców Jana Scipiona del Campo oraz Bartłomieja Berdowskiego, zezwolił w leśnictwie puńskim wybudować kościół (Połujański twierdził, że było to monarsze potwierdzenie)[247]. Nadano też wówczas plebanowi trzy włóki ziemi we wsi Skierpiewo (Skierpiejewo) i kolejne trzy we wsi Łankieliszki. Z każdej włóki miano płacić każdego roku po 6 gr dziesięciny. Innym daroczyńcą był Wacław Gieysztor, który zapisał na kościół w Łankieliszkach jedną włókę gruntu osiadłego w Pogirniewie w Trakcie Leśnictwa Pogirskiego, w powiecie kowieńskim. Formalnie Gieysztor przekazał to 19 IV 1618 r.[248], co Zygmunt III zaaprobował 17 października tegoż roku. W tymże 1618 r. Waza polecił listownie Naruszewiczowi, podskarbiemu WKL przekazanie wspomnianej włoki. Ks. Stengowski, pleban łankieliski stał się zarządcą tej ziemi 22 grudnia, gdy Marcin Chomicz

---

[242] BU Wilno, F57, B53/1246, b.n.k.

[243] A. Jankevičienė, *Gražiškiai*, [w:] *Lietuvos sakralinės dailės katalogas,* t. 1, *Vilkaviškio vyskupija*, ks. 2, *Vilkaviškio dekanatas*, Wilno 1997, s. 121; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 126.

[244] BU Wilno, F57, B53/1246, b.n.k.

[245] Błędną datę (1844 r.) powstania pierwszego kościoła w Łankieliszkach podaje ks. Józef Stanisław Łupiński. Por. Ks. J.S. Łupiński, *Wezwania kościołów…*, s. 276.

[246] A. Połujański, *Wędrówki po guberni…*, s. 318.

[247] CAH Wilno, f. 694, op. 1, nr 3972, k. 35-35v; A. Połujański, *Wędrówki po guberni…*, s. 318; M. Rupeikienė, *Lankeliškiai*, [w:] *Lietuvos sakralinės dailės katalogas,* t. 1, *Vilkaviškio vyskupija*, ks. 2, *Vilkaviškio dekanatas*, Wilno 1997, s. 191.

[248] Spis dokumentów kościoła łankieliskiego zawiera błędną datę zapisu przez Wacława Gieysztora włóki ziemi na rzecz tej parafii. Umieszczono rok 1714, gdy chodzi o najpewniej o 16 V 1614 r. Por. BU Wilno, F57, B53/1346, b.n.k.

wręczył mu urzędowy list podawczy. Jednak to nie koniec zapisów na tę placówkę. 19 V 1632 r. potwierdzono, iż *w Bogu zeszły* Bartłomiej Berdowski zapisał na tę świątynię 4000 zł pol., zabezpieczoną na dobrach łankieliskich. Z 1632 r. pochodzi wzmianka sporządzona *na zamku kowieńskim* wskazująca, że w zamian za swą darowiznę, Berdowski zagwarantował odprawianie za jego duszę dwóch mszy świętych (w poniedziałek i piątek)[249].

Kościół Olwita vel Poszyrwinty został wybudowany i uposażony w 1617 r.[250] Wpłynęły na to starania Anny Radziwiłłowej z Kurlandii, będącej wówczas starościną olwicką, czyli poszyrwincką. Radziwiłłowa przekazała na ten cel część ziem otrzymanych dożywotnio od króla Zygmunta III Wazy. Parafia olwicka otrzymała wtedy 15 włóki ziemi we wsi Bubłówka wraz z poddanymi. Chłopi mieli pełnić na rzecz plebana takie same powinności, jakie wykonywali dla dworu. Król dodał ponadto sześć włók. Z każdej włóki należącej do dworu olwickiego vel poszyrwinckiego miano w dniu św. Marcina wypłacać kościołowi po 6 gr lit.[251] Pleban otrzymał też prawo do połowu ryb w Jeziorze Olwickim oraz chyba zaścianek Teyberowski z ośmioma włókami ziemi. Adresatem owego nadania był ks. Jerzy Szawiński, proboszcz poszyrwiński[252]. Anna Radziwiłłowa była żoną Alberta Radziwiłła, marszałka litewskiego. Wcześniej przynależała do kościoła reformowanego. Po przejściu na katolicyzm udała się w podróż do Rzymu, gdzie otrzymała od papieża obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Umieściła go w nowym kościele w Olwicie. Malowidło szybko stało się słynne, dzieki czemu kościół olwicki nabrał znaczenia. W 1623 r. rozgorzał konflikt co do jego przynależności administracyjnej[253]. Ostatecznie znalazł się w biskupstwie wileńskim.

W 1621 r. proboszczem poszyrwińskim był ks. Jerzy Szawiński, pełniący również obowiązki m.in. komendarza grażyskiego[254]. Od około 1628 r. proboszczem olwickim został ks. Adam Pukien Sterkiewicz, który z 15. włók osadzonych we wsi Bubłówka zebrał 180 zł, czyli po 12 zł z włóki[255] Ks. Sterkiewicz był proboszczem olwickim także w 1652 r. Ponadto pełnił wtedy też funkcję dziekana przeroślskiego i *commissarza wiłkowiskiego*[256].

Ks. Jonas Totoraitis uważał, że na pocz. XVII stulecia powstały także Wiłkowyszki[257]. Stefan Pac, skarbnik i podkanclerzy WKL około 1620 r. wybudował tu pierwszy kościół[258].

---

[249] CAH Wilno, f. 694, op. 1, nr 3972, k. 35-35v.
[250] Ks. J.S. Łupiński, *Wezwania kościołów…*, s. 276.
[251] BU Wilno, F57, B53/1246, b.n.k.
[252] CAH Wilno, f. 694, op. 1, nr 3972, k. 5v.
[253] B. Kviklys, *Mūsų Lietuva*..., t. 3, s. 374.
[254] BU Wilno, F57, B53/1246, b.n.k.
[255] Ks. Cz. Matusiewicz, *Maszynopis i rękopis*…, b.n.s.
[256] CAH Wilno, f. 694, op. 1, nr 3972, k. 17v.
[257] B. Kviklys, *Mūsų Lietuva*..., t. 3, s. 366; Ks. J. Totoraitis, *Sūduvos istorija*, t. 1, s. 543.

Król Zygmunt III uposażył go dziesięcioma włókami ziemi z poddanymi. Dwie włóki przekazał też pod samą plebanię. Poddanych dworskich wiłkowyskich zobowiązano do opłaty na rzecz tej świątyni po 6 gr z każdej z około 500 włók, co dawało około 125 zł. Wspomniany wcześniej litewski badacz – ks. Jonas Totoraitis – przyjął, że powstanie miejscowości łączy się z budową pierwszego kościoła, czyli z 1620 r. Mieli też już wówczas osiedlać się tu Żydzi[259]. Okoliczne wsie prawdopodobnie zaczęły powstawać po 1623 r. W tymże roku do Wiłkowyszek przybyła delegacja z biskupstwa żmudzkiego, celem przyłączenia kościoła do tejże diecezji. Jednak budowniczy świątyni – Stefan Pac – zdecydowanie się temu sprzeciwił i zarządał włączenia jej do biskupstwa wileńskiego. Zagrozić miał nawet, że w przeciwnym razie spali kościół. Wiłkowyszki ostatecznie znalazły się w diecezji wileńskiej[260]. Król Zygmunt III Waza wystawił *przywilej autentyczny* na fundusz kościoła wiłkowyskiego[261]. W 1652 r. funkcję komisarza parafii Wiłkowyszki pełnił ks. Adam Sterkiewicz, proboszcz olwicki i dziekan przeroślski[262].

Do poł. XVII w. dekanat przeroślski (olwicki) liczył najprawdopodobniej 11 kościołów, gdy w całej diecezji wileńskiej były 354 parafie (1651 r.)[263]. Przytłaczająca wiekszość z nich stanowiła fundację królewską – osiem świątyń (Przerośl, Filipów, Wiżajny, Wisztyniec, Grażyszki, Łankieliszki, Olwita, Wiłkowyszki). Monarcha pełnił tu funkcję patrona i kolatora. Pozostałe trzy świątynie uposażyły prywatne osoby. Kościół raczkowski hojnie wsparła Maryna Massalska w 1599 r., bakałarzewski – Mikołaj Wolski w 1609 r., a janowski – Stanisław Rudomina Dusiacki w 1623 r. Istniał już wówczas kościół pojewoński, który jednak wtedy przynależał do parafii Olita.

Rejestr podymnego pobranego w 1653 r. z diecezji wileńskiej daje pewien obraz zamożności poszczególnych kościołów. W czasie korzystania z przedstawionych poniżej danych należy zachować ostrożność, gdyż jako źrodło skarbowe szczególnie narażone było na fałszerstwo. Niewykluczone, iż rzeczywiste wartości mogły być większe od podanych. Mimo tych uwag, najbogatszą parafią pod względem posiadanych dymów plebańskch była Olwita. Posiadała ona wówczas aż 38 dymów, z czego musiała zapłacić 57 zł podatku. Również zamożnym kościołem były Wiłkowyszki z 30. dymami (45 zł). Dość dużo, bo po 12 dymów, należało do świątyń w Grażyszkach i Janówce (po 18 zł). Parafia w Raczkach miała siedem

---

[258] Ks. J.S. Łupiński, *Wezwania kościołów…*, s. 278; A. Miškinis, M. Rupeikienė, *Vilkaviškis*, [w:] *Lietuvos sakralinės dailės katalogas,* t. 1, *Vilkaviškio vyskupija,* ks. 2, *Vilkaviškio dekanatas*, Wilno 1997, s. 241.
[259] Tomasz Krzywicki twierdzi, że synagogę wybudowano tu w 1623 r. Por. T. Krzywicki, *Litwa...*, s. 411.
[260] B. Kviklys, *Mūsų Lietuva...*, t. 3, s. 366; Ks. J. Totoraitis, *Sūduvos…*, s. 543.
[261] BU Wilno, F57, B54/219, b.n.k.
[262] CAH Wilno, f. 694, op. 1, nr 3972, k. 17v.
[263] *Rejestr dymów dóbr duchowieństwa katolickiego diecezji wileńskiej z 1653 roku…*, s. 278.

dymów (*zł 10/15*[264]). Sześcioma dymami dysponował pleban filipowski (9 zł). Kościoły w Bakałarzewie i Przerośli płaciły podatek z czterech dymów (po 6 zł). Plebania łankieliska czerpała dochód z zaledwie trzech dymów (*zł 4/15*)[265]. Brak danych z tegoż roku dla Pojewonia, Wisztyńca i Wiżajn.

Wzmianka potwierdzająca istnienie dekanatu przeroślskiego pochodzi z 1652 r. Mieszczanie z Wiżajn gwarantowali wówczas swemu proboszczowi znaczne uposażenie. Poświadczył to ks. Adam Sterkiewicz, proboszcz olwicki i *commissarz* wiłkowyski, którego określono też jako *dziekan przeroślski*[266]. Po zawierusze wojennej poł. XVII stulecia zaczęto używać formy „olwicki czyli przeroślski", by po jakimś czasie pozostać przy „olwicki". Stało się to za przyczyną ks. Adama Pukiena Sterkiewicza, dziekana tegoż dekanatu, który od 1628 do przynajmniej 1674 r. urzędował, jako proboszcz w Olwicie[267]. Znaczenie mogło mieć także posiadanie przez parafię olwicką dużo większej liczby dymów plebańskich[268]. Dodatkowy powód to znaczne zniszczenia w czasie *potopu* szwedzkiego osiedli przygranicznych, w tym Przerośli. Ks. Czesław Matusiewicz przyjął, że granicę istnienia dekanatu Przerośl stanowią wojny poł. XVII w. Później mówimy o dekanacie Olwita[269].

Zawierucha poł. XVII stulecia odcisnęła się mocnym piętnem w funkcjonowaniu i wyglądzie omawianych parafii. Kościół w Wisztyńcu obrabowali w 1658 r. Prusacy, po czym następnie *zgorzał*[270] (nie wiadomo jednak, czy w tym czasie, czy znacznie później). Według Andrzeja Jaśkiewicza pod Wiżajnami mogło dojść w poł. XVII stulecia do walk z Tatarami. Świadczyć ma o tym zachowana do dziś nazwa Tatary, odnosząca się do równiny usytuowanej w pobliżu tej miejscowości. Rolnicy wyorywują tam szczątki ludzkie (czaszki mniejszych rozmiarów niż u Europejczyków). Badacz wskazuje też na możliwość śmierci owych Tatarów z powodu zarazy[271]. W każdym bądź razie Wiżajny również zostały zniszczone w tym czasie. Po klęsce wojsk litewskich pod Filipowem w 1656 r. spalono także inne miasta pogranicza[272]. Nie znamy jednak losu ówczesnego kościoła. Przeroślska świątynia miała więcej szczęścia i przetrwała działania wojenne. Prusacy podpalili wtedy tylko plebanię[273]. Filipów ucierpiał od dwóch wojsk: szwedzkich i pruskich. Przy okazji

---

[264] Porównanie z innymi tego typu wartościami, pozwala przyjąć, że można to traktować jako 10,5 zł.
[265] *Rejestr dymów dóbr duchowieństwa katolickiego diecezji wileńskiej z 1653 roku*…, s. 300, 302-304.
[266] CAH Wilno, f. 694, op. 1, nr 3972, k. 17v; Ks. Cz. Matusiewicz, *Maszynopis i rękopis*…, b.n.s.
[267] Ks. Cz. Matusiewicz, *Maszynopis i rękopis*…, b.n.s.
[268] *Rejestr dymów dóbr duchowieństwa katolickiego diecezji wileńskiej z 1653 roku*…, s. 302, 304.
[269] Ks. Cz. Matusiewicz, *Początki oświaty w Suwałkach i okolicy*…, s. 155.
[270] A. Połujański, *Wędrówki po guberni*…, s. 121.
[271] A. Jaśkiewicz, *Dzieje Wiżajn*…, s. 12.
[272] Ks. Cz. Matusiewicz, *Początki oświaty w Suwałkach i okolicy*…, s. 158-160.
[273] Ks. J. Kurczewski, *Stan kościołów parafialnych…*, s. 56; ks. Cz. Matusiewicz, *Historja kościoła i parafji Przeroślł...*, s. 7.

wizyty dziekańskiej, w 1662 r. sporządzono inwentarz przedmiotów pozostałych po rabunku obu nieprzyjacielskich armii[274]. Zniszczeniu najprawdopodobniej uległ wtedy też przywilej na magdeburgię tego miasta[275]. Mimo to świątynia parafialna przetrwała ten trudny okres. Ks. Jan Kurczewski określił go jako *opuszczony*. W złym stanie znajdował się kościół w Bakałarzewie, który *grozi*[ł] *ruiną*. Świątynia raczkowska uległa zaniedbaniu. *Potop* szwedzki też przetrwał kościół w Janówce, zalecono tylko w nim *naprawić braki spostrzeżone w sprzętach kościelnych*[276]. Nie zniszczono także kościoła w Pojewoniu, opuszczonego jeszcze chyba w 1674 r. Pleban mieszkał w Olicie. Wizytator odwiedzający parafię stwierdził nawet, że w ołtarzu brakowało krzyża[277]. Znajdowały się wtedy również kościoły w: Bartnikach, Grażyszkach, Łankieliszkach, Olwicie i Wiłkowyszkach[278]. Jak ustalił Jerzy Morzy między 1653 a 1673 r. na terenie WKL ubyło aż 58,9% dymów należących do duchowieństwa rzymskokatolickiego[279].

Podniesienie przez Jana Kazimierza w 1660 r. Wiłkowyszek do rangi miasta[280] istotnie wpłynęło na rozwój całej parafii. Ludności przybywało, zarówno tej stałej, jak i przyjezdnych – uczestników targów i jarmarków. Miasto otrzymało herb z lilią ponsową na niebieskim tle[281]. W 1697 r. August II Mocny wystawił Janowi Leszczyńskiemu przywilej na wójtostwo magdeburskie wiłkowyskie. Ów władca potwierdził to 25 II 1710 r. Dadzibogowi Eynarowiczowi, podczaszemu ziemi wieluńskiej[282].

W 1663 r. Jakub Żytowicz wybudował w Bartnikach kościół, stanowiący nieoficjalnie filię kościoła w Olicie. Nie uzyskał jednak na to zezwolenia królewskiego ani biskupa wileńskiego. Ufundował włókę ziemi bez poddanych w Bartnikach, którą ksiądz komendariusz uprawiał sam z pomocą własnej rodziny. Przynosiło to bardzo nikłe dochody[283]. Według informacji opublikowanych przez ks. Jana Kurczewskiego około 1674 r. kaplica bartnicka znajdowała się w obrębie parafii pojewońskiej, wraz z którą przynależały do

[274] BU Wilno, F57, B53/1316, b.n.k.
[275] J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 103.
[276] Ks. J. Kurczewski, *Stan kościołów parafialnych…*, s. 55.
[277] B. Kviklys, *Mūsų Lietuva*..., t. 3, s. 390.
[278] Ks. J. Kurczewski, *Stan kościołów parafialnych…*, s. 55-57.
[279] J. Morzy, *Kryzys demograficzny na Litwie i Białorusi w II połowie XVII wieku,* Poznań 1965, s. 162-164; *Rejestr dymów dóbr duchowieństwa katolickiego diecezji wileńskiej z 1673 roku…*, s. 139.
[280] Przywilej Stanisława Augusta Poniatowskiego z 1791 r. potwierdził jedynie, iż lokacji miasta Wiłkowyszki dokonał Jan Kazimierz. Por. *Metryka Litewska (1791-1792), Księga Spraw Publicznych 35 (556)*…, s. 30. Według *Karty Guberni Suwalskiej* z końca XIX w. prawa miejskie Wiłkowyszki uzyskały dopiero w 1697 r. Por. CAH Sankt Petersburg, f. 950, op. 1, nr 387, k. 5v.
[281] B. Kviklys, *Mūsų Lietuva*..., t. 3, s. 366; Ks. J. Totoraitis, *Sūduvos*…, s. 543.
[282] *Metryka Litewska (1791-1792), Księga Spraw Publicznych 35 (556)*…, s. 30.
[283] Ks. Cz. Matusiewicz, *Maszynopis i rękopis*…, b.n.s.; M. Rupeikienė, *Bartninkai*…, s. 75.

Olity. Budowniczym kaplicy miał być ów proboszcz Pojewonia[284]. Aleksander Połujański oraz najpewniej cytujący go Bronius Kviklys podali, że pierwszy kościół spalił się w Bartnikach przed 1640 r., po czym budowę nowego rozpoczął dzierżawca ekonomii olickiej – Dąbrowski. Przekazać miał też komendarzowi na utrzymanie włókę ziemi. Babka Dąbrowskiego podobno założyła obok szpital[285]. Także ks. Józef Stanisław Łupiński uważa, że pierwszy kościół w Bartnikach powstał w 1640 r.[286] Wizytacja z 1700 r. podaje, że kościół bartnicki stanowił filię parafii Olita[287].

Przekazanie zakonowi kamedułów 6 I 1667 r. przez króla Jana Kazimierza wyspy wigierskiej *za konsensem ojca świetego Klemensa IX i JM ks. Aleksandra Sapiehy, biskupa wileńskiego oraz całej Rzeczypospolitej* oraz nadanie rok później temu konwentowi ogromnego obszaru w Puszczy Przełomskiej *z kwaterami pomorską i podprzeroślską* a także leśnictwo perstuńskie *ze wsiami, poddanymi borami, lasami, puszczami, jeziorami* itd. [288], spowodowało diametralne zmiany na tym obszarze. Przybyli tu w 1668 r. mnisi najpierw zaadaptowali dla swych potrzeb zastane drewniane budynki myśliwskie, wystawione jeszcze przez króla Władysława IV. Pod datą 1679 zachowała się wzmianka: *jak to wielom i całej okolicy wiadomo, że KJM Władysław pałac ozdobny w Wigrach, który więcej 8 tys. zł kosztował i inne wspaniałe budynki wystawił*[289]. Fotokopia nieokreślonego dokumentu ze zbiorów Knuta Olofa Falka wymienia jako datę tej budowy – rok 1642. Zachowane rachunki podskarbińskie z l. 1648-1652 podają, iż wydano 131 florenów *w Wigrach do pałacu na stoły, statki, okna, za balasy i rzemieślnikowi za pracę i za strawę*[290]. Na Wigrach przechowywano sieci i płachty, wykorzystywane w czasie polowań. Pilnowanie pałacu zlecono też pobliskim osocznikom[291]. Zachowany do dziś murowany kościół zbudowano w l. 1694-1745[292].

Kolejne dane o liczbie dymów posiadanych przez duchowieństwo rzymskokatolickie w diecezji wileńskiej przynosi rejestr z 1673 r. Podobnie, jak przy innych tego typu źródłach, należy przyjąć możliwość zaniżenia zawartych w nim danych. Wpływ na to mogły mieć względy ekonomiczne. Najprawdopodobniej nadal największe uposażenie posiadała parafia olwicka. Trudno jest jednak precyzyjnie określić jej wielkość, z racji umieszczenia Olwity wraz z Wiłkowyszkami – 27 dymów. Parafia Raczki dysponowała ośmioma dymami.

[284] Ks. J. Kurczewski, *Stan kościołów parafialnych…*, s. 57.
[285] A. Połujański, *Wędrówki po guberni…*, s. 309.
[286] Ks. J.S. Łupiński, *Wezwania kościołów…*, s. 278.
[287] CAH Wilno, f. 694, op. 1, nr 3972, k. 40.
[288] CAH Wilno, f. 694, op. 1, nr 3310, k. 27.
[289] AGAD Warszawa, MK, sygn. 410, k. 1549.
[290] J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 121.
[291] *Wody wigierskie i huciańskie…*, s. 61-63.
[292] A., M. Ambrosiewicz, *Wigry i Magdalenowo*, „Wigry" 2006, nr 4, s. 9.

Plebanie (grażyska[293], janowska, łankieliska i wiżajńska) posiadały po cztery dymy. Najmniej dymów służyło duchownym z Filipowa i Przerośli, bo tylko po dwa. Kościół pojewoński został wymieniony razem z Olitą (łącznie 53 dymy)[294]. W porównaniu z rejestrem z 1653 r. nie podano tu kościoła bakałarzewskiego. Po raz pierwszy pojawiły się natomiast dane z Pojewonia i Wiżajn. Nadal nic nie wiemy o sytuacji w tej kwestii w Wisztyńcu.

W końcu XVII stulecia w Filipowie wybudowano drugi kościół katolicki dla napływającej tu dość licznie ludności z państw Europy Zachodniej. Znajdował się on w dzielnicy zwanej *Olendry* vel *Holendry*. Miało to związek z pierwszymi osadnikami, którzy przybyli właśnie z tego kraju. W późniejszym czasie osiedlali się tu głównie Niemcy. Nowa świątynia nosiła wezwanie św. Wawrzyńca[295].

Na pocz. XVIII stulecia ks. Jan Sobolewski zbudował w Kalwarii mały, drewniany kościółek[296]. A. Miškinis i M. Rupeikienė oraz Katarzyna i Tomasz Krzywiccy wskazują na rok 1705, jako datę powstania Kalwarii[297]. Ów 1705 r. ks. Witold Jemielity przyjął, jako początkowy dla parafii kalwaryjskiej[298]. Ks. Józef Stanisław Łupiński uważa, że w tymże roku powstał tu pierwszy kościół[299]. Jednak dopiero w 1708 r. Michał Sapieha, pisarz polny WKL, starosta grodzieński i słonimski, leśniczy niemonojski zezwolił na wybudowanie kościoła w *miasteczku Trobiach alias Kalwarii* […] *de nova* radice[300]. Na rzecz powstającej parafii sugerował przekazać cztery place w miasteczku[301], gdzie miały powstać szkoła, mieszkanie bakałarza, organistówka i szpital. Ponadto plebanię zamierzał uposażyć w trzy włóki ziemi i dwie duże łąki[302]. Jedną sianożęć zwano *Śmietaniszką*, gdy drugą *Gołdaszyszką*. Augustyn Dominik Kościuszko, sędzia trocki, dzierżawca leśnictwa niemonojckiego, w swym liście podawczym z 1708 r. optował za przekazaniem trzech placów w miasteczku i dwu sianożęć (*Śmietaniszki* i *Kiłduciszkę*). Adresatem nadania miał być ks. Jan Kazimierz Sobolewski, dziekan olwicki, pleban grażyski[303]. Sprawę wyjaśnił król August II 4 I 1709

---

[293] Waldemar Franciszek Wilczewski przyjął, że chodziło tu o Graużyszki z dekanatu oszmiańskiego. Jednak dotyczy to parafii Grażyszki (dekanat Olwita), na co wskazuje sama nazwa oraz wymienienie jej razem z innymi okolicznymi kościołami, jak: Olwita, Pojewonie, Simno.
[294] *Rejestr dymów dóbr duchowieństwa katolickiego diecezji wileńskiej z 1673 roku…*, s. 157-160.
[295] P. Krupiński, *Dzieje parafii Filipów…*, s. 25.
[296] B. Kviklys, *Mūsų Lietuva…*, t. 3, s. 169-171.
[297] K.T. Krzywiccy, *Suwalszczyzna Zaniemenie…*, s. 76; A. Miškinis, M. Rupeikienė, *Kalvarija*, [w:] *Lietuvos sakralinės dailės katalogas,* t. 1, *Vilkaviškio vyskupija*, ks. 1, *Marijampolės dekanatas*, Wilno 1996, s. 99.
[298] Ks. W. Jemielity, *Utworzenie parafii Rutka-Tartak…*, s. 81.
[299] Ks. J.S. Łupiński, *Wezwania kościołów…*, s. 275.
[300] BU Wilno, F57, B53/1346, b.n.k.
[301] B. Kviklys, *Mūsų Lietuva…*, t. 3, s. 169-171.
[302] *Sumariusz Dokumentów Kościołowi Kalwaryjskiemu Służących* z 1796 r. wspomina o dwóch włókach gruntu. Por. BU Wilno, F57, B53/1378, k. 276.
[303] BU Wilno, F57, B53/1346, b.n.k.

r.[304] nakazując uposażenie kościoła kalwaryjskiego czterema placami miejskimi, dwoma łąkami (*Śmietaniszką* i *Gołdaszyszką*) oraz trzema włókami gruntu. Miano to przekazać na ręce ks. Sobolewskiego, dziekana olwickiego, plebana grażyskiego. Monarcha potwierdził swą decyzję 5 IV 1713 r.[305]. Wcześniej Kalwarię nazywano *Trobe* na cześć założyciela tej miejscowości, przybyłego tu około 1655 r. Trobiusa? Wraz z rodziną osiedlił się on w tych stronach, uciekając przed Rosjanami[306].

Następcą ks. Sobolewskiego był ks. Jan Mikołaj Monkiewicz, który w 1717 r. przeniósł się do Grażyszek. W ten sposób Trobe-Kalwaria zostały pozbawione duchownego. Latem 1721 r. bp Konstanty Kazimierz Brzostowski skierował tu dwóch duchownych – ks. Aleksandra Truskolawskiego i ks. Antoniego Michała Wadowskiego – uporządkowali sprawy parafialne, po czym złożyli odpowiednie sprawozdanie[307].

Pewnym problemem jest dokładnie określenie daty powstania miasta Kalwarii. Jerzy Wiśniewski przyjął, że działo się to w 1713 r.[308] Wtedy to król August II Mocny nadał przywilej miejscowym Żydom i stwierdzono, że *na nowym osadzeniu tegoż miasteczka*[309]. Jednoznacznie wskazano tu, że w 1713 lub nieco wcześniej powstało miasteczko Kalwaria[310]. W Bibliotece Uniwersyteckiej w Wilnie zachował się jednak odpis wzmianki z 1708 r.: *w miasteczku Trabach alias Kalwarii*[311]. Można, więc przyjąć tę datę za początek istnienia nieformalnego miasta.

W 1710 r. kameduli rozpoczęli budowę pierwszego drewnianego kościoła w Suwałkach. Zakonnicy ci niebawem po przybyciu do Wigier przystąpili do zakładania wsi. W l. 80. XVII stulecia przy trakcie z Grodna i Merecza przez Sejny do Przerośli powstała wieś Suwałki. Jak podaje Andrzej Matusiewicz najstarsza wzmianka o jej istnieniu pochodzi z 1688 r.[312] Następował stopniowy rozwój Suwałk i w 1710 r. mnisi uzyskali od króla Augusta II przywilej na targi i jarmarki w tej wsi. Pięć lat później ogłosili Suwałki miastem[313].

---

[304] *Sumariusz Dokumentów Kościołowi Kalwaryjskiemu Służących* z 1796 r. podaje datę 4 II 1709 r. Por. BU Wilno, F57, B53/1378, k. 276.
[305] BU Wilno, F57, B53/1346, b.n.k.; *Sumariusz Dokumentów Kościołowi Kalwaryjskiemu Służących* z 1796 r. podaje, że potwierdził to król *Zygmunt II*, co jest ewidentnym błędem sporządzającego ów sumariusz (chodzi oczywiście o Augusta II). Nie jest to jedyny tak rażacy błąd w tym źródle. Por. BU Wilno, F57, B53/1378, k. 276.
[306] B. Kviklys, *Mūsų Lietuva…*, t. 3, s. 169-171.
[307] BU Wilno, F57, B53/1246, b.n.k.; B. Kviklys, *Mūsų Lietuva...*, t. 3, s. 169-171.
[308] J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 126.
[309] CAH Mińsk, f. 1711, op. 1, nr 28, k. 518-519v.
[310] W 1791 r. urzędnicy królewscy z ostatnim polskim władcą Stanisławem Augustem Poniatowskim na czele potwierdzili, iż w 1713 r. Kalwaria miastem już była. Por. *Metryka Litewska (1791-1792), Księga Spraw Publicznych 35 (556)…*, s. 34.
[311] BU Wilno, F57, B53/1346, b.n.k.
[312] A. Matusiewicz, *Pierwsze stulecie…*, s. 94.
[313] S. Filipowicz, *Przywileje dla miasta Suwałk*, „Rocznik Augustowsko-Suwalski”, t. 6, 2006, s. 176.

Potwierdzenie królewskie miejskości uzyskali 2 III 1720 r.[314] Oficjalna parafia suwalska powstała dopiero wiek po odnotowaniu najstarszej wzmianki dotyczącej Suwałk – 19 XI 1788 r.[315] W 1796 r., po konfiskacie majątku zakonu, miasto stało się własnością państwową. Rok później umieszono tam siedzibę powiatu wigierskiego[316].

Dzięki decyzji papieża Benedykta XIV z dnia 20 VI 1710 r. przy kościele w Bartnikach ustanowiono bractwo Niepokalanego Poczęcia NMP. Filię Bartniki przeniesiono też do parafii Pojewonie. Najprawdopodobniej w l. 1720-1721 przeprowadzono remont kościoła bartnickiego (dzięki zaangażowaniu ks. bpa Michała Jana Zienkowicza). Według ks. Witolda Jemielitego, w 1720 r. Bartniki stały się samodzielną parafią[317]. Na plebanię przekazano ekonomiczny dom komisarski[318]. Spis z 1744 r. wymienia tu pełnoprawną parafię[319]. W 1768 r. przeprowadzono inwentarz miejscowej plebanii[320]. W 2. poł. XVIII stulecia Antoni Tyzenhaus ulokował tu dwór, fabrykę sukna i rudnię. Przekazał też na rzecz budowy nowej, murowanej świątyni w Bartnikach trzy włóki ziemi oraz ogrody i łąki. Środki pochodziły ze składek wiernych a także ze skarbu państwa. Pracami kierował ks. Szymon Waraksa, dziekan olwicki, proboszcz bartnicki. Rozpoczęte prace budowlane zostały brutalnie przerwane wraz z końcem działalności reformatora (około 1780 r.). Następnie przez dziesięć lat niezadaszone mury świątyni czekały na wznowienie robót. Ostatecznie budowę ukończono w 1790 r. staraniem Wincentego Puzyny, administratora dóbr Bartniki. Kościół nosił wezwanie św. Piotra i Pawła[321].

Ks. Jonas Totoraitis uważał, że w miejscu Ludwinowa znajdowała się wcześniej wieś – miejsce spotkań i odpoczynku myśliwych[322]. Chodzi tu najpewniej o osadę Trąby Puńskie[323]. Dopiero Ludwik Konstanty Pociej, wojewoda wileński, hetman WKL i starosta puński[324] (zm. 1730 r.) podniósł tę wieś do rangi miasta oraz ufundował kościół[325]. Według

---

[314] CAH Sankt Petersburg, f. 950, op. 1, nr 387, k. 5v; Ks. W. Jemielity, *Parafie Suwałk…*, s. 4; A. Matusiewicz, *Pierwsze stulecie…*, s. 100.
[315] A. Matusiewicz, *Pierwsze stulecie…*, s. 102.
[316] Ks. W. Jemielity, *Parafie Suwałk…*, s. 4-5.
[317] Tenże, *Utworzenie parafii Rutka-Tartak…*, s. 81.
[318] A. Połujański, *Wędrówki po guberni…*, s. 309-310.
[319] *Synodus dioecesana Vilnensis…*, s. 105.
[320] BU Wilno, F57, B54/219, b.n.k.
[321] B. Kviklys, *Mūsų Lietuva…*, t. 3, s. 403; A. Połujański, *Wędrówki po guberni…*, s. 310.
[322] B. Kviklys, *Mūsų Lietuva…*, t. 3, s. 204.
[323] *Słownik geograficzny…*, t. 5, s. 475.
[324] Konstanty Ludwik Pociej do 1698 r. pełnił funkcję podkomorzego brzeskiego. Od 10 lipca tegoż roku był strażnikiem wielkim. Podskarbim wielkim został w 1703 r., jednak oficjalną nominację dostał dopiero 4 II 1704 r. *po usunięciu Benedykta Sapiehy*. Tytułu tego jednak nie przyznał mu Stanisław Leszczyński. Dopiero po powrocie Augusta II mianowano go hetmanem polnym 22 X 1709 r. *po Grzegorzu Ogińskim, który został hetmanem wielkim*. Hetmanem wielkim mianowano go 28 X 1709 r. *po śmierci Hrehorego Ogińskiego*. Kasztelenem wileńskim został dzień później (29 X 1709) *po ks. Michale Wiśniowieckim*. Wojewodą wileńskim był od 4 X 1722 r. *po śmierci Kazimierza Jana Sapiehy*, zmarłego w 1720 r. Kres życia Pocieja nastąpił 3 I 1730

M. Rupeikienė oraz ks. Witolda Jemielitego kościół istniał tu już w 1715 r.[326] Dzięki staraniom Pocieja 14 I 1719 r. król August II Mocny nadał Ludwinowu prawo magdeburskie[327]. Informacje przechowywane w Akademii Nauk w Wilnie wskazują, że August II wystawił wtedy temuż miasteczku przywilej na targi i jarmarki[328]. Pojawiają się też w literaturze sugestie, jakoby ów Wettin nadał również herb z pieczęcią[329]. Nie ma to jednak odbicia w potwierdzeniu nadania magdeburgii w 1791 r.[330] Wcześniej używaną nazwę *Trobos* zmieniono na cześć Pocieja na Ludwinowo (Ludwinów)[331]. 3 XII 1746 oraz 8 III 1757 r. potwierdził owe nadania drugi władca z dynastii Wettinów – August III. W 1757 r. Sas tymi słowami zagwarantował ludwinianom przywieleje: *Pomienione miasteczko Ludwinów magdeburskie przy takowychże prawach magdeburskich, jako i inne miasteczka sądowe magdeburskie wyż wyrażone w sądach i juryzdykcyi są ufundowane, zachowujemy, konserwujemy et inviolabiliter konfirmujemy*. Również ostatni król Polski Stanisław August Poniatowski, w ramach reform Sejmu Czteroletniego 10 XI 1791 r. wystawił *Dyploma odnawiające prawa i przywileja miasta Rzeczypospolitej Ludwinowa, w powiecie preńskim leżącego.* Ludwinów ponownie uzyskał prawo do posiadania własnego sądu i magistratu[332].

Pierwszy kościół w Ludwinowie wybudowano po 1717, ale przed 1730 r.[333] W 1737 r. pochodzi informacja, że *plenipontencyja na 100 talarów bitych dana dla odebrania od WJP Byczkowskiego*[334]. Uposażony został czterema włókami ziemi w Kieturwłókach oraz dziesięcioma włókami we wsi Porowsie *ze wszystkiemi gruntami, łąkami, sianożęciami, poddanemi i przynależnościami i stawami w inwentarzu opisanemi*[335].

---

r. Por. *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, opracował Józef Wolff, Kraków 1885, s. 76, 83, 153, 157-158, 188, 323.

[325] BU Wilno, F57, B53/1346, b.n.k.

[326] Ks. W. Jemielity, *Utworzenie parafii Rutka-Tartak*…, s. 81; M. Rupeikienė, *Liudvinavas*, [w:] *Lietuvos sakralinės dailės katalogas,* t. 1, *Vilkaviškio vyskupija,* ks. 1, *Marijampolės dekanatas*, Wilno 1996, s. 131. Ks. Józef Stanisław Łupiński podał, że pierwszy kościół w Ludwinowie powstał w 1727 r., co w kontekście nadania praw magdeburskich w 1719 r. jest nierealne. Możliwe, że wybudowano wtedy drugi kościół lub pierwszy uposażono. Por. Ks. J.S. Łupiński, *Wezwania kościołów*…, s. 276.

[327] *Metryka Litewska (1791-1792), Księga Spraw Publicznych 35 (556)*…, s. 23.

[328] AN Wilno, F18-148, k. 74v.

[329] I. Lunskiene, *Ludwinów – na cześć hetmana Pocieja*, „My little Europe", b.n.t., s. 2; taż, *Ludwinów (Liudvinavas) in honour of Hetman Pociej,* „My little Europe", b.n.t., s. 30; taż, *Liudvinavo miestelis – Liudvinavo seniūnijos centras*, s. 58; taż, *Ljudvinavas – centr Ljudvinavskago okruga,* „My little Europe", b.n.t., s. 86; taż, *Ljudvinavas – centr Ljudvinaŭskaĭ akrugi,* „My little Europe", b.n.t., s. 114.

[330] *Metryka Litewska (1791-1792), Księga Spraw Publicznych 35 (556)*…, s. 22-25.

[331] I. Lunskiene, *Ludwinów*…, s. 2; taż, *Ludwinów (Liudvinavas)*..., s. 30; taż, *Liudvinavo*..., s. 58; taż, *Ljudvinavas*..., s. 86; taż, *Ljudvinavas*..., s. 114.

[332] *Metryka Litewska (1791-1792), Księga Spraw Publicznych 35 (556)*…, s. 22-25.

[333] B. Kviklys, *Mūsų Lietuva*..., t. 3, s. 204.

[334] BU Wilno, F57, B54/219, b.n.k.

[335] BU Wilno, F57, B53/1346, b.n.k.

Dobra Janówka (Mazurki) i Dowspuda (Douspuda) od 1719 r. posiadali bracia Józef i Piotr Pacowie, którzy w późniejszym czasie podzielili się majętnościami. Dziedzicem Dowspudy został Józef Pac, późniejszy kasztelan żmudzki (zm. 1765 r.). Około 1748 r. miał dokupić od Eydziatowicza sąsiednie dobra Raczki (pojawiają się też przesłanki, że mogło to się dziać w 1739 r.). Z żoną Balbiną Wołłowiczówną miał dwóch synów: Ignacego i Michała Jana[336]. Dobra Janówka vel Mazurki objął Piotr Pac, starosta wilejski (zm. 1756 r.). Z Eufrozyną z Ogińskich miał dzieci: Józefa, Benedyktę Butlerową i Elżbietę Ożarowską. Jego syn, Józef Pac (ur. 1736 r.), również starosta wilejski, miał w 1773 r. odkupić od swego stryjecznego brata Michała Jana Paca, starosty ziołowskiego dobra Dowspuda i Raczki. Powodem był wyjazd Michała Jana za granicę, gdzie znalazł się po upadku konfederacji barskiej. Utworzony miał tym samym zostać wielki kompleks dóbr[337]. Józef Pac w 1797 r. zapisał swe dobra dalekiemu krewnemu – Ludwikowi Michałowi Pacowi[338].

Najstarsza, niewielka świątynia w Lubowie została wybudowana pomiędzy 1717 (1720) a 1740 r. (możliwe, że w 1734 r.)[339]. Miasteczkiem miało być Lubowo od 1734 r.[340] W 1744 r. wspomniano Lubowo, jako filię parafii Wiżajny[341]. Badacze litewscy przyjmują, że prawa samodzielnej parafii Lubowo otrzymało w 1770 r., gdy Józef Kozłowski zbudował drugi, drewniany kościół[342]. Odmiennie uważa ks. Witold Jemielity twierdząc, że w tym czasie nadal *Lubowo było „filią" parafii Wiżajny*[343]. Według Aleksandra Połujańskiego nazwa miasta pochodzi *od pierwszego osiedlenia Lubowa lub Lubego*[344].

Krzysztof Puzyna z Kozielska, starosta wisztyniecki, na pocz. l. 20. XVIII w. postanowił wybudować nowy kościół w Wisztyńcu. Za datę jego ukończenia przyjmuje się rok 1723. Świątynia, podobnie jak poprzednie, była drewniana. Parafia nie posiadała na stałe księdza. Sytuacja taka utrzymywała się aż do 1736 r., gdy założono tu misję jezuitów[345].

Według ks. Józefa Stanisława Łupińskiego pierwszy kościół w Pilwiszkach powstał przed 1709 r.[346] W 1744 r. stanowił filię parafii Wiłkowyszki[347]. Parafia pilwiska

---

[336] J. Wolff, *Pacowie. Materyjały historyczno-genealogiczne*, Petersburg 1885, s. 249-250, 253.
[337] J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim*…, s. 246.
[338] J. Wolff, *Pacowie*…, s. 284-285.
[339] B. Kviklys, *Mūsų Lietuva*..., t. 3, s. 184-185. Według ks. Łupińskiego pierwszy kościół w Lubowie miał powstać dopiero w 1770 r., co nie jest zgodne z prawdą. Por. Ks. J.S. Łupiński, *Wezwania kościołów*…, s. 276.
[340] *Słownik geograficzny*…, t. 5, s. 453.
[341] *Synodus dioecesana Vilnensis*…, s. 104-105.
[342] B. Kviklys, *Mūsų Lietuva*..., t. 3, s. 184-185; M. Rupeikienė, *Liubavas*, [w:] *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, t. 1, *Vilkaviškio vyskupija*, ks. 1, *Marijampolės dekanatas*, Wilno 1996, s. 125.
[343] Ks. W. Jemielity, *Utworzenie parafii Rutka-Tartak*…, s. 81.
[344] A. Połujański, *Wędrówki po guberni*…, s. 40.
[345] B. Kviklys, *Mūsų Lietuva*..., t. 3, s. 398.
[346] Ks. J.S. Łupiński, *Wezwania kościołów*…, s. 276.
[347] *Synodus dioecesana Vilnensis*…, s. 107.

wykształciła się najprawdopodobniej w l. 50. XVIII stulecia. Problem stanowi jednak dokładne określenie roku jej erygowania. Pod rokiem 1756 stwierdzono: *zapis funduszowy plebanii pilwiskiej służący* […] *kopia funduszu pilwiskiego*[348]. *Rejestra przesłanych papierów funduszowych do Królestwa Polskiego roku 1799 i 1820* zawierają informację z 1759 r. o sześciu włókach gruntu i czterech placach przekazanych przez króla Augusta III komendarzowi i organiście z miasteczka Pilwiszek. Łączna liczba włók zgadza się z wcześniejszym dokumentem. Problem stanowi liczba placów. Rozwiązaniem tej kwesti może stanowić uznanie cmentarza za jeden z nich.

Przywilej Stanisława Augusta Poniatowskiego z 23 II 1792 r. nadający Pilwiszkom magdeburgię podaje, że prawa miejskie nadał już Zygmunt I Stary w 1536 r. Adresatką miała być królowa Bona. Pilwiszki miały też wówczas uzyskać prawo do organizacji targów i jarmarków[349]. Wzmiankę tę podał również litewski badacz Bronius Kviklys[350]. W związku z przeprowadzonymi badaniami archiwalnymi teza ta jest niewiarygodną.

Wieś Jeleniewo założono między 1765 a 1772 r.[351] Prawa miejskie uzyskało między 1773 a 1785 r.[352] Fundacji kościoła w Jeleniewie w 1772 r. dokonał król Stanisław August Poniatowski. W efekcie wystawiono tu rok później kaplicę *z drzewa jodłowego z 6. oknami, później zaś w roku 1775 zreformowano kaplicę tę na kościół z przedłużeniem na botów 30 i przystawieniem babińca, pod którym wymurowano 2 sklepy z cegieł na wierzchu.* W 1785 r. oficjalnie uposażono nowo erygowaną parafię pod wezwaniem Serca Jezusowego w miasteczku Jeleniewie[353]. Pierwszy kościół (podobnie zresztą, jak późniejszy) był drewniany. Najprawdopodobniej z tej świątyni pochodzą zachowane do dziś w kościele jeleniewskim z 1878 r.: obrazy św. Krzyża i Serca Jezusowego z ołtarza głównego, rzeźby nieznanych świętych ustawione po bokach tegoż ołtarza, obrazy z ołtarzy bocznych (św. Stanisława biskupa, św. Jana Chrzciciela, Matki Boskiej tulącej dzieci), dwa konfesjonały oraz monstrancja z 1786 r. Wszystkie te zabytki określa się jako osiemnastowieczne[354]. Według Aleksandra Połujańskiego nazwa pochodzi od siedliska jeleni[355].

---

[348] BU Wilno, F57, B54/219, b.n.k.
[349] *Metryka Litewska (1791-1792), Księga Spraw Publicznych 35 (556)…*, s. 71-72.
[350] B. Kviklys, *Mūsų Lietuva...*, t. 3, s. 423.
[351] Ks. W. Jemielity, *Parafie Suwałk...*, s. 7; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim…*, s. 255.
[352] CAH Wilno, f. 694, op. 1, nr 3515, k. 1
[353] CAH Wilno, f. 694, op. 1, nr 3515, k. 1; A. Matusiewicz, *Pierwsze stulecie…*, s. 103. W innej pracy tegoż historyka wdarł się błąd – pojawił się rok 1781. Por. A. Matusiewicz, *Cmentarz w Jeleniewie*, „Jaćwież" 2001, nr 15, s. 11.
[354] Ks. W. Jemielity, *Parafie Suwałk...*, s. 7.
[355] A. Połujański, *Wędrówki po guberni…*, s. 41.

Pierwszy kościół w Giżach został wybudowany w 1774 r. przez miejscowego starostę Chmarę. Był to budynek drewniany. Powstałą parafię wyodrębniono z części wsi parafii Wiłkowyszki[356].

Parafia Kieturwłóki powstała w 1777 r. mocą decyzji ks. bpa Ignacego Massalskiego. Według Broniusa Kviklysa wieś Kieturwłóki istniała już w XVI w. Jej nazwa związana jest z czterema włókami ziemi, z których najpewniej pierwotnie składała się ta miejscowość. Wzmiankowano ją w metrykach kościoła łankieliskiego w 1613 r. W tejże parafii kościół kieturwłócki znajdował się jeszcze w 1744 r. Z roku 1765 pochodzi informacja stwierdzająca, że istniała tam kaplica i papież Klemens XIII pozwolił założyć bractwo św. Barbary. W 1769 r. miały stanowić już filię parafii w Ludwinowie. Pozostały nią do utworzenia samodzielnej jednostki (1777). Mikołaj Brzostowski przekazał 800 zł na utrzymanie w parafii proboszcza, którego wyznaczał król. W 1786 r. ks. Andrzej Adeika wybudował nowy, drewniany kościół. Sześć lat później (1792) został on proboszczem tejże parafii[357].

W tym czasie parafie dekanatu oliwickiego wchodziły w skład 426. tego typu placówek w diecezji wileńskiej. Średnia terenu na jedną parafię wypadała tu 531 km/2. Był to obszar ogromny. Średnia w całej Rzeczypospolitej wynosiła 185 km/2 (przeciętny obszar parafii w diecezji wileńskiej był prawie trzykrotnie większy niż w reszcie kraju)[358].

[k. 50v] Raport dekanatu olwickiego, plebanii alfabet porządkiem ułożonych w roku 1784.

Plebanie:

Bakałarzewska

Bartnicka

Filipowska

Giżowska

Grażyska

Jeleniowska

Janowska

[356] A. Jankevičienė, *Gižai*, [w:] *Lietuvos sakralinės dailės katalogas,* t. 1, *Vilkaviškio vyskupija*, ks. 2, *Vilkaviškio dekanatas*, Wilno 1997, s. 101; B. Kviklys, *Mūsų Lietuva*..., t. 3, s. 415; Ks. J.S. Łupiński, *Wezwania kościołów…*, s. 275.

[357] B. Kviklys, *Mūsų Lietuva*..., t. 3, s. 411. Ks. Józef Stanisław Łupiński błędnie podał, że pierwszy kościół wybudowano w Kieturwłókach w 1786 r. Por. J.S. Łupiński, *Wezwania kościołów…*, s. 275.

[358] S. Olczak, *Rozwój sieci parafialnej w diecezji wileńskiej do II poł. XVIII w.*, „Studia Teologiczne", t. 5-6, 1987-1988, s. 115.

Kalwaryjska
Kieturwłócka
Lubowska
Ludwinowska
Łankieliska
Olwicka z Altarią
Pilwiska
Pojewońska
Przeroślska
Raczkowska
Suwalska
Wigry
Wiłkowiska
Wisztyniecka
Wiża[j]ńska

1. Bakałarzewo

[nr 377, k. 43] Parafia bakałarzewska

1-mo.

Kościół parafialny w miasteczku Bakałarzewie położony, w województwie trockim, powiecie grodzieńskim, dekanacie olwickim. Wioski i miejsca do tej parafii należące, w tymże województwie, według alfabetu ułożone, jak tu po sobie idą:

Bakałarzew[o], miasteczko WJP [Kazimierza] Chlewińskiego[359], od granicy pruskiej o 1000 kroków, między południem zimowym i zachodem letnim.

Gębalówka[360], WJP Boratyńskiego, pod zachodem zimowym, ½ mile wielkie od kościoła.

Garbaś[361], dwór z wioską, tegoż nazwiska WJP [Kazimierza] Chlewińskiego, między wschodem letnim o ¼ mili od granicy pruskiej względem kościoła parafialnego, mila wielka 1.

Jaworek[362], WJP [Kazimierza] Chlewińskiego, od pruskiej granicy kroków 200, między zachodem letnim i północą od kościoła, ¾ mili.

Kamionka[363], J[M] księży kamendułów[364], na wschód zimowy, ½ mili wielkie.

Konopki[365], WJP Boratyńskiego, od granicy pruskiej kroków 200, pod samym południem letnim, mila wielka względem kościoła parafialnego.

---

[359] W 1781 r. właścicielem Bakałarzewa był Antoni Chlewiński, strażnik powiatu grodzieńskiego. Por. T. Naruszewicz, *Bakałarzewo. Dzieje miasteczka…*, s. 98, 104. W 1784 r. jako dziedzic Bakałarzewa wystąpił Kazimierz Chlewiński, pisarz grodzki księstwa żmudzkiego. Por. CAH Wilno, SA 3939, k. 745.

[360] Najwcześniejsza wzmianka dotycząca tej wsi pochodzi z 1607 r. Por. AD Łomża (ArŁm), zesp. IV, sygn. 1103, k. 2; AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/1103, k. 2. W końcu XVII w. właścicielem m.in. majątku Gębalówki był Bazyli Michał Chlewiński, który następnie zapisał go swej córce Annie Florencji. Mężem tej ostatniej został Paweł Junosza na Zdrojach Zdrojewski, starosta warecki i cześnik płocki. Zdrojewscy, jako właściciele tych dóbr występują w 1716 r. Por. AD Łomża (ArŁm), zesp. I, sygn. 9, k. 87; A. Matusiewicz, *Dobra Bakałarzewo*..., s. 8. Spadkobiercą majątku Gębalówki (wraz z wsiami: Karasiewo, Konopki, Sadłowina oraz z uroczyskami: Łątka, Skorupowizna, Mazury i Kozłowizna) został w 1742 r. syn Anny z pierwszego małżeństwa – Leonard Dominik de Bożydar Boratyński, podstoli orszański. Właśnie na pocz. l. 40. XVIII w. siedzibę dóbr przeniesiono z Gębalówki do tzw. Nowego Dworu. Przez pewien okres używano obu nazw, aby z czasem pozostać przy Nowym Dworze. Por. CAH Mińsk, f. 1711, op. 1, nr 31, k. 68-69v, 73-73v, 133-133v. W 1775 r. ze znajdującej się tu karczmy Jakub Rukiewicz, podczaszy powiatu grodzieńskiego miał zapłacić aż 26 zł podatku. W tymże roku było tu pięć dymów (30 zł podatku). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 40, 76v. Jednak 14 l. później (1789) odnotowano w Gębalówce 115 osób i 13 dymów. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 64v.

[361] Nazwa jest pochodzenia jaćwieskiego i ma najpewniej związek z *górą*. Por. J. Nalepa, *Przyczynek do znajomości toponomastyki i mowy Jaćwięgów*, „Acta Baltico – Slavica", t. 3, 1966, s. 128-132; tenże, *Stabo – jaćwięska nazwa Jeziora Kamiennego na Suwalszczyźnie,* „Rocznik Białostocki", t. 15, 1981, s. 146. Najstarsza znana wzmianka o tej wsi pochodzi z 1541 r. Por. *Akty izdavaemyje…*, t. 17, nr 675, s. 252; J. Wiśniewski, *Dobra dowspudzkie Raczkowiczów*..., s. 456. Na przełomie XVII i XVIII stulecia właścicielem dóbr Bakałarzewo-Garbaś był Bazyli Michał Chlewiński. W Garbasiu zapadały decyzje dla miasta Bakałarzewa oraz wsi z obszaru od Gębalówki, poprzez Karasiewo, Matłak do wsi Garbaś. Por. AGAD Warszawa, ZMRP, sygn. 044, k. 85. W 1716 r. właścicielem dóbr Bakałarzewo-Garbaś był Wawrzyniec Chlewiński, który mieszkał w folwarku Stary Garbaś usytuowanym w pobliżu jeziora Gacznego. Por. AD Łomża (ArŁm), zesp. I, sygn. 13, b.n.k. Garbaś to dość duża wieś licząca w 1775 r. dziesięć dymów (60 zł podatku). Ponadto istniał oczywiście dwór Chlewińskich (6 zł) i karczma. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 40, 76v. Dziedzicem garbaskim z końca XVIII w. był Kazimierz Chlewiński. W 1789 r. we dworze mieszkały trzy osoby oraz ośmioro służby, gdy we wsi Garbaś – 92. mieszkańców (16 dymów). Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 64v.

[362] Lustracja z 1775 r. podaje, że w Jaworku znajdowała się karczma Antoniego Chlewińskiego, z której zapłacono 5 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 76v.

[363] Kamionka była jedną z większych wsi w parafii bakałarzewskiej. Najstarsza znana wzmianka dotycząca jej istnienia pochodzi z 1607 r. Por. AD Łomża (ArŁm), zesp. IV, sygn. 1103, k. 4-8; AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/1103, k. 4-8. W XVIII w. przynależała do kamedulskiego folwarku Wólka. W 1775 r. było tu 35 dymów, z których płacono w sumie 210 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 58. Według spisu z 1789 r. mieszkało tu 206 osób z rodzin chłopskich oraz 40. służących. Dymów było 36. Wieś przynależała do folwarku Wólka. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 111.

[364] Chodzi o kamedułów wigierskich.

Karasiewo[366], WJP Boratyńskiego, między południem letnim a zachodem zimowym, od kościoła ½ mili wielkie.

Kotowizna[367], do plebanii bakałarzewskiej, pod samym południem zimowym, ½ mili małe.

Malinówka[368], J[M] księży kamendułów, na wschód zimowy od kościoła, ⅛ mile.

Matłak[369], WJP [Kazimierza] Chlewińskiego, na północ, ½ mili małe.

Nowa Wieś[370], WJP [Kazimierza] Chlewińskiego, na zachodzie zimowym, ¼ mili małe, od granicy pruskiej względem kościoła parafialnego, ½ mili małe.

Nowy Dwór[371], WJP Boratyńskiego, pod samym południem zimowym od kościoła, ¾ mili.

Ruda alias Łątka[372], WJP Boratyńskiego, na południe zimowe od kościoła, ½ mili małe.

Suchorzecz[373], klucz JKM, między wschodem letnim i północą, ½ mile wielkie.

---

[365] Najstarsza znana wzmianka o Konopkach pochodzi z 1607 r. Por. AD Łomża (ArŁm), zesp. IV, sygn. 1103, k. 127; AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/1103, k. 127. W 1775 r. była tu karczma Jakuba Rukiewicza, podczaszego powiatu grodzieńskiego, opodatkowana kwotą 12 zł. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 76v. 14 dymów i 87 osób znajdowało się tu w roku 1789. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 64v.

[366] Nazwa pochodzi od pobliskiego jeziora Karasiewek. O istnieniu tej wsi wiemy z zapisów metrykalnych z 1607 r. Por. AD Łomża (ArŁm), zesp. IV, sygn. 1103, k. 5; AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/1103, k. 5. W 1775 r. było tu dziewięć dymów, z których płacono 54 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 46. Spis z 1789 r. wymienia tu 11 dymów i 101 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 64v.

[367] Obecnie Kotowina. Najstarsza znana wzmianka pochodzi z 1607 r. Por. AD Łomża (ArŁm), zesp. IV, sygn. 1103, k. 128; AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/1103, k. 128. W 1609 r. Mikołaj Wolski przekazał tę wieś na własność parafii bakałarzewskiej. Obejmowała wtedy cztery włóki. Por. AD Łomża (ArŁm), zesp. I, sygn. 9, k. 82.

[368] Znajduje się tu grodzisko jaćwieskie z 1. poł. I. tys. n.e. Por. J. Jaskanis, *Odkrycie stanowiska archeologicznego w Malinówce, pow. suwalski*, „Rocznik Białostocki", t. 12, 1974, s. 418-421. Najstarsza wzmianka dotycząca Malinówki pochodzi z 1604 r. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim...*, s. 117. W XVIII w. Malinówka przynależała do kamedulskiego folwarku Wólka. W 1775 r. znajdowało się tu 16 dymów, z których płacono łącznie 96 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 58. Spis z 1789 r. podaje, że było tu 17 dymów oraz 100 osób (w tym 8. służących). Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 111v.

[369] Obok tej wsi znaleziono ślady osadnictwa ludzkiego z około VII tys. l. p.n.e. Por. S. Maciejewski, *Rzeka dziesięciu jezior*, „Jaćwież", 2001, nr 16, s. 25. W 1789 r. było tu pięć dymów, które zmieszkowało 26 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 64v.

[370] Według spisu z 1789 r. było tu siedem dymów, które zmieszkiwało 28 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 64v.

[371] Nowy Dwór został założony w 1. poł. l. 40. XVIII w. Najstarsza znana wzmianka o istnieniu tej miejscowości pochodzi z 1744 r. Por. AD Łomża (ArŁm), zesp. IV, sygn. 1106, k. 27; AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/1106, k. 27. W l. 50. XVIII w. właścicielem tego majątku był Kasper Antoni de Bożydar Boratyński, podstoli powiatu orszańskiego. Por. AD Łomża (ArŁm), zesp. I, sygn. 10, luźny dokument z 1760 r. W 1775 r. w Nowym Dworze znajdował się jeden dwór, podlegający pod Jakuba Rukiewicza (6 zł podatku). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 46, 98. Spis z 1789 r. podaje, że folwark Nowy Dwór należał do Wincentego Boratyńskiego, ale został zastawiony na rzecz Jakuba Rukiewicza, sędziego ziemskiego grodzieńskiego. Przebywało w nim siedem osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 64v.

[372] Najstarsza wzmianka dotycząca tej miejscowości pochodzi z 1614 r. Nazywano ją w tym czasie: *Łątką*, *Łątkowizną* oraz Rudą. Por. AD Łomża (ArŁm), zesp. IV, sygn. 1103, k. 14 i inne; AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/1103, k. 14 i inne; T. Naruszewicz, *Parafia Bakałarzewo…*, s. 45. Według Jerzego Wiśniewskiego rudnikami w Rudzie Łątce w 2. poł. XVII w. byli Liwscy. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim…*, s. 191. W 1775 r. podano, że w *Łątkach* Rukiewicza, podstarosty grodzieńskiego, była karczma opodatkowana kwotą 22 zł. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 76v. Ogrodnik i młynarz mieszkał tu w 1789 r. (dym i 7 osób). Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 64v.

[373] Klucz ekonomiczny Suchorzec wchodził w skład guberni szczeberskiej. W 1775 r. w Suchorzecu znajdował się dwór, z którego płacono 6 zł podatku. Podlegały pod niego: Skazdub, Blinda, Piecki, *Sokołówka* i

Skazdub[374], JKM, między wschodem letnim i północą od kościoła, ¼ mili małe.

Uscięskie, JKM, należące do Łowiestwa, pod wschodem letnim, ½ mili mierne.

Wólka[375], folwark J[M] księży kamendułów, na wschód zimowy, względem kościoła parafialnego, ½ mili wielkie.

Wólczanka, *[k. 43v]* JKM, należąca do leśnictwa, na wschód letni względem kościoła, mila mierna.

Zajączkowo, folwark JP Podlaskiego i wioska tegoż nazwiska, na wschód letni, mila mała.

2-do.

Od kościoła parafialnego kościoły w około sąsiedzkie są następujące:

Filipów, miasto JKM, w którym jest kościół parafialny, w województwie trockim, powiecie grodzieńskim, dekanacie olwickim, między zachodem letnim i północą, mila 1 wielka.

Suwałki, miasteczko J[M] księży kamendułów, w którym jest kościół parafialny, w województwie trockim, powiecie grodzieńskim, dekanacie olwickim, na wschód letni względem kościoła bakałarzewskiego, mil 3 wielkie.

Raczki, miasteczko JW JP Paca, w nim kościół parafialny, w województwie trockim, powiecie grodzieńskim, dekanacie olwickim, między wschodem i południem zimowym względem kościoła bakałarzewskiego, mil 2 mierne.

3-tio.

Miast znaczniejszych około tego kościoła nie masz w bliskości, prócz Grodna, które na wschód letni jest położone względem kościoła bakałarzewskiego, mil 15 wielkich.

4-to.

Droga z Bakałarzewa do Grodna po części większej lasem, częścią polem otwartym, przez połowę sucha i równa, miejscami kamienista i błotnista. Z Bakałarzewa do Grodna jazdy letnią drogą dni 2, zimową 1½.

Dębszczyzna. Łącznie tenże klucz liczył 68 dymów (408 zł). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v. W 1782 r. dzierżawcą kluczy szczeberskiego i suchorzeckiego został generał Józef Puzyna, starosta michaliski. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim*…, s. 258-259.

[374] Nazwa pochodzi od pobliskiego jeziora Skazdubek, wywodzącego się z języka jaćwieskiego. Por. *Regest spisania iezior...*, s. 118-120. Najstarsza znana wzmianka dotycząca tej wsi pochodzi z 1568 r. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim...*, s. 68-69. Najpewniej w l. 70. XVIII w. odebrano mieszkańcom Skazduba część uprawianych gruntów. Oskarżali oni urzędników ekonomii grodzieńskiej, iż mimo to nie zmniejszono czynszu. Nadal musieli odpracowywać zbyt wiele, ich zdaniem, pańszczyzny; przekazywać owoce lasu oraz pieniądze. Por. CAH Lwów, f. 181, op. 1, nr 2456, k. 128v. W 1775 r. pod Skazdubem, najprawdopodobniej przed rzeczką obecnie zwaną Czerwonką jadąc od strony Bakałarzewa, znajdowała się karczma Antoniego Chlewińskiego, dziedzica bakałarzewskiego. Nie była ona zbyt duża, bo opodatkowano ją zaledwie kwotą 5 zł. Wieś podlegała wtedy pod klucz ekonomiczny Suchorzec i liczyła 37 dymów (222 zł podatku). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v, 76v. Spis z 1789 r. podaje, że była tu tzw. straż skazdubska, składająca się tylko z 12. dymów i 63 osób? Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 92.

[375] W 1775 r. znajdował się tu dwór, z którego płacono 6 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 58. Spis z 1789 r. podaje, że istniał się tu dwór, zamieszkały przez siedem osób tzw. ludności ekonomskiej i drugie tyle czeladzi. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 111v.

5-to.

[od 1.] Jezioro Garbaś, ¼ mili długie, ⅛ mili miernej szerokie, między zachodem letnim i północą od kościoła parafialnego, mila mała.

Jezioro Długie, tak nazywa się, zawiera w sobie ¼ mili długości, 15 szniurów szerokie, względem kościoła na północ, mila wielka.

Jezioro Gaczne, długości i szerokości na kilkadziesiąt szniurów, na północ względem kościoła, ¼ mili mierne.

Jezioro Siekierowo, długości i szerokości do 2000 kroków, na północ od kościoła, ⅛ mili małe.

Jezioro Głębokie[376], długości i szerokości więcej 700 kroków, pod zachodem letnim względem kościoła, ⅛ mili małe.

Jezioro Sumowo[377], długości⅛ mil i małe, szerokości 200 i więcej kroków, pod samym południem letnim, od kościoła parafialnego kroków 100.

Jezioro Skazdubek, *[k. 44]* długości i szerokości sznurów 50, pod wschodem letnim względem kościoła, ¼ mili małe.

Jezioro Okrągłe[378], długie i szerokie ¼ mili wielkie, między wschodem i południem zimowym względem kościoła, ½ mili mierne.

Jezioro Karasiewo[379], długie i szerokie kroków 400, pod samym południem letnim od kościoła, ½ mili małe.

Bagno Ślepe Jeziorko zwane, niedługie, w okrągłości i szerokości kroków 300.

Od 2. Błot znacznych nie ma. Stawek WJP [Kazimierza] Chlewińskiego przy dworze Garbasie z krynic formujący się, szczupły i mały, względem kościoła na zachód letni.

6-to.

Pola po większej części więcej w parafii bakałarzewskiej aniżeli lasów, prócz tych, które tu oznaczają się:

Bór WJP [Kazimierza] Chlewińskiego, długości i szerokości mila 1 wielka, w różnym rodzaju drzewa, najwięcej jednak sosnowego, zdatnego do budowli, na południe zimowe stojący, kroków 200 od kościoła.

---

[376] Etymologia nazwy może wiązać się nie z jego głębokością a niskim położeniem względem okolicznych wzgórz. W ten sposób wyjaśniali pochodzenie m.in. szwedzkich odpowiedników tej nazwy uczeni: E. Brevner i Knut Olof Falk. Por. K.O. Falk, *Ze studiów nad hydronimią suwalską,* „Acta Baltico-Slavica", t. 3, 1966, s. 74. Możliwe jest też, że pierwotnie to jezioro miało znaczącą głębokość, a dopiero zmiana biegu Rospudy spowodowała naniesienie doń piasku i mułu.

[377] Na pocz. XVI w. nazywano je *Somowo*, co wiązało się z ruskim słowem *som*. Por. *Akty Litevskoj Metryki*, t. 1, 1499-1507, nr 535, Warszawa 1897, s. 56; K.O. Falk, *Ze studiów nad hydronimią…*, s. 74-75.

[378] Na pocz. XVI w. zwane *Crugle*. Por. *Akty Litevskoj Metryki*, t. 1, 1499-1507, nr 535…, s. 56.

[379] Na pocz. XVI w. zwane *Carassowo*. Por. *Akty Litevskoj Metryki*, t. 1, 1499-1507, nr 535…, s. 56.

Borek mały Dąbrówki zwany, ⅛ mili długi i szeroki. Drzewo w nim po większej części sosnowe, między południem letnim i północą.

Las Czarny zwany, mniej w sobie mający drzewa sosnowego, najwięcej jodły, osiny i brzeziny bardzo szczupłej, długości i szerokości ½ mili wielkie, między południem letnim i zachodem zimowym względem kościoła bakałarzewskiego, ¼ mili małe.

Bór WJP Boratyńskiego, długości i szerokości ½ mili mierne. Drzewo w nim sosnowe, po części mniejszej znajduje się jodła, brzoza i osina szczupła i mała, pod samym południem zimowym względem kościoła, ½ mili mierne.

Bór J[M] księży kamendułów, długości i szerokości ½ mili mierne, w którym różne drzewa sosnowe, jodłowe i brzozowe znajdują się na południe zimowe względem kościoła parafialnego, ½ mili wielkie.

7-mo.

Młynów 2 WWJJPP Chlewińskiego i Boratyńskiego na 1 rzece Rospudzie, przy młynie WJP Boratyńskiego jest folusz i rudnia. Innych machin, tak wodnych, jako wietrznych nie masz w parafii bakałarzewskiej.

8-mo.

Drogi partykularne w tej parafii i trakty publiczniejsze według imieni miast, tak się opisują:

1-mo. Droga do Filipowa, począwszy od kościoła parafialnego bakałarzewskiego na zachód letni, spuściwszy się od miasteczka z góry w lewą rękę, polem otwartym, minąwszy w prawo dróżkę do jeziora Siekierowa, prosto przejechawszy koniec lasu Dąbrówek, nie mijając wioski Matłaku WJP [Kazimierza] Chlewińskiego, *[k. 44v]* przez rzekę Rozpudę mostem, drogą suchą i dobrą, po części górzystą, w prawej stronie widać Zusno J[M] księży kamendułów. W lewej zostawiwszy dwór Garbaś i wioskę tegoż nazwiska prosto drogą pominąwszy karczmę[380] WJP [Kazimierza] Chlewińskiego, która rozgranicza parafię bakałarzewską od filipowskiej.

2-do. Droga do Suwałk, gdzie jest kościół parafialny, na wschód letni przez rzeczkę Malinówkę zwaną, o ⅛ mili od kościoła na górę, polem otwartym, drogą suchą i równą, po prawej ręce widać wioskę Rudę JP Boratyńskiego, po tym Kamionkę, którą przejechawszy także polem o kilkaset kroków od jeziora Okrągłe zwane, nimo Wólki folwarku J[M] księży kamendułów, drogą po części kamienistą, w lewą rękę ujechawszy na pagórek do wioski Wólczanki JKM. I tu się kończy parafia bakałarzewska.

[380] Arendarzem owej karczmy w 1769 r. był Żyd Zielonka. W 1775 r. zapłacono z niej 13 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 76v; CAH Wilno, f. 1282, op. 1, nr 5877, k. 1.

3-tio. Droga do Raczek, gdzie jest kościół parafialny, między wschodem i południem zimowym, o kilkaset kroków od plebanii w prawą stronę, kręto, polem otwartym, drogą równą i suchą przez rzeczkę Malinówkę na górę, gdzie widać wioskę Rudę JP Boratyńskiego w prawej, po lewej zaś stronie wioskę Malinówkę J[M] księży kamendułów. Dalej podjechawszy drogą suchą do wioski Kamionki J[M] księży kamendułów, od której polem otwartym częścią drogą równą, częścią kamienistą o ¼ mili Wólka folwark J[M] księży kamendułów, od którego kilkaset kroków podjechawszy w prawą stronę drogą suchą, wraz widać wioskę Rabalinę J[M] księży kamendułów, która rozgranicza parafię bakałarzewską od raczkowskiej.

Takowe opisanie parafii mojej stwierdzam podpisem ręki mojej: [ks.] Antoni Rakowski, pleban bakałarzewski.

2. Bartniki

[nr 391, k. 93] Dostateczne opisanie parafii bartnickiej, stosownie mające się wedle przysłanych artykułów. Parafia bartnicka

1-mo.

Kościół parafialny we wsi bartnickiej położony, w województwie trockim, a dekanacie olwickim, wioski i miejsca do tej parafii należące, są w tymże województwie, według porządku alfabetu ułożone, jak tu po sobie idą:

Bartniki[381], wieś, w której kościół parafialny jest punktem, względem którego czyni się opisanie całej parafii. Sama wieś należy do ekonomii olickiej JKM, część do plebanii.

Bartniki[382], dwór, takoż należący do dóbr stołowych JKM, na północ względem kościoła bartnickiego, 1000 kroków.

Chomicze, JW pani Butlerowej, na wschodzie letnim, małe ½ mile.

Diewoniszki[383], ekonomiczne, leżące między wschodem letnim i zimowym, małe 2 mile.

Dubiany, wioska ekonomiczna, na wschodzie letnim od Bartnik, ½ mile.

Jakubowskie, czyli Nowina, JP Jakubowskiego[384], między wschodem letnim i zimowym, 1½ mile.

---

[381] Lustracja z 1775 r. określiła nawet Bartniki miasteczkiem, jednak niewielka liczba domów wskazuje, że mogła to być jedynie próba nobilitacji tej wsi. Znajdowało się tu 12 dymów, z których płacono łącznie 84 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.

[382] W 1775 r. znajdujący się tu dwór opłacał 7 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.

[383] Lustracja z 1775 r. wymienia wieś *Dejwoniszki* przynależącą do klucza trakiskiego a guberni bartnickiej, gdzie były cztery dymy (28 zł). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65. *Mappa jeneralna województwa augustowskiego z 1826 r.* pomiędzy Bartnikami a Ludwinowem zawiera wieś *Dejwoniszki*.

[384] Z 18 IV 1763 r. znamy Ignacego Jakubowskiego, mostowniczego trockiego. Por. *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego, spisy,* t. 2, *województwo trockie…*, s. 152.

Jegliszki, wioska ekonomiczna, na wschodzie zimowym, mila 1.

Krzywobole, JP Baranowskiego, między wschodem zimowym i południem, ¾ mile.

Nowa Wioska, JP Butlerowej, *[k. 93v]* między północą i zachodem letnim, małe ½ mile.

Nowinka[385], ekonomiczna, na wschodzie zimowym, mila 1.

Nowiniki[386], ekonomiczne, na wschodzie letnim, ½ mile wielkie.

Nowosady, JP Baranowskiego, między wschodem zimowym i letnim, mila 1.

Oszkobole[387], ekonomiczne, między południem i zachodem zimowym, ¼ mili.

Pielany, JP Baranowskiego, między wschodem zimowym i południem, mila 1 mierna.

Pogirniów[388], JP Osieckiego, na północ, ¼ mile.

Porowsie[389], ekonomiczne, na wschodzie zimowym, ½ mile.

Potylcze, JP Baranowskiego, na wschodzie zimowym, ½ mile.

Roś, dwór JP Baranowskiego, między wschodem zimowym i południem, ¾ mile.

Szyłobole[390], ekonomiczne, pod samym zachodem zimowym, ½ mile.

Szlajnie[391], ekonomiczne, na wschodzie zimowym, 1¼ mile.

Smolnica, JP Baranowskiego, między wschodem zimowym i południem, mila 1.

Taboryszki, ekonomiczne, na wschodzie zimowym, mila 1 wielka.

Od 2. Tamże przy wsi jest kaplica, na północ, na 200 kroków od wsi odległa, na wyniosłej górze, na miejscu wesołym, przy wiosce opatrzona, do której ksiądz czasami zjeżdża, ze mszą dla wygody parafian dalszych.

Trakiszki[392], ekonomiczne, na wschód zimowy, *[k. 94]* 1½ mile.

Winksznupie[k?][393], JP Baranowskiej, między wschodem zimowym i południem, ½ mile.

---

[385] W 1775 r. przynależała do klucza trakiskiego, a guberni bartnickiej. Znajdowało się tam sześć dymów, z których płacono 42 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.

[386] W 1775 r. wymieniono *Nowinki*, które przynależały do klucza trakiskiego, a guberni bartnickiej. Było tam dziesięć dymów (70 zł). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65. *Mappa jeneralna województwa augustowskiego z 1826 r.* podaje w pobliżu Bartnik wieś *Nowiniki*.

[387] Przynależały do klucza i guberni bartnickiej. W 1775 r. znajdowało się tu 17 dymów, z których płacono łącznie 119 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.

[388] 19 VII 1604 r. Zygmunt III Waza wystawił w Krakowie przywilej, mocą którego zabezpieczył na wsiach nadanych Elżbiecie Chodkiewiczowej (Łankieliszki, Malinicze, Pogirniewo i Obiełupie) kwotę 4000 zł. Por. BU Wilno, F 57, B53/1346, b.n.k.

[389] Porowsie znajdowały się też wówczas w parafii Kieturwłóki. Porowsie z parafii Bartniki przynależały także do ekonomicznego klucza i guberni bartnickiej. W 1775 r. znajdowało się tu sześć dymów, z których płacono łącznie 42 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.

[390] W 1775 r. przynależały do ekonomicznego klucza szyłosadzkiego, a guberni bartnickiej. Znajdowało się tu 11 dymów, z których płacono łącznie 77 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.

[391] W 1775 r. przynależały do klucza trakiskiego, a guberni bartnickiej. Było tam dziewięć dymów, z których płacono 63 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.

[392] W 1775 r. w guberni bartnickiej było kilka wsi Trakiszki: w kluczu szyłosadzkim i trakiskim. Trakiszki (Jakiszki?) z klucza szyłosadzkiego liczyły 14 dymów, z których płacono łącznie 98 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.

Wiłkobole, JP Baranowskiego, między wschodem zimowym i południem, ¾ mile.

Warty[394], ekonomiczne, na południe, ¼ mile.

2-do.

Od tego[395] kościoła parafialnego, kościoły w okolicy sąsiedzkie są następujące:

Grażyszki, kościół parafialny, w tymże województwie i dekanacie, w dobrach JO księcia Ogińskiego, między południem i zachodem zimowym, mila 1 wielka.

Kalwaria, kościół parafialny, w dobrach JO księcia [Michała Kazimierza] Ogińskiego, na wschód zimowy, mil 2 wielkich.

Kieturwłóki, kościół parafialny, w starostwie puńskim, między wschodem i północem, 1½ mile mierne.

Łankieliszki, kościół parafialny, takoż w starostwie puńskim, między północem i zachodem letnim, mila 1 mierna.

Pojewonie, kościół parafialny, w dobrach ekonomicznych królewskich, na zachodzie zimowym, mile 2 mierne.

3-tio.

Miast znacznych nie ma blisko, prócz Kowna, które odległe o mil 12 i Grodna o mil 18.

4-to.

Gościniec wielki od Grodna na Bartniki idzie do Królewca.

5-to.

Bagna, błota[396] i jeziorko. Jezior nie ma, prócz jednego małego jeziorka nazwanego Kotowszczyzna, którego jest koło 5. sznurów *[k. 94v]* geometrycznych wzdłuż na wschód zimowy, małe ¼ mile od Bartnik.

1. Bagno najznaczniejsze zwane Wołowieskie, jest mila wielka szerzyny nierównej, najszersze jednak ⅛ mile zaczyna pod Bartnikami a ciągnie się do Wołowicz, między wschód zimowy i letni.

2. Błot, stawów, żadnych wód znacznych nie ma.

6-to.

---

[393] Baranowscy byli Tatarami i w poł. XVIII w. wybudowali w Winksznupiu meczet. Por. J. Szumski, *Akta Centralnych Władz Wyznaniowych Królestwa Polskiego jako źródło do badań nad stosunkami wyznaniowymi na Suwalszczyźnie i Zaniemieniu w latach 1815-1866*, „Rocznik Augustowsko-Suwalski", t. 6, 2006, s. 168.

[394] Przynależały do klucza i guberni bartnickiej. W 1775 r. znajdowało się tu 16 dymów, z których płacono łącznie 112 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.

[395] Wyraz ten został przekreślony.

[396] Wyraz ten został przekreślony.

Od 1. W całej parafii pole otwarte, zarośle tylko mało znajdują się, miejscami po małych błotkach łozowe, ośniowe, olchowe i brzezinowe drzewa.

Od 2. Gaje są następujące:

Gajów trzy w […] polach bartnickich. Należący do Bartnik, między wschodem zimowym i południem 15 sznurów geometrycznych dłużyny i tyleż szyrzyny, małe ¼ mile od Bartnik, drzewa dębowe, lipowe drobne i gęste.

Gaj JW pani Butlerowej, morgów koło 30., takoż kwadratowy, drzewo dębowe wielkie olchy, lipiny, grabiny drobnej mało się znajduje, leży na wschód letni, małe ¼ mile od kościoła.

Gaj JP Osieckiego, tego jest koło morgów 80, kwadratowy, drzewo olchowe mierne, mierno gęste. Leży między zachodem letnim i północą, ¼ mile małe od kościoła.

7-mo.

Młyn jeden w Bartnikach na ruczaju Ejsta zwanym, postawiony na małej wodzie, mało użyteczny. Innych machin nie ma.

[k. 95] 8-vo.

Drogi partykularne i trakty publiczne w tej parafii, tak się opisują:

1-mo. Droga do Kalwarii, gdzie jest kościół parafialny, graniczący na wschód zimowy, przez most na ruczaju zwanym Ejsta, o kroków 200 od kościoła, dalej pojechawszy ku górze o kilkaset kroków, polem otwartym widać Wejzboniszki, dwór, w stronie lewej JWP Butlerowej, które rozgraniczają parafię bartnicką od kieturwłóckiej, od kościoła ½ mile, a do Kalwarii gościniec prosto, suchy ponad bagnem idzie aż do Potylcz, wsi JP Baranowskiego, ½ mile wielkie od kościoła, którą przejechawszy o kilkaset kroków, drogą prostą jechać przez most niewygodny na ruczaju zwanym Ro[w]sia, jadąc dalej, po prawej stronie widać Winksznupie JP Baranowskiej o kilkaset kroków od gościńca a po lewej ręce Nowiniki, wieś ekonomiczna, o małe ¼ mile. Gościniec zaś sam górzysty i miejscami brody małe, wszędzie jednak i zawsze można mówić, że dobry idzie na pani Baranowskiej karczmę, zwaną Olszyna, nad ruczajem małym, z krynic tamże poczynającym się, w dolinie na koło w Olszynie wielkości miernej, z tego ruczaju wyjeżdżając zaraz mała dróżka wlewać [?] *[k. 95v]* kręto zwraca się do Nowinki[397], wioski ekonomicznej, którą gościńcem wjechawszy na górę widać przez małe zarośle odległą blisko ¼ mile gościńcem widać Jegliszki, wioseczkę ekonomiczną, od drogi na 150 kroków, gdzie polem otwartym jadąc przy drodze, po lewej ręce karczma taboryska i wieś Taboryszki o 500 kroków, a po prawej ręce takoż od gościńca o 500 kroków

[397] Występują dwie formy nazewnictwa tej wsi: *Nowinka* i *Nowininka*. W tym wypadku użyto nazwy: *Nowinka*.

Tertrubierz, wioseczka mała ekonomiczna, dalej jeszcze podjechawszy, blisko ½ mile polem otwartym, drogą górzystą, ale wszystko sucho i nadal z góry wielkiej spuściwszy się, po lewej ręce jest karczma szlajeńska przy drodze, a o 300 kroków Szlajnie, wioska ekonomiczna.

2-do. Droga do Łankieliszek, gdzie jest kościół parafialny, graniczący na północ, poczyna się od kościoła, polem otwartym, równa i sucha o kilkaset kroków przez ruczaj zwany Ejsta, jechać na którym po prawej ręce młyn stoi i na górze dwór w dobrach stołowych JKM, blisko drogi od ruczaju odjechawszy prosto idący do Łankieliszek zwraca się razem w lewą stronę, kręto dróżka mała do Pogirniowa, dworu JP Osieckiego, leżącego od kościoła o małe ¼ mile, który *[k. 96]* rozgranicza parafię bartnicką od łankieliskiej.

3-tio. [Droga] do Pojewonia, gdzie jest kościół parafialny graniczący, droga czyli gościniec wielki, drzewem sadzony, od kościoła zostawiając karczmę bartnicką, w lewej ręce idzie polem otwartym, przez parafię pojewońską, w Prusy do Królewca i w tej stronie kościół bartnicki parafii nie ma, na zachodzie letnim.

4-to. Od 1. Droga do Grażyszek, gdzie jest kościół parafialny, graniczący, między południem i zachodem zimowym, poczyna się od karczmy bartnickiej, dobra i sucha, prosto polem otwartym idzie na Oszkobole, wieś ekonomiczną, od kościoła małe ¼ mile, na której kończy się parafia bartnicka.

Od 2. Parafia bartnicka nie ma w sobie żadnych granic wojewódzkich i powiatowych, ale cała ze wszystkiemi wioskami i miejscami jest położona w województwie trockim.

Takowe opisanie *[k. 96v]* parafii mojej, podpisem ręki własnej stwierdzam: ks. S[z]ymon Waraxa, pleban bartnicki.

3. Filipów

[nr 376, k. 41] Opisanie parafii filipowskiej

1-mo.

Kościół parafialny, w mieście JKM Filipowie położony, w powiecie grodzieńskim, w dekanacie olwickim. Wioski i miejsca do tej parafii należące są w tymże powiecie, według porządku alfabetu ułożone:

Białe Jeziorka[398], JW JM pana [Tadeusza?] Puzyny[399], brygadiera[400] Kawalerii Narodowej Hussar[skiej], starosty filipow[skiego]. Położone na zachód letni względem kościoła parafialnego mila wielka, nad samą granicą pruską.

[398] Folwark Białe Jeziorka z wsiami: *Cisówka*, Huta, Czarne i *Szupienie* oraz *Zielonym Młynem* przynależał do dworu starościńskiego Czostków. W 1775 r. znajdował się tu dym, z którego płacono 6 zł podatku. Por. CAH

Czostków[401], dwór starościński i wioska o 300 kroków od niego odległa. Leży na północ, ½ mile dobre od kościoła.

Czarne[402], należące do starostwa, na zachodzie letnim i północą, nad jeziorem nazwanym Czarne, mila od kościoła, nad granicą pruską.

Dębszczyzna, folwark skarbowy JKM, między wschodem letnim i południem mila mała.

Jemieliste[403], należące do starostwa, na wschodzie, mila prętowa.

Motule[404], JW JM pani Puzyninej, chorążynej upickiej, dwór i wioska, leży między południem i wschodem. Wioska od dworu odległa o prętów 500, ½ mile od kościoła, nad ruczajem Olszanka o kroków 48.

Masalszczyzna, do wyż w[s]pomnionego dworu należąca, nad jeziorem Rospuda nazwanym, na północ, ¼ mile.

Olszanka[405], należąca do starostwa, na wschodzie zimowym ½ mile mierne, nad ruczajem Olszanka nazwanym.

Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 46v. Spis z 1789 r. podaje, że we dworze mieszkało dziewięć osób. Wieś *Białejeziorko* liczyła osiem dymów i 53 mieszkańców. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113.

[399] Tadeusz Puzyna, starosta filipowski, miał żonę Teresę z Römerów oraz syna Józefa. Por. http://www.jurzak.pl/gd/szablony/osoba.php?lang=en&id=003614. Na przełomie l. 1782-1783 Tadeusz Puzyna był porucznikiem husarii oraz deputatem Trybunału Głównego WKL z Upity. Por. *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1697-1794)…*, s. 355.

[400] Podano błędnie *brygardier.*

[401] Już z 1589 r. pochodzi wzmianka o istnieniu w Czostkowie siedziby starosty. Por. *Akty izdavaemyje…*, t. 7, s. 580. *Dwór Czostków JW Puzyny, s*[taro]*sty filipowskiego* w 1775 r. opłacał 6 zł podatku. W pobliskiej wsi o tej nazwie znajdowało się dziewięć dymów, z których płacono łącznie 54 zł podatku. Do dworu Czostków przynależały: Czostków, Krzywólka, *Rakówko*; folwark Białe Jeziorka: *Cisówko*, Huta, Czarne, *Szupienie*, *Zielony Młyn*. W Czostkowie znajdowała się karczma, opodatkowana 24 zł. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 46v, 76v. Spis z 1789 r. podaje, że we dworze mieszkały 33 osoby. Wieś *Czostkowo* liczyło 16 dymów i 112 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113.

[402] W 1775 r. znajdowało się tu 14 dymów, z których płacono łącznie 84 zł podatku. Czarne posiadały też swą karczmę, opodatkowaną kwotą 7 zł i 15 gr. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 46v, 76v. Spis z 1789 r. podaje, że było tu 29 dymów oraz 212 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113.

[403] Ks. Czesław Matusiewicz podał, że jako przedmieście, Jemieliste istniało już w 1603 r. Por. Ks. Cz. Matusiewicz, Maszynopis i rękopis…, b.n.s.; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 103. W 1669 r. dwa małżeństwa z Jemielistego ochrzciły swe dzieci z Bakałarzewie. Michał i Elżbieta Kukowscy – córkę Annę, a Michał i Dorota Drozdowscy – syna Andrzeja. Świadkami u Drozdowskich byli Jan Stabiński i Marianna Henckowa. Mieszkańcem tej miejscowości w 1679 r. był też rzemieślnik Jan, który wraz ze swą żoną Zofią ochrzcił wówczas w Bakałarzewie syna Pawła. Por. AD Łomża (ArŁm), zesp. IV, sygn. 1103, k. 108, 206, 208, 237; AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/1103, k. 108, 206, 208, 237. W 1740 r. w pobliżu znajdował się dwór Podjemieliste, gdzie mieszkał Stanisław Wisłouch. Por. CAH Mińsk, f. 1711, op. 1, nr 29, k. 700. Jemieliste stanowiło jedno z przedmieść Filipowa. W 1749 r. ławnikiem z tej miejscowości był Jakub Drozd. Por. CAH Mińsk, f. 1711, op. 1, nr 38, k. 568. Spis z 1789 r. określił Jemieliste wsią, nie zaliczając jej ludności do miejskiej. Było tu 17 dymów oraz 80 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113.

[404] Najstarsza wzmianka dotycząca Motul pochodzi z 1585 r. (*Maschalowa, Moscholowo)*. Założył tę miejscowość ród Motulów, najpewniej potomków Motula Staniuczycza. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 105; K. Panek, *Motule – historia wsi* [w:] http://www.historykon.net/. Dwór Motule miał opłacić w 1775 r. 6 zł podatku. We wsi o tej nazwie znajdowało się sześć dymów, z których płacono łącznie 36 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 47. Jak podaje spis z 1789 r. dwór motulski należał do Teresy z Römerów Puzyn inej. Przebywało w nim 28 osób. Wieś o tej nazwie liczyła 15 dymów i 142. mieszkańców. Żydów w Motulach było siedmiu. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 55v.

Omilanowszczyzna, dwór JM pa[na] Kordiera. Leży na wschodzie mila dobra, nad jeziorem Jemieliste nazwanym.

Piecki, skar[bowe] JKM, leży na wschodzie, 1½ mile.

Rakowko[406], do starostwa należące, leży między północą i zachodem zimowym.

Szafranki[407], do starostwa należące, na samym południu ¼ mile, leży nad rzeką Rospudą, nieportową.

Szupienie[408], do starostwa należące, leży na zachód letni, ¾ mili.

Turówka[409], skarbowa JKM, leży na wschodzie zimowym, mil 2 od kościoła, nad jeziorem Użewki[410].

Tabołówka[411], do plebanii filipowskiej należąca, między wschodem i północą, ½ mile dobre, leży nad ruczajem Olszanką nazwanym.

Wólka[412], do starostwa należąca, leży na zachodzie letnim, ¼ mile, nad jeziorem Rospuda nazwanym.

---

[405] Olszanka to kolejne z przedmieść Filipowa. Ks. Czesław Matusiewicz podał, że jako takowe istniała już w 1603 r. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 103. Mieszkańcami Olszanki w 1625 r. byli m.in. Jan i Katarzyna Glińscy, którzy ochrzcili w kościele w Bakałarzewie swą córkę Zofię. Inne małżeństwo z tej miejscowości – Krzysztof (zdun) i Ewa – w 1674 r. ochrzciło w Bakałarzewie swą córkę Mariannę. Por. AD Łomża (ArŁm), zesp. IV, sygn. 1103, k. 81, 217; AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/1103, k. 81, 217. W 1749 r. ławnikiem z Olszanki był Mateusz Andryszczyk. Por. CAH Mińsk, f. 1711, op. 1, nr 38, k. 568. Spis z 1789 r. określił Olszankę wsią, nie zaliczając jej mieszkańców do ludności miejskiej. Znajdowało się tu wtedy 27 dymów oraz 150 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113.

[406] Obecnie Rakówek. W 1775 r. znajdowało się tu dziewięć dymów, z których płacono łącznie 54 zł podatku. Była w tej wsi również karczma, opodatkowana kwotą 22 zł i 15 gr. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 46v, 76v. Spis z 1789 r. podaje, że były tu 23 dymy oraz 147 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113.

[407] W opisach Szafranki błędnie umieszczone zostały po miejscowości *Zorgowizna,* a następnie wykreślone i oznaczone, że powinny być wcześniej. Przy właściwym miejscu ksiądz dopisał później: *Szafranki, do st*[arostwa] *należące, na samym południu.* Ks. Czesław Matusiewicz podał, że jako przedmieście, Szafranki istniały już w 1603 r. Por. Materiały ks. Czesława Matusiewicza; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 103. Metryki bakałarzewskie wymieniają je w 1614 r. Rok później, w 1615 r., jednym z mieszkańców tej wsi był Maciej Dzikowski. Por. AD Łomża (ArŁm), zesp. IV, sygn. 1103, k. 22 i inne; AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/1103, k. 22 i inne; T. Naruszewicz, *Parafia Bakałarzewo…*, s. 45. Spis z 1789 r. określa Szafranki wsią, nie przyłączając ludności do grona mieszczan filipowskich. Było tu siedem dymów oraz 32 osoby. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113.

[408] Obecnie Supienie. W 1775 r. znajdowało się tu siedem dymów, z których płacono łącznie 42 zł podatku. Była w tej wsi także karczma, opodatkowana kwotą 6 zł. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 46v, 76v. Spis z 1789 r. podaje, że naliczono tu 13 dymów oraz 81 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113.

[409] W 1775 r. było tu dziesięć dymów, obciążonych 60 zł podatku. Turówka przynależała do klucza sielawińskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v.

[410] Obecnie jezioro Ożewo.

[411] Obecnie Tabałówka. W 1775 r. znajdowały się tu cztery dymy (24 zł). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 47. Spis z 1789 r. podał, że było tu sześć dymów, zamieszkałych przez 33 osoby. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 106.

[412] Wólka stanowiła jedno z przedmieść Filipowa. Ks. Czesław Matusiewicz podał, że w 1604 r. wymieniano Wólkę vel Wólkę Dmusową. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 103. W 1749 r. ławnikiem z tej miejscowości był Jan Iwanicki. Por. CAH Mińsk, f. 1711, op. 1, nr 38, k. 568. Spis z 1789 r. określił ją, jako wieś a jej mieszkańców nie zaliczono do ludności miejskiej. Było tu wtedy 18 dymów oraz 91 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113.

Zusno[413], JJ[M] księży kameldułów, między wschodem i południem, ¾ mile od kościoła, leży nad ruczajem Olszanka zwanym.

Zorgowizna, 1 mieszkający, należy do star[ostwa] JKM, leży między wschodem i południem, ¾ mile od kościoła.

[k. 41v] 2-do.

Od tego[414] parafialnego kościoła, kościoły w okolicy sąsiedzkie są nastepujące:

Suwałki, kościół parafialny, w tymże powiecie i dekanacie, w dobrach JJ[M] księży kameldułów, na wschód letni mil 3 wielkie.

Bakałarzew[o], kościół parafialny, w tymże powiecie i dekanacie, w dobrach WJM pana [Kazimierza] Chlewińskiego, na południe mila dobra.

Mieruniszki, kirch luterski parafialny w Królestwie Pruskim, w powiecie cichowskim, między zachodem i południem, ½ mile małe.

Przerośl, kościół parafialny w tymże powiecie i dekanacie, w mieście JKM, na północ, mila dobra.

3-tio.

Miast znacznych około kościoła tutejszego nie masz w pobliżu. Do Grodna mil 15, do Kowna mil 20. Miasta: do Gołdapi mil 3, do Olecka mil 2.

4-to.

Droga z Filipowa do Wilna górzysta, kamienista, taż sama i do Grodna.

5-to.

Jeziora, stawki:

Białe jezioro, prętów 60 szerokie, długie ¼ mile, względem kościoła parafialnego na wschodzie letnim, w polach filipowskich, ⅛ mile.

Od 1[415]. Jezioro Czarne zwane, być może wielkości i szerokości morgów 10, między zachodem letnim i północą mila. Początek mające z Prus.

Jezioro Czostków nazwane, od kościoła ½ mile na północ, na kroków 800 długie i szerokie.

Jezioro przy tymże znajduje się bez nazwiska, kroków 800.

Jezioro Długie, od kościoła na kroków 400, długości ¼ mile, szerokości kroków 40, na północ.

---

[413] Wieś przynależała do folwarku Kuków. W 1775 r. znajdowały się tu 33 dymy (198 zł). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 58. Spis z 1789 r. podaje, że były tu 33 dymy oraz 192 osoby (w tym 15. służących). Może w tej wsi lub w całym folwarku Kuków mieszkało sześciu Żydów. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 109v.

[414] Skreślono to słowo.

[415] Raczej powinno to być przed jeziorem Białe.

Jezioro Rospuda, od kościoła o ¼ mile, długości ½ mile, szerokości 600 kroków, między zachodem i północą.

Jeziorko nazwane Ślepe, w gruntach miejskich, na kroków 40 okrągłe.

Od 2. Błot znacznych nie ma.

Od 1[416]. Staw WJM pani Puzyninej, chorążynej upickiej, na rzece Rospuda nazwanej, poczynające[j] się z jeziora Rospuda zwanego, w dzierżawie tejże possesorki, pod południe od plebanii, po lewej ręce o kroków kilkaset.

Stawek JW JP [Tadusza?] Puzyny przy wiosce Czarne nazwanej, z jeziorka Zielone zwanego. Szczupły i mały przez środek, którego jest mostek niewygodny, względem kościoła filipowskiego na zachód letni, o milę wielką.

Stawek JJ[M] księży kameldułów, pod wioską Zusno nazwanej, także mały i szczupły, na rzece Olszanka zwanej, między wschodem i południem, ¾ mile.

6-to.

Lasu bar[d]zo mało w parafii filipowskiej, prawie wszystkie otwarte pola.

7-mo.

Od 1. Młynów 3. JW JM pa[na] Puzyny na Zielonym[417], WJM pani Puzyninej, chorążynej upickiej na Rospudzie, JJ[M] księży kameldułów na Olszance, rzekach.

[k. 42] 8-vo.

1-mo. Droga do Suwałk, razem Trakt Wileński i Grodzieński, począwszy od kościoła parafialnego filipowskiego na wschód letni polem otwartym aż do lasku błotnistego i kamienistego ciągnącego się pod Motule, do karczmy WJM pani Puzyninej. Do granicy zaś parafii filipowskiej, od wyż wspomnianej karczmy, droga dosyć dobra.

Od 2. [Droga] do Jemielistego, dóbr JW Puzyny, starosty filipowskiego, traktem prostym do Pieck dóbr JKM, stamtąd do Turówki, trakt prosty przez lasek, którego kroków 800 w poprzek, za nim na boku dwór Planta, na prawej stronie otwartym polem do wsi Turówki. Z niej otwartym polem droga prosta do Suwałk, na boku po prawej ręce dwór JJ[M] księży kameldułów Kuków nazwany, koniec parafii.

2-do[418]. Droga do Bakałarzewa, gdzie jest kościół parafialny graniczny, leży na południe przez ruczaj Filipówka, polem otwartym do karczmy WJM pana [Kazimierza] Chlewińskiego, na boku prawym dwór i wioska. I tu się kończy parafia.

---

[416] Raczej powinno być *Od 3*.

[417] Zwano go *Zielony Młyn.* W 1775 r. znajdował się tu dym, z którego płacono 6 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 46v.

[418] Powinno być 3-do?

3-tio. Droga na północ do Przerośli, do kościoła parafialnego, przez rzekę Rospuda nazwaną, o kroków 400 od plebanii, polem otwartym, górzystym, kamienistym, przez dwór JW [Tadeusza?] Puzyny, starosty filipow[skiego], o ½ mili, na boku prawym lasek, na lewym jeziorko i takoż lasek. I tu się kończy parafia.

4-to. Droga do Prus, przez ruczaj nazwany Filipówka, pod miastem samym na zachód zimowy, polem otwartym, górzystym, kamienistym, prosta, po prawej ręce rów brzydki i głęboki, tuż przy gościńcu, o ¼ mile wieś pruska Mieruniszki.

Takowe opisanie parafii mojej stwierdzam podpisem ręki mojej: ks. Stanisław Pieńkowski, pleban filipowski.

4. Giże

[nr 369, k. 15] Dostateczne opisanie parafii giżowskiej, stosownie mające się wedle przysłanych artykułów. Parafia giżowska

Sciendum, iż wszystkie wioski i miejsca parafii giżowskiej są w possessyi JW JP Adama Chmary[419], wojewody mińskiego i cała ta parafia w szczupłości swojej, z samego tylko składa się starostwa giżowskiego.

1-mo.

Kościół parafialny we wsi Giże zwanej, położony w powiecie kowieńskim, w dekanacie olwickim. Wioski i miejsca do tej parafii należące są w tymże powiecie, te porządkiem alfabetu ułożone niżej wyrażają się:

Adamaryn[420], wieś, leży względem kościoła giżowskiego na wschodzie zimowym, odległa od tegoż kościoła ¼ mili małej.

Chmarzyszki[421], wieś, na wschodzie letnim, odległa ¼ mili małej.

Dopkiszki[422], wieś, w której 3. jednosielców. Jeden od drugiego na sznurów geometrycznych 15 lub więcej mieszkających. Leży na północ, odległa ¼ mili małej.

Giże, wieś, w której kościół parafialny jest punktem, względem którego czyni się opisanie takowe. Ta wieś ciągnie się długością swoją od kościoła na północ.

Giże, *[k. 15v]* dwór, na wschód letni od kościoła, kroków 470.

---

[419] Adam Michał Chmara, wojewoda miński na przełomie 1785/1786 r. był marszałkiem Trybunału Głównego WKL. Por. *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1697-1794)*…, s. 366.

[420] Źródło z 1819 r. wymienia tę wieś jako *Adamarynie*. Por. AP Suwałki, zesp. 271, sygn. 17, k. 22, 171; *Mappa jeneralna województwa augustowskiego* z 1826 r. podaje wieś *Admaryn*.

[421] W 1819 r. zwana *Chmaryszki*. Por. AP Suwałki, zesp. 271, sygn. 17, k. 22, 171. Podobnie określono ją w 2. poł. XIX w. Por. *Słownik geograficzny*…, t. 2, s. 576.

[422] W 1819 r. określono je jako *Dobkiszki*. Por. AP Suwałki, zesp. 271, sygn. 17, k. 22, 171. Podobnie nazwano ją w 2. poł. XIX w. Por. *Słownik geograficzny*…, t. 2, s. 576.

Nowina, wieś, w której 3. jednosielców nowo osadzonych. Jeden od drugiego w swoich obrębach o kilkadziesiąt kroków mieszkających. Ta wieś leży na wschodzie letnim, odległa od kościoła ⅛ mili małej.

Orany[423], wieś, w której 6. jednosielców w osobnych obrębach. Jeden od drugiego na kroków kilkadziesiąt i więcej mieszkających. Ta wieś leży na południe, odległa od kościoła ¼ mili małej.

Pajki, wieś dwóch jednosielców, także w osobnych obrębach mieszkających, mająca tamże.

Ruda, wieś, leży na zachodzie zimowym, odległa od kościoła kroków 1560.

Strozdy[424], wieś, w której dwóch jednosielców obok mieszkających. Leży między wschodem zimowym a południem, odległa od kościoła ¼ mili miernej.

Trokiszki, wieś, 4 jednosielców mająca, w której 2 obok w jednym obrębie, a 2 opodal na sznurów geometrycznych 15 lub więcej, takoż w osobnym obrębie. Ta wieś leży na północ, odległa od kościoła ¼ mili małej.

2-do.

Od tego parafialnego kościoła, kościoły w okolicy sąsiedzkie są następujące:

Mariampol, kościół parafialny, dekanatu kowień[skiego], w dobrach starostwa preńskiego, possessyi JO księcia JM Sapiehy[425], *[k. 16]* kanclerza wielkiego WKL. Leży na wschód zimowy, odległy od kościoła giżowskiego mila wielka i ¼.

Ludwinów, kościół parafialny, w dobrach JWW Brzostowskich, attinencji st[aros]twa preńskiego. Leży między wschodem zimowym a południem, odległy od kościoła giżowskiego mil 2 małych.

Kieturwłóki, kościół parafialny, graniczący z Giżami, w dobrach tychże JWW Brzostowskich, attinencji tegoż starostwa puńskiego. Leży na południe, odległy mila mała.

Łankieliszki, kościół parafialny, w dobrach tychże JM, attinencja tegoż starostwa. Leży na zachód zimowy, odległy mil 2 wielkich.

Wiłkowyszki, kościół parafialny, graniczący z Giżami, w dobrach JO księżnej JM [Józefy Aleksandry z Czartoryskich[426]] Ogińskiej, hetmanowej wielkiej WKL, in fundo starostwa wiłkowiskiego sytuowany. Leży na zachód letni, odległy mil 2 wielkich.

---

[423] W 1819 r. nazwano ją *Oranie*. Por. AP Suwałki, zesp. 271, sygn. 17, k. 22, 171.

[424] W 1819 r. określono ją jako *Stróżdy*. AP Suwałki, zesp. 271, sygn. 17, k. 22, 171. Pojawiła się też forma *Strazdy*. Por. *Słownik geograficzny*…, t. 2, s. 576.

[425] Było *Sapiehi*. Aleksander Michał Sapieha, kanclerz wielki WKL na przełomie l. 1789/1790 pełnił funkcję marszałka Trybunału Głównego WKL. Por. *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1697-1794)*…, s. 383.

[426] Józefa Aleksandra Czartoryska (19 III 1730-28 VIII 1798) w 1748 r. poślubiła Michała Antoniego Sapiehę, podkanclerzego WKL. Następnie 18 XI 1761 r. wyszła za Michała Kazimierza Ogińskiego, późniejszego

Pilwiszki, kościół parafialny, in fundo starostwa pilwiskiego, w posessyi WJP [Antoniego Ignacego] Chrapowickiego[427], marszałka orszań[skiego] będącego. Leży na północ, odległy 1½ mili miernej.

3-tio.

Miast znacznych w bliskości okolicznic nie ma, okrom tego, które się wyraża:

Miasto sądowe Kowno, między zejściem rzek Wilii i Niemna sytuowane. Leży względem kościoła *[k. 16v]* giżowskiego, między wschodem letnim a północą, odległe mil 11 wielkich.

4-to.

Dobroć drogi do Kowna.

Droga z Giż do Kowna, błotnista, kręta, miejscami piaszczysta, górzysta i ciasna na odbycie, której letnią drogą jazdy z popasem 17, zimową zaś drogą jazdy, także z popasem, godzin 15.

5-to.

Jezioro Rudzic, wraz przy wsi, leży na zachodzie zimowym od kościoła o kroków 1760, wielkości circiter na morgów 3 z górą.

Stawek mały, kopany, przy samym dworze leżący, na którym młyn mały na wiosnę tylko mielący. Od kościoła na wschód letni, odległy o kroków 400.

6-to.

Rzeczka Pajka, z błot starostwa wiłkowiskiego o ½ mili od Giż wypływająca, idzie przez wsie Pajki i Orany w prostej linii wpada na zachód letni do rzeczki Rowsi.

Rzeczka Rowsia, wychodząca od południa z Jeziora Wołowickiego, w parafii[428] kieturwłóckiej będącego, płynie miejscami granicą starostwa giżowskiego, *[k. 17]* między st[aros]wem wiłkowiskim krętą a miejscami samym tylko starostwem giżowskim, także kręto wpada na północ w starostwie wiłkowiskim do rzeki Szeszupy.

Błot, bagnów, tartaków, foluszów i gór żadnych w całej parafii giżowskiej nie ma, ale sama płaszczyzna.

7-mo.

---

hetmana wielkiego WKL. Por. *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego, spisy,* t. 1, *województwo wileńskie…*, s. 197; http://pl.wikipedia.org/wiki/Michał_Kazimierz_Ogiński

[427] Antoni Ignacy Chrapowicki, marszałkowicz orszański oraz pisarz ziemski starodubowski (od lutego 1781 r.) na przełomie l. 1781/1782 był deputatem Trybunału Głównego WKL ze Starodubia. W 1785 r. został starostą starodubowskim. Zmarł po 1796 r. Jego żoną była Kazimiera Burzyńska (zm. 22 I 1786 r.). Por. *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1697-1794)…*, s. 351; *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego, spisy*, t. 4, *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie…*, s. 269, 312.

[428] Wyraz przekreślony.

Lasu jodłowego, zdatnego do budowli od kościoła o ¼ mili na wschodzie zimowym sytuowanego, na morgów 5 lub więcej znajduje się, oprócz zarośli, których w różnych miejscach na morgów kilka być może.

8-vo.

Traktów publicznych żadnych w całej parafii nie ma. Drogi zaś partykularne, jako to do Kowna i do miasteczek w okolicy będących, gdzie się znajdują kościoły ciągiem tylko parafii swojej wyrażają się.

Droga do Kowna, miasta sądowego, począwszy od kościoła giżowskiego na północ polem otwartym, drogą prostą, przez rzeczkę Rowsię o ¼ mile, gdzie się kończy parafia giżowska, mimo Dumczyszek na wieś Porowsie, dalej zaś drogą krętą i niewygodną, polem otwartym do Pilwiszek, a stamtąd borami drogą *[k. 17v]* niewygodną dla przykrych mostów i ruczajów do Wysokiej Rudy, skąd także borami i piaszczystą drogą przez wieś Kordaki, za którymi o mil 3 przykrą górą spuściwszy się do Sapieżyszek, z których także drogą błotnistą i górzystą, poza Niemnie, mimo karczmę w prawej ręce będącą Koczerginie[429] zwaną, do Kowna.

Droga do Mariampola, począwszy od kościoła, na wschód zimowy, drogą plantowaną i wysadzaną do wsi giżowskiej Strozdy zwanej, za którymi wraz oddziela się parafia giżowska od wiłkowiskiej.

Droga do Kieturwłók, począwszy od kościoła na południe, także plantowana i wysadzana, przez most na rzece Pajce, dalej mimo wieś giżowską Orany, od drogi w prawą rękę o kroków kilkaset będącą, pominąwszy którą wraz równo z granicą kończy się parafia giżowska a zaczyna się kieturwłócka, skąd do wsi najbliższej Bałsupie zwanej, w starostwie wiłkowiskim leżącej, ½ mili wielkiej.

Droga do Łanki[e]liszek, począwszy od kościoła na zachód letni plantowana i wysadzona przez most na rzece Pajce do wsi giżowskiej Rudy, z której od karczmy w lewą ręką polem otwartym, drogą suchą i także plantowaną przez most na rzece Rowsi, za którą rzeką przez pole do wsi starostwa wiłkowiskiego Powiłkowie zwanej, a od kościoła giżowskiego o ½ mile sytuowanej, pod którą wsią kończy się parafia giżowska a zaczyna się wiłkow[yska].

[k. 18] Droga do Wiłkowiszek, począwszy od kościoła na zachód letni, tąż samą drogą plantowaną i wysadzoną, przez most na rzece Pajce do wsi giżowskiej Rudy, a stamtąd do

[429] Przekreślono pierwszą literę.

karczmy w prawą rękę polem do granicy, o ¼ mili od wsi Rudy pod las starostwa wiłkowiskiego i tam się kończy równo z granicą parafia giżowska, a zaczyna się wiłkowyska.

Cała ta parafia nie ma w sobie żadnych granic wojewódzkich i powiatowych. Jest położona ze wszystkimi wioskami i miejscami, jak się wyraziło w powiecie kowieńskim, w dekanacie olwickim.

Superadditur i to, iż lubo za dekretem konsystorskim w roku 1774 junii 24 w Grodnie zapadłym i w roku 1776 m[iesią]ca septembra 24 dnia tenże dekret ime JW [Józefa Kazimierza] Kossakowskiego[430], biskupa cenenskiego w Warszawie aprobowanym kommissją dla oddzielenia wiosek parafii wiłkowiskiej o mil kilka odległych, a blisko sytuowanych od kościoła giżowskiego (bo najdalej o milę) do tegoż kościoła giżowskiego przyłączenie wyznaczającym. Taż kommisja sprowadzona była i przez kommissarzów podanie wiosek w dekrecie specyfikowanych nastąpiło i one w possesyję objęte zostały, lecz że nieustannie dwór wiłkowiski nie wiadomo, dla jakich okoliczności przeciwiając się dekretowi i po podaniu *[k. 18v]* używania i przyłączenia bronił, za czym przemocą dworu wiłkowiskiego takowe wsie aż dotychczas w parafii wiłkowiskiej zostają, a dla tego teraz one jako niemiane w possessyi nie podają się w tutejszy raport.

Takowe opisanie parafii mojej, jak się ma w sobie sporządziwszy, podpisem własnej ręki stwierdzam: ks. Józef Borowski, ple[ban] giżowski.

5. Grażyszki

[nr 370, k. 19] Parafia grażyska

1-mo.

Kościół parafialny w Grażyszkach, miasteczku, położony w województwie trockim, [w] samym końcu, w klinie, między powiatem grodzieńskim, na południe i powiatu kowieńskiego końcem, na zachód zimowy, w dekanacie olwickim. Wioski i miejsca do tej parafii należące są w tymże województwie, według porządku alfabetu ułożone, jak tu po sobie idą:

Abramowszczyzna, JP Ułana, porucznika, dzierżawa, między południem i zachodem zimowym względem kościoła grażyskiego, mila 1 mała.

Alexandrowo, dzierżawa JP Koryckiej, Tatarki, rotmistrzowej, na wschód zimowy, 1½ mile.

[430] http://pl.wikipedia.org/wiki/Józef_Kossakowski_(biskup)

Biarzyny[431], wieś starostwa kalwaryjskiego, JW [Józefy Aleksandry z Czartoryskich Ogińskiej], hetmanowej w[ielkiej] lit[ewskiej], między wschodem zimowym i południem, ½ mile wielkie.

Bambiniki[432], tegoż starostwa, na samo południe, ¼ mile małe.

Budwiecie[433], wieś JP Koryckiej, rot[mistrzowej], na wschód zimowy, mil 2 miernych.

Dembowka, wieś ekonomiczna JKM, olickiej guberni bartnickiej, między wschodem zimowym i letnim, ½ mile małe.

[k. 19v] Dołomiszki, dzierżawa JP Kupowskiego [?], pułkownika, na wschód zimowy, ½ mile.

Dunaiek, nowiny wyrobione od Abramowszczyzny pana Ułana, porucznika, między południem i zachodem, 1½ mile.

Ejstyszki, wieś dzierżawy JP Wołowicza od Grabówki, między wschodem zimowym i południem, mila wielka.

Grabówka[434], dwór tegoż pana Wołowicza, na zachód letni, mila mierna.

Graiowka, wieś ekonomiczna, na wschód letni, ½ mile.

Grauzyny[435], wieś starostwa kalwaryjskiego, na południe, mila mierna.

Jakiszki, wieś ekonomiczna, na północ, ½ mile wielkie.

Jagliszki, JP Ułana, porucznika, dzierżawy abramowskiej, na samo południe, 1½ mile.

Karpieiowo, wieś ekonomiczna, na wschód letni, ¼ mile.

Korbutowszczyzna, JP Ułana, porucznika, na samo południe, mila 1 wielka.

Kowniszki, wieś dzierżawy JP Zaleskiego, na południe, ½ mile.

Kregzdzie, wieś ekonomiczna, na zachód zimowy, ¼ mile.

Łankupie, dzierżawa JP Tańskiego, między południem i zachodem, ¾ mile.

Łankupiany, folwark lenny JP Mejera, porucznika, na zachód zimowy, ½ mile.

Lepołaty, dzierżawa JP Wołowicza, na zachód zimowy, mila.

[k. 20] Narwidy, dzierżawa JP Ułana, chorążego, na wschód zimowy, mila.

Poszyrwińcie[436], uroczyszcze do starostwa kalwaryjskiego, ¼ mile.

---

[431] W 1755 r. określono je: *Berzyny*, gdy pięciu mieszkańców otrzymało zboże i sól. Por. BU Wilno, F4-36472 (A3872), k. 1-2v.

[432] W 1755 r. jej pięciu mieszkańców otrzymało zboże i sól. Por. BU Wilno, F4-36472 (A3872), k. 1-2v; Mapa pruska H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte…* z 1808 r. podaje nazwę *Bambeniki*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

[433] Budwiecie znajdowały się też wówczas w parafiach Kieturwłóki, Pojewonie i Wiłkowyszki.

[434] Mapa pruska H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte…* z 1808 r. zawiera dwór o nazwie *Grabowki*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

[435] W 1755 r. ośmiu mieszkańców tej wsi otrzymało zboże i sól. Por. BU Wilno, F4-36472 (A3872), k. 1-2v. Mapa pruska H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte…* z 1808 r. podaje nazwę *Grauzynie*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

Szuły, wieś dzierżawy od Alexandrowa pani Koryckiej, na wschód zimowy, mila wielka.

Szyłosady[437], wieś ekonomiczna z folwarkiem i awulsem od klucza Królowego Krzesła, na północ, ¼ mile.

Wartele[438], wieś starostwa kalwaryjskiego, między wschodem zimowym i południem, mila wielka.

Wojtkobole[439], tegoż starostwa, na zachód zimowy, ¼ mili małe.

Widgiry[440], tegoż starostwa, na zachód zimowy, ½ mile.

Wigrele[441], tegoż starostwa, na południe, mila mierna.

2-do.

Od tego parafialnego kościoła, kościoły w okolicy sąsiedzkie są następujące:

Bartniki, kościół parafialny, w tymże województwie i dekanacie, w dobrach ekonomicznych, na wschód letni, mila.

Kalwaria, starostwo JW [Józefy Aleksandry z Czartoryskich Ogińskiej] hetmanowej w[ielkiej] lit[ewskiej], między zimowym i letnim wschodem, mil 3 miernych.

Lubów, kościół parafialny, w starostwie maćkowskim, *[k. 20v]* na zachód zimowy, 2 mile.

Wiżajny, starostwo JW [Róży] Strutyńskiej, w powiecie grodzieńskim, na samo południe, mil 2.

Wisztyniec, starostwo JP Puzyny, na zachód strzedni, w powiecie kowieńskim, 1½ mile.

Pojewonie, ekonomiczne, między północą i zachodem letnim, w powiecie kowieńskim, mila mała.

Wierzbołów, w diecezji żmudzkiej, kościół parafialny, a w powiecie kowieńskim, na północ, mil 2.

Olwita, JP [Adama] Wisogierda[442], podkomorzego smoleńskiego, w powiecie kowieńskim, na północ, mil wielkie 2.

Wiłkowi[s]zki, w powiecie kowieńskim, starostwo JW [Józefy Aleksandry z Czartoryskich Ogińskiej] hetmanowej [wielkiej] litewskiej, na północ, mil 3.

---

[436] W 1826 r. określono ją: *Poszerwinty*.

[437] Możliwe, że te Szyłosady wzmiankowano w 1605 i 1612 r. Por. *Akty izdavaemyje*…, t. 30, s. 415-416, 418-419.

[438] W 1755 r. dwu mieszkańców tej wsi otrzymało zboże i sól. Por. BU Wilno, F4-36472 (A3872), k. 1-2v. Mapa pruska H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte*… z 1808 r. podaje nazwę *Wertele*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

[439] W 1755 r. siedmiu mieszkańców wsi *Wojkobole* otrzymało zboże i sól. Por. BU Wilno, F4-36472 (A3872), k. 1-2v. Mapa pruska H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte*… z 1808 r. podaje nazwę *Woilkobole*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

[440] W 1755 r. sześciu mieszkańców tej wsi otrzymało zboże i sól. Por. BU Wilno, F4-36472 (A3872), k. 1-2v.

[441] W 1755 r. dwu mieszkańców tej wsi otrzymało zboże i sól. Por. BU Wilno, F4-36472 (A3872), k. 1-2v.

[442] Adam Wisogierd (Wysogierd) w 1754 r. i na przełomie l. 1767/1768 był deputatem Trybunału Głównego WKL. Por. *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1697-1794)*…, s. 240, 293.

Łankieliszki, w powiecie kowieńskim, w dobrach starostwa puńskiego, na północ, 1½ mile.

Kieturwłóki, kościół parafialny, w starostwie puńskim, w powiecie kowieńskim, na wschodzie letnim, 2½ mile.

Mariampol, w starostwie puńskim[443], w powiecie kowieńskim, na wschód letni, mil 4.

[k. 21] 3-tio.

[Od 1.] Miast znaczniejszych około tego kościoła parafialnego w bliskości żadnych nie masz, dalsze są te:

Królewiec, na zachód letni, mil 24.

Kowno, na północ, mil 12.

Ryga, na północ, mil 50.

Wilno, na wschód letni, mil 24.

Grodno, na wschód zimowy, mil 18.

Warszawa, na samo południe, mil 40.

Od 2. Insze m[n]iejsze miasteczka:

Gołdapa[444], w Prusiech, na zachód zimowy, mil 9.

Gumbina, [na] zachód letni, mil 9.

Stołupiany, na zachód letni, mil 4.

Tylża, tamże, mil 12.

Szyrwińtyszki, na północ, mil 4.

Nowe Miasto, do leśnictwa wilkiskiego, JW pana Potockiego, mil 4.

4-to.

Drogi na około górzyste, małe, przepraw żadnych nie ma[s]z trudnych, ani grobel, ani mostów znacznych.

5-to.

Jezior żadnych prawie prócz w Abramowszczyźnie. Z Jeziora Wiża[j]ńskiego staw, na którym młyn JP Ułana i stawek mały w Szułach JP Koryckiej, na którym także młynek, ale prócz dróżek małych i ciasnych gościńca tam żadnego nie masz. Bagien, błot, stawów żadnych, prawie znacznych nie masz, prócz pod Dołomiszkami JP *[k. 21v]* Osipowskiego, na morgów 10, błoto i jeziorko do Kalwarii, tamtędy jadąc po lewej stronie.

6-to.

W całej parafii z trzech stron od zachodu, północy i wschodu pole otwarte, lasu tyle małego na mile być może w[e] Wroczyszczu, starostwa kalwaryjskiego, Walczuk nazwanym,

---

[443] Raczej preńskim.
[444] Obecnie Gołdap.

na południe, las ten mały, tylko do opału, także dzierżawy Abramowszczyzna, Narwidy, Łankupie i Łankupiany lenność są w zaroślach znacznych i chrostach, tudzież między folwarkiem plebańskim i Szyłosadami, folwarkiem awulsem ekonomicznym, na ¼ mile, chrosty małe i zarośle.

7-mo.

Młynów, ani machin żadnych wodnych, ani wietrznych, prócz 2 młynków wspomnianych, żadnych nie masz, ani miejsc starożytność jaką okazujących, ani też coby się szczególniej do historii naturalnej ściągało. Góry piękne i duże są na około prawie tej parafii, o kamieni wapiennych znaczna obfitość po polach i po rzeczkach, z których znacznie zyskuje do Prus i w kraju wapnem handlując, grunta w obfitości dosyć żyzne.

[k. 22] 8-vo.

Drogi partykularne w tej parafii dla górzystości po kilka prawie do każdego miejsca i właśnie przez to ani opisania nie potrzebują, gdyż na której jest kościół stanowszy wszystkie okolice na zachód, północ i wschód i południe bardzo wyraźnie widać na mil 2 w cyrkumserencyi na północ zaś i wschód letni na mil 4 i dalej widok jest doskonały i piękny, na południe zaś dla lasów, choć małych wspomnionych, nie tak daleko widok się odkrywa, jednak do 1½ mile dobrej perspektywą nie jest zakryta. Publicznych zaś traktów nie masz żadnych.

Parafia grażyska w samym klinie, między powiatem grodzieńskim i kowieńskim położona, ze wszystkiemi jednak wioskami i miejscami sama jest w województwie trockim.

Takowe opisanie parafii grażyskiej, w niebytności samego plebana, publiczną *[k. 22v]* lekcją teolo[g]ii w Akademii Wileńskiej zajętego, na miejscu jego przysięgły wikariu[s]z podpisem ręki własnej stwierdzam: ks. Antoni Wayszwiłło, wikariusz kościoła grażyskiego.

6. Janówka

[nr 387, k. 81] Parafia janowska

1-mo.

Kościół parafialny we wsi Janówka[445] nazwanej, położony w powiecie grodzieńskim, od Grodna mil 12, w dekanacie olwickim, od Olwity mil 12 odległym. Wioski i miejsca do tej

[445] W XVII w. Janówce znajdował się dwór dla dóbr o tej nazwie. Przynajmniej od 1731 r. przynależała do dworu Mazurki. Zaraza z 1710 r. spowodowała kolosalne straty ludnościowe tej miejscowości. Z 29. zamieszkałych domów, pozostały zaledwie dwa. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim*…, s. 246. W 1775 r. znajdowało się tu 15 dymów, z których płacono 90 zł podatku. Ponadto istniała oczywiście plebania, której nie obciążono podatkowo, cztery dymy plebańskie (24 zł) oraz karczma Paca (49 zł). Organista *mający grunt funduszowy* płacił także ze swego dymu 6 zł. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 45v, 76. W 1789 r. w pacowskiej części Janówki było 25 dymów i 157 osób, gdy kolejne 14 dymów (53

parafii należące, są w tymże powiecie według porządku alfabetu ułożone, jako tu po sobie idą:

Chodorki[446], JM pana [Michała Jana[447]] Paca, starosty ziołowskiego, na północ względem kościoła janowskiego, mila dobra.

Chomontowo[448], wioska, JM pana [Józefa] Paca, starosty wilejskiego, pod zachodem od kościoła letnim, mila.

Cegielnia[449], dom 1, JM pana [Józefa] Paca, starosty wilejskiego, na wschód letni od kościoła ¼ mili, leżąca nad Puszczą Pacowską i Bagnem Wielkim, sobie przyległym na ¼ mili i więcej.

Douszpuda[450], dwór, JM pana [Michała Jana] Paca, starosty ziołowskiego, od janowskiego kościoła mila na północ, mający swe położenie nad rzeką Douszpudą.

Gatne, nowa osada, między Lasem Królewskim zawsząd, należąca do ekonomii grodzieńskiej, więcej jak mila od kościoła, na wschód letni, za rzeką Douszpudą.

Jabłońskie[451], JM pana [Józefa] Paca, starosty wilejskiego, na północ od kościoła, ½ mili małej.

Jaśki[452], JM pana [Michała Jana] Paca, starosty ziołowskiego, na północ od kościoła, mila.

---

osoby) pracowało na rzecz plebana. Dodać do tego trzeba jeszcze plebanię (7 osób), szpital (6 osób) i dom szewca plebańskiego (5 osób). Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 54v, 103v. Jerzy Wiśniewski także nie ustrzegł się błegów korzystając z tego spisu podając tylko mieszkańców tej wsi zamieszkałych w części pacowskiej. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim…*, s. 246.

[446] Wspomniano je już w 1603 r. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 115. W 1775 r. znajdowały się tu trzy dymy, z których płacono łącznie 18 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 45v. Spis z 1789 r. podaje, że były tu cztery dymy i 32 osoby. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 54v.

[447] W 1773 r. Michał Jan Pac, starosta ziołowski miał przekazać swe dobra bratu stryjecznemu Józefowi Pacowi, staroście wilejskiemu. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim…*, s. 246.

[448] Podano *Chomątowo.* Wspomniano ją już w 1541 r. Używano też nazwy *Chomętowo*, która pochodziła od bojarzyna Chomętowskiego. Por. *Akty izdavaemyje…*, t. 17, nr 828, s. 301; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 115. Zaraza z 1710 r. spowodowała spadek tutejszych domów z sześciu do trzech. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim…*, s. 246. Jędrzej Pyrk[o] i Łukasz Pudko z Chomontowa bez zgody dziedzica przenieśli się na teren starostwa augustowskiego, co spowodowało w 1741 r. konflikt starosty i wójta z Pacami. Por. CAH Mińsk, f. 1711, op. 1, nr 30, k. 561-562v. W 1775 r. znajdowało się tu dziesięć dymów, z których płacono łącznie 60 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 45v. Tyleż samo było tu dymów w 1789 r. (10), gdzie mieszkało 69 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 54v; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim…*, s. 246.

[449] Według Wojciecha Batury cegielnia jest obecnie częścią Jabłońskich na pograniczu z Topiłówką. W XIX w. nazywana była Biała Biel. (od bagna). Jerzy Wiśniewski podał, że znajdowała się ona *pod Puszczą* [Pacowską] *na wschód od Topiłówki*. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim…*, s. 247.

[450] W spisie podatkowym z 1775 r. użyto formy współczesnej *Dowspuda*. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 45v. W 1789 r. tutejszy dwór liczył 17. *dworzan* oraz 37 osób czeladzi. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 54v.

[451] Wspomniano je już w 1604 r. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 115. Ogromne straty odnotowano w tej wsi w czasie zarazy z 1710 r. Z 27. domów pozostało zaledwie sześć. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim…*, s. 246. W 1775 r. znajdowało się tu 20 dymów, z których płacono łącznie 120 zł podatku oraz karczma *JP Paca*, starosty wilejskiego (32 zł 15 gr). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 45v, 76. W 1789 r. były tu 24 dymy, zamieszkałe przez 160 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 54v; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim…*, s. 246.

Jankielówka[453], JM pana [Michała Jana] Paca, starosty ziołowskiego, między zachodem letnim i północą leżąca, mila dobra od kościoła.

Józefowo[454], dwór, JM pana [Michała Jana] Paca, starosty ziołowskiego, przy wsi Wronowie, tegoż posessora, na zachód letni od kościoła, ½ mili.

Korytki[455], JM pana [Michała Jana] Paca, starosty ziołowskiego, na zachód letni od kościoła, mila.

Korytki[456], JM pana Hamuleckiego, między północą i zachodem letnim od kościoła, mila dobra.

Mazurki[457], dwór, JM pana [Józefa] Paca, starosty wilejskiego, na wschód zimowy od kościoła, ½ mili.

Moczydły[458], JM pana [Michała Jana] Paca, starosty ziołowskiego, między zachodem letnim i północą od kościoła, więcej mili.

Pruska Wielka[459], JM pana [Józefa] Paca, starosty wilejskiego, na południe od kościoła, ¼ mili.

---

[452] Wspomniano je już w 1603 r. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 115. W 1775 r. znajdowało się tu 16 dymów, z których płacono 96 zł podatku. Ponadto mieszkała w Jaśkach *JP Rakowska, dożywotniczka*, z której dymu uiszczano 6 zł. Był też tu młyn Paca, starosty ziołowskiego, opodatkowany kwotą 9 zł 15 gr. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 45v, 76v. W 1789 r. – 21 dymów i 129 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 54v.

[453] Wspomniano ją już w 1603 r. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 115. W 1775 r. znajdowało się tu siedem dymów, z których płacono łącznie 42 zł podatku. Jankielówka miała też swą karczmę Paca, starosty ziołowskiego, opodatkowaną 22 zł i 15 gr. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 45v, 76. Spis z 1789 r. podaje, że znajdowało się tu 11 dymów i 81 mieszkańców. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 54v.

[454] Michał Pac, starosta ziołowski był właścicielem w 1775 r. tegoż folwarku Józefowo oraz Szczodruch i Wasilówki – grupy trzech folwarków pacowskich, przynależących do dóbr Dowspuda. Z czterech tych dworów płacono razem 24 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 45v. Dwór w Józefowie był także w 1789 r. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 54v.

[455] Wspomniano je już w 1603 r. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 115. W 1775 r. znajdowało się tu pięć dymów (30 zł podatku). Była też karczma w Korytkach należąca do Paca, starosty ziołowskiego, opodatkowana kwotą 10 zł. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 46, 76v. Miejscowość ta w 1789 r. liczyła pięć dymów oraz 32 osoby. CAH Wilno, SA 4056, k. 55.

[456] Nazywano je też *Małe Korytki* (patrz dalej). Najprawdopodobniej do tych Korytek odnosi się stwierdzenie ze spisu podatkowego z 1775 r.: *Antoni Hamulecki za prawem dożywotnim na szczupłym kawałku*. Z jednego istniejącego tu dworku płacono zaledwie 4 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 46. W 1789 r. podano, że *Korytka, dziedzictwo JW Paca, starosty wilejskiego, w zastawie JP Hamuleckiego* to jeden dwór z sześcioma *dworzanami* i dwójką czeladzi. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 54v.

[457] Z tego dworu w 1775 r. płacono 6 zł podatku. W skład dóbr Mazurki wchodziły wtedy: Pruska Wielka, Pruska Mała, Chomontowo, Jabłońskie, Topiłówka i Janówka. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 45v. Dwór Józefa Paca, starosty wilejskiego, znajdował się tu i w 1789 r. Zamieszkiwało w nim 16 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 54v.

[458] Wspomniano je już w 1605 r. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 115. W 1775 r. znajdowało się tu 14 dymów, z których płacono łącznie 84 zł podatku. Była też w tej wsi karczma Paca, starosty ziołowskiego, opodatkowana kwotą 5 zł i 15 gr Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 46, 76. Moczydły z 1789 r. to wieś z 15. dymami i 94. mieszkańcami. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 54v.

[459] Pierwotnie nazywano ją tylko *Pruską*. Powstała w wyniku działalności królowej Bony. Około roku 1562 wieś posiadała swe ziemie w granicach: rzeki Pruski, pól Janówki, dóbr Wołłowicza, pól wsi Nowowoli (Pruska Mała) i wsi knyszyńskiej Grabowo. Na 32 włóki znajdujące się w tej wsi, 14 było *osocznickich wolnych*. Por. *Piscovaja kniga…*, t. 1, s. 432. W 1710 r. zaraza zebrała tu krwawe żniwo. Z 16. zamieszkałych domów

Pruska Mała[460], tegoż posessora, na zachód letni od kościoła, ½ mili.

Planta, folwark, JM pana [Michała Jana] Paca, starosty ziołowskiego, między letnim zachodem i północą od kościoła, mila.

Rynki[461], młyn na rzece Douszpudzie, JM pana [Michała Jana] Paca, starosty ziołowskiego, na północ od kościoła, mila.

Ślepski Młyn[462], JM pana [Józefa] Paca, starosty wilejskiego, na wschód zimowy od kościoła, ½ mili.

Sucha Wieś[463], JM pana [Michała Jana] Paca, starosty ziołowskiego, na północ od kościoła, mila.

Topiłówka[464], JM pana [Józefa] Paca, starosty wilejskiego, na wschód letni od kościoła, ⅛ mili.

---

pozostały zaledwie cztery. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim*…, s. 246. Józef i Stanisław Maliccy alias Rusińczykowie i Marcin Puzyński z Pruski Wielkiej to uciekinierzy do starostwa augustowskiego (1741). Por. CAH Mińsk, f. 1711, op. 1, nr 30, k. 561-562v. W 1775 r. znajdowało się tu 11 dymów, z których płacono łącznie 66 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 45v. W 1789 r. były w niej 22 dymy oraz 121 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 54v; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim*…, s. 246.

[460] Powstała w XVI w. w wyniku działalności królowej Bony. Spis z l. 1558-1563 nazywa ją *Nową Wolą.* Jej grunty (20 włók) sięgały wówczas: włók Pruski Wielkiej, dóbr Wołłowiczów, Lasu Wiśniewskiego i Wysokiego, ziemi bojara Chomętowskiego i Niedźwiedziców, rzeki Pruski i Grabowa knyszyńskiego. Por. *Piscovaja kniga*…, t. 1, s. 437. Zaraza z 1710 r. spowodowała, że z 11. zamieszkałych domów, pozostały tylko dwa. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim*…, s. 246. Marcin Arciukiewicz z Małej Pruski także wraz z innymi mieszkańcami dóbr Mazurki zbiegł około 1741 r. do starostwa augustowskiego. Por. CAH Mińsk, f. 1711, op. 1, nr 30, k. 561-562v. W 1775 r. znajdowało się tu 11 dymów, z których płacono łącznie 66 zł podatku oraz karczma Paca, starosty wilejskiego (3 zł?). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 45v. Również 11 dymów było w niej w 1789 r. Mieszkało tam 77 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 54v; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim*…, s. 246.

[461] Wspomniano go już w 1603 r. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 115.

[462] Według Jerzego Wiśniewskiego ów młyn nosił nazwę *Kulza*, a wzmiankowany po raz pierwszy był w 1738 r. Najpewniej to dawny młyn Mazurki. Nazwa wzięła się od młynarzy Ślepskich. W 1698 r. młynarz Stanisław Ślepski, mieszczanin augustowski był dzierżawcą młyna Śmiłowizna na rzece Netcie. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim*…, s. 247. Spis z 1789 r. podaje, że istniała wieś *Ślepi* z dwoma dymami i 12. osobami. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 54v.

[463] Najstarsze znane wzmianki dotyczące tej wsi pochodzą z pocz. XVII w. W 1608 r. określono ją, jako *Wyschłe Sioło.* Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 115. W 1775 r. znajdowało się tu 14 dymów (84 zł). W Suchej Wsi była też karczma Paca, starosty ziołowskiego, opodatkowana kwotą 5 zł i 15 gr? Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 45v, 76. Do 16. dymów i 117. osób rozrosła się Sucha Wieś w 1789 r. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 54v.

[464] Topiłówka najmniej ucierpiała w wyniku zarazy z 1710 r. Na 16 domów sprzed tragedii, w 1711 r. zamieszkanych było dziesięć. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim*…, s. 246. Jan Balcer z synami, Józef i Jan Kotarscy oraz Michał Wiszniewski z Topiłówki porzucili swą wieś i udali się do starostwa augustowskiego. Wytworzyło to w 1741 r. konflikt Paców ze starostą i wojtem z Augustowa. Najpewniej dwaj inni chłopi (bracia) opuścili tę wieś, osiedlając się w Karasiewie (parafia Bakałarzewo). Por. CAH Mińsk, f. 1711, op. 1, nr 30, k. 561-562v. W 1750 r. właściciele majątku Mazurki – Pacowie – zwrócili się do dziedziców folwarku Nowy Dwór o zwrot uciekinierów. Por. CAH Mińsk, f. 1711, op.1, nr 39, k. 182-182v. Osiemnastowieczna Topiłówka była bardzo dużą wsią. W 1775 r. znajdowało się tu 31 dymów, z których płacono łącznie 186 zł podatku oraz karczma Paca, starosty wilejskiego (33 zł i 15 gr). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 45v, 76. Aż 39 dymów i 236 osób było w tej wsi w 1789 r. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 54v; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim*…, s. 246.

Wronowo[465], JM pana [Michała Jana] Paca, starosty ziołowskiego, na zachód letni od kościoła, ½ mili.

Wysokie[466], tegoż starosty, na zachód letni od kościoła, ½ mili.

2-do.

Od kościoła janowskiego parafialnego, kościoły w okolicy sąsiedzkiej są następujące:

Kościół parafialny raczkowski, w miasteczku Raczkach, w powiecie grodzieńskim, dekanacie olwickim, w dobrach JM pana [Michała Jana] Paca, starosty ziołowskiego, na północ od kościoła janowskiego, mil blisko 1½.

Kościół parafialny augustowski, w Koronie, w dekanacie augustowskim i starostwie tymże augustowskim, od kościoła janowskiego 1½ mili, na wschód słońca.

[k. 81v] Kościół bargłowski parafialny, w Koronie, w dekanacie augustowskim, w starostwie także augustowskim, na zachód zimowy od kościoła janowskiego, mil 2.

Kościół rajgrodzki parafialny, w Koronie, w dekanacie augustowskim, przy granicy diecezji płockiej, w starostwie rajgrodzkim, na zachód zimowy, o mil 3 od kościoła janowskiego.

3-tio.

Miasta znaczniejsze około tegoż kościoła są:

Grodno, na wschód słońca, stąd mil 12.

Miasteczko Raczki, w dobrach JM pana [Michała Jana] Paca, starosty ziołowskiego, na północ, o mil 1½ od kościoła janowskiego, w tymże powiecie grodzieńskim.

Miasteczko Augustów, w Koronie, w starostwie augustowskim, na wschód zimowy od kościoła, mil 1½ .

Miasteczko Rajgród, w Koronie, w starostwie rajgrodzkim, na zachód zimowy od kościoła janowskiego, mil 3.

4-to.

Droga do Grodna, więcej lasem niż otwartym polem stąd.

Droga do Raczek, miejscem równa, miejscem małemi pagórkami, w otwartym polu.

---

[465] Wspomniano je już w 1603 r. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 115. W 1775 r. znajdowało się tu 14 dymów (84 zł). Była we Wronowie też karczma Paca, starosty ziołowskiego, opodatkowana kwotą 15 zł. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 46, 76v. W 1789 r. znajdowało się tu 17 dymów i 122 osoby. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 54v.

[466] Najstarsza wzmianka dotycząca tej wsi pochodzi z 1562 r., gdy wspomniano o osadzie Niedźwiedziców (chodzi o Wysokie). Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim*…, s. 95. W metrykach janowskich wspomniano je w 1603 r. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 115. W 1775 r. znajdowało się tu 16 dymów, z których płacono łącznie 96 zł podatku. Była też w tej wsi karczma Paca, starosty ziołowskiego, opodatkowana kwotą 9 zł. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 46, 76v. 18 dymów i 98 mieszkańców to dane z Wysokiego z 1789 r. CAH Wilno, SA 4056, k. 54v.

Droga do Augustowa, miasteczka, częścią górzysta, częścią zaroślami, czyli chrustami, częścią brodami i mostkami.
Droga do Rajgrodu, po większej części górzysta, kamienista, mało lasem, najwięcej otwartym polem.

5-to.

Jeziora, bagna i stawki:

Jezioro JM pana [Józefa] Paca, starosty wile[j]skiego, dłużyny ¼ mili, w szerz kilka, kilkanaście staj a wschód słońca letniego styka się z jeziorami księży kamedułó[w] wigierskich, które na mile rozciąga się pod sam Augustów, od boru po prawej stronie pacowskiego, a te jezioro nazwane Neckiem. Od kościoła ½ mili, początek bierze od Młynka Ślepskiego.

Jezioro nazwane Jałowe, w puszcz[y] JM pana [Michała Jana] Paca, starosty ziołowskiego, niewielkie, kilkanaście staj na północ, od kościoła mila.

Bagna prz[y] borze pacowskim, na ¼ mile rozciągające się, gdzie się małe jeziorko, albo oknisko najduje, na wschód letni słońca od kościoła, ¼ mili.

Staw Ślepski nazwany, JM pana [Józefa] Paca, starosty wilejskiego, za dworem Mazurkami, na wschód zimowy z małych rzeczek Janówki, Pruski formujący się.

Staw Rynki, JM pana [Michała Jana] Paca, starosty ziołowskiego, na rzece Douszpudzie, na północ od kościoła, mila.

6-to.

Lasu należącego, tak do starosty wilejskiego, jako i ziołowskiego Paców nad rzeką Douszpudą, od wschodu letniego wzdłuż na mil blisko 2 [?] w przec[z] miejscem mili, miejscem mniej. W którym to lesie najwięcej sośniny zgodnej do budynku, do statków wodnych najduje się w tym lesie, miejscami bagna, w których jedlina, osina, brzezina, leszczyna, dębiny mało. Ten bór, czyli las bokiem ku zachodowi, tak letniemu, jako zimowemu. Z zachodu zimowego od Korony i Prus tuż się zaczynających, najdują się chrusty na mile od wsi Pruski Małej aż do Mazur[e]k dworu ku zimowemu wschodowi, ale już po większej części na pola wyrobione.

7-mo.

Młyny są następujące:
Ślepski, należący do JM pana [Józefa] Paca, starosty wilejskiego, tuż za dworem mazurskim, wschodu słońca zimowego z rzeczek małych do stawu wpływających, jednej Janówka, drugiej Pruska nazwanych. Janówka z zajabłońskich wsi początek swój bierze a druga od Chomątowa z Prus.

Drugi młyn Rynki nazwany, należący do JM pana [Michała Jana] Paca, starosty ziołowskiego, do którego rzeka Douszpuda mająca swój początek od Filipowa miasteczka, obficie wody udziela[467].

8-vo.

Drogi partykularne w tej parafii i trakty publiczne podług miary mil tak się opisują:

1-mo. Droga na wschód zimowy do Augustowa miasta, gdzie kościół parafialny. Częścią otwartym polem, częścią zaroślami, mająca kilka brodów i mostków, na 1½ mili od kościoła.

2-do. Droga do Raczek, miasteczka, gdzie jest kościół parafialny, na północ, mająca na swoim trakcie wieś Jabłońskie i Wieś Suchą, na boku dwór Douszpuda nazwany. Z prawej ręki jadąc do Raczek *[k. 82]* otwartym polem, sucha bez żadnych przepraw i mostów, miejscami górzysta i wyboista i tu się kończy parafia janowska, na 1½ mili od kościoła ciągnie.

3-tio. Droga od kościoła na południe do Pruski Wielkiej, stamtąd do Bernat[e]k[468], Grabowa, Rut[e]k[469], Turówki otwartym polem, mało tu chrustu, po lewej stronie wieś Bernatki i Turówka, po prawej za lasem Grabow[o] p[ana] Heybowicza, przez […] rzekę małą graniczącą Litwę od Korony. Droga także od Pruski Wielkiej do Pruski Małej równa […].

4-to. Droga od kościoła do Pruski Małej, na zachód letni, częścią górzysta, mająca małą parowę, otwartym polem, stamtąd idzie do Chomontowa, wsi nad samą granicą pruską leżąca, mająca z boku rzec[z]kę małą i las Grabówki, graniczące Litwę od Korony, o milę od kościoła.

5-to. Droga do Szczebry, na wschód letni, mało polem otwartym, najwięcej borem, przez rzekę Douszpudę, z tejże Szczebry trakt do Królewca na Raczki, Wierciochy do Prus.

6-to. Droga do Jabłońskich, na trakcie raczkowskim, z której wsi jedna droga do Jasiek, w prawo stamtąd do Chodor[e]k, Kurian[e]k, Racz[e]k otwartym polem, górzysta, mieszana. Z Jabłońskich jedna droga w prawo do Wronowa. Druga w lewo do Wysokiego, stamtąd do Koryt[e]k, także do Planty, folwarku pacowskiego, stamtąd do Moczydłów, miejscoma górzysta, wyboista, otwartym polem.

[467] Dużo skreśleń w tym zdaniu.
[468] Obecnie wieś Biernatki.
[469] Obecnie wieś Stare Rutki.

7-mo. Droga ze Szczebry przez Chodorki[470], mimo Suchej Wsi przez Jankielówkę do Sz[…] Prus, za granicę do Gdańska, otwartym polem miejscoma górzysta, miejscoma wyboista.

8-vo. Droga do Mazur[e]k, dworu pacowskiego, kollatorskiego. Droga równa przez most na rzec[z]ce Janówka, stamtąd do Młyna Ślepskiego.

9-mo. Droga do Topiłówki, wsi na wschód słońca, stamtąd przez rzekę w bród do Szczebry.

10-[mo]. Droga do kościoła olwickiego, do którego to dekanatu kościół tutejszy należy, na Raczki, Bakałarzew[o], Przerośl, Wiża[j]ny, Grażys[z]ki, Królowe Krzesło o mil 12 od kościoła janowskiego leżącego, także drugim traktem na Suwałki, Jeleniewo. Droga z Mazur[e]k dworu, do Topiłówki, stamtąd do Jas[ie]k, na północ distantia wsiów ode wsi, od kościoła. Mazurki, dwór pacowski starosty wilejskiego, na wschodzie zimowym […], za tymże dworem o staj kilkadziesiąt Młyn Ślepski, także na wschodzie zimowym. Od Mazur[e]k Pruska Wielka na południe leżąca o ¼ mili. Od Pruski Wielkiej do Małej Pruski na zachód letni leżący do Chomontowa ⅛ mili, także na zachodzie letnim z Chomontowa do Wysokiego, wioski, między zachodem letnim i północą leżącej ¼ mili z Wysokiego do Koryt[e]k na tymże położeniu leżącym staj kilka, kilkadziesiąt. Z Koryt[e]k do drugich Małych Koryt[e]k p[ana] Hamuleckiego na tymże położeniu będących staj około 30. Stamtąd do Jankielówki, między zachodem letnim i północą leżącą staj z 15. Z Jankielówki do Moczydłów, na północy leżącej wioski, ¼ mile. Z Moczydłów do Douszpudy, dworu pacowskiego, na północy leżącego,⅛ mili, z Douszpudy do Suchej Wsi na tymże położeniu północnym ⅛ mili. Z Suchej Wsi do Chodor [e]k staj ze 30 na północy także leżącej. Z Chodor[e]k do Jas[ie]k, między północą i letnim wschodzie leżących, ¼ mili. Z Jas[ie]k do Jabłońskich na północy leżących, od kościoła ½ mila, ¼ mili z Jabłońskich do dworu posessora tudzież i wsi Wronowa, między letnim zachodem i północą leżącym o ¼ mili. Z Wronowa do Planty, folwarku pacowskiego, starosty ziołowskiego, na północy leżącego, o ¼ mili.

Parafia janowska graniczy z Prusami, najwięcej mili, miejscem ½ mili, miejscem pod same podpiera,[471] linię styka z granicą pruską. Także graniczy z Koroną o ¼ mile tylko od kościoła na południe i zachód letni, przez rzeczkę z Prus mającą swój początek.

---

[470] Przy drodze ze Szczebry do Raczek w Chodorkach w 1782 r. znajdował się most drewniany o długości 130 łokci, a szerokości 7,75 łokcia. Por. CAH Wilno, SA 3939, k. 511, 513.
[471] Skreślono z.

Takowe opisanie parafii mojej podpisem ręki własnej stwierdzam: ks. Dominik Gliński, pleban janowski.

7. Jeleniewo

[nr 399, k. 124] Parafia jeleniowska z nowo osiadłych wsi JKM złożona.

1-mo.

Kościół parafialny we wsi Jeleniewie[472] położony, w powiecie grodzieńskim, dekanacie olwickim. Wioski i miejsca do tej parafii należące są w tymże powiecie, według porządku alfabetu, jak tu po sobie idą:

Białerogi[473], JKM, między wschodem zimowym i południem, względem kościoła jeleniowskiego, mila mała 1.

Bilminowo[474], JKM, pod samym wschodem zimowym, mila wielka 1.

Czarnokowizna[475], JKM, między południem i zachodem zimowym, mila wielka 1.

Gulbiniszki[476], JKM, na północ, ¾ mili.

Jasienowo, w possesji JP Jasińskiego, pod samym wschodem zimowym i dworek tamże, mila wielka.

Jeleniewo[477], JKM wieś, w której kościół parafialny jest punktem, względem którego czynią się opisanie całej parafii.

Kazimierzowie[478], do plebanii jeleniowskiej należące, między zachodem zimowym i letnim, kroków 300.

Krzemianka[479], JKM, na sam zachód zimowy, ¼ mili.

Krzemianka, folwark JKM, tamże.

---

[472] W 1894 r. podano odnośnie Jeleniewa: *Rynek jakby w miasteczku. Podobnie do Sztabina.* Por. L. Postołowicz, J. Szumski, *Dziennik podróży Konrada Prószyńskiego po Grodzieńszczyźnie, Podlasiu i Suwalszczyźnie w latach 1894-1895,* „Studia Podlaskie", t. 3, 1991, s. 174; K. Prószyński, *Podróż po Suwalszczyźnie w 1894 roku,* opr. Leszek Postołowicz, Jerzy Szumski oraz Zenon Wasilewski, „Jaćwież" 2003, nr 22, s. 25.

[473] W 1775 r. było tu osiem dymów, które obciążono 48 zł podatku. Białerogi przynależały do klucza sielawińskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v.

[474] W 1775 r. było tu dziewięć dymów, które obciążono 54 zł podatku. Bilminowo przynależało do klucza sielawińskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v. W 2. poł. XIX w. określono je *Bilwinowo*. Por. *Słownik geograficzny*…, t. 3, s. 556.

[475] W 1775 r. było tu 12 dymów, które obciążono 72 zł podatku. *Czarniakowizna* przynależała do klucza sielawińskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v.

[476] W 1775 r. było tu sześć dymów, które obciążono 36 zł podatku. Gulbiniszki przynależały do klucza sielawińskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v.

[477] Jako miasteczko określono je w 1775 r., mimo, że znajdowało się tam wtedy tylko 20 dymów, z których płacono 120 zł podatku. Jeleniewo przynależało do klucza sielawińskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v.

[478] Spis z 1789 r. nazwał ją *Kazimierówką*. Znajdowało się tam dziesięć dymów (po 5 ogrodowych i gruntowych), które zamieszkiwały 54 osoby. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 106.

[479] W 1775 r. było tu siedem (lub 4?) dymów. Krzemianka przynależała do klucza sielawińskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v.

Królewskie Budzisko[480], JKM, między wschodem letnim i zimowym, mila wielka.

Laszczewo, JKM, między wschodem letnim i zimowym, małe ½ mile.

[k. 124v] Lipniak, JKM, na samy wschód zimowy, mil 2 małe.

Lipawa[481], JKM, między wschodem letnim i zimowym, 1½ mili mierne.

Malesowizna[482], JKM, między zachodem zimowym i letnim, mila wielka.

Morgi, JKM, między zachodem zimowym i letnim, tejże odległości.

Okrągłe[483], JKM, między zachodem zimowym i letnim, ¾ mile.

Podwysokie[484], JKM, tamże.

Polule[485], JKM, między wschodem letnim i zimowym, mila 1 i ½.

Przejmy[486], JKM, na sam wschód letni, mila wielka.

Rychtynek, w possesji JP Jasińskiego, mila średnia.

Szurpiły[487], JKM, między zachodem zimowym i letnim, ½ mili małej.

Suchedoły[488], część JKM, część do plebanii jeleniowskiej, między wschodem letnim i zimowym, ½ mili.

---

[480] W 1775 r. określono je, jako *Królowo Budzisko*. Osiem istniejących dymów obciążono 48 zł podatku. Wieś przynależała do klucza sielawińskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v.

[481] W 1775 r. określono ją, jako *Lipiwa* – sześć dymów i 36 zł podatku. Wieś przynależała do klucza sielawińskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v.

[482] W 1775 r. było tu dziesięć dymów, które obciążono 60 zł podatku. Malesowizna przynależała do klucza sielawińskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v.

[483] W 1775 r. było tu dziewięć dymów (54 zł). Okrągłe przynależały do klucza sielawińskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v.

[484] W 1775 r. było tu pięć dymów obciążonych 30 zł podatku. Podwysokie przynależały do klucza sielawińskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v.

[485] Gdzieś w l. 70. XVIII w. nieznany Żyd był arendarzem *palulskim*. Możliwe, że chodzi o dzierżawienie miejscowej karczmy. Około roku 1780 protestował przeciwko przeniesieniu go na *arendę jeleniewską*. Żalił się ponadto, iż nie otrzymał obiecanej pomocy przy budowie studni oraz zmuszono go do *płacenia młynowego, lucni na złocie kropki Rabinowszczyzny* a także nakazano *narzut śledzi, soli, indyk*. Por. CAH Lwów, f. 181, op. 1, nr 2456, k. 113v.

[486] We wsi Przejma Wielka w 2003 r. odkryto ślady osady z pocz. naszej ery a w jej pobliżu grodzisko z majdanem o wymiarach około 20 x 40 m. Miesjcowa ludność nazywa to *Zamczyskiem* i twierdzi, że znajdował się tu kiedyś zamek książęcy. Por. J. Brzozowski, *Grodziska Jaćwieży*…, s. 19. W 1775 r. Przejmy przynależały do klucza sielawińskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v.

[487] Znajdują się tu do dziś dwa ufortyfikowane dawne obiekty: Góra Zamkowa i Góra Kościelna. Pierwszy z nich to potężne grodzisko wspominane przez Krzyżaków już w 1425 r. Badania archeologiczne ustaliły, że istniała tu już osada w III-II w. p.n.e. Por. J. Brzozowski, *Grodziska Jaćwieży...*, s. 20-21. Wieś Szurpiły powstała przed 1690 r. Por. A. Matusiewicz, *Pierwsze stulecie…*, s. 93; Od 1733 r. trwał spór szlachciców: Micuty z kamedułami, ekonomią grodzieńską i Kieuliczem o Szurpiły. Trwał on przynajmniej do 1744 r. Por. AN Wilno, F18-148, k. 17. W 1775 r. było tu 11 dymów, które obciążono 66 zł podatku. Szurpiły przynależały do klucza sielawińskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v.

[488] Określano też tę wieś, jako *Suchodoły*. W 1775 r. znajdowało się tu pięć dymów, obciążonych 30 zł podatku. Wieś przynależała do klucza sielawińskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v. Jej mieszkaniec, podległy ekonomii grodzieńskiej, skarżył się około 1780 r. na odebranie mu *łąk najlepszych i płacenie z nich, a nie mienie z reszty czym koni żywić* […], *obrócenie siebie z osoki na pańszczyznę uciążliwą* oraz *o płacenie czynszów lubowego, grzybowego, orzechowego, jagodowego – dań gęsi, kur, jaj nad dobroć gruntów*. Inna wzmianka dotycząca poddanego klucza suchodolińskiego – Michalewicza – zawiera jego protest przeciwko zbyt wysokim opłatom. Por. CAH Lwów, f. 181, op. 1, nr 2456, k. 36v, 126v. W 1789 r.

Sielawin[489], dwór JKM, między zachodem zimowym i letnim, 1½ mile wielkie.

Szumowo[490], w possesji JP Muchy, na samą północ, mila wielka.

Udziejek[491], JKM, na samą północ, mila wielka.

Wołownia, JKM, między wschodem letnim i zimowym, ¼ mili małe.

Węgielnia[492], JKM, między wschodem letnim i zimowym, mila wielka.

Zarzecze[493], JKM, między zachodem zimowym i letnim, mila mała.

Żubrynek[494], JKM, między wschodem letnim i zimowym, mila wielka.

Zelwa[495] *[k. 125]*

2-do.

Od tego parafialnego kościoła, kościoły w okolicy sąsiedzkie są następujące:

Suwałki, kościół parafialny, w tymże powiecie i dekanacie, w dobrach IchM księży kamendułów, na same południe, mil 2 małe.

Filipów, kościół parafialny, w tymże powiecie i dekanacie, w starostwie JW JP [Tadeusza?] Puzyny, między zachodem zimowym i letnim, mil 3 średnie.

Przerośl, w tymże powiecie i dekanacie, kościół parafialny, w starostwie JP [Jana] Mejera[496], na zachód letni, mil 3 wielkie.

Wiżajny, kościół parafialny, w województwie trockim, dekanacie tymże, w starostwie JW JP [Róży] Strutyńskiej, między zachodem letnim i północą, mil 3 wielkie.

Lubów, kościół parafialny, w województwie trockim, dekanacie w tymże, w dobrach JW JP [Andrzeja Ignacego] Ogińskiego[497], między północą i wschodem letnim, mil 3 wielkie.

---

również określono je *Suchodoły*. W siedmiu dymach (1 chałupniczy i 6. gruntowych) przebywało 36. mieszkańców. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 106.

[489] W 1775 r. była tu siedziba klucza sielawińskiego, któremu podporządkowano około 200 dymów. Klucz sielawiński podlegał z kolei guberni szczeberskiej. Z dworu płacono 6 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v.

[490] W poł. XIX w. nazywane *Sumowo*. Por. *Słownik geograficzny*…, t. 3, s. 557.

[491] W 1775 r. było tu sześć dymów, które obciążono 36 zł podatku. Wieś przynależała do klucza sielawińskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v.

[492] W 1. poł. XVIII w. była tu osada smolarzy nazywana *Budą*. Przed 1759 r. jej dzierżawcą został szlachcic Podlaski. Odtąd określano ją: *Budą Prenerejcze, Prunorejszą, Plenerezlą*. Związane to było z łacińską nazwą porzuconego żarzącego się węgla. Prawdopodobnie przed 1771 r. przekształcono ją w wieś i zaczęto nazywać Węgielnią. Por. S. Cieślukowski, *„Budy" – początkiem niektórych wsi zakładanych wokół Suwałk w połowie XVIII wieku. Próba identyfikacji*, „Rocznik Augustowsko-Suwalski", t. 3, 2003, s. 164. W 1775 r. były tu cztery dymy, które obciążono 24 zł podatku. Węgielnia przynależała do klucza sielawińskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v.

[493] W 1775 r. naliczono tu sześć dymów (36 zł). Zarzecze przynależały do klucza sielawińskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v.

[494] W poł. XVIII w. miejscowość tę nazywano *Budą od Sidorówki*, a niekiedy *Budą Szyrwinty*. Inna nazwa używana w końcu tego stulecia to: *Żubrówek*. Por. S. Cieślukowski, *„Budy" – początkiem niektórych wsi*…, s. 164.

[495] Wymieniono tylko nazwę, bez opisu.

[496] W 1784 r. starostą przeroślskim był Jan Mejer. Por. J. Szlaszyński, *Przerośl. Dzieje miasta i gminy...*, s. 23.

Puńsk, kościół parafialny, w województwie trockim, w dekanacie simnieńskim, w dobrach JWJ pana Ogińskiego, na sam wschód letni, mil 3 wielkich.

Krasnopol, kościół parafialny, w powiecie grodzień[skim], w dekanacie simnieńskim, w dobrach stołowych JKM, między wschodem letnim i zimowym, mil 4 małe.

Magdalenów, kościół parafialny alias kaplica wigierska quwidam, filia kościoła lipskiego, w dobrach Ich[M] księży kamendułów, w powiecie grodzieńskim, dekanacie olwickim, między wschodem zimowym i południem, mil 3 wielkie.

3-tio.

Miast znacznych na koł[o] tego kościoła nie ma, oprócz tych miasteczek, które sub nro 2-do opisały się.

4-to.

Droga a razem trakt mały z Litwy, przez Suwałki do Grodna, trochę przygórzysta, kamienista i krętawa miej[s]cami.

Droga z Jeleniewa do Filipowa, górzysta, kamienista i kręta.

Droga z Jeleniewa do Przerośli, takoż górzysta, kamienista, kręta, między lasami ciasna.

[k. 125v] Droga z Jeleniewa do Wiża[j]n i Lubowa, nader górzysta, kamienista i w lasach ciasna.

Droga do Puńska, górzysta, kamienista, błotnista i w lasach nader ciasna.

Droga do Krasnopola, górzysta, nieco kamienista, korzenista, w lasach nader ciasna.

Z Jeleniewa do Suwałk, letnią drogą godzin 3, a zimą 2.

Z Jeleniewa do Filipowa, letnią drogą godzin 5, zimową na prost – godzin 3.

Z Jeleniewa do Przerośli, drogą letnią godzin 3, zimową 2.

Z Jeleniewa do Wiża[j]n, drogą letnią godzin 3, zimową 2.

Do Lubowa, letnią godzin 4, zimową godzin 4.

Do Puńska, letnią godzin 4, na prość zimową przez jezioro Szelment – godzin 2.

Z Jeleniewa do Krasnopola, z popasem letnią godzin 7, zimową przez błota Polule – godzin 4.

5-to.

Jezioro wielkie Szelment, króla pruskiego, ¼ mile szerokie, długie mila mała, względem kościoła parafialnego jeleniewskiego[498] leży na wschód letni, ½ mili małej[499].

---

[497] Andrzej Ignacy Ogiński nominację na wojewodę trockiego otrzymał 16 XII 1783 r. Zmarł 12 X 1787 r. Por. *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego, spisy*, t. 2, *województwo trockie…*, s. 231.

[498] Pisano na przemian *jeleniewski* vel *jeleniowski.*

[499] Jezioro Szelment na przełomie XV i XVI w. leżało w dobrach wielkoksiążęcych, na granicy Puszczy Przełomskiej i Mereckiej. W 1559 r. stanowiło własność Mikołaja Juriewicza Radziwiłła (zwanego Rudym), wojewody trockiego i hetmana wielkiego litewskiego. Przynależało do dóbr Sereje. W późniejszym okresie

Jezioro Okmin Wielki, IchM księży kamendułów, sznurów 12 szerokości, długie ½ mile małe, od kościoła między południem i zachodem zimowym leży, mila wielka.

Jezioro Okmin Mały, IchM księży kame[dułów], tamże leży szerokie i długie kroków 420.

Jezioro Użewo Większe, JKM, szerokie kroków 660, długie ¼ mili małej, od kościoła parafialnego, między południem i zachodem słońca zimowym leży, 1¼ mili wielkiej.

Jezioro Użewek Mały, JKM, tamże, szerokie kroków 200, długie kroków 800.

Jezioro Szurpił[y], IchM księży kamendułów, szerokie sznurów 10, długie ¼ mili małej, od kościoła między północą i zachodem letnim leży, ¼ mile.

Jeziora 2 małe Jeglówka[500], IchM księży kamendułów, tamże, szerokie kroków 200, długie 600.

Jezioro Kopane, IchM księży kamendułów, leży na północ, szerokości *[k. 126]* kroków 480, długie ⅛ mili, ½ mili wielkiej.

Jezioro Udziejek, IchM JM księży kamendułów, o 1¼ mili od kościoła leży, między północą i wschodem letnim, szerokie i długie na kroków 400.

Jezioro Jaczne, IchM księży kamendułów, o 1¼ mili od kościoła, leży między północą i zachodem letnim, szerokie na kroków 300, długie ⅛ mili małej.

Jezioro Gulbin, w równej wielkości z powy[ż]szym, IchM księży kamendułów, od kościoła mila, na północ leży.

Jezioro Szumowo, IchM księży kamendułów, o milę od kościoła leży na północ, szerokości kroków 800, długie kroków 900.

Błot znacznych nie ma.

Staw turtulski, JKM, na rzece Hańczy zwanej, poczynający się z jeziora Hańczy IchM księży dominikanów, na zachód letni od plebanii, mila dobra.

6-to.

Lasu nieco jest więcej w parafii jeleniewskiej aniżeli otwartego pola, szczególnie jednak począwszy od stawu Turtul zwanego na wschód zimowy, w prawej ręce w szerz do mili małej, w[z]dłuż do mil 3 wielkich. Drzewa do budowli zdatnego mało znajduje się, prócz jodły, której najwięcej, osiny, brzozy, olchy i dębiny szczupłej.

7-mo.

---

posiadł je m.in. Bogusław Radziwiłł, a po jego córce stało się własnością królów pruskich. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 75-76.

[500] Obecnie Jeglówek i Jeglóweczek. Nazwa pochodzi od litewskiego słowa *egle* – świerk. Por. B. Chełmicka-Bordzio, T. Świerubska, *Kanon krajoznawczy Suwalskiego Parku Krajobrazowego*, „Jaćwież" 2000, nr 12, s. 19.

Młyn i folusz JKM na Hańczy rzece, jeden jako jest wyżej opisano sub n[umero] 5-to o stawach. Innych machin, tak wodnych, jako wietrznych, ani miejsc starożytność oznaczających, ani też co by się ściągało do historii naturalnej nie masz.

8-vo.

Drogi partykularne w tej parafii i trakty publiczne podług miary mil, tak się opisują:

1-mo. Droga do kościoła suwalskiego, począwszy od kościoła jeleniewskiego na południe polem otwartym, dalej puszczą na pole otwierającą się, na ½ mile małe, pagórkami niewielkiemi, nieco kamienista. Dalej nad kopcem rogowym granicy IchM księży kamendułów wigierskich Kozia Szyja zwanym, co w lewym boku będącym, polem otwartym przy kamienistym, na kroków 1000 z górą wieś tychże księży Prudziska, gdzie kończy się parafia jeleniewska.

2-do. Droga do kościoła filipowskiego, gdzie jest kościół *[k. 126v]* parafialny, graniczący, między zachodem zimowym i letnim, polem otwartym, równym i suchym, na kroków 400 rozdziela się na dwie, jedna w prawą do Przerośli, a w lewą dołem, po tym w górę przykrą na sznurów geometrycznych 4, na kroków kilkaset, w prawym boku nad samym folwarkiem JKM krzemiańskim do wsi królewskiej Krzemianki, w niej przejechawszy na rowie mały mostek, na kroków kilkaset, kra[ń]cem wioski nad bagnem, z prawego boku dalej polem otwartym do wioski królewskiej Czerwonego Bagna[501], z której na małą ¼ mile, gruntem otwartym, pagórkowatym i kamienistym, do wsi kamendulskiej Żywej Wody. Za wsią, po kilkuset krokach polem, przy małych krzakach, z góry wielkiej kamienistej, przy zjeździe niewygodnym wniż, gdzie blisko kroków 200, w lewym boku widać folwark kamendulski Milczyska, dalej na kroków blisko 300 mostek niewygodny na rzece Hańczy, w obydwóch końcach groblki mający, długi na prętów 5. Od mostku gruntami równemi, po kilkuset krokach wjechawszy na przykrą górę, w lewym boku niedaleką wieś kamendulska Osowa, na górze przy brzegu jeziora Okminu leżąca, od góry na kilkaset kroków polem otwartym wieś JKM Czarnokowizna, za nią równiną drogą wygodną na kilkaset kroków strzelec pilnujący puszczy JKM, przy nim dróżka niewielka, jedna do wsi Morgów, druga do wsi Piecków, odchylając się w prawy bok, któremi można w czasie suchym na prość do Filipowa przejechać, droga reperowana filipowska w lewą schyla się i przechodzi most dobrze zbudowany na Przejminie, wody szerokiej na prętów 15, między jeziorem Okminem i

[501] Czerwone Bagno powstało w poł. XVIII w. jako typowa osada rolnicza. Pierwotnie określano ją: *Buda od Żywej Wody*. Od 1755 r. zaczęto ją nazywać Czerwonym Bagnem. W tym czasie zamieszkiwało tu co najmniej 11 rodzin. Spośród nich tylko cztery rodziny odnotowano ponownie w 1786 r.: Anuszkiewiczowie, Oneszkowie (Honeszkowie), Skorochodowie i Szeszkowie. Pozostałymi mieszkańcami byli przybysze z wsi królewskich spod Filipowa. Por. S. Cieślukowski, *„Budy" – początkiem niektórych wsi…*, s. 164.

Okminkiem, od którego dróżka wyprostowana do wsi Piecków w prawo poszła, a druga kręto w lewą, pod górę przykrą do wjazdu, bar[d]zo trudną, zchyliwszy się na kilkaset kroków, lasem równym, dalej drogą wyprostowaną i z kamieni ubraną gruntami *[k. 127]* dwornemi w poprzej drogę, czyli trakt z Suwałk przez Filipów do Prus jadący, który przez część gruntów królewskich jest wyplantowany i drzewkami obsadzony po kilkaset kroków dwór JKM Sielawin w lewym boku a nad wspomnianym traktem, w ¼ mili małej za laskiem strzelec puszczy JKM pilnujący, gdzie jest granica parafii jeleniewskiej.

3-tio. Droga do miasteczka Przerośli i w nim kościoła parafialnego, od plebanii jeleniewskiej, jako wyżej opisaną, o kroków 400 rozdzieliwszy się od drogi filipowskiej, idzie na zachód letni, która po krokach kilkuset, wchodzi w gruntach teraz otwierających się z puszczy na górę przykrą, nader kamienistą, od której gruntem górzystym, kamienistym na ¼ mili małej wieś JKM Szurpiły, dalej gruntem otwartym na kilkaset kroków pod puszczą na grunt otwierać się mająca, w lewą dróżkę poszła do wiosek Okrągłego, Zarzecze i Podwysokiego, w prawo puszczą ciasną, kamienistą, w której o ¼ mile zjechawszy z góry, przechodzi ruczaj mały, z którego rzeka Szeszupa[502] swój początek bierze, wynikający z błot bliskich w lewym boku pod młynem Turtulem będących, od ruczaju na górę kamienistą, gruntem kamienistym, niewygodnie na ¼ mili wielkiej, w lewym boku wieś królewska Bochenowa przy końcu, której karczma nad rzeką Hańczą, przy wy[j]ściu onej z jeziora Hańczy, skąd w prawym boku nad brzegiem pomienionego jeziora, o kilkaset kroków wieś Błaskowizna[503], czyli Boczne JKM, na górze leżąca, gdzie jest nader gór[z]ysta, kamienista i granica parafii jeleniewskiej.

4-to. Droga do Wiża[j]n, gdzie jest kościół parafialny, graniczący zachodem letnim i północą od plebanii gruntem otwartym, dalej z puszczy otwierającym się, między pagórkami przykamienista, na kilkaset kroków, po tym puszczą JKM, straży suchodolskiej, ciasną w niewielkich zachyleniach na mile mała za którą gruntem nową otwartym o kilkaset kroków wieś królewska Gulbiniszki, gdzie jest granica *[k. 127v]* parafii jeleniewskiej. Taż sama droga ze wsi Gulbiniszek[504], na granicy jeleniewskiej parafii rozdziela się w prawy bok do Lubowa, gdzie jest kościół graniczący z jeleniewskim.

---

[502] Wzmianka z 1894 r. podaje, że: *Szeszupa wypływa pono spod kamienia, o milę pod wsią Udziejek.* Por. L. Postołowicz, J. Szumski, *Dziennik podróży Konrada Prószyńskiego…*, s. 174; K. Prószyński, *Podróż po Suwalszczyźnie…*, s. 25.

[503] Miała istnieć już w 1603 r. o pierwotnej nazwie: *Wólka Błaskowa*. Por. B. Chełmicka-Bordzio, T. Świerubska, *Kanon krajoznawczy...*, s. 18.

[504] Wzmianka z 1894 r. podaje, że obok wsi Gulbieniszki znajdowała się: *Góra jak piramida* [Cisowa Góra]. *Panuje nad rozległą okolicą. Widać z niej górę na południu. Nazwa góry – Krzemieniucha koło wsi Żywa Woda.* Por. L. Postołowicz, J. Szumski, *Dziennik podróży Konrada Prószyńskiego…*, s. 174; K. Prószyński, *Podróż po Suwalszczyźnie…*, s. 25.

5-to. Droga do Puńska, gdzie jest kościół parafialny graniczący, na wschód letni od kościoła jeleniewskiego, o kilkadziesiąt kroków na górę od niej polem otwartym, równym, kamienistym na ¼ mili średniej wieś Wołownia, za którą gruntem nowo z puszczy otwierającym się, na kroków kilkaset z góry wysokiej, do przejazdu trudnej, kręto zachyla się droga nad końcem jeziora Szelmentu, w lewy bok od jeziora w górę Ciasną na ⅛ mili wieś Leszczewo nową zasiadłą, za wsią, toż puszczą JKM straży suchodolskiej, ciasną i krętą drogą na ½ mile wielkiej dalej, z góry nad [s]krajem jeziorka Kozinka w lewym boku na wygodnym mościskiem na kroków kilkadziesiąt, skąd gruntem otwartym, gór[z]ystym i kamienistym, na kilkaset kroków wieś Królowe Budziska, gdzie jest granica parafii jeleniewskiej.

6-to. Droga do miasteczka Krasnopola i w nim kościoła parafialnego, graniczącego, między wschodem letnim i zimowym, idzie drogą suwalską na ½ mili małej a przy kopcu wysz [w]spomnianym Koziej Szyi, odchyla się w lewy bok, skąd gruntem nowo otwierającym się już i dawno otwartym ½ mili małej n ad samą wsią z lewej strony Suchodołami, za nią na kilkaset kroków mostek mały przy bagnie prudzis[z]kowym, od którego przez pagórek, między 2 góry dołem niewygodnie dalej na kilkaset kroków wieś Białerogi, gdzie w lewym boku bliską ¼ mili widać wieś Żubrynek. Za wsią gruntem białoroskim otwartym, kamienistym, drogą niewygodną i borkiem na ¼ mili wielkiej wieś Węgielnia, za nią gruntami otwartemi, górzystemi na ¼ mili małej, o kilkadziesiąt kroków w lewym boku wieś Bilminową, od której nad wielkim Uwiasem, borkiem małym, gdzie droga jedna poszła mała *[k. 128]* prostą do wsi Okuniowca, a w lewą gruntami otwartemi, pagórkami o ¼ mili małej wieś Polule, od niej Dąbrową na górę wjechawszy, o ¼ mili małej wieś Lipniak, z której wioski kręto zchyla się droga w lewy bok, a po kilkunastu krokach przechodzi niewygodne mosciska, na końcu błot polulskich będące, okrążając te błota na okoł[o], od którego o kilkanaście kroków przechodzi ruczaik z błot polulskich w prawy bok zwana Moniawka, nad którą mieszka strzelec JKM, pilnujący puszczy w straży polulskiej[505], gdzie jest granica parafii jeleniewskiej.

Takowe opisanie parafii mojej, podpisem ręki własnej stwierdzam: ks. Kazimierz Wróblewski, p[leban] jeleniowski.

[505] Około 1780 r. *Polul wsi poddany* skarżył się do urzędników ekonomii grodzieńskiej o odebranie mu ziemi w Polulach i usunięcie go z posady strzelca. Por. CAH Lwów, f. 181, op. 1, nr 2456, k. 119v.

8. Kalwaria

[nr 364, k. 1] Parafia kalwaryjska, w województwie trockim, w dekanacie olwickim, w Trakcie Zapuszczańskim, opisana roku pańskiego 1784, w miesiącu auguście.

[k. 1v] 1-mo.

Kościół parafialny w mieście Kalwarii, w st[aros]twie JWJ pani [Józefy Aleksandry z Czartoryskich] Ogińskiej, hetmanowej w[ielkiej] WKL, położony w w[ojewó]dztwie trockim, w dekanacie olwickim. Wioski i miejsca do tej parafii należące są w tymże w[ojewó]dztwie, według porządku alfabetu ułożone, jak tu po sobie idą:

Auksztakalnie[506], morgi JP Osipowskiego, między wschodem zimowym i południem, względem kościoła kalwaryjskiego, mila wielka 1.

Borkowszczyzna, folwark JP Osipowskiego, na zachód zimowy, mila mała 1.

Brzozowo[507], wioska JP Osipowskiego, między południem i zachodem zimowym, ½ mili miernej.

Borowszczyzna[508], wioska i dwór, za przywilejem JKM, JP Achmatowicza, Tatara, na wschód letni, ½ mili mierne.

Bruki, morgi do Chomicz, czyli Skiersabolow, dzierżawy należąc[e], na wschód zimowy, mila mierna 1.

Budziszki seu Paulukanie, morgi do s[taros]twa kalwaryjskiego należące, na zachód letni, ¾ mili mierne.

Budziszki, morgi do st[aros]twa kalwaryjskiego należące, między zachodem zimowym i letnim, ½ mili wielkie.

Budziszki, morgi do klucza JKM buchciańskiego należące, na zachód letni, mila 1.

Butanowicze, morgi do st[aros]twa kalwar[yjskiego] należące, między wschodem zimowym i południem, ¾ mili mierne.

Chomicze, czyli Skiersabole, wioska i dwór awuls należący do klucza JKM [bu]chciańskiego, w dzierżawie JP Ułana, porucznika JKM, na wschód zimowy, mila wielka 1.

Dębowka[509], wioska do plebanii kalwaryjskiej należąca, na wschód letni, ½ mili małe.

---

[506] Mapa pruska H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte…* z 1808 r. podaje nazwę *Auksztokalnie*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

[507] Jeszcze w czasach zaboru rosyjskiego, w 2. poł. XIX w. znaleziono w tej wsi stare mogiły, pochodzące najprawdopodobniej z czasów sprzed pojawienia się tu chrześcijan. Por. IHKM Sankt Petersburg, f. 1, op. rok 1888, nr 13a, k. 121.

[508] Mapa pruska H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte…* z 1808 r. podaje dwór o nazwie *Borowczyzna*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

Eglebole, morgi st[aros]twa kalwar[yjskiego], na zachód letni, mila wielka 1.

Egliniszki, wioska JP Osipowskiego, pod samym południem, mila wielka 1.

Gozdy, wioska do st[aros]twa maćkowskiego należąca, między wschodem zimowym i południem, 1¼ mili wielkie.

Gurewicze, morgi st[aros]twa kalwar[yjskiego], na wschód zimowy, mila wielka 1.

Janów, klucz JKM, do ekonomii olickiej należący, na północ, ¼ mili małe.

Janówka[510], wioska do klucza janowskiego należąca, na północ, ¼ mili małe.

Jodele, wioska st[aros]twa kalwar[yjskiego], między zimowym i letnim zachodem, ¾ mili mierne.

Jucewicze, morgi st[aros]twa kalwar[yjskiego], na wschód zimowy, ½ mili mierne.

Juniski, morgi do klucza buchciańskiego należące, na wschód letni, mila wielka 1.

Jurgjeziory[511], morgi st[aros]twa kalwar[yjskiego], na zachód letni, ½ mili małe.

Iwantyszki, morgi st[aros]twa kalwar[yjskiego], między wschodem zimowym i południem, ¾ mili mierne.

[k.1vb] Kalwaryjski dwór, JW JP [Józefy Aleksandry z Czartoryskich] Ogińskiej, hetmanowej w[ielkiej] WKL, na zachód zimowy od kościoła, o stai 10.

Kalwaria, dla targów i mnóstwa Żydów nazwane miastem, leży nad rzeką Szeszupą z lewej strony rzeki, należy do JW JP Ogińskiej, hetmanowej w[ielkiej] WKL.

Krzywa[512], wioska st[aros]twa kalwar[yjskiego], na zachód zimowy, ¼ mili małe.

Krzywa, wioska do klucza buchciańskiego należąca, na wschód letni, mila mierna 1.

Krzywiańskie morgi, na lewej stronie rzeki Szeszupy, jako to: Kiewinie, Budziszki, Uboginy, na prawej za Szeszupą: Juncyszki, Dowgirdyszki, Rajdaryszki, wszystkie do klucza buchciańskiego należące, mila wielka 1.

Kamień[513], wieś st[aros]twa kalw[aryjskiego], na zachód letni, mila wielka 1.

Kępiny[514], wioska do klucza janowskiego należąca, na zachód letni, ⅜ mili małej.

---

[509] Michał Korybut Wiszniewski, kanclerz WKL, wystarał się, aby w 1728 r. Dębówka *z gruntami, poddanemi oraz plac*[ami] *na plebanię i ludzi kościelnych, tudzież sianożęci nazwanej Śmietaniska*. Por. BU Wilno, F57, B53/1346, b.n.k.

[510] W 1775 r. przynależała do klucza trakiskiego, a guberni bartnickiej. Znajdowało się tam dziewięć dymów (53 zł). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.

[511] Podobnie, jak m.in. we wsiach: Brzozowo, Kamień, Krzywa i Nowinka w 2. poł. XIX w. znaleziono tu stare mogiły, pochodzące najprawdopodobniej z czasów sprzed pojawienia się chrześcijan. Por. IHKM Sankt Petersburg, f. 1, op. rok 1888, nr 13a, k. 121.

[512] Podobnie, jak m.in. w Brzozowie, Jurgjeziorach, Kamieniu i Nowince, w 2. poł. XIX w. odkryto tu dawne mogiły, pochodzące najpewniej z okresu sprzed pojawienia się chrześcijan. Por. IHKM Sankt Petersburg, f. 1, op. rok 1888, nr 13a, k. 121.

[513] Podobnie, jak m.in. we wsiach: Brzozowo, Jurgjeziory, Krzywa i Nowinka, w 2. poł. XIX w. odkryto tu dawne mogiły, pochodzące najpewniej z okresu sprzed pojawienia się chrześcijan. Por. IHKM Sankt Petersburg, f. 1, op. rok 1888, nr 13a, k. 121. Mapa pruska H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte…* z 1808 r. podaje nazwę *Kempinie*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

Kimszy[515], morgi do klucza janowskiego należące, na północ, ¼ mili małe.

Kowale, morgi st[aros]twa kalwar[yjskiego], na zachód zimowy, ¼ mili małe.

Kumiecie, wioska JP Sławuty, na zachód letni, ½ mili mierne.

Koszowszczyzna[516], morgi st[aros]twa kalwar[yjskiego], między wschodem zimowym i południem, mila mierna 1.

Kuszlis[z]ki[517], morgi st[aros]twa kalwar[yjskiego], na zachód letni, ¼ mili małe.

Kwiatkowszczyzna, morgi st[aros]twa kalwar[yjskiego], między wschodem zimowym i południem, mila mierna 1.

Luliszki, morgi st[aros]twa kalwar[yjskiego], na wschód zimowy, mila mała 1.

Łakińskie, wioska za przywilejem JKM, JP Chaleckiego, na wschód letni, ¾ mili wielkie.

Mękupie[518], wieś st[aros]twa kalwar[yjskiego], na zachód letni, ¾ mili mierne.

Michałówka[519], wioska do klucza janowskiego należąca, na północ przy wschodzie letnim, ¼ mili mierne.

Molinie, morgi do klucza buchciańskiego należące, na północ przy wschodzie letnim, ¼ mili wielkie.

Morgi, nad Jeziorkiem Kiełmowickim, st[aros]twa kalwar[yjskiego], na zachód zimowy, mila mała 1.

Nowinka[520], wioska st[aros]twa kalwar[yjskiego], pod samym południem, ½ mili mierne.

Orja, folwa[r]k st[aros]twa kalwar[yjskiego], ku południowi, ½ mili małe.

Ossowa[521], wioska JW JP Giedroycia, na zachód zimowy, mila mierna 1.

Pilekalnie, dwór za przywilejem JKM, JP Chaleckiego, na wschód letni, ¾ mili wielkie.

Pełuć morgi, morgi JW JP Giedroycia, na zachód zimowy, mila mierna 1.

---

[514] W 1775 r. określono je, jako *Kempinie*. Znajdowało się w nich dziewięć dymów, z których płacono 63 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65. Mapa pruska H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte…* z 1808 r. podaje nazwę *Kempinie*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

[515] Lustracja z 1775 r. nazywa ją: *Kimsza*. Wtedy przynależała do klucza trakiskiego, a guberni bartnickiej i liczyła sześć dymów (42 zł podatku). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.

[516] Mapa pruska H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte…* z 1808 r. podaje nazwę *Kosowczyzna*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

[517] W 1755 r. jeden mieszkaniec wsi określonej, jako *Kuszliszki*, otrzymał zboże i sól. Por. BU Wilno, F4-36472 (A3872), k. 1-2v.

[518] Mapa pruska H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte…* z 1808 r. podaje nazwę *Menkupie*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1. W pobliżu tej wsi znajduje się grodzisko. Por. K.T. Krzywiccy, *Suwalszczyzna Zaniemenie…*, s. 78.

[519] W 1775 r. Michałówka przynależała do klucza trakiskiego, a guberni bartnickiej i posiadała dziesięć dymów (70 zł). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.

[520] Podobnie, jak m.in. we wsiach: Brzozowo, Jurgjeziory, Kamień i Krzywe, w 2. poł. XIX w. odkryto tu dawne mogiły, pochodzące najpewniej z okresu sprzed pojawienia się chrześcijan. Por. IHKM Sankt Petersburg, f. 1, op. rok 1888, nr 13a, k. 121.

[521] Mapa pruska H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte…* z 1808 r. podaje nazwę *Osowa*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

Pobalin, karczma st[aros]twa kalwar[yjskiego], na wschód zimowy, mila wielka 1.

Podpilekalnie, morgi st[aros]twa kalwar[yjskiego], na zachód zimowy, mila wielka 1.

Pograndyszki, czyli Komsze, morgi st[aros]twa kalwar[yjskiego], na wschód zimowy, mila wielka 1.

[k. 2] Pojawiszki, morgi st[aros]twa kalwar[yjskiego], między wschodem zimowym i południem, ½ mili mierne.

Polenciszki, morgi do Chomicz, czyli Skiersabolów, dzierżawy należące, na wschód zimowy, mila mierna 1.

Polnica, wioska do połowy st[aros]twa kalwar[yjskiego], druga połowa st[aros]twa maćkowskiego, między wschodem zimowym i południem, mila wielka 1.

Pokirsniańska karczma i morgi st[aros]twa kalwar[yjskiego], na wschód zimowy, ¾ mili m[ałej].

Potaszyno, morgi, gdzie jeden morgownik, należy do st[aros]twa kalwar[yjskiego], drugi do st[aros]twa rykaliejskiego, trzeci do JP Osipowskiego, na zachód zimowy, mila mierna 1.

Plaudaniszki, wioska st[aros]twa kalwar[yjskiego], ku południowi, ½ mili mierne.

Rajdaryszki, morgi, opisały się na morgach krzywiańskich.

Santoka, wieś st[aros]twa kalwar[yjskiego], na wschód letni, ½ mili małe.

Sejwejskie[522] morgi JP [Róży] Strutyńskiej, starościny sejwejskiej [i wiżajńskiej], na wschód zimowy, ¾ mili mierne.

---

[522] August II Mocny nadał w 1709 r. starostwa sejwejskie i wiżajńskie Janowi Strutyńskiemu, chorążemu petyhorskiemu, mimo walki o nie syna wcześniejszego starosty Sokołowskiego. Pózniej stanowisko to pełnili książęta Ogińscy: Kazimierz Dominik, wojewoda wileński oraz jego syn Józef, wojewoda trocki (zm. 1736 r.). W 1736 r. jako starosta wystąpił Antoni Broniec (Bronic), który wzmiankowany na tym urzędzie był jeszcze w 1739 r. Według Jerzego Wiśniewskiego i Ireny Batury następnie przejął to Jan Antoni Strutyński. Jednak nie znalazło to potwierdzenia źródłowego. Najprawdopodobniej od 1741 r. starostą wiżajńskim i sejwejskim byli: Józef Strutyński, starosta szakinowski oraz jego żona Róża, córka hrabiego Fabiana Ksawerego Platera i księżnej Ludwiki z Puzynów. Nowy pan tych ziem słynął z okrucieństwa oraz gwałtownego i nieuczciwego charakteru. W poł. XIX stulecia znane były jeszcze opowieści o znieważeniu Żyda czy zastrzeleniu Cyganki, która naśladowała ptaka. Strutyńscy mieli trójkę dzieci: Jadwigę, Teresę i Romualda. Jadwigę cechowała wyjątkowa uroda, która przyniosła jej i innym sporo problemów. W wieku 18. l. ojciec wydał ją za Jana Ciechanowieckiego, starostę opeskiego. Strutyński nie dotrzymał jednak ustaleń, głównie w kwestii posagu. To i wiele innych wydarzeń wpłynęło na rozpad małżeństwa, co zrodziło szereg konfliktów między rodami, głównie w Brasławiu. Nałożyły się także na to względy polityczne. Efektem sporu była śmierć w strzelaninie brata Ciechanowieckiego a następnie w odwecie skrytobójcze zamordowanie Strutyńskiego w l. 60. XVIII w. Jadwiga miała mieć później romans i dziecko ze Stanisławem Augustem Poniatowskim! Monarcha w celu wyciszenia sprawy miał nakazać swemu dworzaninowi Mikołajowi Manuzziemu jej poślubienie i uznanie dziecka. Gdy Jadwiga zmarła, oskarżenie padło na Manuzziego. Po śmierci Strutyńskiego kuratelę nad starostwami przejęła wdowa Róża Strutyńska, która zamieszkała we dworze w Sejwach. Wykazała ona dużą determinację w utrzymaniu posiadania i granic starostw. Dzięki jej środkom m.in. zmieniono fasadę oraz wystawiono dwie wysokie wieże na kościele w Sejnach. Jadwiga i Romuald zmarli dość młodo. Ostatnia córka Teresa poślubiła w 1787 r. Franciszka Druckiego-Lubeckiego, który po śmierci teściowej został kolejnym starostą. Róża Strutyńska zmarła 12 IV 1793 r. Pochowano ją w sejneńskiej świątyni. Por. CAH Mińsk, f. 1711, op. 1, nr 28, k. 222, 381; I. Batura, *Sejwy*…, s. 8-10; G. Krupiński, *Druccy-Lubeccy a starostwo sejwejskie w końcu XVIII wieku*, „Rocznik Augustowsko-Suwalski", t. 7, 2007, s. 145; W. Pogonowski, *Starościna opeska. Sarmacki kryminał z*

Skiersabole[523], wioska st[aros]twa kalwar[yjskiego], ku południowi, ½ mili wielkie.

Smolnica, wioska st[aros]twa kalwar[yjskiego], ku południowi, ½ mili małe.

Susniki, wieś st[aros]twa kalwar[yjskiego], między wschodem zimowym i południem, mila w[ielka] 1.

Szaciszki, morgi do Łakińskich[524] dzierżawy należące, na wschód letni, ¾ mili.

Szatyńskie, wioska do klucza janowskiego należąca, ½ mili małe.

Szurkiszki, morgi do Skiersabolów dzierżawy należące, na wschód zimowy, mila.

Taborowskie, wioska st[aros]twa kalwar[yjskiego], między wschodem zimowym i południem, ½ mili wielkie.

Trakiany[525], wieś i dwór JP Osipowskiego, pod samym południem, ¾ mili.

Wincentyszki, morgi st[aros]twa kalwar[yjskiego], na wschód zimowy, ¾ mili mierne.

Zawady, wieś st[aros]twa maćkowskiego, pod samym południem, 1¼ mili.

Zimna Krynica, folwark[526] JP Sławuty, pod zachodem letnim, ½ mili mierne.

Żubry, morgi st[aros]twa kalwar[yjskiego], na wschód zimowy, ½ mili wielkie.

2-do.

Od tego kościoła parafialnego, kościoły w okolicy sąsiedzkie są następujące:

[k. 2v] Bartniki, kościół parafialny, w tymże w[ojewó]dztwie i dekanacie, w dobrach JKM, na zachód letni, mili 2½ miernej, jazdy godziny 2½ z Kalwarii do Bartnik.

Lubów, kościół parafialny, w tymże w[ojewó]dztwie i dekanacie, w dobrach JW JP [Andrzeja Ignacego] Ogińskiego, w[ojewo]dy trockiego, między zachodem zimowym i letnim, mil 2 wielkich, jazdy drogą górzystą, krętą godziny 2½.

Ludwinów, kościół parafialny, w tymże w[ojewó]dztwie i dekanacie, w st[aros]twie puńskim, na wschód letni mil 2 miernych, jazdy godzin 2.

Puńsk, kościół parafialny, w tymże w[ojewó]dztwie, w dekanacie simneńskim, w st[aros]twie maćkowskim, między wschodem zimowym a południem mil 3 wielkich, jazdy godzin 4 dla drogi górzystej, krętej i kamienistej.

---

nieszpetną w tle, „Polityka" nr 8 (2642) z dn. 23 II 2008 r., s. 39-43 (http://archiwum.polityka.pl/art/staroscina-opeska,357835.html); L. Postołowicz, J. Szumski, *Dziennik podróży Konrada Prószyńskiego…*, s. 176; K. Prószyński, *Podróż po Suwalszczyźnie…*, s. 27; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie sejneńskim..*, s. 161-162.

[523] Mapa pruska H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte…* z 1808 r. podaje nazwę: *Skirsobole*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

[524] Wyraz poprawiany.

[525] Mapa pruska H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte…* z 1808 r. wymienia dwór o nazwie: *Trokiany*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

[526] Podano *folwarek.*

Urdomina[527], kościół parafialny, w tymże w[ojewó]dztwie, w dekanacie simneńskim, w dobrach dziedzicznych WJP Turczynowicza, na wschód zimowy, mil 3 miernych, jazdy drogą krętą i kamienistą godzin 3.

3-tio.

Miast znacznych około kościoła kalwaryjskiego nie ma. Do Wilna na wschód letni rachuje się mil 24. Do Grodna, między wschodem zimowym i południem mil 15. Do Królewca na zachód letni mil 24. Do Kowna na północ mil 12.

4-to.

Drogi w parafii kalwaryjskiej są piaszczyste, górzyste, a czasami bardziej w samym mieście Kalwarii, niż na stronie błotniste.

5-to.

Jezioro Raudań[528] nazwane, do Dumbla należące, szerokie na ¼ mili, długie na ½ mili mierząc. Leży między wschodem zimowym i południem, względem kościoła kalwaryjskiego ½ mili wielkie.

Jeziorko małe Raudanajte nazwane, do Dumbla należące, leży między wschodem zimowym i południem, mila mierna 1.

Jeziorko Kiełmowic nazwane, do st[aros]twa kalwar[yjskiego] należące, na zachód zimowy, mila mała 1.

Jeziorko pod Orją, folwarkiem st[aros]twa kalwar[yjskiego], ku południowi, ½ mili małe.

Jeziorko Bobrynis nazwane, do Dumbla należące, na zachód letni, ¾ mili mał[e].

Jeziorka 4 małe do Dumbla należące, na zachód zimowy, ½ mili wielkie.

Jeziorko małe, do klucza janowskiego należące, na północ, ¼ mile małe.

Jeziorka 3 Rudawka, Jodelis i Prudelis nazwane, do Dumbla należące, leżą na zachód zimowy, pod wioską Jodele nazwaną, ¾ mile mierne.

Jeziorka 2 małe, Wielki Skajstis i Mały Skajstis nazwane, do Dumbla należące, na zachód zimowy, w tyle morgownika Bezgił nazwanego, ¾ mile.

Jeziorko Jurgjeżerys nazwane, do Dumbla należące, na zachód letni, ½ mile małe.

Jeziorka 4 do Dumbla należące, na zachód zimowy, mila wielka 1.

[k. 3] Jeziorko Susie nazwane, do Dumbla należące, na wschód zimowy, mila wielka.

---

[527] Parafię erygowali Massalscy w 1592 r. Por. A. Matusiewicz, Aneks do wspomnień ks. Bonawentury Butkiewicza *Napoleon na Suwalszczyźnie,* „Jaćwież" 2004, nr 25-26, s. 62.

[528] Mapa pruska H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte…* z 1808 r. podaje nazwę: *Raudun*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

Błota od wioski Szlajniów (leżącej pod zachodem letnim, o ½ mile mierne od Kalwarii) ciągną się ku zachodowi zimowemu mil 2 pod Lubów i dalej miejscami szerokie na ⅛ mile.

Rzeka Szeszupa, wynikająca z krynic za Lubowem, czyni staw pode dworem kalwaryjskim. Z[e] stawu idzie przez Kalwarię na Dębowkę, Santokę i Borowszczyznę i dalej na Pilekalnie, Krzywę Królewską, Ludwinowo etc.

Rzeka Kirsnianka, początek swój mająca z jeziora Rymieć nazwanego, z parafii urdomińskiej wychodząca na morgi Kwiatkowszczyzną nazwane, stąd idzie w prawo na Butanowicze, Pokirsnę i pod Borawszczyzną wpada do rzeki Szeszupy.

Rzeka Polnica, biorąca swój początek z jeziora Raudań i pod Koszowszczyzną złączywszy się z rzeczką Gozdzianką wynikającą z bliskich krynic oraz z rzeczką Rudniczką, początek swój mająca z krynic pod wioską Rudnikami, idzie ku wschodowi letniemu, przez Polnicę wioskę na Kwiatkowszczyznę i tam wpada do rzeki Kirsnianki.

Błota niewielkie, znajdują się między Koszowszczyzną, Auksztakalniem, Rudnikami i Pełuć morgami, takoż między Polnicą, Kwiatkowszczyzną, Iwantyszkami i Butanowiczami.

Takoż błota od jeziorka klucza janowskiego ciągną się, między gruntami Dębowki folwarku i wioski i między gruntami mieszczanów kalwaryjskich aż do rzeki Szeszupy, ale te błota mogą się obrócić w łąki takie, jakie są Smietaniszki do plebanii kalwaryjskiej należące, pod gruntami folwarku i wioski Dębowki leżące, ale przez WJP Narbutta, wojsk[ieg]o lidzk[ieg]o, kommissarza dóbr JWJ pani hetmanowej w[ielkiej] WKL, od plebanii violento modo oderwane, a mieszczanom kalwaryjskim rozdane, za które pomienieni mieszczanie kilkaset zł[o]t[y]ch płacą co rok do dworu kalwaryjskiego, a dwór za to rekompensując, daje co rok do plebanii kalwaryjskiej siana wozów 30.

Stawek JP Sławuty, szczupły i mały, formujący się z krynic tamże wynikających, leży za budynkiem mieszkalnym, na zachód słońca.

Sadzawka w Janowie, za budynkiem mieszkalnym, na północ.

6-to.

Lasów żadnych w parafii kalwaryjskiej nie ma, ani na budowlę, ani na opał. Drogi wszystkie otwartym polem idą. Gaiki, jakie są przy drogach się wyrażą.

7-mo.

Młyn 1 st[aros]twa kalwar[yjskiego], tuż pode dworem na Szeszupie. 2 młynki st[aros]twa maćkowskiego, jeden na Rudniczce, drugi na Gozdziance. Innych machin żadnych nie ma.

8-vo.

Drogi partykularne i trakty publiczne, tak się opisują:

1-mo. Droga do Lubowa i Bartnik, idąc od kościoła kalwaryjskiego ulicą Wiża[j]ńską nazwaną, między zachodem zimowym i letnim leżącą, wyjechawszy z miasta o stai koło 10. od kościoła leży karczma Białą *[k. 3v]* Górą nazwana, przy której dzieli się droga na 3 trakty. 1-mo. Idzie kręto w lewo do dworu kalwaryjskiego przez most wygodny, gdzie z prawej strony staw, z lewej młyn leży, a stąd prosto o kroków 100, na pagórku dwór. Za nim ku zachodowi zimowemu o 6 stai, leży wioska Krzywa nad stawem, z prawej strony, czyli ku zachodowi letniemu i północy. Za tą wioską, o ¼ mile, po prawej stronie drogi karczma JP Osipowskiego, po lewej tamże gospodarz 1 i za nim o 150 kroków morgownicy tego samego pana. Od tej karczmy, o kilkaset kroków folwark Borkowszczyzna i tu granica parafii kalwar[yjskiej]. Za tym folwarkiem prosto o ½ mili mierne, wioska Ogonie do parafii lubowskiej należąca. 2-do. Prosto polami na błota, przez które dana jest grobla dłużyny koło 1000 kroków wynosząca. Za tą groblą przypada droga jedna w prawo (przez gaik białego i młodego drzewa na ¼ mili małe, długi i szeroki) do wioski Mękup, dokąd jadąc za gaikiem zostaje się po prawej stronie drogi jeziorko i morgownicy przy nim mieszkający Jurgjeziory nazwani. Za nimi o kroków koło 1000 wieś Mękupie, za nią prosto niby ku północy o ¼ mili Eglebole morgownicy i tu granica parafii kalwar[yjskiej] z bartnicką. Za tymi morgownikami o ⅛ mili mieszka morgownik Pienkiewicz, do parafii bartnickiej należący. Druga od grobli w lewo do karczmy Sikaryszki nazwanej do st[aros]twa kalwar[yjskiego] należącej, za ruczajkiem z błot bliskich i krynic wychodzącym, leżącej na drodze z prawej strony. Od tej karczmy jedna droga idzie w lewo do Lubowa, dokąd jadąc ku zachodowi zimowemu o ¼ mili od karczmy scharyskiej, po lewej stronie drogi porzuca się Bezgił morgownik i za nim w tyle 2 jeziorka Wielki Skajstis i Mały Skajstis nazwane. Po prawej zaś stronie drogi jeziorko Rudawka, za nim wioska Jodele, za nią ku zachodowi 2 jeziorka Jodelis i Prudelis. Za tą wioską o ½ mili mierne, po lewej stronie drogi porzucają się morgi Podpilekalnie nazwane i około nich 4 jeziorka dumbelskie i tu granica parafii kalwar[yjskiej] z lubowską. Za tymi morgami drogą górzystą, krętą, kamienistą o ½ mili wielkie przypada wieś Skajście do parafii lubowskiej należąca. Druga droga od karczmy scharyskiej w prawo, na wieś Kamień dokąd jadąc, po prawej stronie drogi o kilkaset kroków od karczmy scharyskiej, porzucają się morgownicy Jurgjeziory, po lewej zaś stronie drogi, za jeziorkiem Bobrynis nazwanym, nad błotami z[e] strony południowej leżącemi, morgownicy Budziszki, czyli Paulukanie, za nimi idzie droga w górę kamienista na ½ mili do wsi Kamienia i razem granicy parafii kalwaryjskiej. I z tej wsi o ¼ mili ku zachodowi zimowemu widać wioskę Makowszczyznę do parafii lubowskiej, ku zachodowi zaś letniemu wioskę Budwiecie do parafii grażyskiej

należącą. 3-tio. Od karczmy Białą Górą nazwanej, idzie droga w prawo do Bartnik, dokąd jadąc zaraz od karczmy pomienionej, przez łąki groblą na kilkaset kroków długą, po lewej stronie grobli i drogi ciągnie się gaik *[k. 4]* składający się z różnego drzewa, białego, młodego. Na ¼ mili wyjechawszy z grobli, po prawej stronie drogi porzucają się morgi Kuszliszki nazwane. Od nich o ¼ mili małe przypada grobla (przez błota) na 300 kroków długa. Z prawej strony grobli błota na 6 stai pod wioskę Szlajnie ciągną się ku północy. Z lewej strony szerokie dają się widzieć na kroków koło 1000 i przerzynając gaik namieniony, ciągną się ku zachodowi zimowemu pod Lubów i dalej przejechawszy groblę, na prawej stronie drogi leży karczma Szlajnie nazwana, a w tyle tej karczmy o 6 stai wioska Szlajnie na pagórku, nad błotami od południa. Ex opposito karczmy po lewej stronie drogi o 5 staiów za górą, w gaiku olchowym, między krynicami folwark JP Sławuty, za nim ku południowi, o kilkaset kroków, wioska Kumiecie nazwana leży. I tu granica parafii kalwar[yjskiej]. Od karczmy Szlajnie idzie droga pod górę i o ¼ mili po prawej stronie drogi leży wioska Weżupie do parafii bartnickiej należąca.

2-do. Droga partykularna do Ludwinowa (id[...] wyjechawszy z Kalwarii ulicą Wiłkowyską nazwaną) idzie na północ do wioski Janówki, która po lewej stronie drogi leży i za nią w tejże linii ku zachodowi letniemu ⅝ mili wioska Kępiny na samej drodze i do tej wioski z Janówki dojeżdżając, po prawej stronie ku północy o 300 kroków leży wioska Trakiszki nazwana, którą J[M] ksiądz pleban bartnicki do swej parafii przyłącza. Z Janówki o ½ mili mierne, ku zachodowi letniemu widać na Trakcie Wiłkowiskim wioskę Dewojniszki, ale i tę J[M] ks. pleban bartnicki do swej parafii przyłącza, takoż z Janówki o ½ mile mierne ku północy widać dwór i Posudoń wioskę oraz tamże na Trakcie Ludwinowskim Gulbiniszki wioskę, ale J[M] ks. pleban ludwinowski do swej parafii przyłącza.

3-tio. Droga partykularna idzie z Kalwarii ulicą Szkolną do Janowa, klucza JKM, dokąd jadąc blisko dworu na samej drodze porzucają się morgi Kimsze nazwane, za niemi o 4 staie leży dwór nad jeziorkiem ku południowi leżącym, w tyle dworu ku północy sadzawka błotnista, za sadzawką gumno duże, za gumnem także ku północy o małe ¼ mili, leży wioska Szatyńskie nazwana. Od tego dworu ku wschodowi zimowemu o 3 staje leży wioska Michałówka, od niej ku wschodowi letniemu o stai koło 4 morgi Molinie nazwane leżą, za niemi las dębowy do Ludwinowa i Buchty klucza JKM ciągnie się.

4-to. Droga partykularna, idzie z Kalwarii od kościoła o kroków koło 100, przez most wygodny ulicą Grodzieńską, z której połowy w lewo na Santokę wieś, z której także w lewo przez rzekę Szeszupę brodem do Dębowki na lewej stronie rzeki leżącej, od *[k. 4v]* niej w prawo ku wschodowi letniemu do Krzywej, Królewską nazwanej, dokąd jadąc, o ⅛ mili od

Dębowki po lewej stronie drogi ciągnie się las dębowy pod Buchtę, po prawej zaś stronie drogi o ¼ mile od Dębowki, na prawej stronie Szeszupy rzeki leży dworek JP Chaleckiego Pilekalnie nazwany, tuż za nim, na wyniosłym pagórku, niby ku zachodowi zimowemu o 3 stai od dworu, wioska Łakińskie nazwana widzieć się daje. Stąd o ⅛ mili ku wschodowi letniemu leży wioska Krzywa, Królewską nazwana, od niej, czyli za nią o kilkaset kroków po lewej stronie drogi pod lasem dębowym leżą morgi Kiewinie nazwane, od nich o kroków kilkaset, niby ku zachodowi zimowemu leżą morgi Uboginy nazwane, także niedaleko morgi Budziszki. Od Krzywej po prawej stronie drogi idzie rzeka Szeszupa, za którą tuż ku południowi morgi Juncyszki leżą nad rzeką, dalej o stai koło 10., takoż ku południowi, leżą morgi Dowgirdyszki, od nich ku wschodowi letniemu o 10 stai morgi Rajdaryszki, za niemi gumno kamienne do Buchty należące i za nim o kilkoro stai ku wschodowi letniemu wioska Trabiszki leży, do parafii ludwinowskiej należąca. Wieś Santokę po prawej stronie rzeki Szeszupy leżącą, wzdłuż przejechawszy, idzie droga kręto w lewo, na Borowszczyznę o ¼ mili małe od Santoki leżącą, pod którą brodem przejechawszy rzekę Kirsnę wpadającą do Szeszupy, porzuciwszy oraz Borowszczyznę po lewej stronie drogi idzie trakt ku wschodowi zimowemu do Skiersabolów, dokąd jadąc o stai 10 od Borowszczyzny porzucają się po prawej stronie drogi morgi Bruki nazwane, za niemi o tyleż stai, po lewej stronie drogi zostają morgi Szurkiszki i dalej nieco Polenciszki, za któremi o kilkaset kroków Skiersabole, wioska [pod?] granicą parafii kalwar[yjskiej], a za nią o ¼ mili dwór JP Szwykowskiego i wioska Nowina nazwana leży, do parafii krasieńskiej należąca.

5-to. Droga z Kalwarii przez most, jako wyżej, idzie ulicą Grodzieńską ku wschodowi zimowemu na karczmę Pokirsnę, dokąd jadąc o ¼ mili wielkie od Kalwarii zostaje się po prawej stronie drogi krzyż i trakt do Polnicy i Grodna. Stąd o ⅛ mili małe takoż po prawej stronie drogi porzucają się w gaiku małym olchowym morgi Jucewicze, stąd o ⅛ mile po lewej stronie drogi, porzucają się morgi Zubry, stąd o kilkaset kroków przypada most wygodny przez rzekę Kirsnę i po prawej stronie mostu o kroków kilkaset z prawej strony rzeki mieszkają w dole morgownicy pokirsniańscy, ex opposito z lewej strony tejże rzeki, tuż na pagórku siedzą morgownicy sejwejscy. Przejechawszy most o kroków koło 100 porzuca się karczma Pokirsna z prawej strony drogi na pagórku stojąca. Od tej karczmy idzie droga jedna w lewo do pobalińskiej karczmy i Wilna, dokąd jadąc od karczmy Pokirsny o kilkaset kroków w gaiku brzozowym, po prawej stronie drogi porzucają się morgi Wincentyszki nazwane, od nich także o kilkaset kroków, po lewej stronie drogi porzucają się morgi Luliszki, od *[k. 5]* nich także o kilkaset kroków porzucają się po lewej stronie drogi morgi Gurewicze, od nich o ⅛ mili małe, po prawej stronie drogi porzucają się morgi Pograndyszki,

za niemi tuż błota, po prawej porzucają się, a przez ruczaik z lewej strony drogi z pola do błot pomienionych wpadający, brodem przejechawszy, o kroków kilkaset leży karczma Pobalin nazwana. I tu granica parafii kalwar[yjskiej]. Za tą karczmą, o mało ½ mili leży wioska Strozdy nazwana, do parafii urdomińskiej należąca. Od karczmy Pokirsny idzie droga w prawo do wsi Susnik, do której dojeżdżając po lewej stronie widać, o ⅛ mili od drogi, jeziorko Susie nazwane, przejechawszy wieś Susniki, która też jest granicą parafii kalwar[yjskiej] z urdomińską, idzie droga ku południowi do wioski Rudki do parafii urdomińskiej, należącej. Do tej wioski z Susnik jadąc, porzucają się po prawej stronie drogi morgi Kochańszczyzną nazwane, od których błota ciągną się ku Urdominie.

Od krzyża w polach kalwaryjskich namienionego, idzie droga w prawo do Polnicy, dokąd jadąc o ½ mili od Kalwarii, po prawej stronie drogi o kroków kilkaset od drogi, nad jeziorem Raudań z[e] strony północnej mieszkają morgownicy Pojawiszki zapisani ex opposito morgów Gucewicze nazwanych. Stąd o stai koło 7., takoż nad jeziorem Raudań, od wschodu po prawej stronie drogi, leży wioska Taborowskie ex opposito po lewej stronie drogi o kilkaset kroków od drogi rzeka Kirsna idzie a za nią tuż morgi Butanowicze leżą z[e] swoimi mieszkańcami. Stąd o stai koło 10., po lewej stronie drogi, morgi Iwantyszki przypadają, od których z obu stron drogi o ⅛ mili ciągną się krzaki dębowe, łozowe etc. i po 100 circiter dębów starych z obu stron drogi widać, aż do Kwiatkowszczyzny morgów, przy których po prawej stronie drogi gaik olchowy, po lewej zaś za morgownikami na wschód jeziorko Raudanajte nazwane leży i błota tyle się tam ciągną za krzakami z obu stron wyrarożemi [?], ile same krzaki, miejsca zajmują. Ex opposito Kwiatkowszczyzny po prawej stronie drogi, o ⅛ mili, między błotami porzuciwszy morgi Koszowszczyznę, droga idzie do Polnicy prosto, gdzie przez rzeczkę mostem starym przechodzi droga i tuż za wioską i granicą parafii kalwaryjskiej idzie przez Yaki [?] groblą na 10 stai długą do karczmy i wsi Maćkowa o ½ mile małe od Polnicy leżącej, do parafii puńskiej należącej.

6-to. Droga z Kalwarii ulicą Grodzieńską wyjechawszy, idzie ku południowi do Auksztakalniów dokąd jadąc o ½ mili od Kalwarii porzuca się po prawej stronie drogi Orja folwark i za nim jezioro ku zachodowi, stąd o ⅛ mili idzie droga wzdłuż *[k. 5v]* wioski Raudaniszki nazwanej i od niej o ⅛ mili idzie droga takaż wzdłuż wioski Skiersabole nazwanej, o tyleż od niej po lewej stronie drogi morgi Auksztakalnie i za niemi o 2 lub 3 staje leży karczma i w tyle tych morgów, czyli ku wschodowi, za gruntami na ⅛ mili rozciągającymi się leży, między łąkami las olchowy, tuż błota niewielkie i za niemi wioska Gozdy od J[M] ks. plebana puńskiego przyłączona do parafii kalwaryjskiej. Za Auksztakalniem, o ¼ mili małe, niby ku południu stawek, mostek i młynek st[aros]twa

maćkowskiego, leży za tym młynkiem o kilkoro stai karczma i wieś Rudniki do parafii puńskiej należąca.

7-mo. Droga z Kalwarii przez most wyjechawszy, zaraz idzie w prawo, poza rzece Szeszupie ulicą Tatarską nazwaną, ku południowi samemu do Trakian, dokąd jadąc o ½ mili małe od Kalwarii porzuca się, po lewej stronie drogi za górą nad Jeziorem Oryjskim od zachodu leżąca Smolnica wioska, a po prawej stronie drogi o stai koło 10. od drogi do Trakian idący, dają się widzieć morgi Kowale. Stąd o ⅛ mili jedna droga idzie w prawo, niby ku zachodowi zimowemu na wioskę Brzozowo i za nią o ¼ mili leżącą wieś Ossowa nazwaną i tu granica parafii kalwar[yjskiej]. Za tą wioską o ¼ mili leży wioska Szarki do parafii lubowskiej należąca. Druga prosto ku południowi przez wioskę Nowinkę, za którą o małe ¼ mili idzie droga wzdłuż wioski Trakian, gdzie w pośród wioski, po prawej stronie drogi sadzawka mała w dole leży, za nią na górze wyniosłej, w prawo, niby na zachód letni, leży dwór JP Osipowskiego, za nim prosto wyżej jednak zachodu letniego o małe ¼ mili mieszkają morgownicy Pełuć morgi nazwane. Wyjechawszy z Trakian prosto ku południowi, o ⅛ mili od Trakian, idzie droga przez wioskę Egliniszki i za nią o ¼ mili wpada do wioski Zawady nazwanej i dalej stąd w lewo idzie górzysta, kamienista, kręta do Puńska a dla odległości miejsca od swego kościoła parafialnego J[M] ksiądz puński te wioski, czyli Egli[ni]szki, Zawady, Gozdy i swoją stronę Polnicy chętnie przyłącza do parafii kalwaryjskiej.

Parafia kalwaryjska nie ma w sobie żadnych granic w[ojewó]dzkich, ani powiatowych, ale cała ze wszystkiemi wioskami i miejscami jest położona w diecezji wileńskiej, w w[ojewó]dztwie trockim, w dekanacie olwickim, w Trakcie Zapuszczańskim.

Takowe opisanie parafii mojej, podpisem ręki własnej stwierdzam: ks. Piotr Wimbor, p[leban] kalwar[yjski], kan[…].

9. Kieturwłóki

[nr 380, k. 57] Przykład do opisania stosownie do punktów 9. na ten koniec wydanych. Parafia kieturwłócka

1-mo.

Kościół parafialny we wsi kieturwłóckiej położony, w powiecie kowieńskim, dekanacie olwickim. Wioski i miejsca do tej parafii należące są w tymże powiecie, a cząstka zaś parafii mała w województwie trockim, według porządku alfabetu ułożone, jak tu po sobie idą:

Berżynie, JWP Brzostowskiej, na wschód zimowy względem kościoła kieturwłóckiego, ¼ mili mierne.

Budwiecie[529], tejże, między zachodem letnim i zimowym, ½ mili mierne.

Bałsupie, JWP [Józefy Aleksandry z Czartoryskich] Ogińskiej, hetm[anowej], na sam wschód letni, ¼ mili mierne.

Dubiszki, JP Puzyny, między zachodem letnim i zimowym, ½ mili wielkie.

Dobrowole albo Zaścianki, JWP Bistrzynej, kasci[?], między zachodem letnim a północ[ą], ½ mili mierne.

Gie[js]ztoryszki, tejże, na północ, 1000 kroków.

Jodupiany, JWP Brzostowskiej, między południem a zachodem zimowym, ½ mili mierne.

Karkliny, folwark tejże, o kilkaset kroków bliżej przyległy.

Kieturwłóki, wieś, w której kościół parafialny, jest punktem względem, którego czyni się opisanie całej parafii. Kościół i wieś należy do tejże JWP Brzostowskiej, podskar[binej].

Madzkabudzie[530], JWP Ogińskiej, na zachód letni, ½ mili mierne.

Meszkucie, tejże, między zachodem letnim i zimowym, ¾ mili wielkie.

Osupie, JP Kleczkowskiego, na wschód letni, mila 1 mała.

Porowsie[531], tegoż, między zachodem zimowym i letnim, ¼ mili mierne.

Penkinie, JWP Brzostowskiej, między zachodem zimowym i letnim, ½ mili mierne, tamże tejże i folwark podal, o 1000 kroków odległy.

Pozemesie, tejże, między zachodem letnim i zimowym, ¾ mili wielkie.

Porysowczyzna, w województwie trockim, JKM, tamże i folwarczek tegoż, na południe, mila 1 mała.

Posudonie, JP Worytki, w tymże w[oje]w[ó]dztwie, tamże, o 1000 kroków dalej odległe z folwareczki[e]m.

Poakiszki albo Dydwale, JWP Ogińskiej, na wschód letni, ½ mili wielkie.

Roskowczyzna, JWP Bistrzynej, tamże, tejże i folwark, między zachodem letnim i zimowym, ¼ mili mierne.

Skordupiany, JWP Brzostowskiej, na wschód zimowy, ¾ mili wielkie.

---

[529] Budwiecie istniały też wówczas w parafiach Grażyszki, Pojewonie i Wiłkowyszki.

[530] Określana też jako *Maćkabudzie*. W 1753 r. oddano z niej po trzy beczki żyta i owsa. Por. BU Wilno, F4, A1614, k. 3.

[531] Najpewniej w 1737 r. kościół w Ludwinowie został uposażony czterema włókami ziemi w Kieturwłókach oraz dziesięcioma we wsi Porowsie *ze wszystkiemi gruntami, łąkami, sianożęciami, poddanemi i przynależnościami i stawami w inwentarzu opisanemi*. Por. BU Wilno, F57, B53/1346, b.n.k. Później, gdy powstała parafia Kieturwłóki, obie te miejscowości oddzielono od Ludwinowa i włączono w skład Kieturwłók. Porowsie znajdowały się także w parafii Bartniki. W 1753 r. oddano z którejś z tych Porowsi po jednej beczce i *2 ćwierci* żyta oraz owsa. Por. BU Wilno, F4, A1614, k. 3.

Sztajniski z folwarkiem, JP Opagina [Opogina?], przyległe wsi bałsupskiej JWP Ogińskiej, na wschód letni, ¼ mili mierne.
Taboryszki, dwór WJP Pilchowskiego, między wschodem letnim a zimowym, ½ mili mierne.
Widgiry, JWP Brzostowskiej, na wschód zimowy, ½ mili wielkie.
Wołowicze z folwarkiem, w w[oje]wó[dz]twie trockim, JKM, między południem a zachodem zimowym, ¾ mili mierne.

[k. 57v] 2-do.

Od tego parafialnego kościoła, kościoły w okolicy sąsiedzkie są następujące:
Bartniki, kościół parafialny, w województwie trockim, w tymże dekanacie, w dobrach JKM, między zach[odem] zimowym a letnim, mil 2 mierne.
Giże, kościół parafialny, w tymże powiecie i dekanacie, w dobrach JWP [Adama Michała] Chmary, [wojewody mińskiego], leży między północą a wschodem letnim, mila 1 mierna.
Kalwaria, kościół parafialny, w województwie trockim i tymże dekanacie, w dobrach JWP [Józefy Aleksandry z Czartoryskich] Ogińskiej, na sam zachód zimowy, mil 2 bardzo wielkie.
Ludwinów, kościół parafialny, w tymże powie[cie] i dekanacie, w dobrach JWP Brzostowskiej, leży na sam wschód zimowy, mil 2 wielkie.
Łankieliszki, kościół parafialny, w tymże powiecie i dekanacie, w dobrach tejże, leży na zachód letni, mil 2 mierne.
Mariampol, kościół parafialny, J[M] księży marjanów, w tymże powiecie i dekanacie[532], w dobrach JO księcia Sapiehy, leży na sam wschód letni, mil 2 mierne.
Olwita, dekanat, kościół parafialny, w tym powiecie, w dobrach JP [Adama] Wisogi[e]rda, [podkomorzego smoleńskiego], na zachód letni, mil 3 wielkie.
Wiłkowis[z]ki, kościół parafialny, w tymże powiecie i dekanacie, w dobrach JWP [Józefy Aleksandry z Czartoryskich] Ogińskiej [hetmanowej wielkiej WKL], leży między zachodem letnim a północą, mil 2 wielkie.

3-tio.

Miasta znaczniejsze około tego kościoła kieturwłóckiego są:

Kowno, miasto sądowe, między wschodem letnim a północą, odległe mil 12 mierne.

Troki, miasto sądowe, leży między wschodem letnim i zimowym, odległe mil 20 wielkie.

4-to.

[532] Mariampol nie przynależał do dekanatu Olwita.

Droga z Kieturwłók do Kowna, nieco miejscami górzysta, błotnista, nichczemna, nazbyt kręta borami, puszczą i rzeczna bez mostów.

Droga z Kieturwłók do Trok, błotnista, kamienista, kręta, miejscami piaszczysta, rzeczna bez mostów, niejednostajna i przed to z tego miejsca nie można należycie opisać.

Z Kieturwłók do Kowna, letnią drogą jazdy z popasem najmniej 1½ dnia, zimową zaś od pory do pory można sunąć[533].

Z Kieturwłók do Trok letnią drogą jazdy z popasem 3 dni dla złej drogi, jak się wyżej namieniło. Zimową zaś 2 dni.

5-to.

Jezioro większe Wołowiczowskie, ¼ mili dłużyny, szerokości mili mierne, względem kościoła parafialnego kieturwłóckiego leży na sam zachód zimowy, ¾ mili mierne.

Jezioro Porysowczańska, nieco mniejsze wszerz i wdłuż, leży względem kościoła między południem a wschodem zimowym, mila 1 mierna.

Błot znacznych nie ma. Stawek JWP Brzostowskiej na małej i szczupłej rzece Rowsi zwanej, poczynającej się z błotnistych krynic JP Baranowskiego z Rossji [Rowsi?], między zachodem zimowym a letnim. Z tego stawku formując się taż rzeczka Rowsia płynie otwartem polem na wschód letni, gdzie o ⅛ mili mierne przecina Trakt Wileński, na którym most jest niewygodny, od tego mostu w równej *[k. 58]* odległości nieco krętą mimo w bliskości kościoła kieturwłóckiego, a od kościoła kieturwłóckiego prosto wsi bałsupskiej na wschód letni, takoż w równej odległości we wsi most niewygodny jest na trakcie do Mariampola i tam blisko rozgranicza parafię kieturwłócką od giżowskiej.

Stawek JKM przy folwarku Wołowicze zwanym, szczupły i mały w obrębie podobny do sadzawki, wszerz i wzdłuż kilka prętów, na zachód zimowy, ¾ mili.

6-to.

Gór znacznych nie ma, prócz wyniosłych pagórków.

Lasu w parafii kieturwłóckiej zgoła nie ma, ani na opał, ani na żadną budowlę, same tylko otwarte pole, prócz dla prospektu zachowanego gaiczku WJP Pilchowskiego, star[osty] taboryiskiego [?], olchy, nieco dębiny i klonu zawierającego wzdłuż i w szerz blisko włóki geometr[yc]znej, między wschodem letnim a zimowym, o ½ mili mierne, powtóre względem kościoła kieturwłóckiego, na południe JWP Brzostowskiej na kształt[534] podobnego gaiczku i drzewa zawierającego w[z]dłuż i w szerz do ½ włóki, ½ mili mierne. Po trzecie tejże, między zachodem zimowym a letnim, takosz podobny gaiczek i drzewa bukiński [?], zawierający do

[533] Może *stanąć*?
[534] Było: *chształ*[t].

włóki ¼ mili wielkie. Z resztą wyrostków, gdzieniegdzie łozy, krzaczków nie można i do płotu grodzenia użyć.

7-mo.

Młynów 3, JWP Brzostowskiej na Rowsi, jak jest wyżej opisano nro 5-to o stawach. Drugi JWP Ogińskiej na stawku, ze dzdzu [?] wody zmagającym się w Poakiszkach, na wschód letni o ½ mili wielkie. Trzeci WJP Pilchowskiego wołowy na własną dworną potrzebę użyty, odległość jak jest nro 1-mo. Innych machin, tak wodnych, jako wietrznych, ani miejsc starożytność oznaczających, ani też co by się ściągało do historii naturalnej nie masz.

8-vo.

Drogi partykularne w tej parafii i trakty publiczne podług miary mil, tak się opisują:

1-mo. Droga do Bartnik, począwszy od kościoła parafialnego kieturwłóckiego, między zachodem zimowym a letnim polem otwartem do karczmy JP Kleczkowskiego Porowsie o ⅛ mili, tamże tegoż wieś i dwór po prawej ręce, stamtąd także otwartem polem i drogą prostą w równej dalej odległości do wioski Penkinie zwanej JWP Brzostowskiej, od tej wioski mimo gaiczku prostą drogą z prawej ręki mimo folwarku Penkinie tejże o ⅛ mili z wioski odległy i tu się kończy parafia kietu[rwłócka].

2-do. Droga do Giż, począwszy od kościoła parafialnego, prosto na północ leżące otwartem polem do karczmy giejsztoryszkiej, JWP Bistrzynej, o 1000 kroków odległej, końcem wioski w prawo nieco krętą i tu się kończy par[afia] kietur[włócka].

3-to. Droga do Kalwarii, gdzie jest kościół parafialny, między południem i zachodem zimowym przez ruczaj Rowsie zwany, o kilkaset kroków od plebanii polem otwartem w górę, gdzie niedaleko po lewej stronie widać wioskę JWP Brzostowskiej Berżynie, stamtąd końcem tej wioski krętą po prawej ręce kopanicą na gaik szczupły ⅝ mili na widoku, dalej ł ąkami, drogą błotnistą i zarostkami na karczemkę JKM Porysowczyzna zwanej, odległej od kościoła mila 1 mierna, gdzie w prawo koło pagórka, skąd widać z lewej strony o kilkaset kroków folwark *[k. 58v]* Posudonie JP Worytki, rozgranicz[aj]ący parafię kietur[włócką] od kalwaryjskiej.

4-to. Droga do Ludwinowa, począwszy od kościoła na południe, przez ruczaj tęż Rowsię w górę, gdzie po lewej ręce prosto na wschód zimowy polem otwartem drogą okopaną, dobrą, wygodną, królewiecką, wileńską na wieś Berżynie, o ¼ mili, tąż samą drogą na wieś Widgiry o drugą ćwierć mili, dalej na wieś Skordupiany o trzecią ćwierć mili, które te wioski są JWP Brzost[owskiej] i tu się kończy par[afia] kietur[włócka].

5-to. Droga do Łankieliszek, Olwity, Wiłkowiszek, jadąc od kościoła począwszy na zachód letni, drogą prostą, dobrą, otwartem polem, na karczmę giejsztoryską JWP Bistrzynej, o ⅛ mili odległej od kościoła, końcem wioski w lewą stronę na wieś Roskowczyzny, tejże, o drugą ⅛ mili, dalej na wieś Madzkabudzie JWP Ogińskiej o ¼ mili od tej wioski, ze wsi wyjechawszy droga po prawej ręce do Wiłkowiszek, po lewej do Łankieliszek, srzednia droga do Olwity i tu się kończy par[afia] kietur[włócka].

6-to. Droga do Mariampola, począwszy od kościoła kieturwłóckiego na wschód letni na pierwszą wieś Bałsupie, o ¼ mili odległej, JWP Ogińskiej, otwartem polem, drogą dobrą, suchą, wieś przejechawszy po prawej ręce, mimo mogił dróżką małą, kamienistą do karczmy Poakiszek, tejże, o drugą ćwierć mili, gdzie mimo dwóch domów tejże tam, dalej podobną drogą do wsi Osupie zwanej, o ¼ mili JP Kleczkiego, od wioski i karczmy w lewo i tu się kończy par[afia] kietur[włócka].

Droga do Kowna nie może być traktem opisana z Kieturwłók, jak się wyżej namieniło nro 4-to, ponieważ traktu nie ma, prócz małej partykularnej dróżki opisanej do Giż nro 2-do.

Droga do Trok też sama służy, która jest opisana do Ludwinowa nro 8-vo et 4-to. N.B. Te wszystkie drogi opisane latem suche, w jesieni i na wiosnę nie trzeba gorszych piekieliszek opisywać dla gleistości gruntu.

9-no.

Starostwo puńskie całe położone w powiecie kowieńskim, między południem a zachodem zimowym ½ mili mierne wzdłuż i w szerz województwa trockiego, granicą wkracza do parafii kieturwłóckiej, jako to Wołowicze, Porysowczyzna i Posudonie opisane nro 1-mo. Parafia kieturwłócka nie ma innych w sobie granic powiatowych, ani wojewódzkich, prócz tyle trockiego województwa.

Takowe opisanie parafii mojej, podpisem ręki własnej stwierdzam: ks. Andrzej Odeyko, pleban kieturwłócki.

10. Lubowo

[nr 382, k. 65] Parafia lubowska

1-mo.

Kościół parafialny w miasteczku Lubowo położony, w województwie trockim, w dekanacie olwickim, wioski i miejsca do tej parafii należące są w tymże województwie:
B. Białe Błota[535], JWP Ogińskiego, między wschodem i południem letnim, mila wielka.

[535] Mapa pruska H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte…* z 1808 r. podaje nazwę *Biallobłota*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

Baranowo, JWP Ogińskiego, między południem i zachodem zimowym, mila wielka.

Bądziszki, JWP Ogińskiego, między wschodem i południem, 1½ mili.

F. Folusz, JWP Ogińskiego, na południeń, ¾ mili.

G. Gesienowo, JWP Ogińskiego, między wschodem i południem, mila wielka.

Gełowo, JWP Ogińskiego, między wschodem i południem, mil 2.

Gutowszczyzna, JP Platyńskiego, na południeń, ½ mili.

Gromadziszki, JP Siwickiej, na wschód zimowy, mila.

I. Ignatowizna, JWP Ogińskiego, między wschodem i południem, mila wielka.

K. Kadaryszki, JWP Ogińskiego, na południe, mila.

Kupów[536], JWP Ogińskiego, między wschodem i południem, mila.

Kamianka[537], JP Siwickiej, między wschodem i południem, mila.

Kozłowo, JP Siwickiej, między wschodem i południem, mila wielka.

Kreywiany[538], JP Mażeyki, między południem i zachodem letnim, ¼ mili.

Klinowo, JP Mażeyki, na zachód letni, ¼ mili.

L. Lubów, miasteczko, na sam południeń.

M. Makowskie[539], JP Baranowskiego, na północ, ½ mili.

N. Nowosady[540], JP Mażeyki, dwór, na zachód, ¼ mili.

O. Ogonie, JP Siwickiej, na północ, mila.

Osowe, JP Giedroycia, na północ, 1½ mili.

P. Pietuczmorgi, JP Giedroycia, na północ, 1½ mili.

Przypieczki, tegoż JP Giedroycia, tamże.

[k. 65v] Poiawie, JP Bereckiego, na zachód letni, ½ mili.

Pograużу, JP Hutana [?], na zachód letni, ½ mile.

Pobądzie, JWP Ogińskiego, między wschodem i południem, mila.

Potopy[541], JWP Ogińskiego, na południeń, mila.

---

[536] Mapa pruska H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte…* z 1808 r. podaje nazwę dwór *Kupowo*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

[537] Mapa pruska H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte…* z 1808 r. podaje nazwę *Kamionka*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

[538] Mapa pruska H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte…* z 1808 r. podaje nazwę *Krewiany*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

[539] Mapa pruska H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte…* z 1808 r. podaje nazwę *Makowczyzna*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

[540] Król Zygmunt August w 1534 r. rozkazał sporządzenie inwentarza dóbr Lubów. Wykonawcą postanowienia monarchy był Jerzy Zacharyaszewicz. Wymieniono tam wieś Przewoźniki znad Wilii z sześcioma włókami gruntu oraz miejscem do przeprowadzania spławów. Wspomniano też o miejscowośći Nowosady nad rzeką Girą. Znajdowało się w niej pięć włók ziemi *w pustkach zostającej*. *Przy tejże pustkowszczyźnie 2 szachownice morgów 21 i sznurów 25*. Owe dobra już w czasach Zygmunta Starego znalazły się w posiadaniu księcia Mikołaja Juriewicza Radziwiłła, wojewody wileńskiego, kanclerza WKL. W inwetarzu z 1577 r. zamieszczono wzmiankę, iż mieszkańcy Nowosad wymarli. Por. CAH Wilno, f. 1282, op. 1, nr 5764, k. 1-1v.

S. Szeszupie v[el] Ostrowszczyzna, JP Truchnowskiego, ku południowi.

Sikorewszczyzna[542], JP Platyńskiego, między południem i zachodem zimowym.

Santoka, JP Siwickiej, między wschodem i południem, ¼ mili.

Sotopierogi, JP Siwickiej, między wschodem i południe[m], mila wielka.

Szarkajć, tejże JP, między wschodem i południem, mila.

Szark, tej JP, w tymże położeniu, mila.

Stara Buda, tej JP, w tymże położeniu, ¾ mile.

Skajście[543], JP Miłaszcicza, między północą i wschodem, kroków może być 200.

Sidory, JWP Ogińskiego, między wschodem i południem, mil 2 wielkich.

Smolnica[544], JP Truchnowskiego, między wschodem i południem, mila.

T. Trempiny, JP Eydziatowicza, między północą i wschodem, ½ mili.

Trzcianka, JWP Ogińskiego, między wschodem i południem, mila.

Trzy Barcie, JP Siwickiej, między wschodem i południem, więcej ¼ mili.

W. Wierzbiszki, JWP Ogińskiego, między wschodem i południem, mila wielka.

Wawiersze, JP Bereckiego, między południem i zachodem, ½ mili wielkie.

Wingrany[545], JP Platyńskiego, między południem i zachodem, ½ mili.

Wingrany, JP Kułaka, w tymże położeniu i odległości.

Zielona Buda, JP Siwickiej, między wschodem i południem, mila wielka.

Przez omyłkę wioski od litery R opuszczone przydaje się.

R. Rykacieia, JP Siwickiej, dwór ze wsią, między wschodem i południem, ¾ mili.

Rudka, JWP Ogiń[skiego], między wschodem i południem, mila.

Rowele, JWP Ogiń[skiego], między wschodem i południem, 1½ mili.

[k. 66] 2-do.

Od tego parafialnego kościoła, kościoły w okolicy sąsiedzkie są następujące:

Kalwaria, kościół parafialny, w tymże województwie i dekanacie, w dobrach JWP [Józefy Aleksandry z Czartoryskich] Ogińskiej, między wschodem i południem, mil 2 wielkich.

---

[541] Mapa pruska H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte…* z 1808 r. podaje nazwę *Potopie*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

[542] Mapa pruska H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte…* z 1808 r. podaje nazwę *Szykorewyzna*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

[543] Mapa pruska H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte…* z 1808 r. podaje nazwę *Skaidzie*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

[544] Mapa pruska H.Ch. Textor'a, D.F. Sotzman'a, *Topographisch Militarische Karte…* z 1808 r. podaje nazwę *Smolniki*. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

[545] Mapa pruska H.Ch. Textora, D.F. Sotzmana, *Topographisch Militarische Karte…* z 1808 r. podaje nazwę *Wigrun*. Nie wiadomo, do której z Wingran to się odnosi. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

Puńsk, kościół parafialny, w dobrach JWP Ogińskiego, w tymże województwie, a w dekanacie simneńskim, między wschodem i południem, mil 3.

Wiżajny, kościół parafialny, w tymże województwie i dekanacie, w dobrach JP [Róży] Strutyńskiej, między południem i zachodem, 1½ mili.

Grażys[z]ki, kościół parafialny, w tymże województwie i dekanacie, w dobrach stołowych JKM, między południem i zachodem, mil 2.

Bartniki, kościół parafialny, w dobrach JKM, w tymże województwie i dekanacie, między południem i zachodem, mil 2.

3-tio.

Około miasteczka Lubowa żadnego nie masz znacznego miasta.

4-to.

Drogi się nie piszą, bo z Lubowa ni dokąd nie masz publicznego gościńca.

Drogi w tej parafii na wszystkie strony górzyste, kamieniste i lasami.

5-to.

Jeziorek kilka się znajdzie, ale małych.

Bagnów i błót znacznych ni ma.

Staw JWP Ogińskiego, mały na rzece Szeszupie w Podlubowiu, między wschodem i południem, ¼ mili.

Stawek drugi JWP Ogińskiego, w Foluszu ku południowi, ¾ mili na tejże rzeczce.

Stawek JP Siwickiej, na rzeczce maleńkiej, na której więcej młynek wakuje, między wschodem i południem, ½ mili małe.

Stawek JMP Truchnowskiego, na rzeczce Szeszupie, między wschodem i południem, ¼ mili w Kalinowszczyźnie.

6-to.

Lasu w parafii po różnych miejscach, zarośle prócz *[k. 66v]* lasu JWP Ogińskiego, którego może być wzdłuż więcej mili, w przecz mila, między wschodem i południem.

Las JP Truchnowskiego, może być po ½ mili małej wzdłuż i przecz.

W tych lasach znajduje się sośnina, dębina, jodły i inne drobne drzewa.

Parafia lubowska ni ma w sobie żadnych granic wojewódzkich i powiatowych, ale cała ze wszystkimi wioskami i miejscami jest położona w województwie trockim.

Takowe opisanie parafii mojej, podpisem ręki własnej stwierdzam: ks. Kazimierz Wyganowski, pleban lubowski.

11. Ludwinów

[nr 389, k. 86] Parafia ludwinowska

1-mo.

Kościół parafialny w miasteczku ludwinowskim położony, w powiecie kowieńskim, w dekanacie olwickim. Wioski i miejsca do tej parafii należące są w tymże powiecie i niektóre w województwie trockim, według porządku alfabetu ułożone, jak tu po sobie idą:

Astrule, JW JP Brzostowskiego, między wschodem letnim i zimowym, względem kościoła ludwinowskiego, ½ mili miernej.

Armaniszki, wieś ekonomiczna, pod samym południem leżąca, ½ mili wielkiej.

Awikiły, JP Pilichowskiego, pod zachodem letnim, według kościoła ludwinowskiego, ¼ mili małej.

Biała Krynica, wieś ekonomiczna, między wschodem zimowym i południem, ¼ mili miernej.

Bałejkie[546], JW JP Brzostowskiego, między wschodem letnim i zimowym, ⅛ mili miernej.

Babardyszki, tegoż possesora, pod samym wschodem letnim, mila wielka.

Buchta[547], dwór ekonomiczny, między wschodem zimowym i południem, ¼ mili miernej.

Buchta, dwór do straży leśnictwa należący, pod samym wschodem zimowym, ½ mili wielkiej.

Czarna Krynica, zaścianek ekonomiczny, pod samym zachodem zimowym, mila wielka.

Danieliszki, JW JP Brzostowskiego, między wschodem letnim i północą, mila mała.

Daugieliszki, zaścianek ekonomiczny, pod samym południem, mila wielka.

Dwiratyni, zaścianek JW JP Brzostowskiego, pod wschodem letnim, ½ mili wielkiej.

Giwiszki, tegoż possesora, pod samym wschodem letnim, mila wielka.

Gulbiniszki, wieś ekonomiczna, między południem i zachodem zimowym, mila mała.

Juniszki, JP Chaleckiego, pod samym południem, mila wielka.

Kiewina, zaścianek do leśnictwa należący, pod samym południem, ½ mili wielkiej.

Kierkłowo, wieś ekonomiczna, między południem i zachodem *[k.86v]* zimowym, ½ mili wielkiej.

Komiciszki, zaścianek ekonomiczny, pod samym zachodem zimowym, mila mała.

Kułaki, JW JP Brzostowskiego, pod wschodem letnim, ½ mili wielkiej.

Lagieryta, tegoż possesora, między południem i zachodem zimowym, ¼ mili małej.

---

[546] Około 1760 r. miano wspomnieć, że wieś wójtowstwa ludwinowskiego *Botejki* przynosiła znaczny dochód. Por. A. Połujański, *Wędrówki po guberni…*, s. 324.

[547] Najpewniej obok tej miejscowości płynęła rzeka Szeszupa. Według danych z 1894 r. znajdował się tu most. Por. L. Postołowicz, J. Szumski, *Dziennik podróży Konrada Prószyńskiego…*, s. 177; K. Prószyński, *Podróż po Suwalszczyźnie…*, s. 27.

Poieżerek, tegoż possesora, pod samym północem, według kościoła parafialnego⅛ mili małej.

Pozelstwa, JP Bązdorfa, pod samym wschodem zimowym, mila wielka, tamże i wieś tegoż possesora.

Pliszyszki, zaścianek ekonomiczny, pod samym południem, ½ mili wielkiej.

Pietrowszczyzna, zaścianek do leśnictwa należący, pod samym wschodem letnim, mila mierna.

Posudoń, dwór JP Tagmina, tamże i wieś tegoż possesora, pod samym zachodem zimowym, mila mierna.

Raczkowszyzna, zaścianek JW JP Brzostowskiego, pod samym wschodem letnim, ¼ mili wielkiej.

Rejnie czyli Turgołówka, wieś tegoż[548] possesora, między zachodem zimowym i letnim, ½ mili wielkiej.

Szatyńskie, wieś ekonomiczna, między południem i zachodem zimowym, mila mierna.

Stabuliszki[549], JW JP Brzostowskiego, pod zachodem zimowym, ½ mili miernej.

Szyłowaty, tegoż possesora, między zachodem letnim i zimowym, ¼ mili małej.

Taraszyszki, tegoż possesora, między wschodem letnim i zimowym, ¼ mili miernej.

Trabiszki, wieś ekonomiczna, pod samym południem, ½ mili wielkiej.

Turyszki, zaścianek do leśnictwa należący, między zachodem zimowym i południem, ¼ mili wielkiej.

Turguławka, zaścianek JW Ogińskiej, pod samym zachodem zimowym, ½ mili miernej.

Udrupie, młynek mały ekonomiczny, pusty, między wschodem letnim i zimowym, ½ mili wielkiej.

Woźniszki, zaścianek do leśnictwa należący, między południem i zachodem zimowym, mila mała.

Wisznałówka, zaścianek JW JP Brzostowskiego, między północą i wschodem letnim, mila mierna.

Zelstwa, wieś JP Szwykowskiego, między wschodem zimowym i południem, ½ mili wielkiej.

Zwiniszki, *[k. 87]* JW JP Brzostowskiego, pod samym południem, ⅛ mili.

2-do.

Od tegoż parafialnego kościoła, kościoły w okolicy sąsiedzkiej są następujące:

---

[548] Było *tegoże.*

[549] Stabuliszki to wieś wójtowska, z której dzierżawy *poszukiwała dochodów* około 1760 r. była landwójtowa ludwinowska – Florianna z Hoffmanów Cińska. Por. A. Połujański, *Wędrówki po guberni…*, s. 323.

Kieturwłóki, kościół parafialny, w tymże powiecie i dekanacie, w dobrach JW JP Brzostowskiego, na zachód letni, mil 2 wielkich.

Mariampol, kościół parafialny JM księży marjanów, w dobrach JW JP Sapiehy, w tymże powiecie leży, na sam[ą] północ, mila wielka.

Dauksze, kościół parafialny, w dobrach JW JP Brzostowskiego, w województwie trockim, względem kościoła parafialnego ludwinowskiego leży na wschód letni, mil 2 wielkich.

Krasna, kościół parafialny, w dobrach ekonomicznych, a teraz w dzierżawie JP Eydziatowicza, w tymże województwie trockim leży, między wschodem zimowym i południem, mil 2 wielkich.

Kalwaria, kościół parafialny, w dobrach JW JP [Józefy Aleksandry z Czartoryskch] Ogińskiej, względem kościoła parafialnego ludwinowskiego, między południem i zachodem zimowym, w tymże województwie trockim, mil 2 małych.

3-tio.

Miast stoł[e]cznych, grodowych [w] pobliżu kościoła parafialnego, ludwinowskiego nie masz żadnych.

Do Wilna mil 24, do Grodna mil 16, do Kowna mil 12.

4-to.

Droga z Ludwinowa do Wilna, górzysta, piaszczysta, miejscami, błotnista i korzenista.

Droga z Ludwinowa do Grodna, błotnista, piaszczysta, korzenista i kręta. Mosty i groble miejscami niewygodne.

Droga z Ludwinowa do Kowna błotnista, korzenista. Mostki i groble niewygodne.

Z Ludwinowa do Wilna 3 pory jazdy, z Ludwinowa do Grodna 2 pory jazdy, z Ludwinowa do Kowna 1½ pory jazdy.

5-to.

Jezioro Żołcica zwane, ½ mili dłużyni, do 100 sznurów geometrycznych szerokie, względem kościoła parafialnego ludwinowskiego leży, między wschodem zimowym i południem, mila wielka.

Jeziorko Trakialis zwane, małe, od kościoła kroków 560 długości i szerokości na kilkadziesiąt sznurów; względem kościoła leży na samym zachodzie zimowym.

Jeziorko Dorn[?]u zwane, podobne jest jeziorkowi zwanemu Trakialis, odległe od kościoła na kilkaset sznurów geometrycznych, leży na zachodzie letnim.

[k. 87v] Bagnów, ani błot znacznych w parafii ludwinowskiej nie znajduje się.

Staw w miasteczku ludwinowskim, JW JP Brzostowskiego, na rzece zwanej Szeszupa, poczynający się z błot i jeziorka JW JP [Józefy Aleksandry z Czartoryskich] Ogińskiej, za

Kalwarią, względem kościoła ludwinowskiego, na wschód letni od plebanii, po prawej ręce o kroków 342.

Stawek JP Szwykowskiego, przy wiosce Żelstwie zwanej, niby z jeziora Żołcica ruczaik wychodzący, a bardziej z krynic formujący się, szczupły, mały mostek jest przy młynie, bar[d]zo niewygodny, względem kościoła ludwinowskiego pod samym południem zimowym.

Stawek, przy Udrupiu, młynie ekonomiczny[m], pusty, nietamowany, z przyczyny dla niedostarczającej wody.

6-to.

W parafii ludwinowskiej więcej jest pola otwartego, aniżeli lasów, oprócz puszczy JKM pana naszego m[i]łł[ościwe]go to jest Puszcza zwana Gulbiniska, zawierająca w sobie dłużyni ¾ mili, szerzyni ½ mili, do budowli nie jest zdatna. Znajduje się drzewo: dębina, brzezina, olszyna, grabina, osina, a najwięcej chróstu, względem kościoła ludwinowskiego leży na południu.

Druga Puszcza zwana Żuwińska, tykająca się wyż namienionej puszczy, począwszy od folwarku ekonomicznego, nazwanego Buchta rozciąga się po prawej ręce do jeziora Żuwinty zwanego na mil 3 dłużyni, wszerz najdalej na mil 2. Ta puszcza nie ma do budowli zdatnego drzewa, oprócz jedliny, osiny i olszyny czarnej. Gatunki drzewa w pomienionej puszczy znajdują się: dębina, jedlina, olszyna, grabina, klonina, wrzucina, względem kościoła ludwinowskiego leży na wschodzie zimowym. Te dwie puszcze względem parafii ludwinowskiej i innych parafii ku granicy pruskiej rozciągającym się z dworami i wsiami ekonomicznymi aż do granicy pruskiej, przytykają granicę wo[jewódz]twa trockiego z powiatem kowieńskim, to jest co do początku od granicy pruskiej.

Pod tymiż samemi puszczami rozciągają się chróstem obro[sł]szy gaiki 4. Jeden mający morgów 30, drugie 3 po morgów kilkanaście i te należą do starostwa punieńskiego.

7-mo.

W miasteczku ludwinowskim młyny 2 ex opposito wystawione [przez] JW JP Brzostowskiego. Jeden *[k. 88]* na 2 koły, trzecie foluszowe. Drugiego młyna na jedno koło, 2 kamienie obracający na rzece Szeszupa zwanej, z ruczajem Sudona łączącym się, od kościoła ludwinowskiego o kroków 605 leży, na wschodzie zimowym.

Młynek JP Szwykowskiego, mały, szczupły i niewygodny, ruczaj, mostek i pozycją miejsca takom opisał nro 5-to. Innych machin, tak wodnych, jako wietrznych, ani miejsc starożytność oznaczających, a niby, co by się ściągało do historii naturalnej nie masz.

8-vo.

Drogi partykularne w tej parafii i trakty publiczne według miary mil tak się opisują:

1-mo. Droga do Kieturwłók, razem trakt publiczny letni i zimowy, królewiecki, począwszy od kościoła parafialnego ludwinowskiego, między zachodem letnim i zimowym, polem otwartym do wioski JW JP Brzostowskiego zwanej Szyłowaty i na pagórku karczma tegoż possesora oraz otwartym polem i drogą suchą w równej odległości, po prawej ręce widać wioskę Awikiły zwaną, JP Pilichowskiego, pojechawszy o kilkaset sznurów geometrycznych, po lewej ręce widać wioskę zwaną Rejnie albo Turgołówka JW JP Brzostowskiego i tu się kończy parafia ludwinowska a poczyna się kieturwłócka.

2-do. Droga do Kalwarii, od jeziorka zwanego Trakialis o kilkaset kroków na pagórek w lewo otwartym polem nazwanym Szyłowetbolis, mostkiem niewygodnym i wciąż o kilkaset kroków mostkiem drugim niewygodnym, między spadem wód w dolinę i widać wioskę Stabuliszki zwaną, po lewej ręce za rudczajem Sudona JW JP Brzostowskiego, stamtąd ⅛ mili na most tegoż rudczaju zwanego Sudona, bar[d]zo niewygodnym do ekonomicznej wioski zwanej Kirklowo i taż wioska po lewej ręce o kilkaset kroków leżąca wciąż o ½ mili małej, otwartym polem widać wioskę zwaną Gulbiniszki ekonomiczną, przez wioskę idzie rudczaj Sudona i most wygodny na końcu wioski karczma tejże wioski nazwiskiem, *[k. 88v]* dalej podjechawszy o kilkadziesiąt sznurów geometrycznych otwartym polem widać po prawej ręce dwór JP Tagmina Posudoń zwany i wioska przy nim, po lewej zaś ręce wioska Szatyńskie zwana, ekonomiczna, i tu się kończy parafia ludwinowska a poczyna się kalwaryjska.

3-tio. Droga do Mariampola, od kościoła kręta, na most wygodny rzeki Szeszupa zwanej, także za miasteczkiem kręto w lewo, otwartym polem o kilkaset sznurów na rzekę Dawinko zwaną, mostem wygodnym i tu się kończy parafia ludwinowska.

4-to. Droga do Dauksz, trakt publiczny z Królewca do Wilna, otwartym polem i wygodną groblą zaraz począwszy od miasteczka na sam wschód letni widać wioskę zwaną Bałejkie na kilkaset sznurów geometrycznych po prawej ręce JW JP Brzostowskiego, wciąż podjechawszy kilkaset sznurów rozdziela się na dwie drogi do tegoż samego gościńca ściągające się o milę wielką. Tudzież po prawej ręce na wioskę zwaną Kułaki JW JP Brzostowskiego, otwartym polem i groblą wygodną, lecz nieco górzystą wciąż na wioskę Giwiszki zwaną, i tu się kończy parafia ludwinowska. Wraz[550] po lewej ręce droga równa i grobla wygodna, lecz kilkaset sznurów dalej wraz widać po lewej ręce zwaną wioskę Gustajcie Nietyczkampie za rzeką Dawinką JW JP Sapiehy, od drogi o kilkadziesiąt prętów

[550] Może też być *oraz*?

wciąż o⅛ mili na ruczaik Dwiratyni zowiący się, mostkiem i groblą wygodną z puszczy ekonomicznej i z krynic początek mający a wpadający tuż do rzeczki Dawinki, stamtąd na pagórek wyjechawszy widać wioskę po lewej ręce zwaną Danieliszki, o kilkadziesiąt prętów nad rzeką Dawinką JW JP Brzostowskiego, z drugiej strony rzeczki ex opposito, widać wioskę Wojtyszki Preńskie JW JP Sapiehy, po prawej ręce okrywają góry otwartym polem wioskę zwaną Kułaki JW JP Brzostowskiego. I tu się kończy parafia ludwinowska.

5-to. Droga do Krasnej, od kościoła parafialnego ludwinowskiego, na wschód zimowy idzie kręto na Sudona ruczaj, *[k. 89]* mostem wygodnym, koło dworu JW JP Brzostowskiego, w widłach po lewej ręce, między Szeszupą i ruczajem Sudonko leżącego, stamtąd na pagórek polem otwartym widać po prawej ręce wioskę Zwiniszki o kilkadziesiąt prętów tegoż possesora, po lewej zaś ręce wioska zwana Bołejkie za rzeką Szeszupą, tejże odległości i tegoż possesora, wciąż podjechawszy kilkadziesiąt sznurów, gdzie jest gościniec drzewem wysadzany, na samą wioskę zwaną Biała Krynica i karczma nowa, tymże nazwiskiem do ekonomii należąca, po prawej ręce widać dwór ekonomiczny zwany Buchta, pod Puszczą Gulbińską prostym gościńcem o kilkadziesiąt sznurów na rzekę Szeszupa zwaną, gdzie mostem nowym i wygodnym przejechawszy Puszczę Zuwińską poczyna się o ¼ mili tejże puszczy wjechawszy na otwarte pole wyjeżdża się po prawej ręce widać wioskę zwaną Zelstwa, stawek i młynek mały JP Szwykowskiego i dwie wioski po tejże ręce odległe o kilkaset sznurów geometrycznych zwane Trabiszki, Armaniszki, ekonomiczne. W poprzek wioski zwanej Zelstwy idzie droga w prawo, na folwark JP Chaleckiego zwany Skiersobole w lewą rekę po zajezierzu zwanym Żołcica, na dwór JP Szwykowskiego, i tu się kończy parafia ludwinowska, wzdłuż wioski zwanej Zelstwa idzie droga do Krasnej ¼ mili wielkiej, chróstem zarosłym dojechawszy mostek wygodny na ruczajku Parplis zwanym – widać jezioro po prawej ręce Żołcica zwane, po lewej ręce dwór i wioska Pozelstwa zwana JP Bonsdorfa [Bązdorfa], w końcu wioski karczma tegoż possesora. Tu się kończy parafia ludwinowska.

Parafia ludwinowska ma granice tykające się wo[jewódz]twa trockiego z powiatem kowieńskim, jako się wyżej o tym namieniło nro 6-to.

Takowe opisanie parafii mojej podpisem ręki własnej stwierdzam: ks. Józef Thad[eus] Pukiell[551], curr[ator] paro[chiae] ludwino[wiensis].

---

[551] Ks. Józef Tadeusz Pukiell funkcję komendarza ludwinowskiego pełnił od 1778 r. Jak sam wspominał w 1783 r.: *Pełniąc obowiązki od l. 5. w rządzie kościoła ludwinowskiego było spokojnie a teraz od J*[M] *ks. Wimbora, plebana kalwaryjskiego doznaję zgorszenia i kłótni w całej okolicy.* Ks. Pukiell oskarżał też ks. Wimbora o deprawowanie jego wiernych, co miało się przejawiać m.in. w biesiadowaniu z bogatszymi gospodarzami. Por. AN Wilno, F43-9575, k. 1-1v.

12. Łankieliszki

[k. 59, nr brak[552]*]* Parafia łankieliska

1-mo.

Kościół parafialny we wsi Łankieliszkach, w dobrach starostwa punieńskiego[553] położony, w powiecie kowieńskim. Wioski i miejsca do tej parafii należące, są w tymże powiecie, według porządku ułożone, jak tu po sobie idą:

B. Boiary, wioska IchM p[anów] Babeckich, na wschód letni słońca względem kościoła łankieliskiego sytuowane, ¼ mili małej, gdyż poletek pól bojarskich stykają z poletkami dworu łankieliskiego i plebańskiego.

Budowanie v[el?] Leśno do miasta JKM Wierzbołowa należące, pod samym zimowym wschodem słońca, o ½ mili.

F. Francyampol, dwór, alias z dawna Kłampucie, po IchM księżach exjezuitach nazwany, JM p[anów] Eydziatowiczó[w], pisarzów ziem[skich] smoleń[skich], między południem i zachodem letnim od kościoła łankieliskiego, ⅛ mili.

G. Gieysztoryszki, wioska JM pana [Eligiusza] Osieckiego[554], sędziego ziem[skiego] starodubowskiego, między wschodem i południem zimowym, ½ mili miernej. Gdzie przy początku wioski i włóka funduszowa pola kościoła łankieliskiego znajduje się, należąca do plebanii.

K. Kumiecie, wioska IchM p[anó]w Mejerów, wojskich kowień[skich], na zachodzie letnim, mila pomierna.

Kawkokalnie[555], dwór IchM p[anó]w Jelskich, na zachód słońca letni milka mała i tam się kończy parafia, ku Olwicie.

Ł. Łankieliszki, wieś starostwa punieńskie[g]o, której kościół parafialny jest punktem względem, którego czyni się opisanie całej parafii. W tej samej wsi na północ jest dwór starościński a za dworem taż wieś rozciąga się także na północ, aż do parafii olwickiej i wiłkowiskiej w ⅛ mili. Taż wieś na południe ciągnie się aż do parafii bartnickiej i pojewońskiej, także ⅛ mili. W środku tej wsi, według funduszu, należałoby być włók 8 pola, ale teraz nie ma więcej, jak włók 6, bez morgów 6.

---

[552] Najpewniej przez pomyłkę nie nadano numeru tejże parafii. Powinna ona nosić nr 381, który nieopatrznie przypisano kolejnej parafii Wiłkowyszki.

[553] Możliwe, iż chodzi o starostwo puńskie.

[554] Eligiusz Osiecki od 4 II 1757 r. pełnił funkcję krajczego starodubowskiego. 10 IV 1765 r. awansował na podstolego, a dwa lata później na stolnika starodubowskiego. W lutym 1773 r. został sędzią ziemskim starodubowskim. Zmarł przed 9 II 1786 r. Por. *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego, spisy*, t. 4, *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie…*, s. 250, 291, 299, 320.

[555] W XIX w. zwano też *Kaukokalnie*. Por. *Słownik geograficzny…*, t. 7, s. 520.

M. Mażucie[556], JM p[ani] Podoleckiej, wdowy, z dworem na zachód letni, 1½ mili miernej.

Miświecie, wioska JM p[ana] Jelskiego, na zachód także letni, mila pomierna, granicząca z parafią olwicką.

[k. 59v] M. Matławka, dwór z wioskami IchM p[anó]w Podoleckich, starostów, na zachód letni słońca ku granicy pruskiej, mil 3 pomierne.

O. Obełłupie[557], wioska do starostwa punieńskiego należąca, na zachód letni, ½ mili małej.

P. Poszejmenie, dwór i wioska IchM p[anó]w Zawadzkich, na wschodzie słońca zimowym, mila pomierna. Tejże wsi połowa, nie wiem za co, należy do kieturwłóckiej parafii a z dawna filii łankieliskiej.

Podborek, dwór IchM p[anó]w Mejerów, wojskich kowień[skich], na zachód słońca letni, mila mała.

Pękinie, p[an]a Muchy, Tatara, porucznika JKM, na zachód słońca letni, mila dobra.

Pękinie, wioska JW p[anó]w Kozierowskich, także na letni zachód słońca, mila dobra.

R. Roszczkowszczyzna, dwór i wioska IchM panów Kozierowskich, także na zachód letni, mila spora.

S. Stawawka, dwór i wioska JM pani Podleskiej, wdowy, na zachód letni słońca, ¼ mili.

Szukie, wioska IchM p[anó]w Eydziatowiczów, pisarzów, et supra na zachód letni, ½ mili miernej.

W. Wojszwiły, dwór z wioskami JM pana Żaczkowskiego, na zachód słońca zimowy, 1½ mili.

Z. Zaścianek Pogierniowski, 3 włóki pola mający, JM p[ana] Szelpacha, pod samym południem, ¼ mili.

2-do.

Od tego parafialnego kościoła, kościoły w okolicy sąsiedzkie o milę, 2, 3, 4 są następujące:

B. Bartniki, kościół parafialny, w tymże powiecie kow[ieńskim] i dekanacie olwickim, w dobrach ekonomicznych stołowych JKM, na wschód zimowy, mila dobra.

G. Grayżyszki, miasteczko, kościół parafialny, w województwie trockim, w dekanacie olwickim, będące pod samym południem, leżące z miasteczkiem, z wioskami i karczmami do samego JM ks. plebana należące, mil 1½ miernej.

---

556 Wieś Mażucie znajdowała się też wtedy w parafii Wiłkowyszki.

557 Dzięki przywilejowi Zygmunta III Wazy z 18 VII 1609 r. wiemy, że we wsi *Obołupie* znajdowało się 30 włók ziemi. Por. CAH Wilno, f. 694, op. 1, nr 3972, k. 35v.

K. Kieturwłóki, przed czasy kaplica, po tym filia łankieliskiego kościoła i folwark plebanii łanki[eliskiej], a teraz parafialna kaplica, w powiecie i dekanacie *[k. 60]* ut supra, w dobrach sta[ros]twa punieńskiego, na wschód letni, 1½ mili małej.

Kalwaria Żydowska zwana, kościół parafialny, w w[ojew]ództwie trockim, w dekanacie olwickim, w dobrach JJW [Michała Kazimierza i Aleksandry] Ogińskich, hetmanów w[ielkich] WKL, względem kościoła parafialnego łankieliskiego, na wschód zimowy słońca, 3 mile wielkie.

L. Ludwinów, miasteczko, dwór z wioskami, kościół przód czasy filialny do Łankieliszek należący, w tymże powiecie i dekanacie, w dobrach st[arostw]a punieńsk[ieg]o, na wschód letni słońca, mil dobrych 3.

Lubów, kościół przed tym filialny wiża[j]ński, a teraz parochialny, w w[ojewó]dztwie trockim, w dekanacie tutejszym, w dobrach JW JP [Andrzeja Ignacego] Ogińskiego, w[ojewo]dy trock[iego], na wschód zimowy słońca, między południem, mil 3 dobre.

O. Olwita, dekanat, kościół parafialny, w tymże powiecie będący, między letnim zachodem i północą, mil 1½ miernej.

P. Pojewonie, kościół parafialny, w w[ojewó]dztwie trockim, a w tymże dekanacie, w dobrach stołowych JKM, na zimowy zachód, mil ½ leży miernej od Łankieliszek.

Pilwiszki, przed tym filialny Wiłkowiszki, a teraz kościół parafialny, w powiecie kowieńskim, dekanacie olwickim, w dobrach JM pana [Antoniego Ignacego] Chrapowickiego, st[aros]ty, na wschód letni słońca, mil 3 dobrych liczą[c] od Łank[ieliszek].

Przerośl, kościół parafialny przy Mazurach, w powiecie grodzieńskim, w dekanacie olwickim, w dobrach JM panów Mejerów, wojskich i st[aros]tów, na zachód zimowy słońca, mil 5 sporych od Łankieliszek.

W. Wiłkowiszki, parafialny kościół, w powiecie kowieńskim, w dekanacie olwickim, w dobrach JM IchM p[anó]w [Michała Kazimierza i Aleksandry] Ogińskich, hetmanów WKL, na wschód letni, mila dobra.

Wisztyniec, kościół parafialny, w dekanacie olwickim, w dobrach JM pana Puzyny, st[aros]ty, na zachód zimowy, mil 3 spore.

Wiża[j]ny, kościół parafialny, w w[ojewó]dztwie trockim, w dekanacie olwickim, w dobrach JM pani [Róży] Strutyńskiej, starościny se[j]wejskiej [i wiżajńskiej], na zachód zimowy słońca, mil 3 dobrych stąd liczą[c].

[k. 60v] Wierzbołów, miasto JW Potockiego, jest [w] diecezji żmudzkiej, gdzie są IchM księża dominikanie prowincji lit[ewskiej], w powiecie kowieńskim mające curem animarum cum consensu mec, blisko granicy pruskiej mnoris et minoris stalacertis exceptis et

excipiendis [?], którym mieście etiam jest kościół parafialny, diecezji żmudzkiej, na zachód letni słońca, ku pruskiej granicy, mil 2 miernych.

Także o mil 4 stąd jest miasteczko Mariampol, w powiecie i dekanacie kowieńskim, w którym JM księża marianie mają curam animarum ex consensu JM ks. plebana preńskiego, jako w dobrach JO księcia JM, st[aros]ty preń[skiego], mieszkający na wschód letni słońca, dobrych mil 4 są.

3-tio.

Miasta znaczniejsze około tego kościoła łankieliskiego są te dalekie i bliskie. Do Wilna mil 24, do Kowna mil 12, do Trok mil 20, do Grodna mil 18. Miasteczka zaś są te: Wiłkowiszki za milę 1, Ludwinów za 3, Pilwiszki za 3, Kalwaria Żydowska za mil 3[558], Lubów za mil 3, Wiża[j]ny za 3, Wierzbołów diecezji żmudzkiej za mil 1½, Nowe Miasto v[el] Władysławów za mil 3. Miasta: Stołłupiany za mil 4, Szyrwintyszki za mil 3, Pilokalnie?[559] za mil 5, Tylża[560] za mil 12, Instrucie za mil 12, Gołdapie[561] za mil 8, Gumbinie[562] za mil 7 dobrych i do Królewca mil 34, do których miast, miasteczek droga dobra za sucho a w zimowym czasie rzadko sanna droga, na wiosnę zaś, albo w jesieni droga zła, dokuczna i błotnista, tak dalece, że mila 1, 2 mil jest warta.

4-to.

Droga z Łankieliszek do Wilna, ordynaryjna królewiecka, zła i dobra, przez most na rzece Szyrwinta[563] zwanej, na Wębrze, na Szejmenie[564], na Rowsi, na Szeszupie. Jazdem przez Niemen w Poniemunikach za mil 12 na Butrymańce, gdzie mil 3 droga najgorsza do Hanuszyszek, skąd już lepsza droga, bo bitym traktem.

Droga do Kowna, na Wiłkowyszki, przez różne wioski st[aros]twa, po tym na Pilwiszki przez rzekę Szeszupę, Pilwę, Jurę do tartaku […] błotnista, korzenista, puszczą mil 3 na Sapieżyszki po Nadniemniu aż do Kowna, na przewóz przykra droga.

Droga do Grodna, na Kalwarię Żydowską, na Maćków, na Polunce albo na Orję, na Trakiany, na Sejny, na Giby, na Korzeniec, na Białobłota, błotnista, korzenista, górzysta, piaszczysta aż do przewozu na Niemen.

---

[558] Może *pół 3*?

[559] Pilawa, Pilkały?

[560] Chodzi o dzisiejszy *Sowieck*. Niemiecka nazwa to: *Tilsit* a litewska – *Tilže*. Por. http://pl.wikipedia.org/wiki/Obwód_kaliningradzki

[561] Gołdap.

[562] Chodzi o: Gąbin (nazwa polska), Gumbině (nazwa litewska), Gumbinnen (nazwa niemiecka) lub Gusiew (nazwa rosyjska). Por. http://pl.wikipedia.org/wiki/Obwód_kaliningradzki

[563] Szyrwinta jest lewym dopływem rzeki Szeszupy o długości 129 km i powierzchni dorzecza 818 km/2. Por. T. Krzywicki, *Rzeki Jaćwieży (3) Litwa,* „Jaćwież" 1999, nr 8, s. 28.

[564] Szejemena ma długość około 30 km. Por. T. Krzywicki, *Rzeki Jaćwieży…*, s. 28.

Droga do Bartnik, na wieś Gieysztoryszki i tam się kończy parafia łankieliska, bo od dworu JP Osieckiego Pogierniów nazwanego, zaczyna się parafia bartnicka.

[k. 61] Droga do Grayżyszek, przez Szyrwintę, na wieś ekonomiczną Sausienniki[565], albo na Stławkę przez rzeczkę Brodejkę, dobra a miejscami górzysta, w wioskach błotnista a polami kamienista.

Droga do Kalwarii, przez Szyrwintę, rzekę na Bartniki, na Potylcze i inne wioski ekonomiczne tatarskie, za sucho mil 3 tylko, a za mokrą mil dobrych 4, błotnista i korzenista.

Droga z Łankieliszek do Kieturwłók, na most przez rzekę Szyrwintę dobra, prosta i okopana.

Droga do Ludwinowa, za Kieturwłókami mil 2 miernych prosta i dobra przez wioski st[aros]twa punieńskiego, aż do samego miasteczka.

Droga do Lubowa, na Bartniki, Warty, Pograuże, górzysta i kamienista, przez wioski i dwory tatarskie.

Droga do Olwity, na Kłampucie i Francyampol, Miświecie, Kawkokalnie dobra i prosta przez most na Szyrwincie, gdzie zaczyna się parafia olwicka a kończy się według synodu przeszłego, łankieliska.

Droga do Pojewonia, na Sausienniki, a na Stławkę, Królowe Krzesło prosta, piaszczysta i górzysta a czasem i mokra.

Droga do Pilwiszek na Wiłkowiszki, kręta, błotnista, bo rowami bez mostków, na wielu miejscach po wioskach przykra i niepośpieszna.

Droga do Wiłkowiszek, przez most na Szyrwincie, Wilkojeziory wcale dobra i prościuchna.

Droga do Wiża[j]n, najgorsza, bo lasami, kopanicami, błotami koło jezior bez mostów, na wielu miejscach uprzykrzona, przy gęstych chrostach a to częstokroć błotnista bywa.

Droga do Wisztyńca, na Pojewonie, Ancząwkę, bar[d]zo piaszczysta, górzysta, kamienista a w lesie na milę, bez mostków uprzykrzona podróżnemu, a samo [?] w zimie owędy [?] dobra w Trakcie Zapuszczańskim droga.

Droga do Przerośli, na Pojewonie, Wisztyniec po tym Prusami, górzysta, kamienista, korzenista a czasem i błotnista, koło jezior bywa skąd droga prosta do Filipowa, do Raczków etc. i dalej ku Mazurom i Podlasiu.

Droga do Wierzbołowa, gościniec bity, prosty, wileński, królewiecki na komorę cła Rz[eczy]p[ospoli]tej i JKM prosta, nie bar[d]zo górzysta, ale częstokroć bywa błotnista dla gruntów bar[d]zo hlojowatych i mokrych, dokąd stąd choć mil 1½ liczą, ale na wiosnę, albo w

[565] W 1775 r. *Sausienniki* przynależały do klucza królowokrzesielskiego, a guberni bartnickiej. Znajdowało się w nich aż 28 dymów (196 zł). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.

jesieni dla wylewów wód za 3 dobre żmujdzkie mile stanie podrożnemu, a je[s]zcze kupcowi z ciężkimi wozami jadącemu na przykład do Królewca, Tylży albo Kłajpedy albo Lipawy etc.

[k. 61v] 5-to.

Jezioro największe Duskie, […], Sejneńskie, Metelskie, Stołnowskie [?], Wigierskie, Żuwińskie za Simnem i przed Simnem stąd mil 8, 9 i 10 liczemy, różne ryby w sobie mające.

Jezioro także wielkie wisztynieckie, gołdapskie do Prus należące, stąd mil 3, 4 i 6 leżące.

Jezioro wiża[j]ńskie i sejwejskie do JP [Róży] Strutyńskiej należące.

Jezioro Pojeziorskie do JM pana Zabiełły należące, stą[d] ½ mili.

Jeziorko pod Wiłkowiszkami, JM p[anów] Sztetynów, por[uczników] JKM.

Jeziorko małe Kaletniki, nazwane pod Olwitą, do JM p[anów] exulantów[566] należące.

Jezioro olwickie, do JP Wisogierdów, podkomorzych smol[eńskich] i p[anó]w exulantów należące, mające ryby różne i karpie.

Jeziorko JP Eydziatowiczów, pisarzów, małe i niepołowne.

Jeziorko JPP Mejerów, pod Kumieciami, małe i nierybne.

Jeziorko mniejsze, tychże JP Mejerów, pod wsią Szukiami, w cale niepołowne i nierybne.

Jeziorko ekonomiczne pod Bartnikami, niedostępne.

Jeziorko Dołomiszkie, JP Zdzitowieckiego, pod Grażyszkami, połowne czasami na szczupaki i węgorze, a najbar[d]ziej na wielkie raki.

Bagnów wielkich i błot znacznych, tak takowe circum circa w tutejszej parafii nie ma.

Stawek w Kawkokalniach pod dworem, na którym i młyn wodny JM p[ana] Jobskiego ut supra.

Stawek JM p[ani] Podleskiej, wdowy w Staławce.

Stawek i młyn JP Eydziatowiczów, pisarzy ziem[skich], z jeziorka tamże wypływający.

Rzeki i rzeczki te są w parafii tutejszej: Szyrwinta pod samą plebanią, od Grayżyszek idąca, wpada aż w Prusiech za Nowym Miastem do rzeki Szeszupy, tak właśnie krążące Nowe Miasto z jednej i z drugiej strony na północ, jak Wilia i Niemen portowe rzeki oblewają miasto Kowno. Rzeczka Wębra, Szejmena, Brodejka, Rowsia, Wiłkownia to wpadają do

[566] Najpewniej dotyczyło to Adama Kozierowskiego, który mógł stracić majątek na wschodzie Rzeczypospolitej.

Szyrwinty za Olwitą a rzeka Pilwa[567], Jura, Pojurze i inne rzeczki za Pilwiszkami wpadają do rzeki Szeszupy płynącej ku Prusom na zachód słońca, koło dóbr Antonowa, Kotowszczyzny i innych wiosek J[M] panów Chrapowickich i koło leśnictwa dóbr JWW Potockich, st[aros]tów jurborskich.

[k. 62] 6-to.

W parafii łankieliskiej, prócz budowania i podborku, nie tylko lasów do budowli, na opał, ale ani chrostu do ogrodzenia się nie mamy, więc wszyscy nie mało mil 3, lub 2 najmniej wozić i opłacać musiemy, gdyż:

Puszcza Preńska, stąd o mil 6 niedostępna, daleka, bo za rzekami i rzeczkami odległa.

Pilwiska, o mil 4, za dwoma rzekami.

Ekonomiczna olicka, o mil 5 odległa.

Kalwaryjska, także o mil 5 daleka.

Lubowska, o mil 4, za górami niedostępna.

Kadaryska, także o mil 4 dobre odległa.

Wiża[j]ńska, za lasami i chrostami daleka, bo mil więcej 4.

Wiłkowiska, także o mil 4 i niewgajają często a do budowli wcale nie pozwala dwór wywozu i za pieniądze.

Tatarskie zaś puszczy, lasy koło Wiża[j]n, Grayżyszek i innych Ich[M] p[anó]w szlachty sąsiadów koło Lubowa, Rybacić, o mil 3 i 4 są przydrogie nie tylko do budowli, ale na opał i na chrost do ogrodzenia.

Podborek, zaś las na ¼ mili wzdłuż i wszerz wcale nieprzystępny, bo jedno drzewo sosnowe do Prus i tu potrzebne do młynów na wały. Dwór podborski przedaje jedną sztukę po talar[ów] 12.

Wisztyniecka Puszcza, także daleka, bo mil 3 i jest spustoszona przez Prusaków.

Na cięcie coroczne w pomienionych puszczach, lasach różne się znajdują drzewa do budowli, jako to sosny, jodły, dęby, olchy, brzozy, osiny, klony, lipy i inne w swoich rodzajach, ale wcale przydrogie i do sprowadzenia nader trudne.

7-mo.

Młyn w parafii tutejszej wietrzny dworu łankieliskiego.

Młynek JP Jelskiego, na stawku w Kawkokalniach, pod dworem.

Młyn w Matławce, JP Podoleckiej, na rzece granicznej z Prusami.

---

[567] Pilwa jest prawym dopływem Szeszupy. Jej długość wynosi około 40 km. Swój początek bierze zza Kowna (południowy zachód od tego miasta). Łączy się z Szeszupą w pobliżu Pilwiszek. Por. T. Krzywicki, *Rzeki Jaćwieży…*, s. 28.

Młynek J[M] p[anó]w Eydziatowiczów, na rzeczce z jeziorka płynącej na wiosnę i w jesieni, czasem mielący.

A w cudzych parafiach:

Młyn w Olwicie, na Szyrwińcie J[M] p[anó]w Wisogierdów, podkomorzych smol[eńskich].

Młyn wietrzny i wodny na stawie w Wiłkowiszkach.

Młyn w Królowym Krześle, w dobrach ekonomicznych JKM, na stawie.

Młyn bartnicki, na stawie, w tychże dobrach JKM.

Młynek J[M] p[anó]w Kozierowskich w Wersznupiach, na stawku.

[k. 62v] Młyn wietrzny w Wierzbołowie, dworny JP Potockiego.

Młyn wietrzny w Szaudyniszkach, JM PP Mejerów.

Młyn wodny w Skordupianach, J[P] p[anów] Orłowskich.

Młyny 2 wietrzne w Nowym Mieście, przy granicy pru[skiej].

Młyn wodny, tartak i 2 rudnie J[W] p[anó]w Chrapowickich.

Młyn Starodub, na rzekach Pilwie i Jurze etc., etc. [?], za Pilwiszkami, stąd mil 5.

Innych machin, jak wodnych, tak wietrznych, ani miejsc starożytność oznaczających, ani też coby się ściągało do historii naturalnej nie masz w parafii tutejszej.

8-vo.

Drogi partykularne i trakty publiczne w tej parafii i do dalszych miejsc według miary mil są opisane ut supra.

Ultimo. Parafia łankieliska nie ma w sobie żadnych granic wojewódzkich i powiatowych, ale cała ze wszytkiemi wioskami, dworami i miejscami jest położona w powiecie kowieńskim, w Trakcie Zapuszczańskim, jako się wyżej o tym namieniło.

Takowo podanie według artykułów opisania parafii mojej podpisem ręki własnej stwierdzam: Datt. r[oku] p[ańskiego] 1784 m[i]e[siąc]a augusta 14 dnia w plebanii, [ks.] Tomasz Taddeusz z Pieszków Sapieszko, pisarz apost[olski], ś[więtej] teol[ogii] doktor, pleban łankieliski.

13. Olwita

[nr 379, k. 51] Parafia olwicka

Dekanat olwicki.

Realne opisanie parafii olwickiej stosownie mające się wedle przysłanych artykułów.

Dekanat[568], parafia olwicka.

1-mo.

Kościół parafialny we wsi olwickiej, w powiecie kowień[skim], w Trakcie Zapuszczańskim położony. Wioski, dwory i miejsca do tej parafii należące są wszystkie w tymże powiecie kowień[skim], które według porządku alfabetu ułożone poniżej wyrażają się:

Andrykajmie, wieś i dwór WJP Hłaski, na północ względem kościoła olwickiego, mila wielka.

Bocianowo, folwark i wioseczka JP Piaseckiego, budowniczego smoleń[skiego], między wschodem letnim a północą od kościoła olwickiego, mila mierna.

Bobie, wieś WJP [Antoni Ignacy] Chrapowickiego, marszałka orszań[skiego], na północ od kościoła olwickiego, mil 2 wielkich.

Buciszki[569], folwark do plebanii olwickiej należący, między wschodem letnim a północą od kościoła olwickiego, ½ mili wielkie.

Babławka[570], wieś nad rzeką Szyrwintą, do plebanii olwickiej należąca, między północą i zachodem letnim od kościoła olwickiego, ½ mili małej.

Czyzuny[571], wieś JW JP Zabiełły, marszałka kowień[skiego], na północ od kościoła olwickiego, ¼ mili mierne.

Czyczki[572], wieś WJP, podkomorzego smoleń[skiego] [Adama] Wisogierda[573], na południu od kościoła, ⅛ mile małe.

---

568 Skreślono *oraz, i.*

569 Najprawdopodobniej Buciszki liczyły sześć włók ziemi. Por. B. Kviklys, *Mūsų Lietuva*..., t. 3, s. 375.

570 Dzięki staraniom Anny Radziwiłłowej parafia olwicka w 1617 r. otrzymała 15 włók ziemi we wsi Bubłówka. Poddanych zobowiązano do pełnienia takich samych powinności, jakie musieli wykonywać dla dworu. Por. BU Wilno, F57, B53/1246, b.n.k. Wojny i zarazy poł. XVII w. wpłynęły bardzo negatywnie na Bubłówkę i inne wsie parafii olwickiej. W 1668 r. użytkowane były w tej wsi tylko trzy włóki, z czego usyskiwano 39 zł dochodu rocznie. Razem z tzw. kolendą proboszcz dysponował zaledwie 51 zł rocznie, gdy w 1628 r. była to kwota 270. zł. Por. Ks. Cz. Matusiewicz, Maszynopis i rękopis…, b.n.s. W 2. poł. XIX w. określono ją jako *Bobłówka*. Por. *Słownik geograficzny…*, t. 7, s. 520.

571 W końcu XIX w. zwana *Czyżuny*. Por. *Słownik geograficzny…*, t. 7, s. 520.

572 Jan Antoni Chrapowicki, wojewoda witebski wraz ze swą żoną, w 2. poł. XVII w., ufundował altarię w kaplicy przy kościele olwickim. Była pod wezwaniem św. Antoniego Padewskiego. Na jej utrzymanie przekazał siedem włók ziemi w Olwicie i *Czyczkach*. Fundatorzy mieli za to zapewniony pochówek w krypcie pod tym ołtarzem. Duchowni z Olwity musieli również odprawiać cztery msze święte za dusze Chrapowickich. Por. CAH Wilno, f. 694, op. 1, nr 3972, k. 11-12v. W 1789 r. pochodzi wzmianka o sprzedaży przez Adama Kozierowskiego, rotmistrza województwa smoleńskiego, dóbr *Czyczki* vel Olwita. Kupującym za 15000 zł był jego brat Józef Kozierowski. Adam Kozierowski stał się właścicielem tego majątku po śmierci ojca Karola Wiktora Kozierowskiego w 1771 r. Por. AP Suwałki, zesp. 271, sygn. 33, k. 18-24. Dlaczego więc w opisie parafii Olwita z 1784 r. podano, jako właściciela Wisogierda? Może odpowiedzi należy szukać w określeniu owego majątku, jako *dobra ziemskie exulańskie*. W opisie parafii Łankieliszki podano, że Jezioro Olwickie należało do *JP Wisogierdów, podkomorzych smol[eńskich] i p*[anów] *exulantów* (wygnańców?). Por. AP Suwałki, zesp. 271, sygn. 33, k. 18-24; CAH Wilno, f. 694, op. 1, nr 3994, k. 61v.

573 Adam Wisogierd, podkomorzy smoleński był świadkiem transakcji kupna-sprzedaży dóbr Romantyszki zawartej w 1783 r. pomiędzy Antonim Chrapowickim z Szymonem Zabiełło. Por. AP Suwałki, zesp. 271, sygn.

Darzyniki[574], wieś nad rzeką Szeszupą WJP [Antoniego Ignacego] Chrapowickiego, marszałka orszań[skiego], na północ od kościoła olwickiego, mil 2 wielkich.

Dydwize, dwór i Dydwize wieś, do tegoż dworu WJP Gieysztora, mieczn[ika] w[ojewó]dztwa tr[ockie]go, leżą od kościoła między wschodem letnim *[k. 51v]* a północą, w odległości mil 2 wielkich, lecz iż te mile są przez grunta gleiste i przez rzekę Szejmenę przejeżdżać potrzeba, tędy na wiosnę i w jesieni, gdy i droga się zepsuje i wody wyleją całe disticitis additus ad ecclesiam parochialem w różnych ludu potrzebach, przeto possessor postawił osobny opodal od dworu i od wioski in forma kościółek i opatrzył wszelkim, co tylko potrzebnego być może apparatem. Kapelana rocznego dotąd chowa, który za zepsuciem się dróg i za przeszkodą wód ludzi incina sytuowanych et […]essitate et cum consensu parochi curam animarum utrzymywał.

Guzele, wieś nad rzeką Szejmeną JW Zabiełły, marszałka kowień[skiego], na północ, mila 1 wielka.

Gutków, wieś i dwór JP Anusowskiego, na zachód letni od kościoła olwickiego, mila wielka i ¼.

Gutków, wieś i dwór JP Strawińskiego, tamże.

Gutków, wieś i dwór JP Orańskiego, tamże.

Gutków, wieś i dwór JP Walentynowicza, tamże.

Grygajcie, wieś WJP Chrapowickiego, nad rzeką Szeszupą, na północ od kościoła, mil 2 dużych.

Iszkarty, wieś na północ, WJP Wisogierda, od kościoła mil 2 średnich.

Juszki, wieś na północ, WJP Chrapowickiego, nad rzeką Szeszupą, mil 2 małych.

Jodupiany, wieś na północ, WJP Chrapowickiego, od kościoła mil 2 średnich.

Jonajcie, wieś na zachód letni, WJP Mejera, wojskiego kowień[skiego], od kościoła mila mała.

Kubitiszki, wieś, na północ JP Szecllowej [Szedlowej?], od kościoła mil 2 dużych.

Kregzdzie[575], wieś, na zachód letni, JP Orłowskiego, od kościoła *[k. 52]* ¾ mili.

Kieturków, dwór i wieś WJM pani Pilichowskiej, s[tarości]ny tabury[…], za rzeką Szejmeną, na zachodzie letnim od kościoła, mil 2 średnich.

Kiścieniszki, wieś i dwór na południu, WJP Eydziatowicza, od kościoła ¾ mile.

Kinie[576], wieś WJP Wisogierda, na południu od kościoła, kroków 700.

19, k. 7-9. Dokument z 1790 r. podaje formę *Wysogierd*. Synowie nieżyjącego już wówczas Adama – Franciszek i Tadeusz – podzielili się jego majątkiem. Por. AP Suwałki, zesp. 271, sygn. 20, k. 6-22.

[574] AP Suwałki, zesp. 271, sygn. 19, k. 5-6.

[575] W końcu XIX w. zwana *Kregdzie*. Por. *Słownik geograficzny…*, t. 7, s. 520.

Lejkucie, wieś WJP Wisogierda, za rzeką Szejmeną, na południu od kościoła, mil 2 miernych.

Lankajmie, wieś JP [Józefy Aleksandry z Czartoryskich] Ogińskiej, hetman[owej], za rzeką Szejmeną, na wschód letni od kościoła, mil 2 miernych.

Łujsze, wieś WJP Gieysztora, mieczn[ika] trockiego, za rzeką Szejmeną, na północ od kościoła, mil 2 wielkich.

Mercze, wieś JWJP [Szymona] Zabiełły, v[ice]brygadiera i folwark tamże za rzeką Szejmeną, na północ od kościoła, mil 2 małych.

Obszrutele, wieś WJP Terebesza, ci[w]una twer[skiego], na zachodzie letnim, za rzeką Wiłkupką, od kościoła mila mała.

Olwita, wieś, w której kościół parafialny jest punktem względem, którego czyni się opisanie całej parafii. Sama wieś należy do WJP [Adama] Wisogierda, podkomor[zego] smoleń[skiego].

Olwita, dwór[577], tegoż JM, nad rzeką Szyrwintą, na południe od kościoła, kroków 355.

Olwicka altaraja, na południu, we wsi olwickiej do J[M] ks. altarysty należąca, od kościoła kroków kilkaset.

Poieziory [Pojeziory][578], dwór i wieś, na południu WJP [Szymona] Zabiełły, v[ice]brygadiera, od kościoła ½ mili małe.

Potunkiszki[579], wieś, także na południu tegoż JM, od kościoła ½ mile mierne.

Porożniów, wieś i dwór, na zachód letni, za rzeką Szejmeną, tegoż JM, od kościoła 1½ mili wielkiej.

Patwiecie, dwór i wieś WJP Piaseckiego, budow[niczego] smole[ńskiego] nad *[k. 52v]* rzeką Szejmeną, na północ od kościoła olwickiego, mila duża i ¼.

Patwiecie, wieś WJP [Adama] Wisogierda, podkom[orzego] smoleń[skiego], tamże.

Patylce, karczma WJP Gieysztora, mieczn[ika] w[ojewó]dztwa tr[ockie]go, na północ na Trakcie Krzyżowym do Prus i na Żmudź idącym, od kościoła mil 2 wielkich.

Plinie, karczma tegoż JM, między wschodem a północą od kościoła, mila i ¾.

Rutkiszki, dwór i wieś WJP Pilichowskiej, st[aroś]c[iny?] tabu[…], na zachodzie zimowym od kościoła, ¼ mili.

---

576 Może Kirsze? Por. AP Suwałki, zesp. 271, sygn. 20, k. 6-22.

577 Opis dworu w Olwicie zachował się z 1834 r. Określono go wówczas, jako *pałac, czyli dwór drewniany stary gontami kryty, z dwoma kominami murowanemi nad dach wyprowadzonemi*. Pozwala więc to przypuszczać, że pamiętał on jeszcze czasy I Rzeczypospolitej. Por. AP Suwałki, zesp. 271, sygn. 20.

578 Pierwszym właścicielem znajdującego się tu majątku miał być Michał Gliński z nadania Aleksandra Jagiellończyka. W końcu XVIII w. ówczesny właściciel dóbr Maksymilian Gawroński wybudował pałac barokowo-klasycystyczny. Projektował go wileński architekt Marcin Knackfuss. Por. K.T. Krzywiccy, *Suwalszczyzna Zaniemenie…*, s. 228; http://gawronski.net.pl/pl/dworek-w-pojeziorach.html

579 Zwana też w końcu XIX w. *Potomkiszki*. Por. *Słownik geograficzny…*, t. 7, s. 520.

Rumaki, dwór i wieś JO księcia Radziwiłły, w[oje]w[o]dy wileń[skiego], za rzeką Szejmeną, na północ od Olwity, mil 2.

Romantyszki[580], folwark i wieś WJP [Antoniego Ignacego] Chrapowickiego, s[taro]s[t]y pilwiskiego, za rzeką Szejmeną, na północ od kościoła, mil 2 wielkich.

Rudzie, wieś tegoż JM, na wschód letni, mil 2 wielkich.

Semeneliszki, dwór JW Zabiełły, marszałka kowień[skiego], na wschód letni od kościoła, mila mała.

Semeneliska kaplica, od dworu na kroków 80.

Szaudyniszki, dwór i wieś WJP Mejera, wojskiego kowień[skiego], między południem i zachodem letnim od kościoła, ½ mili wielkie.

Szapały, za rzeką Szejmeną, wieś WJP Chrapowickiego, na północ od kościoła, mil 2 wielkich.

Szykszniew, dwór i wieś WJP Terebesza, ci[w]una twer[skiego], między południem i zachodem zimowym od kościoła, mila.

Szukle, dwór i wieś, nad rzeką Szejmeną, na północ, JPP Świrskich, od kościoła mila wielka.

Szukle, dwór i wieś JP Legowicza, tamże.

Stanajcie, wieś JO JP [Józefy Aleksandry z Czartoryskich] Ogińskiej, hetman[owej], nad rzeką Szyrwintą, na zachód letni, do st[aro]stwa wiłkowy[skiego] należąca, od Olwity mil 2 *[k. 53]* miernych.

Sklawszcze, dwór i wieś WJP Szecllowej [Szedlowej?], […] smoleń[skiej], za rzeką Szejmeną, na wschodzie letnim nad samą rzeką Szeszupą, od kościoła mil 2 wielkich i ¼.

Skordupiany, dwór i wieś JP Orłowskiego, na zachód letni od kościoła, mila mała.

Kotowszczyzna, dwór WJP [Antoniego Ignacego] Chrapowickiego, marszałka orszań[skiego], za rzeką Szejmeną, nad rzeką Szeszupą, na zachodzie letnim od kościoła, mil 2 wielkich.

Kaplica w tejże Kotowszczyźnie, tegoż JM, usunięta od dworu, na kroków 80.

Tartupie, wieś na północ, tegoż JM, za rzeką Szejmeną, od kościoła mil 2 wielkich.

Urszule, 2 dwory i wieś JPP Dylewskich, na północ od kościoła, mil 2 małych.

Uszkurajcie, WJP Mejera, wojskiego kowień[skiego], na wschód zimowy od kościoła, ¾ mile.

---

[580] Wcześniejszym dziedzicem dóbr Romantyszki był Szymon Zabiełło, *vicebrygadier i pułkownik Brygady Petyhorskiej Jazdy Nadwornej Wojsk WKL*. W 1783 r. sprzedał je Antoniemu Chrapowickiemu, pisarzowi ziemskiemu powiatu starodubowskiego za kwotę 13000 zł. Szymon Zabiełło przejął te dobra po śmierci Antoniego Zabiełły, łowczego WKL. Por. AP Suwałki, zesp. 271, sygn. 19, k. 7-9.

Wejliszki, folwark i wieś WJP Medekszy, starosty skirstymońskiego, na północ od kościoła, mila wielka.

Wersnupie[581], WJP Kozierowskiego, mieczn[ika] smoleń[skiego], na południu od kościoła, ½ mili małe.

Wiłkupie, dwór i wieś WJP Dylewskiego, sędziego grodz[kiego] smoleń[skiego], nad rzeką Wiłkupką, na zachodzie letnim od kościoła, mil 2 małych.

Wyszczekajmie[582], na wschód letni, WJP Zabiełły, marszałka kowień[skiego], od kościoła mil 2 małych.

Wajszławka, wieś WJP [Szymona] Zabiełły, v[ice]brygadiera, nad rzeką Szyrwintą, na południe od kościoła, ½ mili małej.

Zynie, wieś JO księcia [Michał Hieronim] Radzi[wi]łły, w[oje]w[o]dy wileń[skiego], za rzeką Szejmeną, na północ od kościoła, mil 2 wielkich.

[k. 53v] Zielonka, karczma WJP Hłaski, […] orszań[skiego], na trakcie z Wołkowyszek [Wiłkowyszek]? do Prus idącym, względem Olwity na północ, mila i ¼.

2-[to].

Od tego parafialnego kościoła, kościoły w okolicy sąsiedzkie są te:

Wiłkowyszki, kościół parafialny, w tymże kowień[skim] powiecie, diecezji wileń[skiej], dekanatu olwickiego, starostwo JO [Michała Kazimierza i Aleksandry] Ogińskich, hetmanów WKL, między wschodem zimowym i południem od kościoła olwickiego, mila mierna.

Łankieliszki, kościół parafialny, w tymże powiecie i dekanacie, w starostwie puńskim, JWW Brzostowskich, na południe, mila mała.

Wierzbołów, kościół parafialny, w tymże kowień[skim] powiecie, diecezji żmudz[kiej], dekanatu wilkiskiego, JW Potockiego, marszałka, w st[arost]wie jurborskim, pod zachodem zimowym, mila mała.

Nowe Miasto, kościół parafialny, w tymże kowień[skim] powiecie, diecezji żmudz[kiej], dekanatu wilkiskiego, tegoż JW Potockiego, na zachodzie letnim od Olwity, mil 2 wielkich.

3-[ti]o.

Miast znacznych bliskich około Olwity nie ma okrom tego.

Miasto sądowe Kowno, między zejściem rzek portowych Wilii i Niemna, leży na wschód letni, odległe mil wielkich 11.

---

[581] W Księdze Wieczystej nazywano ją *Wersznupie*. Dokument z 1771 r. określił ją natomiast jako *Wiersnupie*. Dotychczasowi właściciele połowy dóbr Wersnupie – Karol Wiktor z Dołęgów i Franciszka z Zacharewiczów Kozierowscy prawnie przekazali to swemu synowi Józefowi z Dołęgów Kozierowskiemu, miecznikowi i rotmistrzowi województwa smoleńskiego. Por. AP Suwałki, zesp. 271, sygn. 33, k. 2, 4-14.

[582] W końcu XIX w. zwana też *Wiszczokajnie*. Por. *Słownik geograficzny…*, t. 7, s. 520.

[k. 54] 4-[t]o.

Dobroć drogi do Kowna:

Droga z Olwity do Kowna, równa, miejscami błotnista, piaszczysta i kręta, miejscami mosty i groble są ledare a najosobliwiej przykra jest góra pod samymi Sapieżyszkami. Na odbycie drogi z Olwity do Kowna letnią drogą jazdy godzin 17, zimową zaś drogą godzin 14.

5-[t]o.

Jeziora, rzeki i bagna są te:

Jezioro większe Pojeziory, WJP Zabiełły, na południu, długości ¼ mile, szerokości sznurów geometrycznych 25, odległe ½ mile małe.

Jezioro mniejsze Semeneliskie, JW Zabiełły, na wschód letni, długości kroków 250, szerokości 150, odległe ½ mile duże.

Jezioro Łujsze, do m[ajętno]ści Dydwiż należące, WJP Gieysztora, wielkości circiter morgów 3, leży na północ, odległe mil 2.

Jezioro Olwickie, WJP Wisogierda, na południu, długości kroków 700, szerokości 350, od kościoła kroków 150.

Rzeka mała Szyrwinta, poczyna się na południu z błota za Lubowem, mil 2 a od Olwity mil 5. Płynie mimo Wyszczekajmiów, Guzelów, Patwieciów, Andrykajmiów w prawo ręką wpada pod Szuklami do rzeki Szyrwinty.

Rzeka większa Szyrwinta, poczyna się z krynic, między południem z zachodem zimowym, za Kalwarią mil 3 a od Olwity mil 7, płynie mimo Anczławkę, Olwitę, *[k. 54v]* Łanckajmie w lewą ręką wpada do rzeki Szeszupy, pod samym Nowym Miastem i tamże oddziela Polskę od Prus, za którą rzeką wraz z miasteczko Szyrwińtyszki zwane.

Rzeka mała Semeneliska, wypływająca z Szejmeny pod wsią Guzelami, ciągnie się mimo dworu semeneliskiego w prawą rękę, wpada do tejże samej rzeki Szejmeny minąwszy nieco Andrykajmie takoż w prawą rękę.

Rzeka mała Wiłkupka, wypływająca od południa z błot, płynie mimo Wiłkupie w prawą ręką wpada pod Borozniewem do rzeki Szejmeny.

Bagno Brodzyka zwane, na jednych krynicach będące, na zachód letni, długości ⅝ mile szerokości, ze nierówno we wszystkich miejscach, najwięcej jednak sznurów geometrycznych 6, od Olwity ⅛ mile.

Bagno Łujsze zwane, wraz przy Jeziorze Łujszowskim sytowane, całe mszyste intus sosenki a po brzegach olszyna i brzezina do possessyi WJP Gieysztora należące, długości ¼ mile szeroski[e] kroków 460, względem Olwity na północ, 2 mile wielkie.

Bagno Kiścinic, na południe przy Jeziorze Pojeziorskim WJP Zabiełły, długości⅛ mile małe, szerokości kroków 200, od kościoła ¾ mili małe.

Błot znacznych i brodów nie ma, gór żadnych, toż samo sama równina w całej parafii znajduje się.

Staw JP Orłowskiego, na zachodzie letnim, wielkości na mórg 1 odległy, od Olwity ¾ mili.

Staw olwicki WJP Wisogierda, podkom[orzego], na rzece Szyrwincie, długości kroków 300, szerokości kroków 100, od kościoła w prawą rękę kroków 500.

[k. 55] Stawek JW Zabiełły, przy dworze Semeneliszkach, na rzeczce bar[d]zo małej utrzymany, długości kroków 140, szerokości kroków 50, na wschód letni od Olwity, ½ mile mierne.

Stawek w Gutkowie, JP Walentynowicza, z samego spadu wód złożony, długości kroków 200, szerokości kroków 50, na zachód let[ni] od Olwity, mila i ¼.

Sadzawki, kanały, per expressum distrctim nie kładną się, bo te w każdym niemal dworze i folwarku znajdują się.

6-[t]o.

Wyliczenie gajów:

Lasu zgoła w całej parafii ani do opału, ani do budowli nie ma, okrom kilkunastu gaików, które się wyrażają:

Gaj Osja, JW [Szymona] Zabiełły, v[ice]brygadiera, między wschodem zimowym a południem, drzewo w onym olcha, dęby, jesionina, brzoza, klony i leszczyna. Wielkość onego circiter zawiera włók 6.

Gaj Kisinia, i drugie 2 przy nim niedaleko, jeden od drugiego pomniejsze tegoż JM. Drzewo w onych olszyna, brzoza i sosna. Leżą na wschodzie zimowym, odległe od Olwity ¾ mile.

Dwa gaiki semeneliskie, JW Zabiełły, marszałka kowień[skiego], na wschód letni. Drzewo w onych olszyna wielkości na morgów 15 odległe, ½ mile wielkie.

Gaj Buciszki, do plebanii olwickiej należący, na północy drzewo w onym brzoza, olszyna i leszczyna, wielkości na morgów 7 odległy, ½ mile mierne.

[k. 55v] Gaj JP Piaseckiego, z takim, że drzewem wielkości, na morgów 3 tamże.

Gajowce olchowych w majętności Dydwizach WJP Gieysztora, mieczn[ika] w[ojewó]dztwa tr[ockie]go, Dydwize, Karośnia i Dubura zwanych i tem gaj Pliścia [Plinia?] zwany, w tychże dobrach obszerny na morgów 4, różnego drzewa gatunki mający, wszystkie na północy odległe, mil 2 wielkich.

Gaj Grygajcki, na północ, WJP [Antoni Ignacy] Chrapowickiego, mar[szałka] orszań[skiego], drzewo w onym jodła, wielkości na morgów 4, odległy mil 2 wielkich i ¼.

Gaj Rumacki, JO księcia [Michała Hieronima] Radziwiłły, w[oje]w[o]dy wileń[skiego], na północ, wielkości włók 3 różnego drzewa gatunki mający, odległy mila wielka i ¼.

Gaj Kotowszczyński, W[JP] [Antoniego Ignacego] Chrapowickiego, mar[szałka] orszań[skiego], na północy, wielkości włók 5, drzewo w onym różnego gatunku, odległy mil 2 wielkich i ¼.

Gaik Urszule, WW[P] Dylewskich, na północy, z drzewem samym tylko brzozowym, wielkości circiter morgów 10, odległy mil 2 wielkich.

Gaik brzozowy Pudziszki zwany, WW[P] Świrskich, na północ, wielkości circiter morgów 9, odległy mil 2.

Gaik Wiłkupski, W[P] Dylewskiego, sędziego grodz[kiego] smoleń[skiego], na zachodzie letnim, drzewo w onym brzoza i olcha, wielkości circiter morgów 15.

Gaików szykszściowskich, W[P] Terebesza, ci[w]una twer[skiego], na zachodzie letnim 3, drzewo w onych brzozowe, olchowe i leszczynowe, wielkości morgów 25, odległe mila wielka i ¼.

7-[m]o.

Młyny wodne i wietrzne:

Młyn wodny olwicki, W[P] Wisogierda, na południe od kościoła w lewą rękę, kroków 600.

Młyn wodny semeneliski, JW Zabiełły, mar[szałka] kowień[skiego], na rzece *[k. 56]* Semenelisce, leży na wschód letni, odległy ¾ mile.

Młyn skordupiański, JP Orłowskiego, na stawie JM, wyż wzmiankowanym, leży na zachodzie letnim, odległy mila mała.

Młyn wersnupski, na spadzie wód utrzymanych, W[P] Kozierowskiego, leży między wschodem letnim a południem, odległy ½ mile małe.

Młyn wietrzny szaudyniski, W[P] Mejera, woj[skiego] kowień[skiego], leży między południem a zachodem letnim, odległy ½ mile mierne.

8-[v]o.

Drogi partykularne w tej parafii i trakty publiczniejsze podług miary mil[583].

[583] Następnie wykreślono kilka wyrazów.

Droga do Wiłkowiszek, gdzie jest kościół parafialny i razem trakt publiczny zimowy i letni, począwszy od kościoła parafialnego olwickiego, na południe, otwartym polem drogą suchą i równą przez wieś Poieziory [Pojeziory] a stamtąd także otwartym polem i takąż drogą o ¼ mile od drogi widać dwór Oawiniszki [?] i Kisiniszki, gdzie się kończy parafia olwicka a zaczyna się wiłkowy[ska].

Droga do Łankieliszek, gdzie jest kościół parafialny na południu, do którego droga równa, miejscami są mosty i rowy otwartym polem przez wioskę Wajszławkę nad rzeką Szyrwintą leżącą, która rzeka oddziela parafię olwicką od łankieliskiej.

Droga do Wierzbołowa, gdzie jest kościół parafialny i drugi kościół JM księży dominikanów diecezji Immy [?], dekanatu wiliskiego [wilkiskiego?] droga zaś do onego polem otwartym sucha, równa przez wieś Kirsze, dalej na most Szaudyniszki lub brodem przez rzekę Szyrwintę, gdzie po lewej stronie widać wieś Wersnupie a po prawej Rutkiszki, równie od siebie na ¼ mile odległe i tam się kończy parafia olwicka.

Droga do Nowego Miasta, począwszy od kościoła olwickiego na północ polem otwartym, drogą suchą, miejscami piaszczystą, przez wieś Skordupiany, Szukle mimo Urszulów Podziszek, Poro*[k. 56v]*zniszek, Litwiniszek, o kilkaset kroków w prawej ręce a Kręgodziów, Wiłkupiów i Obszrutelów a⅛ mile w lewej ręce, ta koż drogą suchą i dość wygodną, mimo Kotowszczyznę, o kilkaset kroków w prawą rękę od Nowego Miasta, o⅛ mile sytuowaną, gdzie się kończy parafia olwicka, aż do kościoła nowomiejskiego nad rzeką Szeszupą, dzielącą Polskę z Prusami, kowień[ski] powiat z księstwem żmudz[kim] i diecezją wileń[ską] od żmudzkiej stojącego. W tymże mieście jest przykomorek dla odbierania cła Rz[eczy]p[ospo]l[i]tej. I na to miasto trakt idzie do Tylży i Lipawy.

Droga do Kowna, począwszy od kościoła na wschód zimowy, otwartym polem przez wieś Pojeziory i miasteczko Wiłkowiszki, stamtąd drogą miejscami mokrą, przez mosty na Pilwiszki, dalej borami na Wysoką Rudę, Kordaki a za Kordakami piaszczystą drogą aż do Sapieżyszek, skąd także przykrą, górzystą i mokrą drogą po Zaniemnie, mimo karczmy Koczernic zwanej aż do Kowna.

Trakt Publiczny Królewiecki, dokąd rachują mil 24, począwszy od kościoła w prawą rękę na zachód letni polem otwartym, drogą suchą, równą, mimo Rutkiszki, Szaudyniszki, za którymi kończy się parafia olwicka a zaczyna się wierzbołowska, dalej na miasteczko Wierzbołów, Karkłupiany, gdzie jest rzeka Szyrwinta i tam rozgranicza Polskę z Prusami a stamtąd aż do miasta pruskiego Stołupiany zwanego, do którego od Olwity mil 4 rachują.

Parafia olwicka należycie i dostatecznie opisana nie ma w sobie żadnych granic wojewódzkich i powiatowych, ale cała ze wszystkiemi dworami, wioskami i miejscami wyż wyliczonemi jest położona w powiecie kowień[skim], diecezji wileński[ej].

Takowe opisanie parafii mojej, podpisem własnej ręki mej stwierdzam: ks. Józ[ef] Fr[anciszek?] Wnorowski, lewnon, dz[ie]k[a]n et pleb[an] [olwicki][584].

14. Pilwiszki

[nr 368, k. 12] Parafia pilwiska

1-mo.

Kościół parafialny we wsi pilwiskiej położony, w powiecie kowieńskim, dekanacie olwickim. Wioski i miejsca do tej parafii należące są według alfabetu ułożone, jak tu po sobie idą:

Antonów[585], dwór WJP [Antoni Ignacy] Chrapowickiego, starosty pilwiskiego, między wschodem letnim względem kościoła, mała mila 1.

Armaliszki, zaścianek tegoż JM, na wschód letni, wielkich mil 2.

Aukszelis, zaścianek tegoż, w tym sposobie, mila mała 1.

Audieiszki, zaścianek tego samego JM, na wschód letni, mila 1.

Ażołupie[586], zaścianek tegoż, w tym położeniu, mila mała 1.

Bartniki, wieś tego pana, na wschód letni, mila mała 1.

Bogata, wieś tegoż JM, w tym położeniu, mil małych 2.

Buda Klonowa, tegoż, w tej sytuacji, mil wielkich 2.

Bendraryszki, tego JM, w tym położeniu, mila wielka 1.

Biarsztupis, zaścianek, na wschód letni, mila mała 1.

Budwietys, zaścianek, w tej pozycji, wielkich mil 2.

Bebruliszki[587], zaścianek tegoż JM, w tym położeniu, mil 2.

Barsukinie, zaścianek tego samego pana, w tej sytuacji, [mil] wielk[ich] 2.

Butwiliszki, zaścianek tegoż, w tym położeniu, mil 3.

Ciniszki, zaścianek tegoż JM, na wschód letni, mil małych 2.

Chajeckiszki, zaścianek tegoż W[JP] starosty, w tym położeniu, [mil] wiel[kich] 2.

Egłupie, zaścianek tegoż samego, między wschodem letn[im], [mila] 1.

Giewałtowo, wieś tego samego pana, w tym położeniu, mil 2.

---

584 AN Wilno, F43-5403, k. 2-2v.
585 W końcu XIX w. zwano go *Antonowo*. Por. *Słownik geograficzny…*, t. 8, s. 147.
586 W końcu XIX w. zwany *Arżołupie.* Por. *Słownik geograficzny…*, t. 8, s. 147.
587 Może *Bobroliszki?*

Gulany, zaścianek tegoż, w tej sytuacji, mil wielkich 3.

Gajstry, wieś tegoż JM, na wschód letni, mila mała 1.

Girnupie, wieś tego samego pana, w tym położeniu, [mil] wielk[ich] 2.

Grzesie, zaścianek tegoż JM, w tych sytuacjach, [mil] wielkich 2.

Gabryszki, zaścianek tegoż, na wschód letni, ¼ mili.

Gieruliszki, zaścianek tego JM, takoż na wschód letni, mila wielk[a] 1.

Jura, wioska W[JP] starosty pilwiskiego, w tej pozycji, mil 3.

Jurksze, wioska tegoż JM, na wschód letni, ½ mili.

Jozuniszki[588], folwarczyk J[M] księdza pilwiskiego, a zaścianki W[JP] starosty, na wschód letni, ¼ mili.

Jodbarzdyszki, zaścianek tegoż JM, w tym położeniu od kościoła pilwiskiego, wielka mila 1.

Izdagai[589], zaścianek tegoż pana, w tej mierze, wielka m[ila] 1.

[k. 12v] Kozłowa Ruda[590], WJP [Antoniego Ignacego] Chrapowickiego, starosty pilwiskiego, na wschód letni, wielkich mil 2.

Kozliszki, zaścianek tegoż JM, w tym położeniu, mil 2.

Karkliniszki [Korkliniszki?], zaścianek tegoż, w tej mierze, mil wielkich 2.

Kłampupie, zaścianek tegoż JM, w tym położeniu, mil 2.

Krauniszki, zaścianek tego W[JP] starosty, w tym samym [położeniu], mila 1.

Klawinie, zaścianek tegoż, w tej sytuacji, mil wielkich 3.

Kuciszki[591], zaścianek tego pana, w tejże [sytuacji], wielka mila 1.

Kowalewikiszki, zaścianek tegoż, w tym położeniu, mila 1.

Kwietkapuszys, zaścianek tegoż samego, na wschód letni od plebanii pilwiskiej, wielka mila 1.

Łodyszki, zaścianek, od północy, mil wielkich 3.

Mejstyszki, zaścianek, od północy tegoż JM, ¼ mili.

Mroszki, wioska tego samego pana, na wschód letni, mil 3.

Mejliszki, zaścianek tegoż, w tym położeniu, mil mały[ch] 2.

Murynkampis, zaścianek tegoż JM, w tej sytuacji, mil wiel[kich] 2.

Mołupis, zaścianek tego pana, w tym położeniu, wielkich [mil] 2.

---

[588] Antoni Chrapowicki, podkomorzy smoleński, starosta pilwiski, po otrzymaniu pozwolenia od króla Augusta III, wydzielił we wsi Jozuniszki pięć włók ziemi, która miała dostarczać dochody komendarzowi pilwiskiemu. Jedną włóką, lecz nie jest pewne, czy w tej wsi, dysponował organista z Pilwiszek. Por. BU Wilno, F57, B53/1346, b.n.k.

[589] W końcu XIX w. zwane *Iżdagi.* Por. *Słownik geograficzny…*, t. 8, s. 147.

[590] Przez kompleks lasów Kozłowa Ruda płynie rzeka Pilwa, która następnie łączy się z rzeką Szeszupą. Por. T. Krzywicki, *Rzeki Jaćwieży…*, s. 28.

[591] W końcu XIX w. zwane *Kuczyszki.* Por. *Słownik geograficzny…*, t. 8, s. 147.

Niedelbierzys, zaścianek tego samego pana, na wschód letni od kościoła pilwiskiego, wielkich mil 2.

Nendrynic[592], wioska tegoż JM, pod tym horyzontem, [mila] w[ielka] 1.

Oznagary, zaścianek tegoż, w tym położeniu, wielka mila 1.

Pilwiszki, wieś, gdzie kościół jest punktem, względem którego czyni się opisanie całej parafii. Sama wieś należy do WJM pana [Antoniego Ignacego] Chrapowickiego, starosty pilwiskiego.

Plopliszki, zaścianek tegoż JM, na wschód letni, mila 1.

Popilwie, zaścianek tego pana, w tym położeniu, [mila] mała 1.

Paprudzie[593], zaścianek tegoż JM, w tej sytuacji, ¼ mili.

Purwiniszki, zaścianek tegoż w takim położeniu, [mil] wielkich 2.

Przybudck, zaścianek tego pana, w tymże położeniu, mila w[ielka] 1.

Padrezyszki, zaścianek tegoż JM, na wschód letni, mil wiel[kich] 2.

Pipiżyszki, zaścianek tego pana, w tym położeniu, [mila] mała 1.

Peczyszki, zaścianek tegoż, w tej sytuacji, mila mała 1.

Potasznia, zaścianek tego samego pana, od kościoła pilwiskiego na wschód letni, wielkich mil 2.

[k. 13] Raczyły, zaścianek tegoż pana, na wschód letni, [mil] wielkich 2.

Rudupis, zaścianek tegoż JM, w tym położeniu, małych mil 2.

Skuczyszki, zaścianek tegoż, w tej sytuacji, mila wielka 1.

Szaudynie, zaścianek tego samego pana, na wschód letni, mila 1.

Stejniszki, zaścianek tegoż, w tym położeniu, mila mała 1.

Skindeliszki, zaścianek tegoż, w tym położeniu, [mil] wielkich 2.

Szlurpkiszki, zaścianek tegoż JM, na wschód letni, [mila] mała 1.

Sędzikiszki, zaścianek tego pana, w tym położeniu, [mil] wielkich 3.

Szałnowizna, zaścianek tegoż JM, w tym położniu, [mil] wielkich 3.

Szymokiszki, zaścianek tegoż, w tym położeniu, wielka mila 1.

Stępiszki, zaścianek tegoż, na wschód letni, wielka mila 1.

Sianowie, zaścianek tegoż, w tym położeniu, wielkich mil 2.

Tarpuciszki, zaścianek tegoż, na wschód letni, wielkich mil 2.

Tyminkiszki[594], zaścianek tegoż, w tym położeniu, [mila] mała 1.

Trakiszki, zaścianek tego pana, w tym położeniu, [mil] małych 2.

---

[592] Może *Nendrynie?*
[593] W końcu XIX w. zwane *Poprudzie.* Por. *Słownik geograficzny…*, t. 8, s. 147.
[594] Może *Tyminczyszki?*

Wojtyszki, zaścianek tegoż, w tej sytuacji, ¼ mili.

Wiszakiszki, wioska tegoż JM, na wschód letni, ¼ [mili].

Warakiszki, zaścianek tegoż, w tym położeniu, ¼ mili.

Wysoka Ruda, tegoż JM, na wschód letni, mil wielkich 3.

2-do.

Od tego parafialnego kościoła, kościoły w okolicy sąsiedzkie są te następujące:

Kościół gryszkabudzki, diecezji żmudzkiej, w dobrach JO księżnej Czartoryskiej, na północ, wielkich mil 2.

Kościół Mariampole, w dekanacie kowieńskim, w dobrach księcia Sapiehy, leży na wschodzie zimowy[m] od kościoła pilwiskiego, mil wielkich 3.

Kościół Nowe Miasto[595], w diecezji żmudzkiej, w dobrach księżnej Czartoryskiej, leży między północą od kościoła pilwiskiego, wielkich mil 3.

Kościół Sapieżyszki, w diecezji żmudzkiej, w dobrach panien bernardynek kowieńskich, na wschód letni od kościoła pilwiskiego, [mil] wielkich 6.

Kościółek Skrawdzie[596], w dobrach WJM pana [Antoniego Ignacego] Chrapowickiego, starosty pilwiskiego, na wschodzie letnim od kościoła pilwiskiego, wielkich mil 4.

[k. 13v] Kościół wiłkowiski, w dekanacie olwickim, w dobrach JW hetmana w[ielkiego] l[i]t[ewskieg]o, mil 2 wielkich, leży między zachodem letnim.

3-tio.

Miasto znaczniejsze od tego kościoła pilwiskiego jest miasto sądowe Kowno, na wschód letni odległe, o mil wielkich 9.

4-to.

Droga z Pilwiszek do Kowna miejscami błotnista, piaszczysta i kręta, bądź letnią, bądź porą zimową jazdy, wespół z popasem cały dzień zabiera.

5-to.

Bagien, błot i jezior znacznych nie ma.

Stawek WJM pana [Antoniego Ignacego] Chrapowickiego, starosty pilwiskiego, przy wsi Jurksze zwanej, z lasu pochodzący mały, od kościoła pilwiskiego na wschód letni, ¼ mili.

Staw drugi tegoż JM przy wsi Kozłowa Ruda zwanej, niemały, z błot pomniejszych wynikający, od kościoła parafialnego na wschód letni, [mil] wielkich 2.

---

[595] W innych przypadkach podawano, iż Nowe Miasto było w dobrach Potockiego?

[596] Według Aleksandra Połujańskiego budowniczym tegoż kościółka (kaplicy) był Mikołaj Chrapowicki, starosta pilwiski i starodubowski w poł. XVIII w. Przynależał on do parafii preńskiej, dekanatu kowieńskiego. Por. A. Połujański, *Wędrówki po guberni…*, s. 421.

Most w samych Pilwiszkach na rzece Pilwa zwanej, a przewóz pod Pilwiszkami na czółnach na Szeszupie.

Most drugi na rzece Wysoka zwanej, na granicy parafii pilwiskiej, tyczącej się Żmudzi, mizerny.

Rzeki przy Pilwiszkach spławne są te: Pilwa[597], Szeszupa, Wysoka. Na wschód letni Pilwa, na północ Wysoka, na zachód letni Szeszupa. Za Pilwiszkami na północ o stai 4, Pilwa i Wysoka do Szeszupy wpadają, która jednym brzegiem oznaczając granicę diecezji wileńskiej, drugim diecezją żmudzką wpływa do Prus na północ, o mil 3 wielkich, względem parafialnego kościoła pilwiskiego.

[k. 14] Lasu jest więcej w parafii pilwiskiej aniżeli pola otwartego, szczególnie jednak zacząwszy od Pilwiszek WJP [Antoniego Ignacego] Chrapowickiego, starosty pilwiskiego, na wschód letni ku Wysokiej Rudzie tegoż JM o mil 3 wielkich, dosyć jest drzewa, jako to: sosny, jodły, olszyny, brzeziny, miejscami leszczyny i lipiny.

7-mo.

Młynów 2, WJP [Antoniego Ignacego] Chrapowickiego, st[aros]ty, na Jurze i w Jurkszach. Tartak 1, folusz 1, rudni 2.

8-vo.

Drogi partykularne w tej parafii i trakty publiczne podług miary mil kładą się:

1. Droga do Kowna, razem gościniec letni i zimowy kowieński, począwszy od kościoła pilwiskiego na letni wschód, lasami do karczmy WJP starosty pilwiskiego Jurksze zwanej, dalej borami do Wysokiej Rudy, takoż wsi i karczmy tegoż JM mil 3 wielkich, gdzie kończy się parafia pilwiska a tycze parafii sapieżyskiej, diecezji żmudzkiej.

2. Droga prywatna do Gryszkabudz, gdzie jest kościół księży karmelitów, diecezji żmudzkiej, na północ, graniczący par[afię] pilwiską przez rzekę Wysoką o ¼ mili, polem częścią otwartym, droga przykra, po lewej ręce widać wioskę Bałtrusie zwaną, i tu kończy się granica par[afii] pilwiskiej.

3. Droga prywatna do Mariampola, gdzie jest kościół księży marjanów, parafialny, graniczący między wschodem letnim, od plebanii pilwiskiej polem otwartym, mimo dworu Antonowa i wsi Gajstry, Nendryń i Giewałtowa tegoż WJ pana [Antoniego Ignacego] Chrapowickiego, starosty pilwiskiego, poza Szeszupy rzece, po prawej ręce, drogą suchą do wioski zowiącej się Surgucie, graniczącą parafią pilwiską, mil wielkich 2.

[597] Prawy dopływ Szeszupy. Patrz wcześniej.

[k. 14v] 4. Droga do Wiłkowiszek, począwszy od kościoła pilwiskiego na zachód letni, o kroków kilkadziesiąt. Za rzeką Szeszupą karczma i wieś Gulbiniszki JW [Michała Kazimierza] Ogińskiego, hetmana w[ielkiego] lit[ewskiego]o zwana, po prawej ręce od namienionej karczmy droga nad Szeszupą rzeką przykra na wioskę Obszruty tegoż JM, jak namieniono o kroków kilkadziesiąt kończy się parafia pilwiska a poczyna wiłkowiska.

5. Droga do Nowego Miasta prywatna, za rzeką Szeszupą pod Pilwiszkami płynącą na północ, po prawej ręce przez rzeczkę Gulbinę, chrostami na wioskę Olksniany księży dominikanów wierzbołowskich, droga niewygodna, stamtąd polem otwartym, równina, mimo Kotowszczyzny, dworu WJP [Antoniego Ignacego] Chrapowickiego, starosty pilwiskiego, od kościoła pilwiskiego mil wielkich 3.

Parafia pilwiska graniczy z księstwem i diecezją żmudzką, o ¼ mili od rzeki Wysoka zowiącej się, jak nro 5-to wspomniono, która ciągnie się na północ, począwszy od Barzd, Bliwiszek, Gryszkabudz, wsi J0 księżnej Czartoryskiej, na północ do Wielonszczyzny, do dóbr JO [księ]cia Poniatowskiego.

Takowe opisanie parafii mojej, ręką własną moją stwierdzam: ks. Hiac[ynt Józef] Dowiatt, Ppilus mpps [podpis nieczytelny].

15. Pojewonie

[nr 367, k. 10] Parafia pojewońska

1-mo.

Kościół parafialny, między wioską Kunigiszki i dworem pojewońskim na wspaniałej górze, w gaju sosnowym położony, w województwie trockim, w dekanacie olwickim. Wioski i miejsca do tej parafii należące, są w tymże województwie, według porządku alfabetu ułożone, jak tu po sobie idą:

Anczławka[598], wioska skarbowa JKM, między południem i zachodem, względem kościoła pojewońskigo, ½ mile mierne.

Budwiecie[599], wioska skarbowa JKM, pod samym wschodem letnim, ½ mile małe.

Dobra Wola, wioska do starostwa wisztynieckiego należąca, między południem i zachodem, ½ mile wielkie.

Ejgłupie[600], wioska skarbowa JKM, na południe, od kościoła na 1000 kroków.

---

[598] W 1775 r. przynależała do ekonomicznego klucza pojewońskiego, a guberni bartnickiej. Znajdowało się tu wtedy dziewięć dymów (63 zł). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.

[599] W 1775 r. przynależały do klucza królowokrzesielskiego, a guberni bartnickiej. Było tam 15 dymów, z których płacono 105 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.

Gudele[601], wioska skarbowa JKM, między zimowym wschodem i południem, ½ mile.

Karkłupiany[602], wioska skarbowa JKM, pod zachodem letnim, ½ mile wielkie.

Kibejki, JP Gallerego, pod zachodem letnim, mila dobra.

Kletkieniki[603], wioska skarbowa JKM, między południem i zachodem zimowym, ¼ mile.

Królowo Krzesło[604], dwór ekonomii JKM olickiej, między wschodem letnim i zimowym mila mała.

Kunigiszki, wioska plebańska, na południe, od kościoła na 300 kroków.

Lubiszki, dworek starostwa wisztynieckiego, między wschodem zimowym i południem, ¾ mili dobre.

Meszlinie, wioseczka skarbowa JKM, pod wschodem letnim, ½ mile dobre.

Nowinniki, wioseczka, po części do starostwa wisztynieckiego i JP Bereckiego, pod zachodem zimowym, ½ mile.

Pojewonie[605], dwór i wioska skarbowa JKM, na północ od kościoła, na 1000 kroków.

Pozanile, wioska skarbowa JKM, na północ, ⅛ mili.

Rejmeksodzie[606], wioska skarbowa JKM, pod samym wschodem letnim, ½ mile.

Stławka[607], wioska skarbowa JKM, pod wschodem *[k. 10v]* letnim, mila dobra.

Sausieniki, wioska skarbowa JKM, pod wschodem zimowym, 1¼ mili.

Skordupiany[608], dwór JKM i wioska, między wschodem i południem, ¾ mili.

Szaki, wioska JP Szwykowskiego, pod zachodem letnim, ½ mile małe.

Tryławka[609], wioska skarbowa JKM, pod wschodem zimowym, ½ mile.

---

[600] W lustracji z 1775 r. określono ją, jako *Eyłupie.* Przynależały do ekonomicznego klucza pojewońskiego i guberni bartnickiej. Znajdowało się tu wtedy dziewięć dymów (63 zł). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.

[601] W 1775 r. przynależały do ekonomicznego klucza szyłosadzkiego, a guberni bartnickiej. Z sześciu istniejących tu dymów płacono łącznie 42 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.

[602] W 1775 r. przynależały do ekonomicznego klucza pojewońskiego, a guberni bartnickiej. Było tu wtedy osiem dymów (56 zł). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.

[603] Nazywana też *Kletniki*. W 1775 r. przynależały do ekonomicznego klucza pojewońskiego, a guberni bartnickiej. Znajdowało się tu wówczas 11 dymów, z których płacono łącznie 77 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.

[604] W 1775 r. był tam tylko dwór (7 zł) i siedziba klucza królowokrzesielskiego, który był jednym z pięciu tego typu placówek w guberni bartnickiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.

[605] Podano formę *Poiewonie.* W 1775 r. przynależały do klucza pojewońskiego, a guberni bartnickiej. W ówczesnym Pojewoniu, określonym na wyrost *miasteczkiem,* znajdowało się 30 dymów, z których płacono łącznie 210 zł podatku. Ponadto był dwór (7 zł). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.

[606] W 1775 r. nazwana *Romejksodzie*. Przynależała wtedy do klucza królowokrzesielskiego, a guberni bartnickiej. Było tam sześć dymów, z których płacono 42 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.

[607] W 1775 r. przynależała do klucza królowokrzesielskiego, a guberni bartnickiej. Było tam dziesięć dymów, z czego płacono 70 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.

[608] W 1775 r. wymieniono tylko wieś o tej nazwie, która przynależała do ekonomicznego klucza szyłosadzkiego, a guberni bartnickiej. Znajdowało się tu sześć dymów (42 zł). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.

Talerzyszki[610], wioseczka skarbowa JKM, między wschodem zimowym i południem, ½ mile.
Użbole[611], wioska skarbowa JKM, pod wschodem zimowym, mila.
Użupie[612], wioska skarbowa JKM, między wschodem zimowym i letnim, ½ mile małe.

2-do.

Od tego parafialnego kościoła, kościoły w okolicy sąsiedzkiej są następujące:

Graużyszki, kościół parafialny, w województwie i dekanacie tymże, w dobrach JO [Józefy Aleksandry z Czartoryskich] Ogińskiej, hetmanowej, między wschodem zimowym i południem, mila wielka.

Bartniki, kościół parafialny, w powiecie kowieńskim, w dobrach stołowych JKM, mil 2, między wschodem letnim i zimowym.

Łankieliszki, kościół parafialny, w powiecie kowieńskim, w dekanacie olwickim, w dobrach JW Brzostowskiej, podskarbinej w[ielkiej] WKL, pod wschodem letnim, 1½ mili.

Wierzbołów, kościół parafialny, w diecezji żmudzkiej, miasto w powiecie kowieńskim, w dobrach starostwa jurborskiego, na północ, mila wielka.

Wisztyniec, kościół parafialny, w powiecie kowieńskim, w dekanacie olwickim, w dobrach JWJP Puzyny, starosty wisztynieckiego, między południem i zachodem zimowym, 1½ mili.

3-tio.

Miast znacznych nie masz około kościoła.

4-to.

Ponieważ miast znacznych nie ma i dróg do nich nie ma.

5-to.

Jeziorko maleńkie Sausienickie, w dobrach JKM, pod wschodem zimowym, od kościoła 1½ mili.

Jeziorko maleńkie Szakowskie, w dobrach JWJP Szwykowskiego, pod zachodem letnim, ½ mile.

Bagno Anczławskie, w dobrach JKM, pod południem, ½ mile.

Błoto Karkłupiańskie, w dobrach JKM, pod zachodem letnim, ½ mile.

[k. 11] Stawek Królowokrzesielski, w dobrach JKM, między wschodem letnim i zimowym, mila mała.

---

[609] W 1775 r. przynależała do ekonomicznego klucza szyłosadzkiego, a guberni bartnickiej. Z dziewięciu dymów płacono łącznie 63 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.
[610] W 1775 r. przynależały do ekonomicznego klucza szyłosadzkiego, a guberni bartnickiej. Znajdowały się tu trzy dymy (21 zł). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.
[611] W 1775 r. wchodziły w skład klucza królowokrzesielskiego, a guberni bartnickiej. Było tam dziewięć dymów, z których płacono 63 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.
[612] W 1775 r. przynależały do klucza królowokrzesielskiego, a guberni bartnickiej. Jedenaście istniejących tam dymów płaciło 77 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65.

6-to.

Gaj Anczławski, do leśnictwa JKM należący, między południem i zachodem zimowym, wszerz ¼ mili, wzdłuż ½ mili. Oprócz brzozy miernej, osiny, olchy i lipy małej, drzewa innego nie ma.

Gaj Skordupiański, do leśnictwa JKM należący, między wschodem i południem, wszerz ½ mili wielkiej, wzdłuż mila wielka. Oprócz brzozy miernej, osiny, olchy, leszczyny i chrost[ó]w, drzewa innego nie ma.

7-mo.

Młyn Królowokrzesielski, w dobrach JKM, między wschodem letnim i zimowym, na stawie królowokrzesielskim, mila mała. Innych machin, tak wodnych, jak wietrznych, ani miejsc starożytność oznaczających, ani też coby się ściągało do historii naturalnej nie masz.

8-vo.

Drogi partykularne w tej parafii i trakty publiczne podług miary mil tak się opisują:

1-mo. Droga do Wierzbołowa, począwszy od kościoła pojewońskiego na północ, drogą wysadzoną, mimo dworu pojewońskiego, przez wioski Pojewonie i Pozanile, przez rzeczkę Pozaniłę, kręto w górę, polem otwartym, mimo dworu JP Żaczkowskiego, przez wieś onegoż Wojszwiły, do parafii łankieliskiej należącą i o ½ mile od kościoła pojewońskiego odległą, przez błoto w górę i chrosty, kończy się polem otwartym. Widać po prawej ręce Podborek JP Mejera oraz Mazucie JP Podoleckiej o ¼ mili od Wojszwił. Po lewej Karkłupiany w równej odległości.

2-do. Droga do Łankieliszek, gdzie kościół parafialny, na wschód letni graniczący, od kościoła pojewońskiego na dół, mimo karczmy skarbowej, blisko leżącej, kręto w lewo przez rzeczkę Jewonie, na której mostek, w gościniec wysadzony królewiecki do wsi skarbowej Budwieć, mimo karczmy w lewo przez rzeczkę Pozaniłę i most wyniosły, wsi część przejechawszy w prawo, polem wszędzie otwartym, do wsi Staławki JKM, w lewo przez tęż wieś, drogą szczupłą, górzystą, gleistą, kamienistą kończy się. Widać po prawej ręce dwór JKM królowokrzesielski, odległy o ¼ mile od Staławki i dwór JP Podleskiej po lewej, o⅛ mili od tejże Staławki.

3-tio. Droga do Bartnik, gdzie kościół parafialny, między wschodem letnim i zimowym, od kościoła pojewońskiego na dół, mimo karczmy skarbowej, blisko leżącej, przez rzeczkę Jewonie, na której mostek, w górę w lewo otwartym polem, drogą krętą, górzystą i pias[z]czystą na wieś skarbową Użupie, prosto przez oną kręto w lewo, przez góry i rowki różne bez mostu, o milę letką wpada *[k. 11v]* w Gościniec Królowiecki i Wileński, mimo karczmy królowokrzesielskiej i przez wieś Sausieniki, w poprzecz, przez rzekę Szyrwintę, na

której most, drogą wysadzoną, groblami i mosteczkami pod linią opatrzoną. Widać po lewej ręce dwór królowokrzesielski, od drogi bartnickiej na kroków 500, także dwór JP Osieckiego, o ½ mile od Bartnik.

4-to. Droga do Graużyszek, gdzie jest kościół parafialny graniczący, między wschodem zimowym i południem od kościoła pojewońskiego, na dół mimo karczmy skarbowej blisko leżącej, polem wszędzie otwartym, przez rzeczkę Jewonie, na której most, na górę w prawo odprawuje się drogą górzystą, piaszczystą, krętą, nierówną, miejscami gleistą, przez rowki i rzeczki różne bez mostu, na wieś i dwór JKM Szyłosady, wzdłuż przejechawszy wieś kręto, w prawo przez rzekę Szyrwintę, na której most. Widać po lewej ręce wsi Użupie i Tryławka, po prawej Gudele i Talerzyszki, odległe na ¼ mili od drogi, o których sub nro 1-mo.

5-to. Droga do Wisztyńca, gdzie kościół parafialny, graniczący, między południem i zachodem zimowym, od kościoła pojewońskiego w polach plebańskich w lewo, otwartym polem zaczyna się drogą piaszczystą, przez mosteczek w polach plebańskich, przez wieś Anczławkę, mimo karczmy kręto w prawo, nieco podjechawszy kręto w lewo, drogą górzystą, nierówną, piaszczystą, miejscami błotnistą aż do wioski Dobra Wola, o której sub num[ero] 1-mo. Po tym zaś przez Puszczę Wisztyniecką, drogą krętą, krzywą, mokrą, górzystą kończy się polem otwartym, kamienistym i piaszczystym. Widać po prawej ręce wieś skarbową Kletkieniki, po lewej Kunigiszki, Ejgłupie, o których także sub num[ero] 1-mo.

8-vo. [9-vo?]

Graniczy parafia pojewońska z księstwem żmudzkim, na zachód i północ przy mieście Wierzbołów, o którym sub num[ero] 2-do. Tudzież z kowieńskim powiatem, w którym znajdują się parafie: wisztyniecka, łankieliska, bartnicka. Takoż z Prusami na zachód o 1½ mili.

Takowe opisanie parafii mojej podpisem ręki własnej stwierdzam: ks. Filip Schmidt, ST doktor, pleban pojewoński.

16. Przerośl

[nr 400, k. 129] Parafia przeroś[s]ka

1-[mo].

Kościół parafialny w miasteczku Przeroś, w p[owie]cie grod[zieńskim], dekanacie olwickim. Wioski wszystkie są w tymże powiecie, w porządku następującym:

Ancza[613], do st[aros]t[w]a przer[oślskiego], na wschodzie letnim względem kościoła, mila 1 mierna.

Bućki[614], do st[aros]t[w]a przer[oślskiego], na wschodzie letnim względem kościoła, ½ mile mierne.

Błaskowizna, dobra ekonomi[i], na wschodzie letnim, 1½ mili małe.

Bachanowo[615], dobra ekon[omii], między wschodem i południem, mila wielka.

Blinda[616], dobra ekon[omii], na wschodzie letnim, ⅛ mili.

Krzywólka[617], WJP Puzyniny, na południe, o sznurów kilkadziesiąt.

Kruszki[618], JP Mejera, między wschodem i południem, mila mierna 1.

Łaniewicze[619], częścią JP Chrostowskiego, a przez część JP Mejera, między wschodem letnim i południem, ½ mili dobre.

Mała Przerośl[620], częścią JP Puzyniny a częścią innych szlachty, między południem a zachodem letnim, odległości od kościoła koło sznurów 30 geometrycznych.

---

[613] Metryki parafii Bakałarzewo z 1609 r. podają, że ślub tam zawarli Michał Larczyk *de Hańcza* z Jadwigą Wysomierską z Garbasika. Por. AD Łomża (ArŁm), zesp. IV, sygn. 1103, k. 129; AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/1103, k. 129. W 1775 r. wieś Hańcza liczyła 11 dymów, z których opłacono 66 zł podatku. Przynależała ona do folwarku Pawłówka, a ten do starostwa przeroślskiego. W Hańczy znajdowała się również karczma opodatkowana kwotą 18 zł i 24 gr. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 47v-48, 77. W 2. poł. XVIII stulecia znajdował się w Hańczy tartak. Niejaki Baliński trzykrotnie wpłacił do kasy ekonomii za tarcicę łącznie 336 zł. W 1780 – 126 zł, a w 1781 r. – 120 i 90 zł. Por. CAH Lwów, f. 181, op. 2, nr 1162, k. 20. Spis z 1789 r. określił tę wieś, jako *Halcza*. Było w niej 14 dymów i 89 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113v.

[614] W 1775 r. znajdowały się tu cztery dymy (24 zł). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 47v. Według spisu z 1789 r. Bućki liczyły 11 dymów i 77 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113v.

[615] W 1775 r. istniało tu pięć dymów, obciążonych 30 zł podatku. Bachanowo przynależało do klucza sielawińskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v.

[616] Obecnie Blenda. W 1781 r., w związku z działalnością ekonomii grodzieńskiej, o kwatery Blindę i Śmieciuchówkę prowadzono spór ze starostą przeroślskim. Por. CAH Lwów, f. 181, op. 2, nr 1160, k. 38v, 45v.

[617] Krzywólka przynależała do dworu starościńskiego Czostków. W 1775 r. znajdowało się tu siedem dymów, z których płacono łącznie 42 zł podatku. Istniała także w tej wsi karczma, opodatkowana kwotą 4 zł 15 gr. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 46v, 76v. Spis z 1789 r. podaje, że było tu 12 dymów oraz 78 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113.

[618] Lustracja z 1775 r. podaje, że Kruszki przynależały do starostwa przeroślskiego. Znajdowało się tu wtedy osiem dymów (48 zł) oraz karczma (4 zł i 24 gr). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 47v, 77. Według spisu z 1789 r. liczyły 13 dymów i 80 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113v.

[619] Obecnie Łanowicze (Małe i Duże). Początki Łaniewicz sięgają XVI w., gdy Łaniewiczowie otrzymali tu ziemię bartną, a w 2. poł. tego stulecia jeden z nich osiadł w tym miejscu na stałe. Około 1669 r. starostą przeroślskim był Aleksander Łaniewski. Od 2. poł. XVII w. istniała tu Okolica Szlachecka Łaniewicze. W jej skład wchodziło kilkanaście różnej wielkości folwarków, wyodrębnionych ze znacznego w 1. poł. XVII w. majątku Łaniewicze. Por. K. Leończuk, *Dzieje wsi szlacheckiej i majątku Łanowicze,* „Rocznik Augustowsko-Suwalski", t. 4, 2004, s. 240-242; tenże, *Łanowicze…*, s. 9. Lustracja z 1775 r. podaje, że wieś Łaniewicze przynależała do starostwa przeroślskiego. Znajdowało się tu wówczas dziewięć dymów (54 zł) oraz karczma opodatkowana 7 zł i 6 gr. Istniały też dwory: *JP Wołka* (6 zł), *JP Antoniego Linowskiego* (6 zł), *JP Mateusza Somotyhi* (6 zł). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 47v, 77. Według spisu z 1789 r. wieś liczyła 12 dymów i 96 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113v.

[620] W XVI w. nazywano ją wsią Doktora Sierpcza vel Sieprcza, bądź Starą Przeroślą. Pierwsza z tych nazw pochodziła od miasta Sieprcza (Sierpca) koło Płocka. Ów doktor stał się jej właścicielem najpewniej po przeniesieniu kościoła do miasta Przerośli, a więc między 1562 a 1571 r. W XVII w. powstało tam wiele niewielkich folwarczków i utrwaliła się nazwa Szlachta. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 110. Małą Przerośl w 1748 r. zwano *Axamitowizną*. Znajdowała się wtedy w posesji (a może

Olszanka[621], JP Mejera, między wschodem letnim a południem, ½ mili małe.

Przerośl, miasteczko, w którym kościół parafialny jest punktem opisania całej parafii. Należy do JP Mejera.

Przedmieście[622], do JP Mejera, między północą i wschodem letnim, ½ mili mierne.

Przełomka[623], do JP Mejera, na wschodzie letnim, mila mierna.

Pawłówka[624], do JP Mejera, między wschodem letnim i południem, mila mała 1.

Śmieciuchówka[625], JP Mejera, między wschodem i południem, mila mierna.

Wierszele[626], JP Sawicza i częścią JP Mejera, między północą i wschodem, mila wielka.

Zusenko[627], do pleban[ii] przer[oślskiej], między wschodem letnim i południem, ½ mili małe.

---

tylko w części) Józefa Linowskiego. Por. CAH Mińsk, f. 1711, op. 1, nr 37, k. 433. W 1775 r. z dworu Mała Przerośl płacono 6 zł podatku. Ponadto były tu trzy dymy (18 zł). W dalszej części lustracji podano, że szlachetnie urodzeni – Kazimierz Cidzik i Kazimierz Koterski – z *Przerośli Małej* posiadali dwory, z których płacili po 6 zł podatku. Najprawdopodobniej znajdowały się tu aż trzy karczmy: z dwóch stanowiących własność Puzyniny, chorążyny upickiej, płacono 7 zł i 6 gr podatku a z karczmy Cydzika – 2 zł. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 47-47v, 77.

[621] Powstała w XVIII w. na dawnych gruntach miasta Przerośli. Por. K. Leończuk, *Łanowicze…*, s. 9. Według spisu z 1789 r. Olszanka liczyła sześć dymów i 43 osoby. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113v.

[622] Chodzi o Prawy Las. W 1775 r. znajdowało się tu 46 dymów, z których płacono łącznie 276 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 47v. Według spisu z 1789 r. przedmieście przeroślskie liczyło 49 dymów i 214 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113v.

[623] W 1775 r. znajdowało się tu dziewięć dymów (54 zł). Przełomka podlegała pod folwark Pawłówka, który z kolei miał przynależeć do starostwa przeroślskiego. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 47v. Według spisu z 1789 r. było tu 16 dymów i 98 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113v.

[624] Lustracja z 1775 r. podaje, że znajdowały się dwie miejscowości o tej nazwie: folwark i wieś. Obie stanowiły część starostwa przeroślskiego. W pierwszej z nich był tylko jeden dwór (6 zł). We wsi Pawłówce naliczono 13 dymów, z których płacono łącznie 78 zł podatku. Była też tu karczma opodatkowana kwotą 4 zł i 24 gr. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 47v, 77. Według spisu z 1789 r. dwór Pawłówka liczył pięciu mieszkańców. We wsi znajdowały się 24 dymy i 142 osoby. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113v.

[625] W 1775 r. znajdowało się tu dziesięć dymów (60 zł) oraz karczma, opodatkowana 7 zł i 6 gr. Śmieciuchówka przynależała do folwarku Pawłówka, który z kolei był częścią starostwa przeroślskiego. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 47v, 77. Według spisu z 1789 r. liczyła 23 dymy i 153 osoby. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113v.

[626] Obecnie Wersele. W 1775 r. określona, jako *Werszele*. Z folwarku, gdzie znajdował się jeden dwór *JP Sawicza* płacono 6 zł podatku. We wsi o tej nazwie było sześć dymów (36 zł). W dalszej części tejże lustracji podano, że znajdowała się tu karczma, przynależąca jednak do Grabowskiego, generała (4 zł podatku). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 47v, 77. Według spisu z 1789 r. wieś liczyła sześć dymów i 43 osoby. Dwór o tej nazwie, *dzierżawa w posesji JP Jakuba Sawicza,* zamieszkiwało najpewniej 15 osób (w tym 3. czeladzi i 5. Żydów). Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113v.

[627] Zygmunt August w swym przywileju z 1571 r. przekazał parafii przeroślskiej sześć włók gruntu dobrego, wolnego od wszelkich podatków i powinności. Miano tam założyć paśnię i osadzić poddanych. Powstała w ten sposób wieś plebańska Zusenko. Jej nazwa wywodzi się z języka jaćwieskiego i pochodzi od pobliskiego jeziora, ówcześnie zwanego Zusno (obecnie Łanowicze). Por. J. Nalepa, *Stabo – jaćwięska nazwa…*, s. 147. Księża przeroślscy otrzymali prawo wolnego połowu w tymże akwenie drobną siatką lub wędką przy brzegu w środy, piątki i soboty. Ryby nie mogły być jednak przeznaczane na sprzedaż. Por. BU Wilno, F57, B53/1288, b.n.k. Zusenko, określane też jako: *Zusenko Kościelne* czy *Wólka Kościelna*, najprawdopodobniej isniało już kilka lat przed przywilejem monarszym uposażającym parafię. W 1568 r. stwierdzono, że jezioro *Zusno*, użytkowane przez leśniczego przełomskiego, *lieży między włókami przeroślskimi i zuzenskimi.* Por. *Regestr sPisania Iezior…*, s. 98; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 106. Między 1607 a 1614 r. ochrzczono z Zusenka łącznie 28 osób. Zawarto też pięć ślubów. Rekordowym był tu rok 1610, gdy do grona wyznawców Chrystusa przyjęto aż dziesięcioro zuseńczan. Z ówczesnych mieszkańców można wymienić: Piertuczików, Klimków, Mazurów, Iwanczików, Symkoiów, Piecziuków i Dziekarzów. Por. Ks. Cz. Matusiewicz, *Powstanie parafii..*, b.n.k. 15 XI 1706 r. Stanisław i Konstancja z Rzodkiewiczów małżonkowie

[k. 129v] Zarzecze[628], do st[aros]t[w]a przer[oślskiego] na wschodzie letnim, ½ mili dobre.

2-do.

Kościoły parafialne przyległe:

Wiżajny, WJP [Róży] Strutyńskiej, w tymże p[owie]cie i dekanacie, między północą i zachodem letnim, mil 3 wielkie.

Jeleniewo, kościół parafialny, w dobrach JKM, w tymże p[owie]cie i dekanacie, na wschodzie letnim, mil 3 mierne.

Suwałki, kościół parafialny J[M] księży kamendułów, między wschodem i południem, o mil 3 wielkie.

Filipów, starosty JW Puzyny, na południe, mila 1 mała?

3-tio.

Miast znaczniejszych poblisku ni ma.

4-[to].

Jezioro Kościelne, odległe od kościoła na 3 sznury, długie na 30 sznurów geometrycznych i [s]zerokie na 4. Leży na zachód letni, stąd się zaczyna Pregiel.

Jezioro Boczne[629], oddalone od miasteczka na sznurów 60, szerokie na 5, długie na 40 sznurów. Leży na północ.

Jezioro Ancza[630], ½ mile długie, szerokie na ⅛ mili. Odległe na mil 2 od kościoła, małe. Leży na wschód letni.

Jezioro Zusno[631], między wschodem i południem, na ½ mili odległe od kościoła.

Rogińscy z tej wsi, ochrzcili w kościele w Bakałarzewie swą córkę Katarzynę. Rodzicami chrzestnymi byli: Albertyna Krzikowa z Kamionki i Anna Wozniakówna. Miejscowość nazwano wtedy *Buda Zusenko*. Por. AD Łomża (ArŁm), zesp. IV, sygn. 1104, k. 211; T. Naruszewicz, *Bakałarzewo. Dzieje miasteczka…*, s. 83; J. Szlaszyński, *Przerośl. Dzieje miasta i gminy...*, s. 46. Omawiana wieś graniczyła z dobrami Łanowicze (Łaniewicze). Por. K. Leończuk, *Łanowicze…*, s. 9. W lustracji z 1775 r. podano, że *folwark Tabołówka J*[M] *k*[s.] *Żaryna, proboszcza przeroślskiego* liczył cztery dymy, z których płacono łącznie 24 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 47v. Najprawdopodobniej jest to błąd sporządzającego lustrację, który pomylił Zusenko z sąsiednią wsią Tabołówką (wsią funduszową parafii Filipów). Spis z 1789 r. wymienia folwark Zusenko (dwór i 2 osoby) oraz wieś o tej nazwie z dziewięcioma dymami (4 ogrodowe i 5 gruntowych), gdzie mieszkało 67 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 106. P.B.

[628] W 1775 r. znajdowało się tu dziesięć dymów, z których płacono łącznie 60 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 47v. Według spisu z 1789 r. Zarzecze liczyło 12 dymów i 98 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 113v.

[629] Na pocz. XVI w. należało do rodu Łaniewiczów, którzy między 1559 a 1567 r. sprzedali je Hrehoremu Wołłowiczowi, łowczemu WKL, współwłaścicielowi dóbr Douspuda (Dowspuda). W 1709 r. późniejszy właściciel, Michał Kazimierz Pac, marszałek nadworny litewski, sprzedał Stanisławowi Mikołajowi Lipnickiemu, stolnikowi mozyrskimu, dzierżawcy Żelazkowizny, jeziora: *Hańcza, Łanowicze, Wierszele, Wojdziłki i Bocznele* (Boczne). Tenże stolnik 3 I 1719 r. przekazał je na dożywocie dominikanom sejneńskim z dwoma łanami gruntu nad jeziorem Hańczą. Spadkobiercy Lipnickiego (m.in. syn Mikołaj Franciszek) nie uznali tej darowizny i przez długie lata sądzili się z klasztorem. Por. AGAD Warszawa, MK, sygn. 410, s. 1002, 1968; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 76-77.

[630] Obecnie jezioro Hańcza. Jest to najgłębsze jezioro w Polsce i na Niżu Środkowoeuropejskim. Maksymalna głębokość wynosi 108,5 m, powierzchnia 304 ha, długość linii brzegowej 11750 m. Por. B. Chełmicka-Bordzio, T. Świerubska, *Kanon krajoznawczy…*, s. 19.

Jezioro Przystajne, między wschodem letnim i południem. Długie do sznurów 20, szerokie do 5, do którego liczy się, ½ mili małe.

Jezioro Krzywe, na południe, długie do 60, szerokie do 10. Odległe od miasteczka na sznurów 20.

Bagno znaczniejsze (nie kładzie się nazwiska, bo ni ma) na wschód letni od miasta zacząwszy, ciągnie się do ½ mili długości wielkie, szerokość nierówna, bo ma i w niektórych miejscach do sznurów 2.

5-[to].

Młyn JP Mejera za miastem, na rzeczułce małej z jeziora płynącej.

Młyn JP Mejera Szypytka nazwany, o ½ mili małe, na północ, na rzece małej Blindzianka nazwany.

Młyn JKM, na wschodzie, o mil 1½ dobre, stoi na Anczy[632].

6-[to].

Lasy przetrzebione i mało co się znajduje w parafii przeroślskiej, prócz Lasu Kruszczańskiego nazwanego, o milę odległy, szeroki jest do sznurów 50, w niektórych miejscach *[k. 130]* długości ma do mili, najwięcej i puszcza mała w dobrach JKM o mil 2 od kościoła odległego, na wschód letni. W tych lasach nie znajduje się więcej drzewa, prócz sosny, jodły do budowli zdatnej, brzeziny, osiny, olszyny, cisu, lecz drobnych zarośli więcej się znajduje.

Machin wietrznych, ni miejsc starożytnych nie ma.

7-mo.

Drogi partykularne i trakty publiczne:

Droga do Wiżajn, razem trak[t] z Warszawy na Żmudź. Począwszy od kościoła przeroślſ[s]kiego polem otwartym, po tym przez mostek mały, na Blindziance[633] rzece, stamtąd w lewą rękę, krętą, wąską, górzystą, kamienistą drogą, skąd widać młyn Szypytka, aż do Przedmieścia. Od wsi tej udawszy się w lewą rękę, drogą […] przykrzystą do Wierszel[634]. I tu się kończy parafia przeroślſ[s]ka.

---

[631] Obecnie Łanowicze. Pierwotna nazwa jest pochodzenia jaćwieskiego. W przeszłości akwen był znacznie wiekszych rozmiarów. Por. J. Nalepa, *Stabo – jaćwięska nazwa…*, s. 147. Przy tym jeziorze w 1. poł. XVI w. król Zygmunt I Stary nadał ziemię bartną Łaniewiczom, pochodzącym z dworu Żorosławka nad Niemnem. Powstały tu wtedy budy mieszkalne i łaźnia. Por. K. Leończuk, *Łanowicze…*, s. 9. Jezioro to słynęło z dużej ilości ryb. Według Knuta Olofa Falka stąd wzięła się jego nazwa. Już w 1568 r. stwierdzono: *ryba w niem pospolita, małym niewodem łowią. Jedno też sobie lieśniczy na pożywienie swoje łowi.* Por. *Regestr sPisania Iezior…*, s. 98, 156.

[632] Obecnie rzeka Czarna Hańcza.

[633] Obecnie rzeka Błędzianka.

[634] Obecnie Wersele.

Droga do Jeleniewa, na wschód letni począwszy od kościoła parafialnego, otwartym polem z początku, po tym przez bród płynący do Zusna jeziora. Stamtąd w lewą rękę drogą ciasną, błotnistą, po części i zaroślami, aż do Krusz[e]k, gdzie się kończy parafia.

Droga do Suwałk, od kościoła zacząwszy otwartym polem przez ruczaj a w przody od miasta odległego na sznurów 50. Po tym przez mostek mizerny na bagnie położony, po lewej widać Olszankę wioskę na staj kilkanaście i wąską i kamienistą aż do Łaniewicz[635] przyjeżdża się.

Droga do Filipowa, na południe od kościoła parafialnego zacząwszy, przez mostek na końcu miasta, po tym o sznurów kilkanaście drugi mostek. Stamtąd otwartym polem aż do Krzywólki. I tu się kończy parafia przeroślſ[s]ka.

Na zachód granica pruska o ⅛ mili.

Takowe opisanie ręką moją stwierdzam: ks. Tadeusz Zarin[636], pleban przeroślſ[s]ki.

17. Raczki

[nr 395, k. 112] Parafia raczkowska

1-mo.

Kościół parafialny raczkowski, w miasteczku Raczkach[637] położony, w powiecie grodzi[e]ńskim, w dekanacie olwickim, w kollacyi JW JM pana Paca, starosty ziołowskiego[638]. Wioski i miejsca są w tymże powiecie według porządku alfabetu ułożone, jak po sobie idą:

Bolesty[639], JP Paca, na zachód od słońca letni, mila od kościoła.

---

[635] Obecie Łanowicze (Małe i Duże).

[636] Ks. Tadeusz Zarin (Żaryn) został pochowany 23 V 1788 r. w podziemiach kościoła przeroślskiego. Por. J. Szlaszyński, *Cmentarz w Przeroślі*, „Jaćwież" 2000, nr 10, s. 12.

[637] W 1894 r. podano: *W okolicy miasteczka* [Raczek] *dużo jarów schodzących do rzeki. Kościół jakby na półwyspie jarami otoczony.* Por. L. Postołowicz, J. Szumski, *Dziennik podróży Konrada Prószyńskiego…*, s. 175; K. Prószyński, *Podróż po Suwalszczyźnie…*, s. 26.

[638] Michał Jan Pac, starosta ziołowski został właścicielem tych dóbr po śmierci Józefa Paca w 1765 r. Michał angażował się w politykę, pełnił nawet funkcję marszałka generalnego konfederacji barskiej. Po jej upadku wyjechał za granicę. Osiadł we Francji, gdzie w 1776 r. się naturalizował. Do końca swych dni był przeciwnikiem Stanisława Augusta Poniatowskiego i protestował przeciw rozbiorom. W 1773 r. miał sprzedać dobra Dowspuda i Raczki, swemu stryjecznemu bratu Józefowi Pacowi, staroście wilejskiemu. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim…*, s. 246; http://pl.wikipedia.org/wiki/Michał_Jan_Pac. Mimo to duchowni nadal podawali w opisach swych parafii poszczególnych Paców, rozróżniając ich, jako starostę ziołowskiego, bądź wilejskiego.

[639] Najstarsza wzmianka związana z tą wsią pochodzi z 1558 r., gdy Wojciech Bolesta zapisał swym córkom ziemię z siedliskiem. Por. *Akty izdavaemyje…*, t. 21, s. 358-359. Mieszkańcy Bolest korzystali również z usług kościoła w Bakałarzewie. W 1617 r. ślub tu zawarli: Stanisław Mazorczyk i Elżbieta Kosakowna z Bolest. Świadkował temu wydarzeniu Bartosz Drozd z Bolest. Por. AD Łomża (ArŁm), zesp. IV, sygn. 1103, k. 141; AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/1103, k. 141. W 1775 r. znajdowało się tu sześć dymów, z których płacono łącznie 36 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 46. W 1789 r. Bolesty liczyły pięć dymów i 28 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 55.

Buda, JKM, między wschodem i południem zimowym, mil 2.

Choćki[640], JKM, na północ, ¼ mile.

Koniecbór[641], JKM, ½ mili, na wschód słońca zimowy.

Kurianki[642], JKM, między wschodem i południem zimowym, mila.

Lipówka[643], JP Paca, na zachód słońca zimowy, mila.

Lipowo[644], JKM, na północ, mila.

Nie[s]zki[645], wioska do kościoła raczkowskiego należąca, na zachód słońca letni, mila wielka.

Piawne[646], JKM, między wschodem i południem zimowym, mil 2.

Raczki[647], wioska, JP Paca, na wschód słońca letni, o kroków 500 od kościoła.

Rudniki[648], JM księży kamedułów[649] wigierskich, o kroków 500 za rzeką Douspudą[650], na wschodzie słońca zimowym.

---

[640] Z 1618 r. pochodzi wzmianka o Wólce Choćkowej. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 115, 117. W 1633 r. Stefan Milewski *de Chodzki* pełnił funkcję świadka przy ślubie w kościele bakałarzewskim. Por. AD Łomża (ArŁm), zesp. IV, sygn. 1103, k. 118; AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/1103, k. 118. Choćki wchodziły w skład kamedulskiego folwarku Wólka. W 1775 r. znajdowało się tu 12 dymów, z których płacono łącznie 72 zł podatku. W tym samym źródle wymieniono też Choćki – wieś ekonomiczną, przynależącą do klucza koniecborskiego, a guberni szczeberskiej. Podano tam, że znajdowało się w niej osiem dymów (48 zł podatku). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 58, 65v. Spis z 1789 r. podaje, że Choćki podlegały pod kamedulski folwark Wólka. Liczyły 12 dymów oraz 79 osób (w tym 7. służących). Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 111v. Istniały więc najpewniej dwie wsie o tej nazwie, lub jedna składała się z dwóch części?

[641] Dwór w Koniecborze (6 zł) w 1775 r. stanowił siedzibę klucza koniecborskiego, podlegającego pod gubernię szczeberską. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v.

[642] W 1775 r. było tu osiem dymów, obciążonych 48 zł podatku. Kurianki przynależały do klucza koniecborskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v. Spis z 1789 r. podaje, że *straż kurjańska* obejmowała 13 dymów i 73 osoby. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 92.

[643] Lipówkę wspomniano już w 1623 r. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 115, 117. W 1775 r. znajdowało się tu 13 dymów (78 zł). W Lipówce była też karczma Paca, starosty ziołowskiego, opodatkowana 19 zł i 15 gr. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 46, 76. 20 dymów i 155 osób było tu w 1789 r. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 54v.

[644] W 1775 r. były tu trzy dymy (18 zł). Lipowo przynależało do klucza koniecborskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v.

[645] Nieopodal tej wsi znajduje się cmentarzysko kurhanowe datowane na V-VI w. Odkryte zostało w l. 50. XX w. Por. W. Szymański, *Cmentarzysko kurhanowe z V-VI wieku w miejscowości Nieszki, pow. Suwałki*, „Wiadomości Archeologiczne", t. 27, z. 1, s. 100-104. Z 1558 r. znamy Macieja Mursza z Nieszek. Por. *Akty izdavaemyje*…, t. 21, s. 358-359. Metryki bakałarzewskie wymieniły tę wieś w 1615 r. Por. T. Naruszewicz, *Parafia Bakałarzewo*…, s. 45. W 1775 r. znajdował się folwark Nieszki, gdzie z jednego istniejącego dymu płacono 6 zł podatku. We wsi Nieszki było wtedy dziewięć dymów (54 zł). Funkcjonowała tu również karczma plebana raczkowskiego, którą opodatkowano kwotą 10 zł. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 46, 76v. Folwark plebański w Nieszkach w 1789 r. zamieszkiwały dwie osoby. Wieś o tej nazwie obejmowała osiem dymów i 55 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 103v.

[646] Obecnie Pjawne (Małe, Wielkie, Polskie).

[647] Obecnie Małe Raczki. Młyn znajdował się tu już najprawdopodobniej w 1625 r. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 115, 117. W 1775 r. wieś Raczki liczyła 13 dymów, z których płacono łącznie 78 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 45v. O trzy dymy więcej naliczono tu w 1789 r. Łącznie mieszkało 120 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 54v.

[648] Z 1610 r. pochodzi wzmianka o Woli Rudnikowej. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 115, 117. W XVIII w. Rudniki wchodziły w skład kamedulekigo folwarku Wólka. W 1775 r. znajdowało się tu 25 dymów, z których płacono łącznie 150 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k.

Rabalewszczyzna[651], JM księży kamedułów, na zachód słońca letni, mila wielka.

Sidory[652], JKM, na północ, mila.

Stoki[653], JKM, na wschód słońca zimowy, mila.

Szczodruchi[654], JP Paca, między południem i zachodem letnim, mila.

Wasilówka[655], JP Paca, na południe letnie, mila.

Witówka[656], JP Paca, między południem letnim, mila.

Wierciochi[657], JM pana Paca, między południem, zachodem letnim, mila.

Wysokie[658], JKM, na północ, mila duża.

Żubrynek[659], JKM, na wschód słońca letni, mila mała.

2-do.

---

58. Spis z 1789 r. podaje, że było tu 30 dymów oraz 181 osób (w tym 21 służących). Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 111v.

[649] W opisie parafii Raczki zakonnicy wigierscy nazwani byli formą obecną: *kameduli* (bez „n").

[650] Mogło też być: *Dowspuda*.

[651] Chodzi najprawdopodobniej o dzisiejszą Rabalinę. W ten sposób nazwał wieś znajdującą się na granicy parafii Raczki i Bakałarzewo – proboszcz bakałarzewski (1784 r.). *Rabalewszczyzna* wchodziła w skład kamedulskego folwarku Wólka. W 1775 r. znajdowało się tu 12 dymów, z których płacono łącznie 72 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 58. Spis z 1789 r. podaje, że w Rabalinie mieszkały 102 osoby (w tym 6. służących). Dymów było 14. Wieś nadal przynależała do folwarku Wólka. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 111v.

[652] W 1775 r. było tu dziesięć dymów (60 zł). Sidory przynależały do klucza koniecborskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v.

[653] W 1775 r. naliczono tu siedem dymów (42 zł). Stoki przynależały do klucza koniecborskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v.

[654] Obecnie Szczodruchy. W 1775 i 1789 r. znajdował się tu tylko jeden dwór. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4; CAH Wilno, SA 4056, k. 55.

[655] Nazwa wsi jest albo odosobowa, bądź też wiąże się ze wschodnim wyrazem *wasiłka*, oznaczającego drewnianą klepkę do wyrobu beczek. O Wasilówce wspomniano już w 1631 r. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 115, 117. Właścicielami tej wsi w 1763 r. byli Józef i Balbina z Wołłowiczów Pacowie. Por. AD Łomża (ArŁm), zesp. I, sygn. 13, b.n.k. W 1775 r. znajdowało się tu siedem dymów (42 zł). Była też w Wasilówce karczma Paca, starosty ziołowskiego, opodatkowana kwotą 5 zł i 15 gr. i chyba dwór. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 45v, 46, 76v. Spis z 1789 r. wymienia dwór Wasilówkę (dziedzictwo Józefa Paca, starosty wilejskiego), znajdujący się wówczas w zastawie u Antoniego Rakinta. Mieszkało tam sześć osób (oraz mogła mieszkać nieznana liczba Żydów). Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 55.

[656] Z 1625 r. pochodzi wzmianka o *Woli Witowej*. Dwa lata później pojawiła się już właściwa nazwa Witówka. Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 115, 117. Była to niewielka wieś. W 1775 r. znajdowały się tu dwa dymy (12 zł) oraz karczma Paca, starosty ziołowskiego, opodatkowana kwotą 7 zł i 15 gr. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 46, 76. Według spisu z 1789 r. istniało tu pięć dymów, zamieszkałych przez 31 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 54v.

[657] Obecnie Wierciochy. Z 1705 r. znamy imię ślusarza z Wiercioch – Jana. Wraz z żoną Marianną ochrzcił on wtedy w Bakałarzewie syna Wojciecha. Por. AD Łomża (ArŁm), zesp. IV, sygn. 1104, k. 196; AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/1104, k. 196. 6 VIII 1742 r. ostatecznie folwark Wierciochy stał się własnością Józefa i Balbiny z Wołłowiczów, małżonków Paców, starostów chwejdańskich. Zbywcami posiadłości byli Dominik i Marianna Hamuleccy. Por. CAH Mińsk, f. 1711, op. 1, nr 31, k. 567-567v. W 1775 r. było tu 17 dymów, z czego zapłacono w sumie 102 zł podatku. Znajdowała się też karczma Paca, starosty ziołowskiego, opodatkowana kwotą 32 zł. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 46, 76v. Znacznie więcej, bo 22 dymy (114 osób), wymienia w tej miejscowości spis z 1789 r. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 55.

[658] Znajdował się tu tylko jeden dym, który obciążono 6 zł podatku (1775 r.). Wysokie przynależały do klucza koniecborskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v. W 1789 r. wieś Wysokie kwatery szczeberskiej liczyła dziesięć dymów i 39 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 92.

[659] W 1775 r. były tu trzy dymy (18 zł). Żubrynek przynależał do klucza koniecborskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v.

Kościoły sąsiedzkie:

Bakałarzew[o], od kościoła raczkowskiego na zachód słońca letni, mil 2, w kollacyi JP [Kazimierza] Chlewińskiego, droga równa.

Kościół janowski, na południu letnim, w kollacyi JW JM pana [Józefa] Paca, starosty wilejskiego, mil 1½. Droga górzysta, miejscem błotnista i kamienista.

[k. 112v] 3-tio.

Augustów, mil 3, na wschód słońca zimowy, w starostwie augustowskim i dekanacie augustowskim.

Kościół bargłowski, parafialny, w dekanacie augustowskim i w starostwie augustowskim, na zachód zimowy mil 3, droga błotnista i górzysta.

4-to.

Grodno, na wschodzie słońca zimowym, mil 12. Droga do Grodna więcej borem niż otwartym polem.

5-to.

Jezioro Okrągłe[660], JP Paca, starosty ziołowskiego, szerokie o kroków miejscem 1000[661], miejscem mniej. Wzdłuż mila.

6-to.

Lasu i zarośli może być mila wzdłuż, lecz sośniny bardzo mało i to nie zdatna do budowli. Puszcza JKM o milę w odległości od Raczek.

7-mo.

Młynów dwa JP Paca:

jeden na zachód słońca letni, na rzece Douspuda[662],

drugi na wschód słońca zimowy, przy których zalewów, dwa stawami nazywają.

Mostów trzy:

dwa przy młynach,

trzeci w Raczkach.

8-vo.

Gościniec publiczny przez Raczki do Królewca mil 25.

9-no.

---

[660] Jezioro Okrągłe do swej parafii zaliczył także proboszcz bakałarzewski ks. Antoni Rakowski. Znajduje się ono stosunkowo blisko Bakałarzewa i Karasiewa, Konopek, Kamionki, Mazur oraz Kotowiny (miejscowości przynależących do parafii bakałarzewskiej). Kotowina była nawet wsią plebańską. Najprawdopodobniej proboszcz raczkowski pomylił to jezioro z jeziorem Bolesty (którego nie wymienił).

[661] Może 2000?

[662] Wzmianka z 1894 r. dotycząca Raczek podaje, że: *Rospuda prawie jak Świsłocz, ale w dość głębokim jarze*. Por. L. Postołowicz, J. Szumski, *Dziennik podróży Konrada Prószyńskiego…*, s. 175; K. Prószyński, *Podróż po Suwalszczyźnie…*, s. 26.

Do granicy pruskiej mila, tak na południe letnie jako i na zachód słońca letni.

Takowe opisanie parafii mojej, podpisem ręki własnej stwierdzam: ks. Wacław Rydzewski, pleban raczkowski.

18. Suwałki

[nr 375, k. 40] Parafia suwalska

1-mo.

Kościół parafialny we wsi suwalskiej położony, w w[ojewó]dztwie trockim, dekanacie olwickim. Wioski i miejsca do tej parafii należące są w tymże w[ojewó]dztwie, według porządku alfabetu ułożone, jak tu po sobie idą:

Brody[663], J[M] księży kamed[ułów][664], między zachodem i północą, względem kościoła suwalskiego, ½ mile małe.

Biała Woda[665], J[M] księży k[amedułów], między północnym zachodem, mila mierna.

Dubowek Król[ew]ski[666], między południem i zachodem zimowym, mila mała.

Dubowo[667], J[M] księży k[amedułów], o 2 staie od Dubowka.

Gubernia Turowska, sama przez się, między południem i północą o 400 kroków od Si[e]lawiny, czyli Planty, do parafii należącej jeleniewskiej, mila dobra, drogą górzystą, krętą, kamienistą.

Huta[668], folwark sam przez się J[M] księży k[amedułów], między wschodem i południem, ½ mili.

---

[663] Nazywano ją też *Bród*. Wieś powstała między 1715 a 1745 r. Por. A. Matusiewicz, *Pierwsze stulecie…*, s. 94. Przynależała do folwarku Kuków. W 1775 r. znajdowało się tu 26 dymów, z których płacono łącznie 156 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 57v. Spis z 1789 r. podaje, że było tu 28 dymów oraz 189 osób (w tym 14. służących). Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 109v. W 1790 r. ochrzczono w Suwałkach z wsi Brody 12., rok później siedmioro dzieci. Por. AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/868, k. 1-30. Obecnie jest to Bród.

[664] Używano tu skrótu: *JJ XX KK*.

[665] Powstała przed 1690 r. i jest jedną z najstarszych wsi tejże parafii. Por. A. Matusiewicz, *Pierwsze stulecie…*, s. 93; Następnie wieś przynależała do folwarku Kuków. W 1775 r. znajdowało się tu 37 dymów, z których płacono łącznie 222 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 57v. Spis z 1789 r. podaje, że było tu 36 dymów oraz 227 osób (w tym 6. służących). Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 109v. W 1790 r. ochrzczono w Suwałkach z Białej Wody dziewięcioro, a rok później sześcioro dzieci. AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/868, k. 1-30.

[666] Obecnie najprawdopodobniej Poddubówek.

[667] Powstała między 1715 a 1745 r. Por. A. Matusiewicz, *Pierwsze stulecie…*, s. 94. Przynależała do folwarku Papiernia. W 1775 r. znajdowało się tu 31 dymów, z których płacono łącznie 186 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 57v. Spis z 1789 r. podaje, że były tu 32 dymy oraz 201 osób (w tym 19. służących). Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 110.

[668] Jak podaje Maciej Ambrosiewicz najstarsza wzmianka dotycząca tej miejscowości pochodzi z 1706 r. (*Srebrna Huta)*. Folwark powstał przed 1765 r. Nazwa ma najprawdopodobniej związek z kamedulską hutą szkła (są też przypuszczenia, że wytapiano tu żelazo lub nawet srebro). Por. M. Ambrosiewicz, *Jaka była ta huta?*, „Szelment" 2000, nr 10, s. 21; tenże, *Huta*, „Jaćwież" 1999, nr 5, s. 8. Huta usytuowana była na terenie tegoż folwarku lub w jego pobliżu. Według Andrzeja Matusiewicza nazwa miejscowości brzmiała: *Hutta*. Por. A. Matusiewicz, *Folwark Hutta*, „Wigry" 2006, nr 1, s. 8. Spis z 1789 r. podaje nazwę *Huta*. Był tu wówczas

Korkliny[669], wioska, między południem i zachodem, mila lekka.

Kuków[670], J[M] księży k[amedułów], w niej to jest wiosce dworek i folwark, nad bagnem leżąca, o milę.

Krzywe[671], J[M] księży k[amedułów], między wschodem i północą, ¾ mile.

Krzywólka[672], J[M] księży k[amedułów], między zachodem i południem, o ¼ mile.

Okoniewiec[673], J[M] księży k[amedułów], między północą i wschodem, ½ mile wielkie.

Osinki[674], wioska J[M] księży k[amedułów], w tym położeniu, co i Okoniewiec.

Ossowa[675], J[M] księży k[amedułów], ku zachodzie leżąca, mila dobra.

---

dwór, zamieszkany przez dziewięcioro tzw. ludności ekonomicznej oraz drugie tyle czeladzi. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 110. W 1790 r. nie ochrzczono w Suwałkach z Huty żadnego dziecka. Rok później natomiast ów sakrament przyjęła jedna osoba. Por. AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/868, k. 1-30.

[669] W 1775 r. było tu dziewięć dymów (54 zł), przynależących do klucza sielawińskiego, a guberni szczeberskiej. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 65v. W 1790 r. ochrzczono w Suwałkach z wsi Korkliny troje a rok później siedmioro dzieci. Por. AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/868, k. 1-30.

[670] Metryki bakałarzewskie z 1686 r. wymieniają Katarzynę, *bednarzową,* z Kukowa. Por. AD Łomża (ArŁm), zesp. IV, sygn. 1104, k. 59; AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/1104, k. 59. W XVIII w. istniały dwie miejscowości o tej nazwie: folwark i wieś. W 1750 r. adminstratorem folwarku Kuków był Jakub Podlaski, którego zwano też wtedy *podstarościm kukowskim*. Por. CAH Mińsk, f. 1711, op. 1, nr 39, k. 61v. W 1775 r. znajdowały się we wsi 22 dymy, z których płacono łącznie 132 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 57v. Spis z 1789 r. podaje, że folwark Kuków liczył dwa dwory (8. tzw. ludności ekonomicznej oraz 8. czeladzi). We wsi o tej nazwie było 30 dymów oraz 176 osób (w tym 11. służących). Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 108. Z 1873 r. pochodzi natomiast wzmianka o odnalezieniu w folwarku Kuków monet z przełomu XVIII i XIX w. (srebrny rubel z 1770 r., pruski srebny talar z 1764 r., srebna połzłotówka z 1764 r., srebna złotówka z 1764 r., talar srebrny z 1795 r., trzecia część talara z 1772 r., pruski srebrny grosz z 1738 r., pruska pięciogroszówka z 1812 r., pruska pięciogroszówka z 1811 r., miedziany pruski grosz z 1810 r., grosz z 1811 r., miedziany pruski grosz z 1780 r., połowa grosza pruskiego z 1811 r., szeleg pruski z 1800 r. Por. Instytut Historii Kultury Materialnej w Sankt Petersburgu, f. 1, op. r. 1873, nr 12, k. 8. W 1790 r. ochrzczono w Suwałkach z Kukowa 12., rok później 11. dzieci. Por. AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/868, k. 1-30.

[671] Powstała między 1715 a 1745 r. Por. A. Matusiewicz, *Pierwsze stulecie…*, s. 94. Przynależała do folwarku Huta. W 1775 r. znajdowało się tu 13 dymów, z których płacono łącznie 78 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 57v. Spis z 1789 r. podaje, że było tu 17 dymów oraz 102. osoby (w tym 8. służących). Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 110. W 1790 r. ochrzczono w Suwałkach z wsi Krzywe ośmioro a rok później dwoje dzieci. Por. AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/868, k. 1-30.

[672] Wymieniono ją w 1715 r. Por. A. Matusiewicz, *Pierwsze stulecie…*, s. 93-94. Wieś przynależała do folwarku Kuków. W 1775 r. znajdowało się tu 29 dymów, z których płacono łącznie 174 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 57v. Spis z 1789 r. podaje, że były tu 34 dymy oraz 206 osób (w tym 30. służących). Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 109v. W 1790 r. ochrzczono w Suwałkach z Krzywólki 12., gdy rok później ośmioro dzieci. Por. AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/868, k. 1-30.

[673] Obecnie Okuniowiec. Wymieniono ją w 1715 r. Por. A. Matusiewicz, *Pierwsze stulecie…*, s. 93-94. Wieś przynależała do folwarku Huta. W 1775 r. znajdowało się tu 18 dymów, z których płacono łącznie 108 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 57v. Spis z 1789 r. podaje, że było tu 30 dymów oraz 136 osób (w tym 6. służących). Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 110.

[674] Powstały między 1715 a 1745 r. Por. A. Matusiewicz, *Pierwsze stulecie…*, s. 94. Wieś przynależała do folwarku Huta. W 1775 r. znajdowało się tu 19 dymów, z których płacono łącznie 114 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 57v. Spis z 1789 r. podaje, że było tu 28 dymów oraz 202 osoby (w tym 25. służących). Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 110. W 1790 r. ochrzczono w Suwałkach z Osinek 14. a rok później ośmioro dzieci. Por. AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/868, k. 1-30.

[675] Obecnie Osowa. W 1715 r. istniała karczma Osowa. Por. A. Matusiewicz, *Pierwsze stulecie…*, s. 93-94. Wieś ta przynależała do folwarku Kuków. W 1775 r. znajdowało się tu 16 dymów, z których płacono łącznie 96 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 57v. Spis z 1789 r. podaje, że było tu 13 dymów oraz 82 osoby (w tym 4. służących). Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 109v. Także w metrykach z końca XVIII w. wieś tę nazywano *Osowa*. W 1790 r. ochrzczono stąd Suwałkach czworo a rok później sześcioro dzieci. Por. AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/868, k. 1-30.

Pota[s]znia[676], J[M] księży k[amedułów], w tym położeniu co Brody i Krzywólka.

Płociczno[677], J[M] księży k[amedułów], na północ, mila lekka.

Przebród[678], na zachód zimowy, mila lekka.

Ruda[679], J[M] księży k[amedułów], wioseczka na wschód zimowy, mila dobra.

Sobolewo[680], J[M] księży k[amedułów], na wschód zimowy, ½ mili.

Suwałki[681], miasteczko, w którym kościół drewniany. Szkoła dla dzieci utrzymywana kosztem J[M] księży k[amedułów].

Wychodne[682], folwark, sam przez się kr[ó]l[ew]ski, na południe, ½ mile dobre.

Żywa Woda[683], J[M] księży k[amedułów], na północ ku zachodowi letniemu, mila dobra.

Zielone Kr[ó]l[ew]skie[684], między wschodem i południem, ½ mili.

Zielone[685], J[M] księży k[amedułów], w tym samym położeniu, o 2 staia.

---

[676] Powstała między 1715 a 1745 r. Por. A. Matusiewicz, *Pierwsze stulecie…*, s. 94. Wieś ta przynależała do folwarku Kuków. W 1775 r. znajdowało się tu 18 dymów, z których płacono łącznie 108 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 57v. Spis z 1789 r. podaje, że było tu 21 dymów oraz 136 osób (w tym 16. służących). Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 109v. Metryki z końca XVIII w. nazywały ją *Potasnia* vel *Potażnia*. W 1790 r. ochrzczono stąd w Suwałkach dziewięcioro i podobnie rok później, bo ośmioro lub dziewięcioro dzieci. Por. AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/868, k. 1-30.

[677] W 1694 r. Michał Ołów z Płociczna poślubił w kościele bakałarzewskim Agnieszkę, córkę Grzegorza Gryszko z Suwałk. Por. AD Łomża (ArŁm), zesp. IV, sygn. 1104, k. 277; AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/1104, k. 277. W XVIII w. Płociczno przynależało do Starego Folwarku. W 1775 r. znajdowało się tu 14 dymów, z których płacono łącznie 84 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 57v. Spis z 1789 r. podaje, że było tu 16 dymów oraz 108 osób (w tym 21 służących). Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 108. W 1790 r. ochrzczono z Płociczna w Suwałkach czworo, a rok później aż dziesięcioro dzieci. Por. AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/868, k. 1-30.

[678] W 1790 r. ochrzczono z Przebrodu w Suwałkach jedno dziecko, gdy rok później aż ośmioro. Por. AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/868, k. 1-30.

[679] Może obecnie Gawrych Ruda. W l. 1790-1791 w metrykach parafii suwalskiej nie wymieniono Rudy, pojawiała się jednak nazwa *Gawrychy* vel *Gawrychi*. W 1790 r. ochrzczono stąd w Suwałkach pięcioro dzieci. Następnego roku dotyczyło to tylko jednego malucha. Por. AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/868, k. 1-30.

[680] Sobolewo powstało między 1715 a 1745 r. Por. A. Matusiewicz, *Pierwsze stulecie…*, s. 94. Przynależało do Starego Folwarku. W 1775 r. znajdowało się tu 37 dymów, z których płacono łącznie 222 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 57. Jej dużą liczebność potwierdzają także metryki. W 1790 r. ochrzczono z Sobolewa w Suwałkach 14., a rok później aż 20. dzieci. Por. AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/868, k. 1-30.

[681] W 1790 i 1791 r. ochrzczono z Suwałk w miejscowym kościele po 44 osoby. Por. AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/868, k. 1-30.

[682] Księgi metrykalne suwalskie z l. 1790-1791 nie wymieniają wsi Wychodne. Por. AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/868, k. 1-30.

[683] Jest jedną z najstarszych wsi w parafii. Istniała już w 1676 r., gdyż w kościele bakałarzewskim ochrzczono wtedy Annę, córkę Jana Panalczyka i Anny. Świadkami tegoż wydarzenia byli: Tobiasz Szulpa i Dorota Zielanozina *de Buda*. Por. AD Łomża (Arłm), zesp. IV, sygn. 1104, k. 9; AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/1104, k. 9. W późniejszym czasie przynależała do folwarku Kuków. W 1775 r. znajdowało się tu 26 dymów, z których płacono łącznie 156 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 57v. Spis z 1789 r. podaje, że było tu 29 dymów oraz 161 osób (w tym 8. służących). Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 109v. W 1790 r. ochrzczono w Suwałkach z Żywej Wody 14., a rok później ośmioro dzieci. Por. AP Suwałki, zesp. 680, sygn. 4/868, k. 1-30.

[684] Nie wiadomo kiedy powstała ta miejscowość, ale po Zielonych Kamedulskich (gdzieś w poł. XVIII w.). Założono ją w celu zabezpieczenia dóbr królewskich przed kamedułami. Pierwotnie nazywano ją *Budą od Zielonego*. Następnie (możliwe, że przed 1761 r.) – *Zielonym Królewskim*. Por. S. Cieślukowski, *„Budy" – początkiem niektórych wsi…*, s. 165.

[685] Powstały przed 1725 r. Wieś tę nazywano: *Zieloną Budą, Budą, Budą Zieloną* lub *Zielonym*. Po założeniu w jej pobliżu królewskiej wsi o tej nazwie określaną ją – *Budą Starozieloną, Zielonymi Kamedulskimi* bądź

[k. 40v] 2-do.

Od tego parafialnego kościoła, kościoły w okolicy sąsiedzkie są następujące:

Bakałarzew[o], miasteczko, kościół parafialny, w tym w[ojewó]dztwie i dekanacie, na wschód letni, mil 3.

Filipów, miasteczko, kościół parafialny, w tymże w[ojewó]dztwie i dekanacie, leży na zachód, mil 3.

Jeleniow[686], kościół farny, JKM, wioska na zachód, mil 2 dobre.

M. Magdaleny, leży na wschód, o mil 2 mierne.

3-tio.

Droga z Suwałk do Bakałarzewa, zła, kręta.

Droga z Suwałk do Filipowa, górzysta.

Droga z Suw[ałk] do Przerośli, kamienna.

Droga do Jeleniewa, częścią górna, częścią kamienista.

4-to.

Jezioro rzeczone Osinki, do dominikanów, krętne, na ½ mile długości, szerokości na 50 kroków.

Błot znacznych nie ma.

Stawek koło miasta, J[M] księży k[amedułów], w który wpada rzeka Hańcza[687].

5-to.

Lasu więcej, bor? kamieni, niżli otwartego pola.

6-to.

Mosty 2. Jeden ku Grodnu, drugi ku Bakałarzewu.

7-mo.

Rzeka z wioski Hańcza wypada, płynie korytem koło Pota[s]zni, Brodów, Suwałk, Sobolewa i wpada w Jezioro Wigierskie.

Drogi zaś w parafii różne, złe i dobre.

Parafia suwalska nie ma w sobie granic wojewódzkich i powiatowych, ale cała ze wszystkiemi i miejscami jest położona w w[ojewó]dztwie trockim, jako się o tym wyżej namieniło.

Zielonymi Klasztornymi (od 1762). Por. S. Cieślukowski, *„Budy" – początkiem niektórych wsi…*, s. 165. Przynależała ona do folwarku Papiernia. W 1775 r. znajdowało się tu 29 dymów, z których płacono łącznie 174 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 57v. Według spisu z 1789 r. znajdowało się tu 35 dymów oraz 220 osób (w tym 13. służących). Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 110.

[686] Obecnie Jeleniewo.

[687] Obecnie Czarna Hańcza. Wypływa z jeziora Jegliniszki, jednak w pierwszej fazie swego biegu ma charakter okresowego cieku. W trwały strumień „zmienia" się dopiero 2,5 km powyżej ujścia do jeziora Hańcza. Por. B. Chełmicka-Bordzio, T. Świerubska, *Kanon krajoznawczy…*, s. 18.

Takowe opisania parafii mojej, podpisem ręki własnej stwierdzam: ks. Cyprian Szendziński, diffinitor ZOSJ de observe prezych suwalski.

19. Wigry

Brak opisu.

20. Wiłkowyszki

[nr 381, k. 63] Parafia wiłkowiska

[1-mo.]

Kościół parafialny w mieście Wiłkowiszkach, w starostwie, w powiecie kowieńskim i dekanacie olwickim. Dwory, wioski i miejsca do tej parafii należące, w tym powiecie i w starostwie, według porządku alfabetu ułożone, jak tu po sobie idą:

Balczuny[688], na północ, względem kościoła parafialnego, odległość 1¼ .

Balciuniszki, zaścianki, na północ, 1½ mili.

Bardowskie[689], między wschodem zimowym i południem, mila duża.

Baraginie, zaścianki Wiensedzie, na wschód letni, ½ mili.

Bazyliszki, pod północem, ½ mili.

Bałtrakie[690], na wschód letni, mile 2 duże i ¼.

Bindakiszki Wiensedzie, między wschodem letnim i zimowym, mila i ¼.

Bebryniki, pod wschodem letnim, 3[691] mile duże.

Budjeziory[692], pod południem, ½ mili mierne.

Budwiecie[693], między wschodem letnim a północą, 1½ mili.

Czarny Dwór, folwark należący do s[taro]stwa wiłko[wyskiego], na wschód zimowy, mila 1 mierna.

Dobrowola[694], zaścianki, pod wschodem zimowym, 1½ mili.

Domejki, pod wschodem letnim, 3[695] mile duże.

---

[688] W 1753 r. oddano z Balczun po *2 ćwierci* żyta i owsa. Por. BU Wilno, F4, A1614, k. 3.

[689] W 1753 r. oddano ze wsi Bardowskie dwie beczki i *2 ćwierci* żyta oraz pięć beczek owsa. Por. BU Wilno, F4, A1614, k. 3.

[690] Zamieszkiwali tu w 1756 r.: Michał Łasynius, Jan Łaszynius i Szymon Niemoraj. Por. BU Wilno, F4, A2037, k. 17.

[691] Słaboczytelne, może *leży*?

[692] W końcu XIX w. zwane już *Budziory*. Por. *Słownik geograficzny…*, t. 14, s. 95.

[693] Budwiecie znajdowały się też wówczas w parafiach Kieturwłóki, Grażyszki i Pojewonie. W 1753 r. oddano ze wsi Budwiecie po dwa i *⅛ ćwierci* żyta i owsa, nie wiadomo jednak dokładnie, której wsi to dotyczyło. Por. BU Wilno, F4, A1614, k. 3. W 1756 r. mieszkali tu: Bartłomiej Pridotkas, Kozakajciowa (wdowa), Bartłomiej Kilna, Jerzy Plita, Szymon Bieluk, Michał Żmitrowicz, Maciej Sawanuk, Andrzej Ryzterski. Por. BU Wilno, F4, A2037, k. 10.

[694] Może *Dobra Wola*?

Dajny[696], pod wschodem letnim, 1½ mili.

Dwór Wiłkowiski, między wschodem letnim i zimowym względem kościoła, kroków 400.

Dwór Kialis, zaścianki, pod północem, ¾ mile.

Deksznie, zaścianki, między wschodem letnim i zimowym, mila 1 i ¾.

Gałąkowsze[697], między zachodem letnim i północą, mila 1 duża.

Grażyszki, na wschodzie letnim, mile 2 duże i ¼ mili.

Gudele[698], między wschodem letnim i zimowym, ¼ mile.

Gulbiniszki[699], na północ, mile 2 mierne.

Induryszki, zaścianki, między wschodem letnim i zimowym, 1½ mili.

Jurksze[700], między zachodem a północą, 1½ mile.

Izdagi, pod wschodem letnim, mila mierna.

Korale, folwark funduszowy do kościoła parafialnego należący, na północ, ½ mili małej.

Kowrle [Kowrze?], między zachodem letnim i północą, mila i ¼.

Kirsze, na wschodzie zimowym, mila i ¼ duża.

Kumiecie, między południem i zachodem zimowym, mila mierna, WJ pani Sztetynowej.

Kupreliszki, pod wschodem letnim, 2½ mili.

Kozliszki, między północą a wschodem letnim względem kościoła, mila.

Lejkmorgie, zaścianki J[M] księży[701] dominikanów, na północ, 1¼ mili.

Labuszyszki, między zachodem letnim a północą, mil 2 duże.

Łukszyszki Wiensedzie, między wschodem letnim i zimowym, mila 1.

Majoryszki, na północ, ½ mili miernej.

Majszele[702], między zachodem letnim a północą, mil 2 duże.

Mażucie[703], na północ, mila duża.

---

[695] Słaboczytelne, może *leży*?

[696] Może *Dagny*?

[697] W końcu XIX w. zwane *Gałąkausze.* Por. *Słownik geograficzny…*, t. 14, s. 95.

[698] Według inwentarza parafii Wiłkowyszki z 1700 r. *pod wsią Gudele* znajdowało się jeziorko należące do tejże plebanii. Por. CAH Wilno, f. 694, op. 1, nr 3972, k. 91v. W 1753 r. oddano z wsi Gudele jedną beczkę i *2 ćwierci* żyta. Por. BU Wilno, F4, A1614, k. 3.

[699] Mieszkańcami tej wsi w 1756 r. byli: Antoni Tomaszajtis, Jakub Żemajtis, Józef Czeczunas, Szymon Buragas, Matiasz Rymkiewicz, Pryczkus, Bartłomiej Bałtuszys. Por. BU Wilno, F4, A2037, k. 11-11v.

[700] Może *Juksze*?, skąd w 1753 r. oddano *3 i⅛ ćwierci* żyta, beczkę i *2 ćwierci* owsa. Por. BU Wilno, F4, A1614, k. 3. Trzy lata później mieszkali tu (w Jurkszach): Piotr Bezaspanis, Jak (Jan) Jukszajtis, Stanisław Łuckis, Jan Ambras, Bartłomiej Pełudis, Stanisław Mikołajtis, Ludwik Andruszajtis, Jerzy Biczulis (Miczulis), Żolinajciowa wdowa, Józef Jastrzębski, Jan Owsiany, Szymon Bortłuszajtis i Piotr Wilczyński. Por. BU Wilno, F4, A2037, k. 7v-8.

[701] Użyto skrótu: *JXX*.

[702] W 1756 r. uroczyszcze Majszele zamieszkiwali: Joachim Pladas i Piotr Dzienkowski. Por. BU Wilno, F4, A2037, k. 7v.

[703] Istniało też określenie *Mazucie*. W 1753 r. oddano z tej wsi *2 ćwierci* żyta i beczkę owsa. Por. BU Wilno, F4, A1614, k. 3. Wieś Mażucie znajdowała się też wtedy w parafii Łankieliszki. Trzy lata później mieszkali tu: Jan

Matulipki, pod wschodem letnim, odległości ½ mili.

Maszyszki Wiensedzie, między wschodem letnim i zimowym, mila mi[e]r[na?].

Naszyszki, między zachodem letnim a północą, mila 1 duża.

[k. 63v] Nawdziszki, pod wschodem letnim, mil 2 mierne.

Obszruty[704], wioska pod północą, mila duża 1.

Olksniany, J[M] księży dominikanów folwark, wioska i kaplica, między zachodem letnim i północą, mila duża i ¼ mili.

Oszkobole[705], pod południem, mila 1.

Ometyszki, na północ, mila i ¼.

Ożele[706], pod wschodem letnim, mile 3 duże.

Penkwałakie[707], między północą i wschodem letnim, mile 2 mierne.

Piluny[708], między północą i wschodem letnim, 2½ mili.

Parszele[709], pod wschodem letnim, mile 3 duże.

Panczekie, także mil 3.

Pograndyszki Wiensedzie, na północ, ½ mili dużej.

Powembry, z południa, mila mierna.

Pojeziory[710], między północą i wschodem letnim, 1½ mili.

Pozelwyszki, pod wschodem zimowym, mila duża i ¼.

Pilikalnie Wiensedzie, pod wschodem letnim, mile 3 duże.

Poszyle Wiensedzie, pod wschodem letnim, mila i ¼.

Powiłkowie, między wschodem letnim i zimowym, mila 1.

Pustopedzie[711], dwór i wioska, między wschodem zimowym i połud[niem], ½ mili.

Bychowiec, Józef Łatuis, Piotr Piotrukiewicz, Kazimierz Romanowski, Maciej Romanowski, Stefan Rymkiewicz i Jakub Kałpokajtis. Por. BU Wilno, F4, A2037, k. 8.

[704] W 1753 r. oddano z tej wsi *3 ćwierci* żyta i beczkę owsa. Por. BU Wilno, F4, A1614, k. 3. Trzy lata później mieszkańcami byli: Marcin Matułajtis, Stanisław Parukiewicz, Kazimierz Żegłajtis, Antoni Senkajtis, Ziękajtis, Szymon Serwajtis, Stefan Wasilus, Stefan Rutkowski, Szymon Walentynowicz, Michał Jurajtis, Jan Jodkanas, Mikołaj Kierdziuk, Józef Nowiak, Jakub Bohum, Barczewski, Józef Buchowiecki, Tomasz Karpuszewicz, Bartłomiej Ziękajtis i Michał Kurpel. Por. BU Wilno, F4, A2037, k. 9.

[705] W 1753 r. oddano z wsi Oszkobole beczkę oraz *2 i ⅛ ćwierci* żyta oraz dwie beczki owsa. Por. BU Wilno, F4, A1614, k. 3.

[706] Mieszkańcami tej wsi w 1756 r. byli: Józef Libertowicz, Andrzej Drawgalis, Krzysztof Drawgalis i Piotr Drawgalis. Por. BU Wilno, F4, A2037, k. 15v.

[707] *Uroczyszcze Penkowłóki* w 1756 r. zamieszkiwał Jan Senkus *za prawem.* Por. BU Wilno, F4, A2037, k. 13.

[708] W 1756 r. mieszkali tu: Józef Najkialis, Symon Najkialis, Maciej Kikas, Bartłomiej Ramonajtis, Józef Ramonajtis, Jan Tejsutis, Krzysztof Beżarmis, Marcin Kluczyński (wartownik), Szymon Bałtuszys, Jan Jezierski, Andrzej Rymkiewicz (ogólnik), Matiasz Jakiełajtis, Jan Romanajtis (słobodnik). Por. BU Wilno, F4, A2037, k. 13v.

[709] W 1756 r. mieszkali tu: Michał Banionis, Jakub Litwajtis, Mariasz Drawgialis i Jan Banionis. Por. BU Wilno, F4, A2037, k. 15v.

[710] W 1756 r. mieszkali tu: Marcin Wencius (strzelec), Stanisław Andziulis (strzelec), Józef Wasilus, Stanisław Wasilus, Tomasz Wałajtis i Jerzy Wałajtis. Por. BU Wilno, F4, A2037, k. 12.

Rymowicze, między wschodem letnim i zimowym, mile 3 mierne.

Romaniszki, na północ, ½ mili miernej, Wiensedzie funduszowe.

Sardaki[712], pod wschodem letnim, ¼ mili.

Smilgie, na północ, mila duża 1.

Szelmie[713], wioska funduszowa, między zachodem letnim i północą, ½ mili.

Sterki, wieś J[M] księży dominikanów nad Szeszupą, między zachodem letnim i północą, mil 2.

Saubbole, zaścianki, na północ, mile 2 mierne.

Szumskie[714], wieś, gdzie i kaplica, w której jedne mszą za indultem mężna odprawię a względem kościoła na wschód letni, mile 3 duże od kościoła parafial[nego].

Tejbery[715], zaścianki, między zachodem letnim i północą, mila mier[na] i ¼.

Turszucie[716], na wschodzie letnim nad Szeszupą rzeką, odległości mil 3 i ¼?

Talkiszki, między północą i wschodem letnim, odległości mil 3.

Użbole, zaścianki na wschód letni, mil 3 mierne.

Wokiszkiele[717], na północ, odległości ¼ mili.

Wizgirdy, między północą i wschodem letnim, 1½ mili.

Wiżajdy, na wschód letni, mila mała.

Wysokie Morgi, zaścianki, na wschód letni, 1½ mili.

Znaczki, między wschodem letnim i zimowym, mila mierna.

Ziury Gudele[718], między północą a wschodem letnim, odległości mil 3 duże.

[2-do.]

---

[711] W 1753 r. oddano z wsi Pustopedzie po dwie beczki żyta i owsa. Por. BU Wilno, F4, A1614, k. 3.

[712] W 1753 r. oddano ze wsi Sardaki po dwie beczki żyta i owsa. Por. BU Wilno, F4, A1614, k. 3; W końcu XIX w. określona jako *Sordaki*. Por. *Słownik geograficzny…*, t. 14, s. 95.

[713] Inwentarz parafii Wiłkowyszki z 1700 r. podaje wzmiankę: *wieś do tej plebanii dicta Szelmie, w niej włókami 10 (30?)*. Por. CAH Wilno, f. 694, op. 1, nr 3972, k. 91v. W 1736 r. przeprowadzono pomiar wsi *Szelniów do plebanii wiłkowyskiej należacej*. Por. BU Wilno, F57, B54/219, b.n.k.

[714] W 1753 r. oddano ze wsi Szumskie po *2 ćwierci* żyta i owsa. Por. BU Wilno, F4, A1614, k. 3. Trzy lata później mieszkali tu: Stanisław Letuwnik, Józef Ciwiński, Krzysztof Kajdasz, Stanisław Linga, Antoni Łopata (ogólnik), Jakub Mazalewski, Jerzy Ciwiński, Michał Wołodko, Kazimierz Szumski, Jakub Szumski, Drawgialis, Jan Ciwiński (słobodnik). Por. BU Wilno, F4, A2037, k. 16.

[715] *Rejestr placów i czynszów starostwa wiłkowyskiego* z 1756 r. nazywa tę miejscowość *uroczyszczem*, zamieszkałym przez dwóch wartowników: Józefa i Kazimierza Tejberów. Od tegoż nazwiska wzięła się jej nazwa. Por. BU Wilno, F4, A2037, k. 5v.

[716] Zwana też *Tursucie*. Zamieszkiwali ją w 1756 r.: Szymon Senkus (Sepkus), Kazimierz Banionis, Mariasz Wasilus, Michał Senkus (ławnik), Jan Juszgajtis, Kazimierz Wasilus, Jan Senkus, Mariasz Kaciargis, Jan Wasilus, Andrzej Wejwenis, Andrzej Wasilus. Por. BU Wilno, F4, A2037, k. 16v.

[717] W 1756 r. we wsi *Woszkiele* mieszkali: Marcin Markiewicz, Jan Pauża (wartownik), Szymon Markiewicz i Jakub Trojanowski. Por. BU Wilno, F4, A2037, k. 7v.

[718] Może *Żury*?, z których w 1753 r. oddano *3 ćwierci* żyta i jedną beczkę owsa. Por. BU Wilno, F4, A1614, k. 3.

Droga Kowieńska, względem kościoła prosto na północ i linia prosta idzie mila duża na wieś Obszruty, którą wioskę przejechawszy, niewygodno aż do Pilwiszek mostami przykremi i błotami a z Wiłkowyszek do Kowna mil 10.

Droga do Olwity, wychodzi z miasta mimo wiatraki na zachód zimowy, pojechawszy ¼ mili kręto się bierze na południe do wioski WJP Zabieły Pojeziory zwanej, którą przejechawszy Olwitę widać.

Łankieliszki, na południe, 1½ mili letkiej, droszkami małemi i krętemi.

Mariampol, mile 3 duże, między wschodem letnim i zimowym, a że jest wiele dróg, trudno zgadnąć najpewniejszej drogi najznaczna: Razysze [?] i Bardowskie.

[k. 64] Droga Nowomiejska do Prus, wychodzi z miasta na północ, po tym zawraca się na zachód letni i kilka staj groblami na Wyszczekańską karczmę, gdzie most przez rzekę Szejmenę, odległości mil 2 duże do granicy pruskiej.

[3-do.]

Rzeki najznaczniejsze Szeszupa, która okryła i granic[z]y z niektórymi parafiami: z mariampolską, pilwiską i nowomiejską. Od Mariampola płynie na północ mil 2, po tym zawraca się na zachód letni i różnie ma swój nurt kręto.

Jeziora są cztery [chyba 5?]:

[Jezioro] Budjeziory, na południe, wielkości morgów 15.

Jezioro Merliszy, wielkości morgów 20 podług komornika zdania.

Jezioro Pojeziorskie, na wschód letni, tyleż wielkości mor[gów] 20.

Jezioro Merliszyny, na wschód letni, mil 3 duże, wielkości mor[gów] 10.

Jezioro Ożelis, na wschód letni, mile 3 mierne, wielkości morgów 8.

Staw w mieście, do którego wpadają 2 rzeki małe Wiłkawia i Szejmena, płynie od wschodu letniego, druga rzeka Szejmena płynie od wschodu zimowego.

[4-do.]

Puszcza względem kościoła na wschód letni długości mil 3, mil 2 szerokości, w której puszczy wioski Wiensadzie Zaścianki.

[5-do.]

Parafia wiłkowiska cała ze wsz[yst]kiemi wioskami i dworami i miejscami położona w powiecie kowieńskim, w starostwie wiłkowiskim.

Takowe opisanie parafii w niebytności WM ks. proboszcza aktualnego piszę się wikary, ks. Aleksander Dydwałł [podpis częściowo nieczytelny].

21. Wisztyniec

[nr 366, k. 8] Parafia wisztyniecka

1-mo.

Kościół parafialny w mieście Wisztyńcu położony, w powiecie kowieńskim, dekanacie olwickim. Wioski i miejsca do tej parafii należące, są w tymże powiecie według porządki alfabetu ułożone, jak tu po sobie idą:

Antewile[719], JP Puzyny, między zachodem letnim i północą, względem kościoła wisztynieckiego na samej granicy pruskiej, mila wielka.

Galkiemie[720], JP Puzyny, między zachodem letnim i północą, na samej granicy pruskiej, mila wielka 1.

Kamionka[721], karczma JP Puzyny, między zachodem letnim i północą, na samej granicy pruskiej, ¼ mili.

Kopsodzie[722], połowa JP Puzyny, a druga połowa JP Bereckiego, na północ, na samej granicy pruskiej, 1½ mili.

Łuki[723], JP Puzyny, na północ, na samej granicy pruskiej, mila.

Marywil[724], folwark JP Puzyny, pod samym wschodem zimowym, na samej granicy pruskiej, ½ mili.

---

[719] Inwetarz starostwa wisztynieckiego z 1771 r. (1758?) podaje wieś *Antowil*. Znajdowała się ona w *posessji* Puzynów, starostów upickich, którą niedługo wcześniej założyli własnym kosztem. Był tu młyn z jednym kołem, za który młynarz płacił 100 tynfów (użytkował także włókę gruntu). Dwoma innymi jej mieszkańcami byli: Johan Meyster, tkacz (½ włóki, 25 tynfów) i Johan Jurgien (½ włóki, 30 tynfów). Łącznie zapłacono z tej wsi 155 tynfów. Por. *Akty izdavaemyje…*, t. 35, s. 76-77.

[720] Inwetarz starostwa wisztynieckiego z 1771 r. (1758?) podaje że, we wsi Galkiemie mieszkali: Piotr Wis, ogrodnik (12 dni, 12 tynfów), Piotr Szczyt, ogrodnik (12 dni, 12 tynfów), Rupert Kinglner, ogrodnik (12 dni, 12 tynfów), Jerzy Mażelewski, ogrodnik (12 dni, 12 tynfów), arędarz galkiemski, płaci z karczmy 100 tynfów rocznie. Łącznie zapłacono z tej wsi 148 tynfów. Por. *Akty izdavaemyje…*, t. 35, s. 76-80.

[721] Karczma w Kamionce istniała też w 1776 r. Por. AN Wilno, F255-877, k. 1-13.

[722] Inwetarz starostwa wisztynieckiego z 1771 r. (1758?) wymienia wieś *Ropsodzie*, co jest najpewniej błędem wydawcy. Mieszkańcami tej wsi wtedy byli: Józef Mołodecki (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Stanisław Łozowski, luźny (½ włóki, nic nie płaci), Jakub Ausztra (¼ włóki, dzień roboczy, 3 tynfy, szostak, 6 gr), Kazimierz Bernatajtis (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Jerzy Mirginajtis (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Jerzy Grygajtis (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Henryk Pliczowajtys (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Reyman Tryilich (kowal, ½ włóki, 25 tynfów), Karol Bondarz (½ włóki, 25 tynfów), Jan Hemer, ogrodnik (10 dni roboczych w roku, 10 tynfów), Piotr Łykoidzie, ogrodnik (10 dni roboczych w roku, 10 tynfów), Andrzej Skoryński, ogrodnik (10 dni roboczych [w roku], 10 tynfów), Ancik, ogrodnik (10 dni roboczych [w roku], 10 tynfów), z arędy karczmy 100 tynfów. Łącznie zapłacono z tej wsi 228 tynfów. Poza wieloma innymi powinnościami mieszkańcy musieli także wspólnie z wsiami Łuki i Tatarkiemie opłacić co tydzień dwóch stróży. Wiązało się to z przekazywaniem czterech *ośmin* żyta, dwu *ośmin* jęczmienia oraz wieprza. Por. *Akty izdavaemyje…*, t. 35, s. 76-80.

[723] Inwetarz starostwa wisztynieckiego z 1771 r. (1758?) podaje wieś *Łuki*, w której mieszkali: Michał Iwaszkiewicz (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Jan Krusik (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Andrzej Łuszajtis (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Andrzej Iwaszkiewicz (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Piotr Iwaszkiewicz (½ włóki, 2 dni robocze, 3 tynfy, szestak, 6 gr). Łącznie zapłacono z tej wsi 31 tynfów, szostaka i 6 gr. Poza wieloma innymi powinnościami mieszkańcy tej wsi musieli także wspólnie z wsiami Kospodzie i Tatarkiemie utrzymać dwóch stróży. Wiązało się to z przekazywaniem czterech *ośmin* żyta, dwu *ośmin* jęczmienia oraz wieprza. Por. *Akty izdavaemyje…*, t. 35, s. 76-80.

Powistajcie[725], JP Puzyny, na samym wschodzie zimowym, ¾ mili.

[k. 8v] Papiernia, JP Puzyny, między wschodem zimowym i południem, na samej granicy pruskiej, mila 1.

Popeczki[726], JP Puzyny, na północ, na samej granicy pruskiej, mila wielka.

Raciuny[727], JP Puzyny, na północ, na samej granicy pruskiej, ½ mili.

Tatarkiemie[728], JP Puzyny, na północ, na samej granicy pruskiej, ½ mili.

---

[724] Konrad Prószyński w czasie swej podróży z 1894 r. zanotował: *Marywil, folwark donacyjny przy drodze. Dąbrowski – właściciel majątku na południe od jeziora, przy granicy* [z Prusami]. *Przez ładny las świerkowy, od jeziora w lewo i potem przez drugi. Wzgórza. Torf.* Por. L. Postołowicz, J. Szumski, *Dziennik podróży Konrada Prószyńskiego…*, s. 174; K. Prószyński, *Podróż po Suwalszczyźnie…*, s. 25.

[725] Inwetarz starostwa wisztynieckiego z 1771 r. (1758?) podaje nazwę *Powisztajcie*. Wieś ta miała znajdować się w pobliżu puszczy starościńskiej. Była to bardzo duża wieś, gdzie mieszkali: Bartłomiej Zarzecki (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Marcin Rzadki (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Józef Hajdukajtis, leśnik (½ włóki, nie płaci), Jan Jezdziewski (¼ włóki, dzień roboczy, 3 tynfy, szostak, 6 gr), Marcin Kinder, bojar (włóka, 45 tynfów), Marcin Mikołanis (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Jakub Makarewicz (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Stanisław Bielan (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Jakub Bielan (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Jakub Nakowski (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Andrzej Burak (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Wojciech Szyrun (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Józef Benciek (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Józef Szolkiewicz (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Jakub Kometa (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Bazyl Masiewicz (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Wojciech Prasowski (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Jan Hajdukajtis (¼ włóki, dzień roboczy, 3 tynfy, szostak, 6 gr), Dziemian Hajdukajtis (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Marcin Mieszkowski (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Tomasz Kometa (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Jerzy Grodzki (¼ włóki, dzień roboczy, 3 tynfy, 1 szostak, 6 gr), Michał Łasachniewicz (¼ włóki, dzień roboczy, 3 tynfy, szostak, 6 gr), Józef Kisielewski (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Tomasz Nowicki (¼ włóki, dzień roboczy, 3 tynfy, szostak, 6 gr), Jan Samuelajtys (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Bartłomiej Kazianiz (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Szołkiewicz (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Wojciech Słomski, ogrodnik (10 dni roboczych w roku, 10 tynfów), arędarz powisztajcki, 40 tynfów rocznie arędy, arędarz czyżyski, *płaci arędy z karczmy w borku dwornym sytuowanej co rok tynfów 30*. Łącznie zapłacono 219 tynfów, szostak, 6 gr. Por. *Akty izdavaemyje…*, t. 35, s. 78.

[726] Inwetarz starostwa wisztynieckiego z 1771 r. (1758?) podaje, że mieszkańcami Popeczek wtedy byli: Michał Rynkiewicz (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Piotr Ryngajlis (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Maciejowa Michałowska, wdowa (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Krzysztof Ryngajlis (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Józef Krewpitajtis (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Andrzej Balunas (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Andrzej Szlenis (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Andrzej Milewski (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Szymon Makarewicz (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Adam Czarniawski (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Andrzej Ryngajtys (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Marcin Glis (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Jakub Bartoszewicz (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Jakub Smolski (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Kazimierz Kajrajtys (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Jan Ałkiewicz (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Jerzy Ałgustas (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Jerzy Kulszewski (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Stefan Ałkiewicz (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Jerzy Kajrajtys (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), arędarz popeczkowski (½ włóki, 100 tynfów arędy rocznie). Łącznie zapłacono z tej wsi 240 tynfów. Poza wieloma innymi powinnościami mieszkańcy musieli także wspólnie z wsią Raciuny utrzymać dwóch stróży. Wiązało się to z przekazywaniem czterech *ośmin* żyta, dwu *ośmin* jęczmienia oraz wieprza. Por. *Akty izdavaemyje…*, t. 35, s. 76-80.

[727] Inwetarz starostwa wisztynieckiego z 1771 r. (1758?) podaje, że mieszkańcami Raciun wtedy byli: Michał Przystański (uprawiał ½ włóki, *odbywał* 2 dni robocze, płacił 7 tynfów czynszu), Adam Romaszkiewicz (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Marcin Czerchowicz (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Bartłomiej Krauczunas (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów). Łącznie zapłacono z tej wsi 28 tynfów. Poza wieloma innymi powinnościami jej mieszkańcy musieli także wspólnie z wsią Popeczki opłacić co tydzień dwóch stróży – zobowiązali się do przekazania czterech *ośmin* żyta, dwu *ośmin* jęczmienia oraz wieprza. Por. *Akty izdavaemyje…*, t. 35, s. 76-80.

[728] Inwetarz starostwa wisztynieckiego z 1771 r. (1758?) podaje, że mieszkańcami Tatarkiem wtedy byli: Jakub Zdanowicz (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Jan Wilk (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Marcin Skauradis (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Andrzej Bernatajtis (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Adam Gumbialis (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), Józef Stasiunas (½ włóki, 2 dni, 7 tynfów), arędarz tatarkiemski (½ włóki, 2 dni robocze, z karczmy płaci 75 tynfów). Łącznie zapłacono z tej wsi 117 tynfów. Poza wieloma innymi powinnościami mieszkańcy tej wsi musieli także wspólnie z wsiami Kopsodzie i Łuki przekazać zapłatę dwóm stróżom. Wiązało się to z przekazywaniem czterech *ośmin* żyta, dwu *ośmin* jęczmienia oraz wieprza. Por. *Akty izdavaemyje…*, t. 35, s. 76-80.

Wartele, JP Grabskiego, między wschodem zimowym i południem, na samej granicy pruskiej, mila.

2-do.

Od tego parafialnego kościoła, sąsiedzkie kościoły są następujące:

Grayżyszki[729], kościół parafialny, w województwie trockim, dekanacie olwickim, w dobrach JP [Józefy Aleksandry z Czartoryskich] Ogińskiej, względem kościoła parafialnego, wis[z]tynieckigo, na sam wschód wiosnowy, mil 2.

Pojewonie, kościół parafialny w województwie trockim, w dekanacie olwickim, w dobrach stołowych JKM, względem kościoła wis[z]tynieckiego na wschód letni, 1½ mili.

Wiżajny, miasto JKM, kościół parafialny w powiecie grodzi[e]ńskim, w dekanacie olwickim, pod samym wschodem zimowym, mil 2.

3-tio.

Miast znacznych około tego kościoła wisztynieckiego ni ma. *[k. 9]*

4-to.

Dróg publicznych ni ma.

5-to.

Jeziorów, bagnów, błot, stawów znacznych nie ma, prócz jeziora pruskiego Wisztyniec[730], które pod same budynki miasta wisztynieckiego podpiera, długości jest mila wielka i szerokości równej, względem kościoła wisztynieckiego leży na samym południu.

6-to.

Pola jest więcej otwartego w parafii wisztynieckiej aniżeli lasu, szczególnie jedna tylko puszcza mieszczan wisztynieckich na wschód letni względem kościoła parafialnego wisztynieckiego leży. Drzewa do budowli zdatnego prócz jodły ni ma. Najwięcej dębiny, lipiny, kleniny, grabiny, jesieniny, gobiny, długości mila i szerokości mila[731].

7-mo.

---

[729] Chodzi o Grażyszki.

[730] Jezioro to zwano także *Wielkim*. Między nim a Wisztyńcem znajdowały się 2. poł. XVIII stulecia dwa browary należące do starostwa wisztynieckiego. Por. *Akty izdavaemyje…*, t. 35, s. 75. W opisie z 1894 r. podano: *Jezioro prawie całe* [należy] *do Prus, otoczone wzgórzami, na południowym wzgórzu – las. Woda czysta. Sieci – oka 4-calowe.* Por. L. Postołowicz, J. Szumski, *Dziennik podróży Konrada Prószyńskiego…*, s. 174; K. Prószyński, *Podróż po Suwalszczyźnie…*, s. 25.

[731] W 1752 r. wspomniano: *wielki las wisztyniecki, najgorsza droga dla podróżnych.* Por. W. Schlemüller, *Dyaryusz podróży polskiej na sejm grodzieński roku pańskiego 1752 odbytej z rękopisu Archiwum Królewieckiego [S 42.4º 2.] na widok publiczny przez Wacława Gizberta -Studnickiego archiwaryusza miasta Wilna wydany. Dla użytku Rodaków z łacińskiego na język polski przetłumaczył x. kanonik J. Rosołowski*, „Litwa i Ruś", t. 2, z. 1, 1912, s. 4.

Młyn jeden JP Puzyny[732] pod samym miastem na rzece Widupiu, względem kościoła wisztynieckiego leży na sam zachód letni.

8-vo.

Drogi parafialne w tej parafii i trakt publiczny tak się opisują:

1-mo. Droga do Kamionki, razem trakt publiczny, zimowy i letni królewiecki, począwszy od kościoła parafialnego wisztynieckiego, między zachodem letnim i północą polem otwartym.

2-do. Droga do Grayżyszek, gdzie jest kościół parafialny, począwszy od kościoła parafialnego wisztynieckiego, na wschód wiosnowy, mila puszczą a mila otwartym polem i drogą, miejscami błotnistą i górzystą.

3-tio. Droga do Pojewonia, gdzie jest kościół parafialny, począwszy od kościoła parafialnego wisztynieckiego, *[k. 9v]* na wschód letni, częścią otwartym polem, częścią chrostami i drogą górzystą, miejscami błotnistą.

4-to. Droga do Wiżajn, gdzie jest kościół parafialny, począwszy od kościoła parafialnego wisztynieckiego, na wschód zimowy, mila, otwartym polem mila, chrostami i drogą górzystą, miejscami pias[z]czystą i błotnostą.

Ks. Mateusz Polakowski, pleban wisztyniecki.

22. Wiżajny

[nr 374, k. 38] Opisanie całej parafii wiża[j]ńskiej

1-mo.

Kościół parafialny w miasteczku Wiżajnach[733], w województwie trockim, w powiecie grodzieńskim i dekanacie olwickim, w dobrach JW JM p[ani] z Platerów Róży Strutyńskiej, starościnej wiża[j]ńskiej [i sejwejskiej][734]. Wioski i miejsca do tej parafii należące są w tymże województwie i powiecie, według porządku alfabetu ułożone, jak tu po sobie idą:

---

[732] W 1758 lub 1771 r. młyn wisztyniecki posiadał folusz i *olejnię*. Składał się z trzech kół wodnych. Wybudowano go *należycie, w żelazach i porządku, tak do mlewa, jako do rezydencji młynarskiej*. Przy młynie znajdowała się karczma starościńska. Była mniejszych rozmiarów, niż ta z miasta. Obsługiwała też podróżnych udających się lub wracających z Prus. Por. *Akty izdavaemyje…*, t. 35, s. 75-76.

[733] Wiżajny według opisu z 1894 r.: *Ładnie wyglądają z drogi: jezioro szersze od Wisły, za nim góra, na tej kościół* […] *Obok niego, nisko w dolinie, na tle dalszego wzgórza i po części w amfiteatrze – miasteczko*. Por. L. Postołowicz, J. Szumski, *Dziennik podróży Konrada Prószyńskiego…*, s. 174. K. Prószyński, *Podróż po Suwalszczyźnie…*, s. 25.

[734] Wspomniana już Róża Strutyńska z Platerów była starościną wiżajńską i sejwejską. Ufundowała m.in. wieże w kościele sejneńskim. Zmarła 12 IV 1793 r. Por. I. Batura, *Sejwy…*, s. 8-10; L. Postołowicz, J. Szumski, *Dziennik podróży Konrada Prószyńskiego…*, s. 176; K. Prószyński, *Podróż po Suwalszczyźnie…*, s. 27. Więcej patrz: *Sejwejskie morgi*.

Aszeryszki, JMP Eydziatowicza, dwór i wioska, leży na wschód zimowy od kościoła, mila wielka.

Au[k]sztykalnie, JP Konstantynowicza, był dwór i tam zgorzał. Stał na wschód zimowy od kościoła, ½ mili wielkie.

Bokszyszki[735], JP Niewodowskiego, dwór i wieś, stoi na zachód od kościoła, mila wielka.

Burniszki, JP Krzywkowskiego, dwór i wieś, stoi na wschód zimowy, około jeziora lądem jadąc ¼ mili, zimową porą ⅛ mili.

Dembowa Karczemka, osobno stojąca, do starostwa należy, JW JP [Róży] Strutyńskiej, na północ od kościoła, ¼ mili.

Dzierwany[736], JW JP Grabowskiego, generała, szefa. Dwór stoi na południe od kościoła, 1½ mili wielkie. I wioska toż samo.

Kamionka, J[M] pani Weresczyńskiej, dwór, stoi na południe od kościoła, ¾ mili małe.

Klesczewko[737], JP Giedroycia, dwór i wieś, stoją wespół na południe, 1¼ mili.

Kramnik[738], JW JP Grabowskiego, stoi na południe od kościoła, 1½ mili.

Kłajpeda[739], tegoż stoi na południe od kościoła, mila wielka.

Leszkiemie[740], JW JM p[ani Róży] Strutyńskiej, stoją na południe od kościoła, wielkie ½ mili.

---

[735] Także lustracja z 1775 r. podaje, że Bokszyszki przynależały do *JP Niewodowskiego*. We wsi i dworze o tej nazwie znajdowało się wtedy dziesięć dymów (60 zł). Była też tu karczma, opodatkowana kwotą 12 zł. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 48, 77v.

[736] W Dzierwanach znajdują się trzy kopce. Najwiekszy z nich został wpisany do rejestru zabytków, jako grodzisko, a dwa mniejsze, jako kurhany. Badania terenowe z 2004 r. Jerzego Brzozowskiego i Jerzego Siemaszki wykazały, że brak jest wystarczających przesłanek do uznania tych form terenowych za relikty osadnictwa pradziejowego. Mogą to być obiekty z czasów nowożytnych. Wyjaśnią to dalsze badania. Por. J. Brzozowski, *Grodziska Jaćwieży…*, s. 17. Inwentarz starostwa wiżajńskiego z 1642 r. podaje, że wieś ta liczyła 20 włók ziemi, w większości użytkowane. Por. AGAD Warszawa, AR, sygn. 25-3681, k. 86-88. W 1775 r. było tu dziewięć dymów, z których płacono 54 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 47v. 14 dymów i 60 osób było tu w 1789 r. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 65v.

[737] Obecnie chyba Kleszczówek. Kleszczówek z młynem wzmiankowano w 1627 r. Por. AGAD Warszawa, ML, sygn. 183, k. 298. W 1894 r. podano, że Kleszczówek to: *śliczna miejscowość w dolinie Szeszupy. Lasy i jeziora, stawów olbrzymia liczba.* Por. L. Postołowicz, J. Szumski, *Dziennik podróży Konrada Prószyńskiego…*, s. 174; K. Prószyński, *Podróż po Suwalszczyźnie…*, s. 25.

[738] Jerzy Wiśniewski uważał, że Kramniki wcześniej nazywały się Epidemiszkami. Inwentarz starostwa wiżajńskiego z 1642 r. podaje, że wieś ta liczyła dziesięć włók ziemi (wszystkie użytkowane). Por. AGAD Warszawa, AR, sygn. 25-3681, k. 92-93; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 123-124. W 1775 r. nazwano ją Kramniki i liczyła dziesięć dymów (60 zł podatku). Była tu również karczma, opodatkowana kwotą 6 zł. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 47v, 77. Spis z 1789 r. wymienia 15 dymów i 56 osób z tej wsi. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 65v.

[739] Obecnie Kłajpedka. Kłajpedką nazwano ją też w lustracji z 1775 r., gdy znajdowało się tu dziewięć dymów (54 zł). Istniała też tu karczma, opodatkowana kwotą 10 zł. Przynależała do Grabowskiego, generała. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 47v, 77. W 1789 r. były dwie Kłajpedy. W Wielkiej znajdowało się 11 dymów i 58 osób. Kłajpeda Mała liczyła 11 dymów i 36. mieszkańców. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 65v.

[740] Jerzy Wiśniewski twierdził, że Leszkiemie wcześniej nazywały się Lesie. Inwentarz starostwa wiżajńskiego z 1642 r. podaje, że wieś ta liczyła dziesięć włók ziemi, które większości były nieużytkowane. Por. AGAD Warszawa, AR, sygn. 25-3681, k. 96; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim…*, s. 123-124. W 1775 r. znajdowało się tam sześć dymów (36 zł) oraz karczma, opodatkowana kwotą 13 zł i 25 gr? Por. CAH

Laskowskie[741], tejże pani, stoją na północ od kościoła, wielkie ½ mili.

Ługiele[742], JW JP Grabowskiego, stoją na wschód zimowy od kościoła, mila.

Mauda[743], JW JP [Róży] Strutyńskiej, stoi na wschód zimowy od kościoła, ½ mili wielkie.

[k. 38v] Okliny[744], tejże JM, stoją na południe od kościoła, mila wielka.

Rakówko[745], tejże JM, stoi na południe od kościoła, mila wielka.

Rogożany[746], tejże JM, stoją na wschód zimowy od kościoła, ½ mili.

Skombobole, JP Baranowskiego, stoją na wschód zimowy od kościoła, mila wielka.

Soliny[747], JW JM p[ani] [Róży] Strutyńskiej, stoją na południe od kościoła, mila mierna.

Sudawskie[748], JP Baranowskiego, dwór na wschód stoi zimowy od kościoła, ½ mili małe.

Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 48v, 77v. Według spisu z 1789 r. było tu dziewięć dymów i 53 osoby. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 114v.

[741] W 1789 r. było tu 12 dymów i 51 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 114v.

[742] Inwentarz starostwa wiżajńskiego z 1642 r. wymienia wieś Ługienniki, które Jerzy Wiśniewski utożsamiał z Ługielami. Było tam 15 włók ziemi, dobrze zagospodarowanej. Por. AGAD Warszawa, AR, sygn. 25-3681, k. 81; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 123-124. Ługiele przynależały do Grabowskiego także i w 1775 r. Liczyły wtedy osiem dymów (48 zł podatku). Najprawdopodobniej znajdowała się też tu karczma, opodatkowana kwotą 8 zł. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 47v, 77. Spis z 1789 r. podaje, że majątek Stara Hańcza, do którego należały Ługiele, podlegał pod Grzegorza Grabowskiego, generała WKL. W Ługielach było wtedy 14 dymów i 55 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 65v.

[743] *Mouda* określono ją w inwetarzu z 1642 i lustracji z 1775 r. Inwentarz starostwa wiżajńskiego z 1642 r. podaje, że wieś ta liczyła 13 włók ziemi, w większości nieużytkowane. Por. AGAD Warszawa, AR, sygn. 25-3681, k. 95. W 1775 r. znajdowało się tam sześć dymów, z których płacono 36 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 48v. Według spisu z 1789 r. we wsi *Mouda* było dziewięć dymów i 65 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 114v.

[744] W 1775 r. znajdowało się tam sześć dymów (36 zł). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 48v. Według spisu z 1789 r. było tu 11 dymów i 77 osób. Znajdował się też w tej wsi dym, w którym mieszkały cztery osoby, chyba Żydzi. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 114v.

[745] Obecnie Rakówek. Jerzy Wiśniewski twierdził, że Rakówek wcześniej określano, jako Tarliny. Inwentarz starostwa wiżajńskiego z 1642 r. podaje, że wieś ta liczyła 11 włók ziemi, w większości nieużytkowane. Por. AGAD Warszawa, AR, sygn. 25-3681, k. 93-94; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim*…, s. 123-124. W 1775 r. znajdowało się tam pięć dymów. Z czterech z nich płacono po 6 zł podatku (24 zł). Z jednego, stanowiącego własność Kazimierza Albertyna – 4 zł. Była też tu karczma, opodatkowana kwotą 10 zł. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 48v, 77v. Według spisu z 1789 r. we wsi *Rakówki* istniało 13 dymów i 81 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 114v.

[746] Inwentarz starostwa wiżajńskiego z 1642 r. podaje, że wieś *Rogożajny* liczyła 20 włók ziemi, z czego większość była nieużytkowana. Por. AGAD Warszawa, AR, sygn. 25-3681, k. 75-76. Lustracja z 1775 r. wymienia dwie wsie Rogożany. Jedne przynależały do starostwa Wiżajny i liczyły 13 dymów (78 zł) oraz karczmę (12 zł i 15 gr). Drugie do dworu Stara Hańcza (Grabowskiego), gdzie były dwa dymy, z czego płacono 12 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 48-48v, 77v. Według spisu z 1789 r. w Rogożanach starościńskich było 25 dymów i 117 osób. Wieś o tej nazwie podlegająca pod Starą Hańczę liczyła cztery dymy i 26 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 65v, 114v.

[747] Inwentarz starostwa wiżajńskiego z 1642 r. podaje, że istniały wtedy Małe i Wielkie Soliny. Pierwsza z nich liczyła sześć włók ziemi (większość użytkowana). Wielkie Soliny obejmowały 14 włók, z czego tylko 6½ była uprawiana. Por. AGAD Warszawa, AR, sygn. 25-3681, k. 78-79. W 1775 r. znajdowało się tam sześć domów (36 zł). Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 48v. Według spisu z 1789 r. Soliny liczyły 12 dymów i 65 osób. Por. CAH Wilno, SA 4056, k. 114v.

[748] Znajduje się tu grodzisko, które ma postać ściętego stożka o średnicy 18 m. Na jego powierzchni są kamienie o nieustalonym znaczeniu. Mieszkańcy nazywają to wzgórze: *Gulberek* lub *Mała Warszawa*. Miał tam stać dawniej kościół, który zapadł się pod ziemię, a w pobliżu grodziska istnieje wzgórze zwane *Świętą Górą*. Pierwsze badania prowadził tu w 1941 r. niemiecki archeolog Otto Kleeman, który odnalazł węgiel drzewny, glinianą polepę i ustawione kamienie. Wstepne prace badawcze polskich uczonych nie stwierdziły istnienia tu zabytków na powierzchni. Por. J. Brzozowski, *Grodziska Jaćwieży*…, s. 20. Według Andrzeja Matusiewicza

Smolniki[749], folwarczek należący do plebanii wiża[j]ńskiej, stoi na południe od kościoła, mila wielka.

Trydonie, JP Zaleskiego, dwór, stoi na wschód zimowy, ¾ mili wielkie.

Wiezgóry[750], JW JP [Róży] Strutyńskiej, stoją między południem i zachodem od kościoła, ½ mili.

Wysokie, JP Weresczyńskiej, stoi na wschód zimowy od kościoła, ½ mili małe.

2-do.

Od tego parafialnego kościoła, kościoły w okolicy sąsiedzkie są następujące:

Lubowo, kościół parafialny w tymże województwie i powiecie, takoż w dekanacie tymże, w dobrach JW JP [Andrzeja Ignacego] Ogińskiego, wojewody trockiego, na wschód letni, mil 2 wielkich.

Jeleniewo, miasteczko JKM w powiecie grodzieńskim, w dekanacie olwickim, mil 3 dużych.

Przerośl, starostwo, miasto JKM, w tymże powiecie i dekanacie, leży między południem i zachodem względem kościoła wiża[j]ńskiego, mil 3 wielkich.

Wisztyniec, starostwo, miasto JKM, w województwie trockim, w dekanacie olwickim, leży na zachód od kościoła wiża[j]ńskiego, mil 2 wielkich.

Grażyszki, kościół parafialny, stoi na północ względem kościoła wiża[j]ńskiego, mil 2 wielkich.

Miast znaczniejszych [w] pobliżu od tego kościoła nie masz, przet[o] opuszczam.

Dróg takosz publicznych, której trakt jaki znaczny zawierały w sobie nie masz.

3-tio.

Jezioro Wiżajny nazwane, ¼ mili długości, szerokości do 30 staj, leży na zachód od kościoła, odległe na 30 kroków.

Sudawskie były niegdyś osobną dzierżawą, zwaną nawet czasami starostwem. W XVIII stuleciu przeszły w ręce prywatne. Opłacano z nich 58 zł tzw. kwarty i 30 zł hiberny. W 1766 r. właścicielem Sudawskich był Adam Zaborowski. Później stały się własnością Baranowskich, możliwe, że h. Tuchan (znanej rodziny tatarskiej). Por. A. Matusiewicz, *Sudawskie*, (współpraca Andrzej Jaśkiewicz) „Jaćwież" 2002, nr 20, s. 8.

[749] Inwentarz starostwa wiżajńskiego z 1642 r. podaje, że wieś ta liczyła 13 włók ziemi (większość użytkowana). Por. AGAD Warszawa, AR, sygn. 25-3681, k. 83-84. 14 V 1659 r. król Jan Kazimierz zezwolił na przekazanie przez księżną Marię Januszową Radziwiłłową wsi Smolniki dla parafii Wiżajny. Mieszkańców wcześniej zobowiązano do opłacania tzw. annaty, czyli 24 zł od każdej włóki na rzecz dworu wiżajńskiego. Dla proboszcza musieli chodzić na tzw. straże oraz odrobić dwunastodniową tzw. tłokę. Oficjalnie proboszcz wiżajński został wprowadzony w posiadanie Smolnik 20 VI 1659 r. (miesiąc wcześniej potwierdził to na Sejmie król) Por. BU Wilno, F57, B53/1241, b.n.k.; CAH Wilno, f. 694, op. 1, nr 3972, k. 21-26. Według lustracji z 1775 r. znajdowały się tam wówczas tylko dwa dymy, z czego płacono 12 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 48v. Dane z 1797 r. wskazują, że grunty Smolnik nie stanowiły dużej wartości rolnej (piaski, wzgórza, bagna). Pozostałe ziemie były zaniedbane. Por. A. Matusiewicz, *Smolniki*, „Jaćwież" 2006, nr 33, s. 23.

[750] Może chodzi o wieś Góry vel Guzy w 1775 r. wymionionej, jako część starostwa Wiżajny. Znajdowało się tam wtedy dziesięć dymów, z czego płacono 60 zł podatku. Por. CAH Mińsk, f. 1882, op. 1, nr 4, k. 48v.

Jeziorków 2? nazwanych Staneluszki, jedno od jednego na staj 20, mające wzdłuż i [w]szerz po kroków 30. Leżą na wschód zimowy, odległe od kościoła na kilkaset kroków.

Jeziorko nazwane Wisztuć[751], długie kroków 100, szerokie 40, stoi na południe, odległe od kościoła kroków 200.

[k. 39] Jezioro Mouda, długie kroków 80, szerokie 40, stoi między południem i zachodem od kościoł[a], ¾ mili.

4-to.

Bagna przy tychże jeziorach znajdują się, użytku nie sprawujące żadnego.

Stawek sprowadzony kopanicą z Jeziora Wiża[jń]skiego JW JP [Róży] Strutyńskiej na zachód od kościoła, ¼ mili.

5-to.

Lasu jest więcej w parafii wiża[j]ńskiej aniżeli otwartego pola, ale innego nie ma nad same jodły, sośnina gdzieniegdzie się miesza.

6-to.

Młyn 1, na kopanicy z jeziora wynikający, JWJP [Róży] Strutyńskiej. Innych zaś machin, tak wodnych, jako wietrznych nie masz.

Góra znaczniejsza nazwana Marjanka, długości mająca kroków 200, szerokości na milę. Innych zaś górek kamienistych trudno przeliczyć w całej parafii.

7-mo.

Drogi partykularne w tejże parafii tak się opisują podług miary mil:

1-mo. Droga do Lubowa. Począwszy od kościoła parafialnego wiża[j]ńskiego na wschód letni polem otwartym do Wy[so]kiego, także otwartym polem drogą górzystą, kamienistą do wsi Aszeryszek. I tu się kończy granica parafii wiża[j]ńskiej.

2-do. Droga do Jeleniewa, gdzie jest kościół p[a]rafial[n]y, graniczący na południe w Kles[z]czewku[752], o 1¼ droga górzysta, kamienista i błotnista, a tam się kończy parafia wiża[j]ńska.

3-tio. Droga do Przerośli. Począwszy od kościoła, między południem i zachodem, ponad jeziorem na górę krętą, polem otwartym do wioski Wiezgór na Wielkiej Górze stojącej. Dalej polem otwartym a górzystym do Rakówka. I tam kończy się parafia, bo Prusy.

4-to. Droga do kościoła wis[z]tyni[e]ckiego. Począwszy od kościoła wiża[j]ńskiego na zachód, mimo jeziora, polem otwartym, kręto zawróciwszy się mimo folwarku JP

[751] Obecnie jezioro Wistuć.
[752] Obecnie Kleszczówek.

Krzywkowskiego, zaroślami błotnistemi, górzestemi i kamienistemi do Wartel, wsi do parafii wisztynieckiej należących.

5-to. Droga do kościoła grażyskiego, parafialnego, na północ. Począwszy od kościoła polem otwartym, nad jeziorem drogą górzystą, błotnistą, kamienistą, wjechawszy w zarośle błotne i doły nader przykre do Trydoń dworu. I tu się kończy granica parafii.

Parafia wiża[j]ńska nie ma w sobie żadnych granic wojewódzkich i powiatowych, ale cała ze wszystkie*[k. 39v]*mi wioskami i miejscami jest położona w województwie trockim, w powiecie grodzieńskim. Prócz iż na zachód graniczy z Królestwem Pruskim, o ¼ mili.

Takowe opisanie parafii mojej podpisem ręki własnej stwierdzam: ks. Jakub Żukowski, p[leban] wiża[j]ński.

Dekanat olwicki w 1744 r.

Źródło: *Synodus dioecesana Vilnensis…*, s. 103-107.

Parafia	**Miejscowość**
[k. 103] Olwita	Olwita[753]
Olwita	*[k. 104]* Rutkiszki
Olwita	Jonajcie
Olwita	Szaudoniszki
Olwita	Szyksznie[w]
Olwita	Gutków
Olwita	Obszrutele
Olwita	Wiłkupie
Olwita	Kredźdy
Olwita	Skordupiany
Olwita	Wajliszki
Olwita	Andrykajnie

[753] Określono Olwitę jako: *oppidum*.

Olwita	Padzwiedzi
Olwita	Symonaliszki[754]
Olwita	Czyżuny
Olwita	Wyszczekajmie
Olwita	Podziszki
Olwita	Guzele
Olwita	Kieturków
Olwita	Szukle
Olwita	Porożniow
Olwita	Rumaki
Olwita	Zyneli
Olwita	Łujszy
Olwita	Romantyszki
Olwita	Antoniszki
Olwita	Dydwiży
Olwita	Bobie
Olwita	Rudzi[e]
Olwita	Szklawszy
Olwita	Grygajcie
Olwita	Szapały
Olwita	Juszki
Olwita	Darżyniki
Olwita	Jodubiany
Olwita	Merczy
Olwita	Pojeziory
Olwita	Kisiniszki
Olwita	Potomkiszki
Olwita	Bobławka
Olwita	Warmupi
Olwita	Owsieniszki
Olwita	Stanajcie
Olwita	Łackajmie
Grayżyszki[755]	Grayżyszki
Grayżyszki	Szyłosady
Grayżyszki	Karpijowo
Grayżyszki	Jakiszki
Grayżyszki	Dębowka
Grayżyszki	Graiowka
Grayżyszki	Kregzdzie
Grayżyszki	Dołomiszki
Grayżyszki	Widgiry
Grayżyszki	Boiarzyny
Grayżyszki	Graużyny
Grayżyszki	Wigrele[756]

[754] Na stronie internetowej http://www.mem.net.pl/stg/diecezjawilenska1744p.htm [dalej: Internecie] podano: *Szymonaliszki*.

[755] Chodzi o Grażyszki. W Internecie podano formę: *Graużyszki*. Miejscowość tę określono w książce jako: *oppidum*.

Grayżyszki	Kawniszki
Grayżyszki	Abramowszczyzna
Grayżyszki	Łankupiany
Grayżyszki	Narwidy
Grayżyszki	Babiniki
Grayżyszki	Wojtkobole
Grayżyszki	Grabowka
Grayżyszki	Lepołaty
Grayżyszki	Ejstyszki
Grayżyszki	Alexandrow
Grayżyszki	Budwiecie
Grayżyszki	Nowinka
Kalwaria	Oppidum Kalwaria
Kalwaria	Suśniki
Kalwaria	Krzywa
Kalwaria	Mankupie
Kalwaria	Jodele
Kalwaria	Kumiecie
Kalwaria	Santoka
Kalwaria	Dębowka
Kalwaria	Smolnica
Kalwaria	Polnica
Kalwaria	Dworele
Kalwaria	Kamień
Kalwaria	Paulukanie
Kalwaria	Kępiny
Kalwaria	Morgi
Kalwaria	Borowszczyzna
Kalwaria	Skirsabole
Kalwaria	Trakiany
Kalwaria	Orja
Kalwaria	Raudaniszki
Wiżajny	Oppidum and Aulam Wiża[j]ny
Wiżajny	Wysokie
Wiżajny	Ejszeryszki
Wiżajny	Ostanele
Wiżajny	Potopy
Wiżajny	Rutka
Wiżajny	Bondziszki
Wiżajny	Pobondzie
Wiżajny	Postawele
Wiżajny	Sidory
Wiżajny	Smolniki
Wiżajny	Zelazkowizna
Wiżajny	Kromnik
Wiżajny	Pobłyndzie
Wiżajny	Dzierwany

[756] W Internecie było: *Wigreie*.

Wiżajny	Pogorzełko
Wiżajny	Kojla
Wiżajny	Auksztykalnie
Wiżajny	Trydonie
Wiżajny	Sudawskie
Wiżajny	Skompobole
Wiżajny	Olszanka
Wiżajny	Stankuny
Wiżajny	Poszyrwinty
Lubowo, filia par. Wiżajny	Lubowo
Lubowo, filia par. Wiżajny	*[k. 105]* Poszeszupie
Lubowo, filia par. Wiżajny	Wulka
Lubowo, filia par. Wiżajny	Kupowo
Lubowo, filia par. Wiżajny	Smolnica
Lubowo, filia par. Wiżajny	Kreywiany[757]
Lubowo, filia par. Wiżajny	Nowosady
Lubowo, filia par. Wiżajny	Klinow
Lubowo, filia par. Wiżajny	Pograwże
Lubowo, filia par. Wiżajny	Skajście
Lubowo, filia par. Wiżajny	Bewirsze
Lubowo, filia par. Wiżajny	Trempiny
Łankieliszki	Łankieliszki
Łankieliszki	Matławka
Łankieliszki	Rumejki
Łankieliszki	Wojszwiły
Łankieliszki	Mażucie
Łankieliszki	Romanosady
Łankieliszki	Podborek
Łankieliszki	Kumiecie
Łankieliszki	Powębry
Łankieliszki	Szukie
Łankieliszki	Kłampupie
Łankieliszki	Miświecie
Łankieliszki	Kawkokalnie
Łankieliszki	Obołupie
Łankieliszki	Gieys[z]toryszki
Łankieliszki	Kossakowskie
Łankieliszki	Poszemienie
Łankieliszki	Porowsie
Łankieliszki	Kieturwłóki
Łankieliszki	Berziny
Łankieliszki	Jodupiany
Łankieliszki	Widgiery
Łankieliszki	Sturdupiany
Łankieliszki	Szyłowate
Łankieliszki	Pożerele
Ludwinowo	Ludwinowo

[757] W Internecie podano formę: *Krzywiany*.

Ludwinowo	Biała Krynica
Ludwinowo	Buchta
Ludwinowo	Turyszki
Ludwinowo	Hermaniszki
Ludwinowo	Zelstwa
Ludwinowo	Kułaki
Ludwinowo	Ostra
Ludwinowo	Trabiszki
Ludwinowo	Awikły
Ludwinowo	Meszkucie
Ludwinowo	Luliszki
Ludwinowo	Plinie
Ludwinowo	Wornupiany
Ludwinowo	Kumiecie
Ludwinowo	Podewinie
Ludwinowo	Putryszki
Ludwinowo	Gulbiniszki
Ludwinowo	Posudonie
Pojewonie	Poiewonie
Pojewonie	Kletkiniki
Pojewonie	Szakie
Pojewonie	Karkłupiany
Pojewonie	Pożanile
Pojewonie	Budwiecie
Pojewonie	Użupie
Pojewonie	Królowe Krzesło
Pojewonie	Stławka[758]
Pojewonie	Sausieniki
Pojewonie	Uzbole
Pojewonie	Jalciszki
Pojewonie	Szyłosady
Pojewonie	Tryławka
Pojewonie	Skordupiany
Pojewonie	Gudele
Pojewonie	Jagłupie
Pojewonie	Wędawka
Pojewonie	Kibejki
Bartniki	Bartniki[759]
Bartniki	Szyłobole
Bartniki	Warty
Bartniki	Oszkobole
Bartniki	Pilekajnie
Bartniki	Winksznupie
Bartniki	Wiłkobole[760]
Bartniki	Trubiesz[761]

[758] W Internecie podano formę: *Stławaka*.
[759] Bartniki określono, jako: *oppidum*.
[760] W Internecie podano formę: *Wilkbole*.

Bartniki	Weżupie[762]
Bartniki	Nowinka
Bartniki	Szlajny
Bartniki	Nowonniki
Bartniki	Wołłowocze
Bartniki	Parszynskie
Bartniki	Jakubowskie
Bartniki	Michałowka
Bartniki	Kimsze
Bartniki	Janowka
Bartniki	Trakiszki cum Aula
Bartniki	Dewojniszki
Bartniki	Petylce[763]
Bartniki	Porowsie
Bartniki	Dubiany[764]
Bartniki	Kotowszczyzna
Bartniki	Pękinie
Bartniki	Pogirniow
Bartniki	Krzywobole
Bartniki	Poszejmenie
Bartniki	Wejzbuniszki
Bartniki	Sopoćkowskie
Bartniki	Pielany
Bartniki	Roś
Bartniki	Władysławow
Bartniki	Szuły
Bartniki	Chomicze
Bartniki	Sopoćkowszczyzna Praedium
[k. 106] Wisztyniec	Wisztyniec
Wisztyniec	Kapsodzie
Wisztyniec	Popeczki
Wisztyniec	Wartele
Wisztyniec	Łuki
Wisztyniec	Tatarkiemie
Wisztyniec	Raczuny
Wisztyniec	Powisztajcie
Wisztyniec	Gałkiemie
Filipów	Filipow Oppidum
Filipów	Turowka
Filipów	Piecki
Filipów	Jemieliste
Filipów	Skiłowka
Filipów	Dębowszczyzna
Filipów	Olszanka

[761] W Internecie podano formę: *Trupiesz*.
[762] Nie wymieniono tej wsi w spisie internetowym.
[763] W Internecie podano formę: *Petyce*.
[764] W Internecie podano formę: *Dubuny*.

Filipów	Zuśno
Filipów	Szafronka
Filipów	Wolka
Filipów	Szupienie
Filipów	Czarne
Filipów	Rakowko
Filipów	Czostkow
Filipów	Jankowskie
Filipów	Mrozkowizna
Filipów	Tabałunka
Filipów	Morsztynizna
Filipów	Białe Jeziorki
Filipów	Zielone
Przerośl	Przerośl Wielka
Przerośl	Przerośl Mała
Przerośl	Przerośl seu Axamitowizna
Przerośl	Blinda
Przerośl	S[z]urpiły
Przerośl	Młyn Wrobel
Przerośl	Zarzecze
Przerośl	Kruszki
Przerośl	Pawłowka
Przerośl	Wesołowka
Przerośl	Smiegłochowka
Przerośl	Przełomka
Przerośl	Hańcza
Przerośl	Łanowicze
Przerośl	Wierszele
Przerośl	Szyp[y]tka
Przerośl	Dzienkowszczyzna
Przerośl	Zusienko
Bakałarzewo[765]	Bakałarzow
Bakałarzewo	Garbasik
Bakałarzewo	Skazdub
Bakałarzewo	Malinówka
Bakałarzewo	Kamionka
Bakałarzewo	Wólka
Bakałarzewo	Kotowizna
Bakałarzewo	Nowy Dwór
Bakałarzewo	Ruda
Bakałarzewo	Karasiewo
Bakałarzewo	Konopki
Bakałarzewo	Gombalowka
Bakałarzewo	Sadłowizna
Raczki	Raczki
Raczki	Witówka
Raczki	Lipówka

[765] Nie wymieniono w Internecie parafii bakałarzewskiej, co wynika z błędu przepisującego tekst.

Raczki	Wasilówka
Raczki	Wierciochy
Raczki	Nies[z]ki
Raczki	Rabałowszczyzna
Raczki	Łożki
Raczki	Choćki
Raczki	Rudniki
Raczki	Babińce[766]
Raczki	Kuranki
Janówka	Janowka
Janówka	Pruska Wielka
Janówka	Pruska Mała
Janówka	Chomątowo
Janówka	Korytki
Janówka	Jankielowka
Janówka	Moczydły
Janówka	Dowspuda
Janówka	Choderki[767]
Janówka	Sucha Wieś
Janówka	Jaśki
Janówka	Jabłońskie
Janówka	Wysokie
Janówka	Wronowo
Janówka	Topiłowka
Janówka	Mazurki
Janówka	Ślepski Molendinum
Janówka	Rynkowski Molendinum
[k. 107] Wiłkowyszki	Wiłkowyszki
Wiłkowyszki	Giże
Wiłkowyszki	Ruda
Wiłkowyszki	Garszwiny
Wiłkowyszki	Osupie
Wiłkowyszki	Kumelany
Wiłkowyszki	Torsucie
Wiłkowyszki	Puskiepury
Wiłkowyszki	Horyn
Wiłkowyszki	Makały
Wiłkowyszki	Tarpucie
Wiłkowyszki	Pobejga
Wiłkowyszki	Dydwalis
Wiłkowyszki	Taboryszki
Wiłkowyszki	Bałsupie
Wiłkowyszki	Dumczus
Wiłkowyszki	Szlunkis
Wiłkowyszki	Kiaulupis
Wiłkowyszki	Kirsza

[766] W Internecie podano formę: *Banbińce*.
[767] W Internecie podano formę: *Chodorki*.

Wiłkowyszki	Bezesparis
Wiłkowyszki	Maszkobudzie
Wiłkowyszki	Oszkobole
Wiłkowyszki	Barzdowlice
Wiłkowyszki	Pustopedzie
Wiłkowyszki	Jurakinie
Wiłkowyszki	Biski
Wiłkowyszki	Gudele
Wiłkowyszki	Sordaki
Wiłkowyszki	Kumiecie
Wiłkowyszki	Adamowicze
Wiłkowyszki	Gieysztoryszki
Wiłkowyszki	Goskowszczyzna
Wiłkowyszki	Oszkoświle
Wiłkowyszki	Bałtraki
Wiłkowyszki	Rymowicze
Wiłkowyszki	Wnarowszczyzna
Wiłkowyszki	Kowszule
Wiłkowyszki	Majszele
Wiłkowyszki	Jurksze[768]
Wiłkowyszki	Wokiszkiele
Wiłkowyszki	Korale
Wiłkowyszki	Szelmy
Wiłkowyszki	Obsztruty[769]
Wiłkowyszki	Smilgi
Wiłkowyszki	Mazucie
Wiłkowyszki	Olkśniany
Wiłkowyszki	Sterki
Wiłkowyszki	Stefaniuki
Wiłkowyszki	Wałajty
Wiłkowyszki	Pojeziory
Wiłkowyszki	Wizgirdy[770]
Wiłkowyszki	Sausabole
Wiłkowyszki	Gulbiniszki
Wiłkowyszki	Balczuny
Wiłkowyszki	Pękwałaki
Pilwiszki filia Wiłkowyszki[771]	Pilwiszki
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Skrawdzie
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Bartnile
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Grygaluny
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Kupryny
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Meszkiny
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Szymanki

[768] W Internecie podano formę: *Jurksza*.
[769] W Internecie podano formę: *Obsztruny*.
[770] W Internecie podano formę: *Wizgiri*.
[771] W Internecie nie wyodrębniono Pilwiszek, jako filii parafii Wiłkowyszki. Wsie podległe pod ten kościół podawano, jako bezpośrednio podległe pod Wiłkowyszki.

Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Pentupie
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Aleszwiszki[772]
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Ruczyło
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Zara
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Pokolice
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Gudeże
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Giawałtowo
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Nendryny
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Gaustry
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Dyczki
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Gryszy
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Kisze
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Wojtpilwiszki
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Płotplis[773]
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Bartenniki
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Gabryszki
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Jurksze
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Wyszaki
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Wiesbogała
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Smolnica
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Wysoka Ruda
Pilwiszki filia Wiłkowyszki	Kozłowa Ruda
Suwałki	Suwałki[774]
Suwałki	Biała Woda
Suwałki	Krzywólka
Suwałki	Żywa Woda
Suwałki	Brody
Suwałki	Okoniowiec
Suwałki	Płociczno[775]
Suwałki	Turówka
Suwałki	Kuków
Suwałki	& non amplius

Wykaz miar

mila mała – 6,25 km[776] (5,703 km)[777]

[772] W Internecie podano formę: *Alweszwiszki*.
[773] W Internecie podano formę: *Płotoplis*.
[774] Oppidum.
[775] W Internecie podano formę: *Płociczna*.

mila średnia – 7,0 km[778] (6,740 km)[779]

mila wielka – 7,8 km[780] (8,238 km)[781]

pręt litewski – 4,47 m

staja – ⅛ mili

sznur – 10 prętów

włóka – 16,5 ha

morga – 0,72 ha[782]

Wykaz kierunków

wschód letni – północny wschód

wschód zimowy – południowy wschód

zachód słońca letni – północny zachód

zachód zimowy – południowy zachód

Wykaz skrótów

AD – Archiwum Diecezjalne

AGAD – Archiwum Główne Akt Dawnych

AN – Akademia Nauk

AP – Archiwum Państwowe

AR – Archiwum Radziwiłłowskie

ArŁm – Archiwum Diecezjalne w Łomży

BCz – Biblioteka Czartoryskich

bp – biskup

b.n.k. – brak numerów kart

b.n.s. – brak numerów stron

b.r.o. – brak roku obrony

BU – Biblioteka Uniwersytecka

---

[776] H. Szymański, *Jednostki miar*, Warszawa 1956, s. 590.
[777] E. Stamm, *Miary powierzchni w dawnej Polsce*, „Wiadomości Służby Geograficznej" 1935, z. 3, s. 374-376; tenże, *Miary powierzchni w dawnej Polsce*, Kraków 1936.
[778] H. Szymański, *Jednostki miar…*, s. 590.
[779] E. Stamm, *Miary powierzchni w dawnej Polsce…*, s. 374-376.
[780] H. Szymański, *Jednostki miar…*, s. 590.
[781] E. Stamm, *Miary powierzchni w dawnej Polsce…*, s. 374-376.
[782] H. Szymański, *Jednostki miar…*, s. 590.

CAH – Centralne Archiwum Historyczne

dr – doktor

dz. – dział

f. – fond

gr – grosz

hab. – habilitowana, habilitowany

IchM – ichmościów

IHKM – Insytut Historii Kultury Materialnej

JJ – jaśnie jegomość

JKM – jego królewska mość

JM – jegomości, jejmości

JO – jaśnie oświecony, jasnie oświecona

JP – jegomość pan, jegomość pani

JW – jaśnie wielmożny, jaśnie wielmożna

JWW – jaśnie wielmożnych

JWP – jaśnie wielmożny pan, jaśnie wielmożna pani

k. – karta

KJM – królewska jej mość

KRSW – Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych

ks. – ksiądz, x, księga

l. – lat

lit. – litewskich

MK – Metryka Koronna

ML – Metryka Litewska

MN – Muzeum Narodowe

NMP – Najświętsza Maryja Panna

nr – numer

nro – numero

op. – opis

opr. – opracował, opracowała

p.n.e. – przed naszą erą

pocz. – początek

pol. – polskich

poł. – połowa

Por. – porównaj

prof. – profesor

PSB – Polski Słownik Biograficzny

pw. – pod wezwaniem

r. – rok, rocznik

red. – redakcja

rkp. – rękopis

s. – strona

sygn. – sygnatura

t. – tom

TPAKP – Tajne Państwowe Archiwum Kultury Pruskiej w Berlinie

tys. – tysiąc, tysięcy

ur. – urodzony

v – verte (odwrocie)

w. – wiek

WJP – wielmożny jaśnie pan, wielmożna jaśnie pani

WJM – wielmożny jegomość, wielmożna jejmość

WKL – Wielkie Księstwo Litewskie

WM – wielmożny, wielmożna

WWJJPP – wielmożnych jaśnie panów

zesp. – zespół

ZDP – Zbiór Dokumentów Pergaminowych

ZDPapier. – Zbiór Dokumentów Papierowych

ZK – Zbiór Kartograficzny

zł – złoty

ZMRP – Zbiór Materiałów Różnej Prowieniencji

½ mili – pół mili

¾ – trzy ćwierci mili

¼ mili – ćwierć mili

1½ mili – półtorej mili

1¼ – pięć ćwierci mili

⅛ – pół ćwierci mili

⅜ – półtorej ćwierci

2½ – pół trzecie mili

3½ - pół czwarty mili

5½ – półszóste mili

150 – półtora sta

Słownik części litewskich nazw współczesnych:

Bartniki (Bartininkai)

Bubłówka (Boblaukio)

Dauksze (Daukšiai)

Giże (Gižai)

Grażyszki (Gražiskiai)

Gąbin, Gumbinnen, Gusiew (Gumbinė)

Jezioro Wisztynieckie (Vieštyčio ež)

Jura (Jŭra)

Kalwaria (Kalvarija)

Kieturwłóki (Keturvalakiai)

Kozłowa Ruda (Kazlu Rŭda)

Lubowo vel Lubów (Liubavas)

Ludwinów, Ludwinowo (Ludvinavas)

Łankieliszki (Lankieliskiai)

Mariampol (Marijampole)

Mękupie vel Menkupie (Menkupiai)

Olita (Alytus)

Olwita (Alvitas)

Pilwa (Pilve)

Pilwiszki (Pilviškiai)

Pojewonie (Pajavonys)

Pojeziory (Paežeriai)

Stołupiany (Stalupėnai)

Szejmena (Šeimena)

Szeszupa (Šešupe)

Szyrwinta (Širvinta)

Tylża (*Tilže*)

Wiejsieje (Veisiejai)

Wierzbołowo (Virbalis)

Wiłkowyszki (Vilkaviškis)

Winksznupie (Vinkšnupiai)

Wisztyniec (Vištytis)

Władysławów (Vladislavovas)

Bibilografia:

Źródła rękopiśmienne:

Akademia Nauk w Kijowie (AN Kijów):

Dział Rękopisów:

nr 16010.

Akademia Nauk w Wilnie (AN Wilno):

F18-148.

F43-5403, 9575.

F255-877.

Archiwum Diecezjalne w Łomży (AD Łomża, ArŁm):

Zespół I:

nr 9, 10, 11, 13, 583.

Zespół IV:

nr 1103, 1104.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD):

Archiwum Radziwiłłowskie:

sygn. 25-3681.

Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych:

sygn. 4761, 4762a, 4835.

Metryka Koronna:

sygn. 410.

Metryka Litewska:

sygn. 183, 195, 208, 217.

Zbiór Dokumentów Papierowych:

sygn. 1113.

Zbiór Dokumentów Pergaminowych:

sygn. 3192, 4336.

Zbiór Kartograficzny:

sygn. 67-1, 479-1.

Zbiór Materiałów Różnej Proweniencji z XVI-XX w.:

sygn. 044.

Archiwum Państwowe w Suwałkach (APS):

Akta Metrykalne (zesp. 680):

nr 4/868, 4/1103, 4/1104.

Sąd Okręgowy w Suwałkach. Wydział hipoteczny 1799-1939 (zesp. 271):

nr 17, 19, 20, 33.

Archiwum Parafii w Bakałarzewie (AP Bakałarzewo):

Kronika Parafii Bakałarzewo.

Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego (BUWiL):

F4:

A1614.

A2037

36472 (A3872).

F57:

B53/44, 1231, 1241, 1288, 1316, 1346, 1352, 1378.

B54/219.

Centralne Archiwum Historyczne we Lwowie (CAH Lwów):

f. 181, op. 1:

nr 2456.

f. 181, op. 2:

nr 1162.

Centralne Archiwum Historyczne w Mińsku (NAHB):

f. 1711, op. 1:

nr 28, 29, 30, 31, 37, 38, 39.

f. 1882, op. 1:

nr 4.

Centralne Archiwum Historyczne w Sankt Petersburgu (CAH Sankt Petersburg):

f. 950, op. 1:

nr 387.

Centralne Archiwum Historyczne w Wilnie (CAH Wilno):

f. 694, op. 1:

nr 59, 3310, 3972, 3994.

f. 1073, op. 1:

nr 617.

f. 1282, op. 1:

nr 5764, 5877.

SA 3939, 4056.

Insytut Historii Kultury Materialnej w Sankt Petersburgu (IHKM Sankt Petersburg):

f. 1, op. rok 1888:

nr 13a.

f. 1, op. r. 1873:

nr 12.

Muzeum Narodowe w Krakowie (MNwK):

Biblioteka Czartoryskich (BCz):

nr 1775, 1777.

Tajne Państwowe Archiwum Kultury Pruskiej w Berlinie (TPAKP Berlin):

XX. HA:

Districtus Olecensis, sygn. E 10.226.

Districtus Lec'censis, sygn. F 10.324.

<u>Źródła drukowane:</u>

Akty izdavaemyje Vilenskoj Archeografičeskoj komissjeju dla razbora drevnich aktov, t. 1, 7, 17, 21, 30, 35.

Akty Litevskoj Metryki, t. 1, 1499-1507, nr 535, Warszawa 1897.

Codex epistolaris Vitoldi, opracował Antoni Prochaska, *Monumenta medi aevi historica*, t. 6, Kraków 1882.

Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1697-1794), spis, pod red. Andrzeja Rachuby, opr. Andrzej Rachuba i Przemysław P. Romaniuk, współpraca Andrej Macuk i Jewgienij Aniszczenko, Warszawa 2004.

Kodeks dyplomatyczny Litwy, opracował E. Raczyński, Wrocław 1845.

Lietuvos Metrika, knyga 9 (1511-1518), nr 46.

Metryka Litewska (1566-1572), księga nr 530 (księga publicznych spraw nr 8), Wilno 1999.

Metryka Litewska (1791-1792), Księga Spraw Publicznych 35 (556), Wilno 2005, nr 5.

Opisy parafii dekanatu augustowskiego z roku 1784, opr. Wiesława Wernerowa, „Studia Podlaskie" 1993, nr 4, s. 161-239.

Piscovaja kniga Grodnenskoj Ekonomii, t. 1, Wilno 1881.

Regestr sPisania Iezior… Roku 1569, opr. Knut Olof Falk, „Acta Baltico-Slavica", t. 10, 1976, s. 89-180.

Rejestr dymów dóbr duchowieństwa katolickiego diecezji wileńskiej z 1653 roku, opr. Waldemar Franciszek Wilczewski, „Nasza Przeszłość", t. 101, 2004, s. 273-313.

Rejestr dymów dóbr duchowieństwa katolickiego diecezji wileńskiej z 1673 roku, opr. Waldemar Franciszek Wilczewski, „Nasza Przeszłość", t. 103, 2005, s. 137-170.

Synodus dioecesana Vilnensis ab [...] Michaele Joanne Zienkowicz [...] episcopo Vilnensi in ecclesia cathedrali sua anno Domini MDCCXLIV diebus 10, 11, 13 mensis Februarii celebrata, Wilno 1744.

Schlemüller Wilhelm, *Dyaryusz podróży polskiej na sejm grodzieński roku pańskiego 1752 odbytej z rękopisu Archiwum Królewieckiego [S 4224] na widok publiczny przez Wacława Gizberta-Studnickiego archiwaryusza miasta Wilna wydany. Dla użytku Rodaków z łacińskiego na język polski przetłumaczył x. kanonik J. Rosołowski,* „Litwa i Ruś", t. 2, z. 1, 1912, s. 1-27.

Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego, spisy, t. 1, *województwo wileńskie XIV-XVIII wiek*, pod red. Andrzeja Rachuby, opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, współpraca Uładzimir Jemialianczuk i Andrej Macuk, Warszawa 2004.

Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego, spisy, t. 2, *województwo trockie XIV-XVIII wiek*, pod red. Andrzeja Rachuby, opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, Andrzej Haratym, współpraca Andrej Macuk i Jaugien Aniszczanko, Warszawa 2009.

Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego, spisy, t. 4, *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV-XVIII wiek*, pod red. Andrzeja Rachuby, opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, Warszawa 2003.

Wody wigierskie i huciańskie. Studium toponomastyczne, cz. II: *Źródła rękopiśmienne*, opr. Falk Knut Olof, Lund 1941.

Literatura:

Alexandrowicz Stanisław, *Mapy majątkowe północnego Podlasia z XVI wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", r. 4, 1966, s. 279-305.

Alexandrowicz Stanisław, *Rozwój kartografii Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do połowy XVIII wieku*, Poznań 1989.

Ambrosiewicz Anna i Maciej, *Wigry i Magdalenowo*, „Wigry" 2006, nr 4, s. 9.

Ambrosiewicz Maciej, *Huta*, „Jaćwież" 1999, nr 5, s. 6-7.

Ambrosiewicz Maciej, *Jaka była ta huta?*, „Szelment" 2000, nr 10, s. 21.

Batura Irena, *Grabowo*, (współpraca Wojciech Batura) „Jaćwież" 1999, nr 8, s. 9-13.

Batura Irena, *Sejwy*, (współpraca Wojciech Batura) „Jaćwież" 2000, nr 12, s. 8-11.

Brzozowski Jerzy, *Grodziska Jaćwieży*, „Jaćwież" 2005, nr 31, s. 17-21.

Chełmicka-Bordzio Beata, Świerubska Teresa, *Kanon krajoznawczy Suwalskiego Parku Krajobrazowego*, „Jaćwież" 2000, nr 12, s. 18.

Cieślukowski Stanisław, *„Budy" – początkiem niektórych wsi zakładanych wokół Suwałk w połowie XVIII wieku. Próba identyfikacji*, „Rocznik Augustowsko-Suwalski", t. 3, 2003, s. 163-166.

Długosz Jan, *Opera omnia*, t. 3, Kraków 1877.

Falk Knut Olof, *Ze studiów nad hydronimią suwalską,* „Acta Baltico-Slavica", t. 3, 1966, s. 69-75.

Filipowicz Sławomir, *Przywileje dla miasta Suwałk*, „Rocznik Augustowsko-Suwalski", t. 6, 2006, s. 171-183.

Glinka Jan, *Ród Klausucia w wiekach XIII-XVI. Ze studiów nad kształtowaniem się i różnicowaniem społecznym bojarstwa litewskiego*, „Studia Źródłoznawcze", t. 4, cz. 1, 1959, s. 85-107.

Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku, pod red. Kazimierza Lepszego, Wrocław 1953.

Jankevičienė A[…], *Gižai*, [w:] *Lietuvos sakralinės dailės katalogas,* t. 1, *Vilkaviškio vyskupija*, ks. 2, *Vilkaviškio dekanatas*, Wilno 1997, s. 101-102.

Jankevičienė A[…], *Gražiškiai*, [w:] *Lietuvos sakralinės dailės katalogas,* t. 1, *Vilkaviškio vyskupija*, ks. 2, *Vilkaviškio dekanatas*, Wilno 1997, s. 121-123.

Jaskanis Jan, *Odkrycie stanowiska archeologicznego w Malinówce, pow. suwalski,* „Rocznik Białostocki”, t. 12, 1974, s. 418-421.

Jaśkiewicz Andrzej, *Dzieje Wiżajn*, Białystok 2002.

Jemielity Witold ks., *Parafie Suwałk i okolicy*, Łomża 1990.

Jemielity Witold ks., *Utworzenie parafii Rutka-Tartak,* „Rocznik Augustowsko-Suwalski”, t. 7, 2007, s. 79-87.

Jodczyk Krzysztof, *Osadnictwo na terenie dekanatu brasławskiego diecezji wileńskiej według Wizytacji generalnej z 1783 r. i Opisów parafii z 1784 r. – próba porównania* (praca w druku).

Kamiński Aleksander, *Jaćwież. Terytorium, ludność, stosunki gospodarcze i społeczne*, Łódź 1953.

Kłapkowski Władysław ks., *Fundacja i uposażenie kościołów w Przerośli i Puńsku,* „Ateneum Wileńskie” r. 13, z. 1, 1938, s. 217-229.

Kołodziejczyk Anna, *Eksploatacja wód na Podlasiu i Grodzieńszczyźnie w XVI wieku* [w:] *Szkice z dziejów społeczno-gospodarczych Podlasia i Grodzieńszczyzny od XV do XVI wieku*, pod red. Józefa Śliwińskiego, Olsztyn 2005, s. 33-59.

Krahel Tadeusz ks., *Zarys dziejów (archi) diecezji wileńskiej,* „Studia Teologiczne”, t. 5-6, 1987-1988, s. 7-72.

Krupiński Grzegorz, *Druccy-Lubeccy a starostwo sejwejskie w końcu XVIII wieku*, „Rocznik Augustowsko-Suwalski”, t. 7, 2007.

Krzywiccy Katarzyna i Tomasz, *Suwalszczyzna Zaniemenie*, przewodnik, Białystok 1999.

Krzywicki Tomasz, *Litwa,* przewodnik, Pruszków 2005.

Krzywicki Tomasz, *Rzeki Jaćwieży (3) Litwa,* „Jaćwież” 1999, nr 8, s. 25-28.

Kurczewski Jan ks., *Stan kościołów parafialnych w diecezji wileńskiej po najściu nieprzyjacielskim 1655-1661 r.*, „Litwa i Ruś”, t. 3, z. 1, Wilno 1912, s. 54-59.

Kviklys Bronius, *Mūsų Lietuva. Krasto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai*, t. 3, Wilno 1991.

Leończuk Kazimierz, *Dzieje wsi szlacheckiej i majątku Łanowicze,* „Rocznik Augustowsko-Suwalski”, t. 4, 2004, s. 237-264.

Leończuk Kazimierz, *Łanowicze,* „Jaćwież” 2004, nr 27-28, s. 9-13.

Lietuvos sakralinės dailės katalogas, t. 1, *Vilkaviškio vyskupija*, ks. 2, *Vilkaviškio dekanatas*, Wilno 1997.

Lunskiene Irene, *Ludwinów – na cześć hetmana Pocieja*, „My little Europe”, b.n.t., s. 2; taż, *Ludwinów (Liudvinavas) in honour of Hetman Pociej*, „My little Europe”, b.n.t., s. 30;

taż, *Liudvinavo miestelis – Liudvinavo seniūnijos centras*, s. 58; taż, *Ljudvinavas – centr Ljudvinavskago okruga,* „My little Europe", b.n.t., s. 86; taż, *Ljudvinavas – centr Ljudvinaŭskaĭ akrugi,* „My little Europe", b.n.t., s. 114.

Łożyński Krzysztof, *Opis granic pomiędzy Puszczami Merecką a Przełomską z 1538 roku* [w:] *Zarys konfliktów o dobra na Podlasiu i Grodzieńszczyźnie za Zygmunta I Starego. Wybór źródeł z „Metryki Litewskiej" z I połowy XVI wieku*, Olsztyn 2001, s. 60-65.

Łożyński Krzysztof, *Puszcza Grodzieńska, jej kolonizacja oraz podziały w XVI wieku* [w:] *Puszcze wielkoksiążęce na północnym Podlasiu i zachodniej Grodzieńszczyźnie w XV-XVI wieku (podziały, administracja, służby leśne i wodne)*, pod red. Józefa Śliwińskiego, Olsztyn 2007, s. 249-304.

Łupiński Józef Stanisław ks., *Wezwania kościołów i kaplic w diecezji sejneńskiej w końcu XIX w.*, „Studia Teologiczne" 1999, nr 17, s. 263-278.

Maciejewski Stefan, *Rzeka dziesięciu jezior*, „Jaćwież" 2001, nr 16, s. 23-26.

Matusiewicz Andrzej, Aneks do wspomnień ks. Bonawentury Butkiewicza *Napoleon na Suwalszczyźnie,* „Jaćwież" 2004, nr 25-26, s. 54-62.

Matusiewicz Andrzej, *Cmentarz w Bakałarzewie*, „Jaćwież" 2000, nr 12, s. 12-13.

Matusiewicz Andrzej, *Cmentarz w Janówce*, „Jaćwież" 2001, nr 13, s. 11 inne.

Matusiewicz Andrzej, *Cmentarz w Jeleniewie*, „Jaćwież" 2001, nr 15, s. 11.

Matusiewicz Andrzej, *Dobra Bakałarzewo*, „Jaćwież" 2000, nr 11, s. 8-10.

Matusiewicz Andrzej, *Folwark Hutta*, „Wigry" 2006, nr 1, s. 8-11.

Matusiewicz Andrzej, *Pierwsze stulecie. Historia Suwałk do 1945 roku,* [w:] *Suwałki miasto nad Czarną Hańczą,* pod. red. Janusza Kopciała, Suwałki 2005, s. 91-108.

Matusiewicz Andrzej, *Smolniki*, „Jaćwież" 2006, nr 33, s. 22-25.

Matusiewicz Andrzej, *Sudawskie*, (współpraca Andrzej Jaśkiewicz) „Jaćwież" 2002, nr 20, s. 8-15.

Matusiewicz Czesław ks., *Początki oświaty w Suwałkach i okolicy (do 1795 roku)*, „Rocznik Augustowsko-Suwalski", t. 5, 2005, s. 155-162.

Maroszek Józef, *Jaświły. Dzieje obszaru gminy do końca XVIII wieku*, Białystok 2004.

Maroszek Józef, *Opisy parafii diecezji wileńskiej z roku 1784 jako źródło do dziejów ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego* [w:] http://www.pth.olsztyn.pl/zjazd/images/abstrakty/Maroszek_Jozef.pdf.

Maroszek Józef, *Pogranicze Litwy i Korony w planach króla Zygmunta Augusta. Z historii dziejów realizacji myśli monarszej między Niemnem a Narwią*, Białystok 2000.

Maroszek Józef, *Ulice Wilna w XIV-XVIII w.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej" 1999, nr 1-2.

Maroszek Józef, *Wasilków – miasto renesansowej harmonii*, [w:] *Miasto renesansowej harmonii 1566-2006*, pod. red. Józefa Maroszka, Wasilków 2006, s. 10-60.

Miškinis A[…], Rupeikienė M[…], *Kalvarija*, [w:] *Lietuvos sakralinės dailės katalogas,* t. 1, *Vilkaviškio vyskupija*, ks. 1, *Marijampolės dekanatas*, Wilno 1996, s. 99-101.

Miškinis A[…], Rupeikienė M[…], *Vilkaviškis*, [w:] *Lietuvos sakralinės dailės katalogas,* t. 1, *Vilkaviškio vyskupija*, ks. 2, *Vilkaviškio dekanatas*, Wilno 1997, s. 241-243.

Morzy Józef, *Kryzys demograficzny na Litwie i Białorusi w II połowie XVII wieku,* Poznań 1965.

Nalepa Jerzy, *Przyczynek do znajomości toponomastyki i mowy Jaćwięgów*, „Acta Baltico – Slavica", t. 3, 1966.

Nalepa Jerzy, *Stabo – jaćwięska nazwa Jeziora Kamiennego na Suwalszczyźnie,* „Rocznik Białostocki", t. 15, 1981, s. 141-149.

Naruszewicz Tomasz, *Bakałarzewo. Dzieje miasteczka i ziemi*, Bakałarzewo-Warszawa 2006.

Naruszewicz Tomasz, *Dzieje Bakałarzewa – stan wiedzy i postulaty badawcze*, [w:] *Małe miasta. Historia i współczesność*, pod red. Mariusza Zemło i Przemysława Czyżewskiego, Supraśl 2001, s. 55-59.

Naruszewicz Tomasz, *Parafia Bakałarzewo w pierwszej połowie XVII wieku,* „Rocznik Augustowsko-Suwalski", t. 5, 2005, s. 29-52.

Nazwy miejscowe Polski. Historia-Pochodzenie-Zmiany, pod red. Kazimierza Rymuta, t. 1, Kraków 1996.

Ochmański Jerzy, *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*, Poznań 1972.

Olczak Stanisław, *Rozwój sieci parafialnej w diecezji wileńskiej do II poł. XVIII w.*, „Studia Teologiczne", t. 5-6, 1987-1988, s. 102-117.

Panek Katarzyna, *Motule – historia wsi* [w:] http://www.historykon.net/.

Pociecha Władysław, *Królowa Bona (1494-1557). Czasy i ludzie Odrodzenia*, t. 2, Poznań 1949.

Pogonowski Wojciech, *Starościna opeska. Sarmacki kryminał z nieszpetną w tle,* „Polityka" nr 8 (2642) z dn. 23 II 2008 r., s. 39-43.

Połujański Aleksander, *Wędrówki po guberni augustowskiej w celu naukowym odbyte*, Warszawa 1859.

Postołowicz Leszek, Szumski Jerzy, *Dziennik podróży Konrada Prószyńskiego po Grodzieńszczyźnie, Podlasiu i Suwalszczyźnie w latach 1894-1895,* „Studia Podlaskie", t. 3, 1991, s. 171-188.

Prószyński Konrad, *Podróż po Suwalszczyźnie w 1894 roku,* opr. Leszek Postołowicz, Jerzy Szumski oraz Zenon Wasilewski, „Jaćwież" 2003, nr 22, s. 25-27.

Przyszłość kultury Polaków na Kresach, t. 2, *Kraj rodzinny matki mej,* pod red. Józefa Maroszka, Białystok-Drohiczyn 2000.

Rupeikienė M[...], *Bartninkai,* [w:] *Lietuvos sakralinės dailės katalogas,* t. 1, *Vilkaviškio Vyskupija,* ks. 2, *Vilkaviškio dekanatas,* Wilno 1997, s. 75-76.

Rupeikienė M[…], *Lankeliškiai,* [w:] *Lietuvos sakralinės dailės katalogas,* t. 1, *Vilkaviškio vyskupija,* ks. 2, *Vilkaviškio dekanatas,* Wilno 1997, s. 191-192.

Rupeikienė M[…], *Liubavas,* [w:] *Lietuvos sakralinės dailės katalogas,* t. 1, *Vilkaviškio vyskupija,* ks. 1, *Marijampolės dekanatas,* Wilno 1996, s. 125.

Rupeikienė M[…], *Liudvinavas,* [w:] *Lietuvos sakralinės dailės katalogas,* t. 1, *Vilkaviškio vyskupija,* ks. 1, *Marijampolės dekanatas,* Wilno 1996, s. 131.

Rupeikienė M[…], *Pajevonys,* [w:] *Lietuvos sakralinės dailės katalogas,* t. 1, *Vilkaviškio vyskupija,* ks. 2, *Vilkaviškio dekanatas,* Wilno 1997, s. 205-207.

Rupeikienė M[…], *Vištytis,* [w:] *Lietuvos sakralinės dailės katalogas,* t. 1, *Vilkaviškio vyskupija,* ks. 2, *Vilkaviškio dekanatas,* Wilno 1997, s. 267-268.

Rymut Kazimierz, *Nazwy miast Polski*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1987

Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795, opr. Józef Wolff, Kraków 1885.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. 1, 2, 3, 5, 7, 8, 14 pod red. Filipa Sulimierskiego, Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego i Józefa Krzywickiego, Warszawa 1880, 1881, 1882, 1884, 1886, 1887, 1895.

Stamm Edward, *Miary powierzchni w dawnej Polsce*, Kraków 1936.

Stamm Edward, *Miary powierzchni w dawnej Polsce*, „Wiadomości Służby Geograficznej" 1935, z. 3.

Szeliga Jan, *Rękopiśmienne mapy Prus Książęcych Józefa Naronowicza-Narońskiego z drugiej połowy XVII wieku*, „Studia i materiały z historii kartografii", t. 15, Warszawa 1997.

Szlaszyński Jarosław, *Cmentarz w Przerośli*, „Jaćwież" 2000, nr 10, s. 12-13.

Szlaszyński Jarosław, *Dzieje oświaty w Augustowie do wybuchu drugiej wojny światowej*, „Rocznik Augustowsko-Suwalski", t. 5, 2005, s. 75-108.

Szlaszyński Jarosław, *Przerośl. Dzieje miasta i gminy*, Przerośl 2009.

Szlaszyński Jarosław, *Przerośl. Zarys dziejów,* [w:] *Najpiękniejszy zakątek Polski. 400 lat Przerośli*, Przerośl 1992, s. 43-95.

Szumski Jerzy, *Akta Centralnych Władz Wyznaniowych Królestwa Polskiego jako źródło do badań nad stosunkami wyznaniowymi na Suwalszczyźnie i Zaniemieniu w latach 1815-1866,* „Rocznik Augustowsko-Suwalski", t. 6, 2006, s. 165-170.

Szymański Henryk, *Jednostki miar*, Warszawa 1956.

Szymański Wojciech, *Cmentarzysko kurhanowe z V-VI wieku w miejscowości Nieszki, pow. Suwałki*, „Wiadomości Archeologiczne", t. 27, z. 1, s. 100-104.

Totoraitis Jonas ks., *Sūduvos istorija*, t. 1.

Wilczewski Waldemar Franciszek, *Opisy parafii diecezji wileńskiej z roku 1784 – oryginały w zbiorach wileńskich,* „ Białostocczyzna" 1997, nr 1 (45), s. 79-109.

Wiśniewski Jerzy, *Dobra dowspudzkie Raczkowiczów*, „Rocznik Białostocki", t. 4, 1963, s. 447-457.

Wiśniewski Jerzy, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim od XV do końca XVIII wieku*, [w:] *Studia i materiały do dziejów Pojezierza Augustowskiego*, Białystok 1967, s. 13-294.

Wiśniewski Jerzy, *Dzieje osadnictwa w powiecie sejneńskim od XV do XIX wieku,* [w:] *Materiały do dziejów ziemi sejneńskiej*, red. Jerzy Antoniewicz, Białystok 1963, s. 9-222.

Wiśniewski Jerzy, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim od XV do połowy XVII wieku,* [w:], *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, Białystok 1966, s. 51-132.

Wiśniewski Jerzy, *Mikołaj Michnowicz Raczkowicz*, „Polski Słownik Bibliograficzny", t. 21, 1976, s. 100-101.

Wiśniewski Jerzy, *Z dziejów Dowspudy i jej właścicieli*, „Rocznik Białostocki", t. 13, 1976, s. 367-390.

Wolff Józef, *Pacowie. Materyjały historyczno-genealogiczne*, Petersburg 1885.

<u>Opracowania rękopiśmienne i w maszynopisach:</u>

Krupiński Paweł, *Dzieje parafii Filipów do końca XVIII wieku.* Praca magisterska napisana w Instytucie Historii Uniwersytetu w Białymstoku pod kierunkiem naukowym prof. Stanisława Alexandrowicza i dra Józefa Maroszka, obroniona w 1999 r.

Piłat Cezary, *Dzieje obszaru parafii Raczki do końca XVIII wieku.* Praca magisterska napisana w Instytucie Historii Uniwersytetu w Białymstoku pod kierunkiem naukowym prof. Józefa Maroszka, b.r.o.

Majewski Józef ks., *Dzieje parafii Wigry w latach 1800-1946*. Praca magisterska napisana pod kierunkiem ks. dra hab. Witolda Jemielitego, Łomża 1988.

Matusiewicz Czesław ks., *Historja kościoła i parafji Przerośl*. Praca magisterska napisana na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Stafana Batorego w Wilnie, pod kierunkiem ks. prof. Czesława Falkowskiego, obroniona w roku akademickim 1938/1939 (w posiadaniu Andrzeja Matusiewicza).

Matusiewicz Czesław ks., Maszynopis i rękopis zarysu dziejów dekanatu Przerośl vel Olwita, (*Wstęp, Erekcja i uposażenie kościołów dekanatu Przerośl, czyli Olwita*), b.n.s. (w posiadaniu Andrzeja Matusiewicza).

Matusiewicz Czesław ks., *Powstanie parafii oraz ich uposażenie*, b.n.k. (rękopis w posiadaniu Andrzeja Matusiewicza).

Naruszewicz Tomasz, *Dzieje obszaru parafii Bakałarzewo XVI-XVIII w*. Praca magisterska napisana w Instytucie Historii Uniwersytetu w Białymstoku pod kierunkiem naukowym prof. Józefa Maroszka, obroniona w 2004 r.

Kartografia:

Mapa ekonomii grodzieńskiej Józefa Markiewicza z 1781 r. Por. AGAD Warszawa, ZK, sygn. 67-1.

Mappa jeneralna województwa augustowskiego z podług Sotzmann uważając zaszłe odmiany przez Juliusza Colberga z 1826 r.

Textor H.Ch., Sotzman D.F., *Topographisch Militarische Karte vom vormaligen Neu-Ostpreussen oder dem jetzigen Nordlichen Theil des Herzogsthums Warschau nebst dem Russischen District Mit Allerhoch-Lieutenans v. Geusau, und unter ortlicher Aufsicht des Quartiermeisters Oberst Lieutenans v. Stein aufgenomen vermessung Karte auf Blaetter reducirt nach eigenen trigonometrischen Messuungen und astronomisches Beobachtungen berichtigt, und nach dem topographisches Registern redigirt, vom…*, Berlin 1808. Skala 1:155000, AGAD Warszawa, ZK, sygn. 479-1.

Internet:

http://archiwum.polityka.pl/art/staroscina-opeska,357835.html

http://gawronski.net.pl/pl/dworek-w-pojeziorach.html

http://www.historykon.net/

http://www.jurzak.pl/

http://www.mem.net.pl/stg/diecezjawilenska1744p.htm

http://pl.wikipedia.org

Indeks geograficzny[783]

[783] Indeksy nie obejmują bibliografii, spisu treści, słownika nazw litewskich oraz wykazu kierunków i skrótów.

Abramowszczyzna
miejscowość, 72, 73, 75, 76, 172
Adamaryn
wieś, 68
Adamarynie, *Patrz* Adamaryn
Adamowicze
miejscowość, 178
Aleszwiszki
miejscowość, 179
Alexandrow, *Patrz* Alexandrowo
Alexandrowo
miejscowość w parafii Grażyszki, 72, 74, 172
Ancza, *Patrz* Hańcza
Anczławka
miejscowość, 122, 131
wieś, 140, 144
Anczławski
gaj, 143
Anczławskie
bagno, 142
Andrykajmie
dwór, 126
miejscowość, 131, 170
wieś, 126
Andrykajnie, *Patrz* Andrykajmie
Antewile
miejscowość, 162
Antoniszki
miejscowość, 171
Antonów
dwór, 135, 139
wieś, 124
Antowil, *Patrz* Antewile
Arie
jezioro, 19
Armaliszki
zaścianek, 135
Armaniszki
wieś, 112, 117
Astrule
miejscowość, 112
Aszeryszki
dwór, 166
wieś, 166, 169
Audieiszki
zaścianek, 135
Augustów
dekanat, 7, 8, 80, 152
gubernia, 10, 43
miasto, 11, 13, 36, 79, 80, 81, 82
parafia, 80, 152
powiat, 11, 13, 35, 38, 50, 51, 55, 56, 76, 77, 79, 80, 149
starostwo, 79, 80, 152
województwo, 12, 59, 60, 68
Aukszelis
zaścianek, 135
Auksztakalnie
miejscowość, 92, 98, 102
Auksztykalnie
dwór, 166, 173
Awikiły
miejscowość, 112, 174
wieś, 116
Awikły, *Patrz* Awikiły
Axamitowizna, *Patrz* Mała Przerośl
Ażołupie (Arżołupie)
zaścianek, 135
Babardyszki
miejscowość, 112
Babiniki, *Patrz* Bambinki
Babińce
miejscowość, 177
Babławka (Bobławka, Bobłówka, Bubłówka)
wieś, 41, 126, 171
Bachanowo
wieś, 90, 145
Bagno Wielkie
bagno, 77
Bakalarska
wieś w parafii Filipów, 13
Bakałarzewo (Douspuda, Douspud, Dowspuda, Bakalarowizna)
dobra, 13, 54
miasteczko, 11, 17, 21, 22, 23, 27, 32, 43, 53, 54, 56, 64, 66, 67, 83, 147, 149, 151, 152, 156, 176
parafia, 7, 11, 13, 20, 21, 22, 23, 42, 43, 46, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 65, 66, 67, 79, 145, 150, 151, 152, 154, 155, 176
ziemia, 11
Bakałarzow, Patrz Bakałarzewo (Douspuda, Douspud, Dowspuda, Bakalarowizna)
Balciuniszki
zaścianek, 157
Balczuny

miejscowość, 157, 178
Bałejkie (Botejki)
wieś, 112, 116
Bałsupie
miejscowość, 177
wieś, 71, 105, 106, 108
Bałtraki, *Patrz* Bałtrakie
Bałtrakie
miejscowość, 157, 178
Bałtrusie
wieś, 139
Bambeniki, *Patrz* Bambiniki
Bambiniki
miejscowość, 73
Bambinki
miejscowość, 172
Baraginie
miejscowość, 157
Baranowo
miejscowość, 109
Bardowskie
miejscowość, 157, 161
Bargłów Kościelny
parafia, 38, 80, 152
Barsukinie
zaścianek, 135
Bartenniki
miejscowość, 179
Bartniki
dobra, 48
dwór, 59
filia parafii Olita, 44
gubernia, 59, 60, 93, 94, 140, 141, 142
klucz, 60, 61
miasteczko, 59, 174
młyn, 62, 125
parafia, 7, 48, 52, 59, 60, 62, 63, 74, 96, 99, 100, 104, 105, 111, 118, 119, 122, 142, 144, 174, 175
wieś, 44, 45, 48, 59, 60, 61, 62, 63, 99, 100, 107, 122, 123, 143, 144
wieś w parafii Pilwiszki, 135
Bartnile
miejscowość, 178
Bartninkai, *Patrz* Bartniki
Barzdowlice
miejscowość, 178
Barzdy
wieś, 140
Bazyliszki
miejscowość, 157
Bądziszki
miejscowość, 109
Beber, *Patrz* Biebrza
Bebruliszki (Bobroliszki)
zaścianek, 135
Bebryniki
miejscowość, 157
Bendraryszki
miejscowość, 135
Berlin
miasto, 10, 12, 22, 32, 38
Bernatki, *Patrz* Biernatki
Berziny
miejscowość, 173
Berżynie
miejscowość, 104
wieś, 107
Bewirsze
miejscowość, 173
Bezesparis
miejscowość, 178
Bezgił
miejscowość, 97, 99
Biallobłota, *Patrz* Białe Błota
Biała Góra
karczma, 99, 100
Biała Krynica
karczma, 117
wieś, 112, 117, 174
Biała Woda
wieś, 153, 179
Białe
jezioro, 66
Białe Błota
miejscowość, 108, 121
Białe Jeziorka
folwark, 63, 64, 176
Białe Jeziorki, *Patrz* Białe Jeziorka
Białerogi
wieś, 84, 91
Białoruś
kraj, 44
Białostocczyzna
kraina, 8
Białystok
dobra, 21
miasto, 8, 11, 12, 16, 96
Biarsztupis
zaścianek, 135

Biarzyny
wieś, 73, 171
Biebrza
rzeka, 15, 17, 18
Biernatki
wieś, 82
Bilminowo
wieś, 84, 91
Bindakiszki
miejscowość, 157
Biski
miejscowość, 178
Blenda (Blinda)
kwatera, 145
wieś, 55, 145, 176
Bliwiszki
wieś, 140
Błaskowizna (Boczne)
wieś, 90, 145
Błędzianka (Blindzianka)
rzeka, 18, 148
Bobie
wieś, 126, 171
Bobrynis
jezioro, 97, 99
Bocianowo
folwark, 126
wieś, 126
Boczne
jezioro, 147
Bocznele, *Patrz* Boczne
Bogata
wieś, 135
Boiary
wieś, 118
Boiarzyny, *Patrz* Biarzyny
Boksze
jezioro, 19
Bokszyszki
dwór, 166
wieś, 166
Bolcie
wieś, 13
Bolesty
jezioro, 152
wieś, 149
Bołejkie
wieś, 117
Bondziszki
miejscowość, 172
Borawszczyzna
miejscowość, 98
Borgwal Surpil, *Patrz* Szurpiły
Borkowszczyzna
folwark, 92, 99
Borowczyzna, *Patrz* Borowszczyzna
Borowszczyzna
dwór, 92
miejscowość, 98, 101, 172
wieś, 92
Borozniewo
miejscowość, 131
Brasław
dekanat, 4, 8, 15
miejscowość, 95
parafia, 20
Brodejka
rzeka, 122, 123
Brody
wieś, 153, 155, 156, 179
Brodzyka
bagno, 131
Bród, *Patrz* Brody
Bruki
miejscowość, 92, 101
Brzesko-kujawska
diecezja, 8
Brzesko-łucka
diecezja, 8
Brzozowo
wieś, 17, 92, 93, 94, 103
Buchta
dwór, 101, 112, 115, 117, 174
klucz, 92, 93, 94, 100
miejscowość, 101
Buciszki
folwark parafii Olwita, 126
gaj, 132
Bućki
wieś, 145
Buda
miejscowość, 150, 155
Buda Klonowa
miejscowość, 135
Buda Zusenko, *Patrz* Zusenko
Budjeziory
jezioro, 161
miejscowość, 157
Budowanie (Leśno)
miejscowość, 118

Budwiecie
miejscowość w parafii Kieturwłóki, 104
wieś w parafii Grażyszki, 73, 99, 172
wieś w parafii Kieturwłóki, 73
wieś w parafii Pojewonie, 140, 143, 174
wieś w parafii Wiłkowyszki, 73, 157
Budwietys
zaścianek, 135
Budzisko
miejscowość, 14
Budziszki
miejscowość, 93, 101
miejscowość klucza buchciańskiego, 92
miejscowość starostwa kalwaryjskiego, 92
Budziszki (Paulukanie)
miejscowość, 92, 99
Burniszki
dwór, 166
wieś, 166
Butanowicze
miejscowość, 92, 98, 102
Butrymańce
miejscowość, 121
Butwiliszki
zaścianek, 135
Bystrzyca
parafia, 19, 20
Cegielnia
miejscowość, 77
Chajeckiszki
zaścianek, 135
Chmaryszki, *Patrz* Chmarzyszki
Chmarzyszki
wieś, 68
Chocim
twierdza, 33
Choćki
wieś, 150, 177
Choderki, *Patrz* Chodorki
Chodorki
wieś, 77, 82, 83, 177
Chodzki, *Patrz* Choćki
Chomicze
miejscowość w parafii Bartniki, 59, 175
Chomicze (Skiersabole)
dwór, 92, 95, 96
miejscowość, 172
wieś, 92, 96, 101, 102
Chomontowo (Chomątowo, Chomętowo)
wieś, 77, 78, 81, 82, 83, 177
Ciasna
góra, 91
Cichowski
powiat, 66
Ciniszki
zaścianek, 135
Cisowa Góra
wzniesienie, 90
Cisówek
wieś koło Filipowa, 13, 63, 64
Cisówka, *Patrz* Cisówek
Czarna Hańcza
rzeka, 11, 148, 156
Czarna Krynica
zaścianek, 112
Czarne
jezioro, 64, 66
wieś, 63, 64, 67, 176
Czarniakowizna, *Patrz* Czarnokowizna
Czarnokowizna
wieś, 84, 89
Czarny
las, 58
Czarny Dwór
folwark, 157
Czerwone Bagno (Buda od Żywej Wody)
wieś, 14, 89
Czerwonka (Malinówka)
rzeka, 56, 58, 59
Czostków
dwór, 63, 64, 145, 176
jezioro, 66
wieś, 9, 64
Czyczki
dobra, 126
wieś, 126
Czysowka, Patrz Cisówek
Czyzuny (Czyżuny)
wieś, 126, 171
Dajny (Dagny?)
miejscowość, 158
Danieliszki
miejscowość, 112
wieś, 117
Danużańskie
wieś, 14
Darzyniki
wieś, 127, 171
Datuna

rzeka, 39
Daugi
parafia, 20
Daugieliszki
zaścianek, 112
Dauksze
parafia, 114, 116
Dawinka
rzeka, 116
Dąbrówki
las w parafii Bakałarzewo, 58
Deksznie
zaścianek, 158
Dembowa Karczemka, 166
Dembowka (Dębowka)
wieś, 73, 171
Dewojniszki (Diewoniszki)
miejscowość, 59, 175
wieś, 100
Dębowka (Dębówka)
folwark parafialny kalwaryjski, 98
wieś parafialna kalwaryjska, 92, 98, 100, 172
Dębowszczyzna, *Patrz* Dębszczyzna
Dębszczyzna
folwark, 64, 175
wieś, 56
Districtus Olecensis, *Patrz* Olecko
starostwo
Długie
jezioro, 57, 66
Długie Dalnie
jezioro, 21
Dobkiszki (Dobrisze), *Patrz* Dopniszki
Dobra Wola
wieś, 140, 144
Dobrowola
zaścianek, 157
Dobrowole (Zaścianki)
miejscowość, 104
Dołomiszki
miejscowość, 73, 75, 171
Dołomiszkie
jezioro, 123
Domejki
miejscowość, 157
Dopniszki
wieś, 68
Dorn[?]u
jezioro, 114
Douspuda (Douszpuda, Dowspuda), 50
dobra, 11, 50, 54, 78, 147, 149
dwór, 77, 82, 83, 177
Douspuda (Dowspuda filipowska)
miejscowość, 27, 28
Dowgirdyszki
miejscowość, 93, 101
Drohiczyn
miasto, 8
Dubiany
wieś, 59, 175
Dubinki
parafia, 20
Dubiszki
miejscowość, 104
Dubowek Królewski
miejscowość, 153
Dubowo
wieś, 153
Dubura
miejscowość, 132
Dumbelskie
jeziora, 99
Dumbla, 97
Dumczus
miejscowość, 177
Dumczyszki
miejscowość, 71
Dunaiek
miejscowość, 73
Duskie
jezioro, 123
Dwiratyni
ruczaj, 117
zaścianek, 112
Dworele
miejscowość, 172
Dyczki
miejscowość, 179
Dydwalis
miejscowość, 177
Dydwize (Dydwiże)
dwór, 127
majątek, 131, 132
miejscowość, 171
wieś, 127
Dydwiży, *Patrz* Dydwize (Dydwiże)
Dziadówek
wieś, 13
Dzienkowszczyzna

miejscowość, 176
Dzierwany
dwór, 166, 172
wieś, 166
Eglebole
miejscowość, 93, 99
Egliniszki
wieś, 93, 103
Egłupie
zaścianek, 135
Ejgłupie
wieś, 140, 144
Ejsta
ruczaj, 62, 63
Ejstyszki
wieś, 73, 172
Ejszeryszki
miejscowość, 172
Epidemiszki, *Patrz* Kramniki
Europa
kontynent, 38, 46, 49
Filipów (Filipowo)
miasteczko, 22, 27, 28, 29, 43, 46, 56, 58, 63, 64, 65, 66, 82, 87, 89, 90, 122, 149, 175
parafia, 7, 11, 13, 29, 42, 43, 46, 52, 56, 58, 63, 65, 67, 68, 86, 89, 147, 156, 176
starostwo, 25, 26, 27, 63, 64, 67, 68
wójtostwo, 29
Filipówka
ruczaj, 67, 68
Folusz
miejscowość w parafii Lubowo, 109, 111
Francja
kraj, 149
Francyampol (Kłampucie)
dwór, 118, 122
Gabryszki
zaścianek, 136, 179
Gacne, *Patrz* Gaczne
Gaczne
jezioro, 21, 54, 57
Gajstry
wieś, 136, 139
Galkiemie
miejscowość, 162, 175
Gaładuś
jezioro, 19
Gałąkowsze (Gałąkausze)
miejscowość, 158
Gałkiemie, *Patrz* Galkiemie
Garbasik
miejscowość, 176
wieś, 145
Garbaś
dobra, 54
dwór, 54, 57, 58
jezioro, 17, 21, 57
wieś, 54
Garszwiny
miejscowość, 177
Gatne
osada, 77
Gaustry
miejscowość, 179
Gawrych Ruda
wieś, 155
Gawrychy, *Patrz* Gawrych Ruda
Gdańsk
miasto, 16, 21, 83
Gełowo
miejscowość, 109
Gesienowo
miejscowość, 109
Gębalówka
majątek, 54
miejscowość, 176
wieś, 54
Giawałtowo, *Patrz* Giewałtowo
Giby
wieś, 121
Gieranojny – Subotniki
parafia, 20
Gieranojny – Zygmunciszki
parafia, 20
Gieruliszki
zaścianek, 136
Giewałtowo
miejscowość, 139
wieś, 135, 179
Gieysztoryszki (Giejsztoryszki)
karczma, 107
miejscowość, 104, 178
wieś, 118, 122, 173
Giniówka
wieś w dobrach Grabowo, 37
Gira
rzeka, 109

Girnupie
wieś, 136
Giwiszki
miejscowość, 112
wieś, 116
Giżai, Patrz Giże
Giże
dwór, 68
parafia, 7, 52, 68, 69, 70, 71, 72, 105, 106
starostwo, 68, 70
wieś, 52, 68, 70, 71, 107, 108, 177
Głębokie
jezioro, 21, 57
Gniezno
diecezja, 8
Gołdap (Gołdapa)
miasto, 66, 75, 121
Gołdapskie
jezioro, 123
Gołdaszyszka
sianożęć w parafii Kalwaria, 46, 47
Gombalowka, *Patrz* Gębalówka
Goniądz
parafia, 20
Goskowszczyzna
miejscowość, 178
Gozdy
wieś, 93, 102, 103
Gozdzianka
rzeka, 98
Góra Zamkowa
grodzisko, 16
Góry
wieś, 14, 168
Grabowka
dwór, 73, 172
Grabowo
dobra, 37
wieś, 37, 38, 78, 79, 82
Grabówki
las, 82
Graiowka
wieś, 73, 171
Grauzynie, *Patrz* Grauzyny
Grauzyny (Graużyny)
wieś, 73, 171
Grauże
jezioro, 19
Graużyszki
parafia w dekanacie oszmiańskim, 46
Grawża
rzeka, 19
Grayżyszki, *Patrz* Grażyszki
Gražiškiai, Patrz Grażyszki
Graży, Patrz Grażyszki?
Grażyszki
miasteczko, 72, 83, 119, 171
miejscowość w parafii Wiłkowyszki, 158
parafia, 7, 39, 40, 41, 42, 46, 47, 52, 61, 63, 72, 76, 99, 104, 111, 119, 142, 157, 164, 168, 171, 172
wieś, 39, 44, 122, 123, 124, 144, 165, 168, 170
Grodno
ekonomia, 9, 17, 56, 85, 91
miasto, 15, 47, 56, 61, 66, 72, 75, 76, 80, 87, 97, 101, 114, 121, 152, 156, 164
parafia, 20
powiat, 21, 53, 54, 55, 56, 63, 72, 74, 76, 80, 84, 87, 120, 144, 149, 164, 165, 168, 170
puszcza, 18, 27
starostwo, 46
Grodzieńska
ulica w Kalwarii, 100, 101, 102
ulica w Przerośli, 25, 26
Grodzieńszczyzna
kraina, 8, 23, 27, 84
Gromadczyzna
wieś, 14
Gromadziszki
miejscowość, 109
Grunwald
wieś, 17
Grygajcie
wieś, 127, 171
Grygajcki
gaj, 133
Grygaluny
miejscowość, 178
Gryszkabudzie
miejscowość, 139
parafia, 138
wieś, 140
Gryszy
miejscowość, 179
Grzesie
zaścianek, 136

Gubernia Turowska, 153
Gucewicze
miejscowość, 102
Gudele
wieś, 141, 144, 158, 174, 178
Gudeże
miejscowość, 179
Gulany
zaścianek, 136
Gulberek (Mała Warszawa)
grodzisko w Sudawskich, 167
Gulbin
jezioro, 88
Gulbina
rzeka, 140
Gulbiniska (Gulbińska)
puszcza, 115, 117
Gulbiniszki
wieś, 84, 90, 100, 112, 116, 140, 158, 174, 178
Gumbinie (Gumbina, Gąbin)
miasto, 75, 121
Gurewicze
miejscowość, 93, 101
Gustajcie Nietyczkampie
wieś, 116
Gutków
dwór Anusowskiego, 127
dwór Orańskiego, 127
dwór Strawińskiego, 127
dwór Walentynowicza, 127
miejscowość, 170
miejscowość Walentynowicza, 132
wieś Anusowskiego, 127
wieś Orańskiego, 127
wieś Strawińskiego, 127
wieś Walentynowicza, 127
Gutowszczyzna
miejscowość, 109
Guzele
miejscowość, 131
wieś, 127, 131, 171
Hajna
parafia, 20
Halcza, *Patrz* Hańcza
Hanuszyszki
miejscowość, 121
Hańcza
jezioro, 18, 88, 90, 147, 156
rzeka, 16, 17, 18, 88, 89, 90
wieś, 145, 156, 176
Hermaniszki
miejscowość, 174
Holandia
kraj, 37
Holendry (Olendry)
część Filipowa, 46
Horyn
miejscowość, 177
Huta
folwark, 154
wieś koło Filipowa, 13, 63, 64
wieś w parafii Suwałki, 153
Hutta, *Patrz* Huta
Ignatowizna
miejscowość, 109
Induryszki
zaścianek, 158
Inflanty
kraina, 33
Instrucie
miasto, 121
Iszkarty
wieś, 127
Iwaniszki
wieś, 13
Iwantyszki
miejscowość, 93, 98, 102
Izdagai (Iżdagi)
zaścianek, 136
Izdagi
miejscowość, 158
Jabłońskie
wieś, 77, 78, 82, 83, 177
Jaczno
jezioro, 18, 88
Jaćwież
kraina, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 20, 33, 36, 37, 51, 55, 84, 85, 88, 97, 121, 124, 136, 149, 153, 166, 168, 190
Jagliniszki (Jegleniszki)
wieś, 13
Jagliszki
wieś, 73
Jagłupie
miejscowość, 174
Jakiszki
wieś, 73, 171
Jakubowskie (Nowina)
miejscowość, 59, 175

Jalciszki
miejscowość, 174
Jałowe
jezioro, 81
Jankielówka
miejscowość, 78, 177
wieś, 83
Jankowskie
miejscowość, 176
Janowka
miejscowość w parafii Bartniki, 175
Janów
klucz, 93, 94, 96, 97, 98, 100
wieś, 98
Janówka
dwór, 36
folwark, 36
parafia, 7, 35, 36, 42, 44, 46, 52, 77, 80, 82, 83, 84, 152, 177
rzeka, 35, 81
wieś, 21, 35, 36, 38, 76, 78, 177
wieś z parafii Kalwaria, 93, 100
Janówka (Mazurki)
dobra, 50
Jasienowo
wieś, 84
Jasno, *Patrz* Jaczno
Jaśki
wieś, 77, 82, 83, 177
Jaświły
gmina, 8
Jatwieź
wieś, 15
Jatwieź Mała
wieś, 15
Jatwieź Wielka
wieś, 15
Jaworek
miejscowość, 54
Jegliniec
wieś, 16
Jegliniszki
jezioro, 156
Jegliszki
wieś, 60, 62
Jeglóweczek
jezioro, 88
Jeglówek
jezioro, 16, 88
Jeleniewo
miasteczko, 51, 83, 85, 149, 156, 168, 169
parafia, 7, 14, 51, 52, 84, 87, 88, 89, 90, 91, 147, 153, 156, 168
wieś, 51, 84, 87
Jelinek
jezioro, 18
Jemieliste
jezioro, 28, 65
przedmieście filipowskie, 13, 64, 67, 175
Jewonia
rzeka, 143, 144
Jodbarzdyszki
zaścianek, 136
Jodele
wieś, 93, 97, 99, 172
Jodelis
jezioro, 97, 99
Jodubiany, *Patrz* Jodupiany
Jodupiany
miejscowość, 104, 173
wieś, 127, 171
Jonajcie
wieś, 127, 170
Jopowska
ulica w Wilnie, 37
Jozuniszki
folwark parafii Pilwiszki, 136
zaścianek, 136
Józefowo
dwór, 78
Jucewicze
miejscowość, 93, 101
Juncyszki
miejscowość, 101
Junejszki
miejscowość, 93
Juniski
miejscowość, 93
Juniszki
miejscowość, 112
Jura
rzeka, 121, 124, 125, 139
wieś, 136
Jurakinie
miejscowość, 178
Jurbork
starostwo, 124, 130, 142
Jurgjeziory

miejscowość, 93, 99
wieś, 17, 93, 94
Jurgjeżerys
jezioro, 97
Jurksze
karczma, 139
miejscowość, 158, 178
wieś, 136, 138, 179
Juszki
wieś, 127, 171
Kadaryska
puszcza, 124
Kadaryszki
miejscowość, 109
Kaletniki
jezioro, 123
Kalinowszczyzna
miejscowość, 111
Kalvarija, *Patrz* Kalwaria
Kalwaria
dwór, 93, 98, 99
miasteczko, 17, 46, 47, 62, 75, 92, 93, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 107, 115, 121, 122, 131, 172
parafia, 7, 46, 53, 61, 74, 92, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 107, 110, 114, 116, 120, 172
starostwo, 73, 74, 75, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98
Kalwaria Żydowska, *Patrz* Kalwaria
Kalwaryjska
puszcza, 124
Kamianka (Kamionka)
miejscowość, 109
Kamienne (Stabo)
jezioro, 54, 146, 148
Kamień
wieś, 17, 93, 94, 99, 172
Kamionka
dwór w parafii Wiżajny, 166
karczma w parafii Wisztyniec, 162
miejscowość, 165
wieś, 54, 58, 59, 152, 176
wieś w dobrach Grabowo, 37
Kapsodzie, *Patrz* Kopsodzie
Karasiewek (Carassowo, Karasiewo)
jezioro, 55, 57
Karasiewo
wieś, 54, 55, 79, 152, 176
Karkliniszki (Korkliniszki?)
zaścianek, 136
Karkliny
folwark, 104
Karkłupiany
miejscowość, 134, 143
wieś, 141, 174
Karkłupiańskie
bagno, 142
Karośnia
miejscowość, 132
Karpieiowo
wieś, 73, 171
Karpijowo, *Patrz* Karpieiowo
Kawkokalnie (Kaukokalnie)
dwór, 118, 123, 124, 173
miejscowość, 122
staw, 124
Kawniszki, *Patrz* Kowniszki
Kazimierzowie (Kazimierówka)
wieś plebanii jeleniewskiej, 84
Kempinie, *Patrz* Kępiny
Kępiny
wieś, 93, 100, 172
Kętrzyn
miasto, 16
Kialis
dwór, 158
Kiaulupis
miejscowość, 177
Kibejki
miejscowość, 141, 174
Kielnowicys
jezioro, 19
Kiełmowic
jezioro, 94, 97
Kierkłowo
wieś, 112
Kiernów
parafia, 20
Kieturków
dwór, 127
miejscowość, 171
wieś, 127
Kieturwłóki
folwark, 120
parafia, 7, 52, 53, 60, 61, 62, 69, 70, 71, 73, 75, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 114, 119, 157
wieś, 49, 52, 71, 103, 104, 106, 116, 120, 122, 173

Kiewina
zaścianek, 112
Kiewinie
miejscowość, 93, 101
Kijów
miasto, 8
Kiłduciszka?
sianożęć w parafii Kalwaria, 46
Kimsza, *Patrz* Kimsze
Kimsze
miejscowość, 94, 100, 175
Kinie
wieś, 127
Kircholm
miejscowość, 36
Kirklowo
wieś, 116
Kirsna
rzeka, 101, 102
Kirsnianka
rzeka, 98
Kirsza, *Patrz* Kirsze
Kirsze
miejscowość, 158, 177
wieś, 134
Kisinia
gaj, 132
Kisze
miejscowość, 179
Kiścieniszki (Kisiniszki)
dwór, 127, 134
miejscowość, 171
wieś, 127
Kiścinic
bagno, 132
Klawinie
zaścianek, 136
Klesczewko, *Patrz* Kleszczówek
Kleszczówek
dwór, 166
wieś, 166, 169
Kletkieniki
wieś, 141, 144, 174
Kletkiniki, *Patrz* Kletkieniki
Klinow, *Patrz* Klinowo
Klinowo
miejscowość, 109, 173
Kłajpeda
miasto, 123
miejscowość, 166
Kłajpeda Mała
miejscowość, 166
Kłajpeda Wielka
miejscowość, 166
Kłampucie, *Patrz* Francyampol (Kłampucie)
Kłampupie
miejscowość, 173
zaścianek, 136
Knyszeńskie Grabowo, *Patrz* Grabowo
Knyszyn
dobra, 78, 79
miasto, 28, 37
Kochańszczyzna
miejscowość, 102
Koczerginie
karczma, 71
Koczernic
karczma, 134
Kojla
wieś, 14, 173
Komiciszki
zaścianek, 112
Koniecbór
klucz, 150, 151
wies, 150
Konopki
wieś, 54, 152, 176
Konopne
uroczysko, 18
Kopane
jezioro, 88
Kopsodzie
miejscowość, 175
wieś, 162, 163
Korale
folwark parafii Wiłkowyszki, 158, 178
Korbutowszczyzna
miejscowość, 73
Kordaki
miejscowość, 134
wieś, 71
Korkliny
wieś, 154
Korona Polska
kraj, 7, 16, 19, 23, 37, 38, 80, 81, 82, 83
Korytki
miejscowość, 177
wieś, 82
Korytki (Małe, Hamuleckiego)

miejscowość, 78, 83
Korytki (Paca)
wieś, 78, 83
Korzeniec
miejscowość, 121
Kospodzie
wieś, 162
Kossakowskie
miejscowość, 173
Koszowszczyzna
miejscowość, 98, 102
wieś, 94
Kościelne
jezioro, 18, 25, 147
Kościółek
wzgórze w Grabowie, 37
Kotowczyzna, *Patrz* Kotowina (Kotowizna)
Kotowina (Kotowizna)
wieś parafii Bakałarzewo, 23, 55, 152, 176
Kotowszczyński
gaj, 133
Kotowszczyzna
dwór, 129, 140
jezioro, 61
miejscowość, 134, 175
wieś, 124
Kowale
wieś, 94, 103
Kowalewikiszki
zaścianek, 136
Kowniszki
wieś, 73, 172
Kowno
dekanat, 7, 69, 121, 138
miasto, 24, 34, 61, 66, 70, 71, 75, 97, 105, 106, 108, 114, 118, 119, 121, 123, 124, 127, 130, 131, 134, 138, 139, 161
parafia, 20
powiat, 68, 72, 74, 75, 76, 103, 108, 112, 115, 117, 118, 119, 120, 125, 126, 130, 135, 142, 144, 157, 161, 162
Kowrle
miejscowość, 158
Kowszule
miejscowość, 178
Kozia Szyja
kopiec rogowy, 89, 91
Kozielsk
miejscowość, 50
Kozinka
jezioro, 91
Kozliszki
miejscowość, 158
zaścianek, 136
Kozłowa Ruda
miejscowość, 136, 179
wieś, 138
Kozłowizna
uroczysko, 54
Kozłowo
miejscowość, 109
Kraków
diecezja, 8
miasto, 10, 16, 18, 21, 28, 29, 35, 49, 60, 180
województwo, 8
Kramnik, *Patrz* Kramniki
Kramniki
miejscowość, 166
wieś, 172
Krasieńska
parafia, 101
Krasna
parafia, 114, 117
Krasnopol
miasteczko, 87, 91
parafia, 87
Krauniszki
zaścianek, 136
Kredźdy, *Patrz* Kregzdzie
Kregdzie, *Patrz* Kregzdzie
Kregzdzie
wieś w parafii Grażyszki, 73, 171
wieś w parafii Olwita, 127, 170
Krewiany, *Patrz* Kreywiany
Krewo
parafia, 19, 20
Kreywiany
miejscowość, 109, 173
Kręgodzie
miejscowość, 134
Kromnik, *Patrz* Kramniki
Królestwo Polskie
kraj, 8, 10, 36, 51, 61
Królestwo Pruskie
kraj, 66, 170

Królewiec
miasto, 61, 63, 75, 82, 97, 116, 121, 123, 152, 164
Królewskie (Królowe) Budzisko
wieś, 85, 91
Królowe Krzesło
dwór, 141, 143, 144, 174
karczma, 144
klucz, 74, 140, 141, 142
miejscowość, 83, 122
młyn, 125, 143
stawek, 142
Krugłe, *Patrz* Okrągłe
Kruszczański
las, 148
Kruszki
wieś, 145, 149, 176
Kruwże, *Patrz* Grauże
Krzemianka
folwark, 89
wieś, 84, 89
Krzemienica
dobra, 21
Krzywa
miejscowość, 172
wieś, 17, 93, 99, 101
wieś starostwa kalwaryjskiego, 93
Krzywa (Królewska)
miejscowość, 98
wieś klucza buchciańskiego, 93, 100
Krzywa Wola, *Patrz* Krzywólka
Krzywe
jezioro, 18, 25, 148
wieś, 94, 154
Krzywiańskie
miejscowość, 93
Krzywobole
miejscowość, 60, 175
Krzywowola, *Patrz* Krzywólka
Krzywólka
wieś, 24, 25, 64, 145, 149, 154, 155, 179
Kubitiszki
wieś, 127
Kuciszki (Kuczyszki)
zaścianek, 136
Kuków
dwór, 67
folwark, 66, 153, 154, 155
miejscowość, 154, 179
wieś, 154
Kulza, *Patrz* Ślepski młyn
Kułaki
miejscowość, 112, 174
wieś, 116, 117
Kumelany
miejscowość, 177
Kumiecie
miejscowość, 123, 158, 174, 178
wieś, 94, 100, 118, 172, 173
Kunigiszki
wieś parafii Pojewonie, 140, 141, 144
Kupowo, *Patrz* Kupów
Kupów
miejscowość, 109, 173
Kupreliszki
miejscowość, 158
Kupryny
miejscowość, 178
Kuranki, *Patrz* Kurianki
Kurianki
straż, 150
wieś, 82, 150, 177
Kurlandia
kraina, 41
Kuszliszki
miejscowość, 94, 100
Kwiatkowszczyzna
miejscowość, 94, 98, 102
Kwietkapuszys
zaścianek, 136
Labuszyszki
miejscowość, 158
Lagieryta
miejscowość, 112
Lankajmie
wieś, 128, 171
Lankeliškiai, Patrz Łankieliszki
Lankupiany
folwark, 172
Laskowskie
miejscowość, 167
Laszczewo
wieś, 85
Lejkmorgie
zaścianek, 158
Lejkucie
wieś, 128
Lepołaty
miejscowość, 73, 172
Lesie, *Patrz* Leszkiemie

Leszczewo
wieś, 91
Leszkiemie
miejscowość, 166
Liche
jezioro, 18
Lida
parafia, 20
Lietuva, Patrz Litwa
Lipawa
miasto, 123, 134
wieś, 85
Lipiwa, *Patrz* Lipawa
Lipniak
wieś, 85, 91
Lipowo
wieś, 13, 150
Lipówka
wieś, 150, 176
Litwa
kraj, 7, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 23, 30, 34, 37, 41, 42, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 82, 87, 121, 126, 164
Litwiniszki
miejscowość, 134
Liubavas, *Patrz* Lubów (Lubowo)
Liudvinavas, *Patrz* Ludwinów (Ludwinowo)
Liudvinavo, Patrz Ludwinów (Ludwinowo)
Lubiszki
dwór, 141
Lubowska
puszcza, 124
Lubów (Lubowo)
dobra, 109
filia Wiżajn, 50, 173
miasteczko, 7, 50, 87, 98, 99, 100, 108, 109, 111, 121, 122, 124, 169, 173
parafia, 7, 50, 53, 74, 86, 87, 90, 96, 99, 108, 111, 120, 131, 168
Ludwinów (Ludwinowo)
dwór, 120
miasteczko, 48, 49, 59, 98, 100, 108, 112, 113, 115, 120, 121, 122, 173
parafia, 7, 52, 53, 69, 96, 100, 104, 105, 107, 112, 114, 115, 116, 117, 173, 174
Luliszki
miejscowość, 94, 101, 174
Lund
miasto, 16
Lwów
miasto, 9, 56, 85, 91, 145
Łackajmie, *Patrz* Lankajmie
Łakińskie
wieś, 94, 96, 101
Łanckajmie
miejscowość, 131
Łaniewicze, *Patrz* Łanowicze
Łankieliszki
dwór, 118
parafia, 7, 40, 42, 43, 46, 52, 53, 61, 63, 69, 75, 105, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 130, 134, 142, 143, 144, 158, 173
wieś, 40, 44, 60, 63, 71, 108, 118, 121, 134, 143, 161, 173
Łankupiany, *Patrz* Lankupiany
folwark, 73, 76
Łankupie
miejscowość, 73, 76
Łanowicze
dobra, 147
majątek, 145
miejscowość, 17, 145, 146, 149, 176
wieś, 13
Łanowicze (Zusno)
jezioro, 146, 147, 149
Łątka, *Patrz* Ruda
uroczysko, 54
Łątkowizna, *Patrz* Ruda
Łodyszki
zaścianek, 136
Łomża
miasto, 7, 10, 13, 20, 21, 28, 32, 36, 54, 55, 64, 65, 145, 147, 149, 150, 151, 154, 155
starostwo, 35
Łowczyn
dwór podleśnego, 13
Łoździeje
starostwo, 39
Łożki
miejscowość, 177
Łódź
miasto, 17, 21
Ługiele
wieś, 167
Ługienniki, *Patrz* Ługiele

Łujsze
bagno, 131
jezioro, 131
wieś, 128, 171
Łujszy, *Patrz* Łujsze
Łuki
miejscowość, 162, 175
wieś, 162
Łukszyszki
miejscowość, 158
Maćkowo
karczma, 102
miejscowość, 121
starostwo, 74, 93, 95, 96, 98
wieś, 102
Madzkabudzie
wieś, 104, 108
Magdalenowo
wieś, 7, 45, 87, 156
Magdalenowo (Wigry)
parafia, 7
Magdalenów, *Patrz* Magdalenowo
Majoryszki
miejscowość, 158
Majszele
miejscowość, 158, 178
Makały
miejscowość, 177
Makowczyzna, *Patrz* Makowskie
Makowskie
miejscowość, 109
Makowszczyzna
wieś, 99
Malesowizna
wieś, 85
Malinicze
wieś, 60
Malinówka
wieś, 55, 59, 176
Mała Przerośl
miejscowość, 26, 145, 176
wieś, 24, 25
Małe Raczki
wieś, 150
Małe Soliny
miejscowość, 167
Mały Skajstis
jezioro, 97, 99
Mankupie, *Patrz* Mękupie
Mariampol
dekanat, 49, 50
miasto, 71, 106, 108, 116, 121, 139, 161
parafia, 69, 75, 105, 114, 138, 161
Marjanka
góra w parafii Wiżajny, 169
wieś, 13
Markińce
wieś, 14
Marywil
folwark, 162
Masalszczyzna
miejscowość, 64
Maschalowa vel Moscholowo, *Patrz* Motule
Maszkobudzie
miejscowość, 178
Maszyszki
miejscowość, 159
Matłak
wieś, 54, 55
Matławka
dwór, 119
miejscowość, 173
młyn, 124
wieś, 119
Matulipki
miejscowość, 159
Mauda
wieś, 167
Mazowsze
region, 28
Mazurki
dobra, 78, 79, 81
dwór, 76, 78, 81, 83, 177
Mazury
miejscowość, 152
region, 120, 122
uroczysko, 54
Mażucie (Mazucie)
dwór, 119
miejscowość, 143
miejscowość w parafii Łankieliszki, 173
wieś w parafii Łankieliszki, 119, 158
wieś w parafii Wiłkowyszki, 158, 178
Mejliszki
zaścianek, 136
Mejstyszki
zaścianek, 136
Mejszagoła
parafia, 19, 20

Melno
jezioro, 17
Mełno, *Patrz* Melno
Mercze
folwark, 128
miejscowość, 171
wieś, 128
Merczy, *Patrz* Marcze
Merecz
miasto, 47
parafia, 19, 20
puszcza, 18, 19, 23, 87
Merliszy
jezioro, 161
Merliszyny
jezioro, 161
Meszkiny
miejscowość, 178
Meszkucie
miejscowość, 104, 174
Meszlinie
wieś, 141
Metele
starostwo, 22
Metelskie
jezioro, 123
Meten, *Patrz* Netta
Mękupie
wieś, 94, 99, 172
Michałówka
miejscowość, 175
wieś, 94, 100
Miedniki
parafia, 19, 20
Mierkinie
wieś, 13
Mieruniszki
parafia protestancka, 66
wieś, 18, 68
Milczyska
folwark, 89
Mińsk
dekanat, 4
miasto, 9, 13, 14, 47, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 76, 77, 78, 79, 80, 84, 85, 86, 93, 94, 95, 122, 140, 141, 142, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 166, 167, 168, *Patrz*
województwo, 68, 105
Miświecie
wieś, 119, 122, 173
Moczydły
wieś, 78, 82, 83, 177
Molinie
miejscowość, 94, 100
Mołdawia
kraj, 33
Mołupis
zaścianek, 136
Moniawka
ruczaj, 91
Morgi
miejscowość, 94, 172
wieś, 85, 89
Morsztynizna
miejscowość, 176
Motule
dwór, 64
folwark, 67
wieś, 28, 64
Mouda
jezioro, 169
Mroszki
wieś, 136
Mrozkowizna
miejscowość, 176
Mścibów
starostwo, 22
Murynkampis
zaścianek, 136
Narwidy
miejscowość, 73, 76, 172
Naszyszki
miejscowość, 159
Nawdziszki
miejscowość, 159
Necko
jezioro, 18, 81
Nendrynic (Nendrynie?)
wieś, 137, 139, 179
Nendryny, *Patrz* Nendrynic (Nendrynie?)
Netta
rzeka, 17, 18
Niedelbierzys
zaścianek, 137
Niemen
rzeka, 15, 18, 19, 70, 71, 121, 123, 130, 148
Niemenczyn

parafia, 19, 20
Niemonojckie
leśnictwo, 40, 46
Nieszki
folwark, 150
wieś parafii Raczki, 17, 150, 177
Nowa Wieś
wieś w parafii Bakałarzewo, 55
Nowa Wioska
wieś w parafii Bartniki, 60
Nowa Wola, *Patrz* Pruska Mała
Nowina
wieś w parafii Giże, 69
wieś z parafii kraśnieńskiej, 101
Nowiniki
wieś w parafii Bartniki, 60, 62, 175
Nowininka, *Patrz* Nowinka
Nowinka
miejscowość w parafii Bartniki, 60, 175
miejscowość w parafii Grażyszki, 172
wieś, 93, 103
wieś starostwa kalwaryjskiego, 94
wieś w parafii Bartniki, 62
wieś w parafii Kalwaria?, 17
Nowinki, *Patrz* Nowiniki
Nowinniki
wieś w parafii Pojewonie, 141
Nowogródek
parafia, 20
Nowonniki, *Patrz* Nowiniki
Nowosady
miejscowość, 60, 109, 173
Nowowola, *Patrz* Pruska Mała
Nowy Dwór
dwór, 55, 176
folwark, 54, 79
miasteczko, 15
Obełłupie (Obołupie)
wieś, 60, 119, 173
Obolce
parafia, 19, 20
Obszrutele
wieś, 128, 134, 170
Obszruty
wieś, 140, 159, 161, 178
Obsztruty, *Patrz* Obszruty
Ogonie
miejscowość, 109
Okliny
miejscowość, 167
Okmin (Okmin Wielki)
jezioro, 17, 18, 88, 89
Okmin Mały (Okminek)
jezioro, 88, 89
Okoliscza Przełomskie
sianożęci, 18
Okoniewiec, *Patrz* Okuniowiec
Okrągłe
jezioro, 18, 22, 57, 58, 152
wieś, 85, 90
Okuniowiec
wieś, 91, 154, 179
Olecko
miasto, 66
starostwo, 10, 22, 32, 38
Olita
ekonomia, 45, 59, 93, 141
gubernia, 73
leśnictwo, 30, 39
miasto, 44
parafia, 30, 42, 44, 45, 46
puszcza, 18, 19, 23, 124
Olksniany
miejscowość, 140, 159, 178
Olszanka
miejscowość z parafii Wiżajny, 173
przedmieście filipowskie, 64, 175
ruczaj, 64, 66, 67
wieś w parafii Przerośl, 146, 149
Olsztyn
miasto, 8, 23, 27
Olszyna
karczma, 62
Olwicki
staw, 132
Olwickie
jezioro, 41, 126, 131
Olwita
dekanat, 3, 4, 6, 7, 11, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 26, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 52, 53, 56, 59, 63, 68, 72, 76, 80, 84, 87, 92, 103, 105, 108, 112, 119, 120, 126, 130, 135, 140, 142, 144, 149, 153, 157, 162, 164, 165, 168, 170
dobra, 126
dwór, 128
miasteczko, 76, 170
młyn, 125, 133

parafia, 7, 41, 42, 43, 45, 46, 53, 74, 105, 118, 119, 120, 122, 125, 126, 127, 130, 134, 135, 170, 171
wieś, 31, 41, 44, 108, 123, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 161
Ometyszki
miejscowość, 159
Omielówka, *Patrz* Piertówka
Omilanowszczyzna
dwór, 65
Opidum
uroczysko, 19
Oranie, *Patrz* Orany
Orany
wieś, 69, 70, 71
Orja
folwark, 94, 97, 102, 172
miejscowość, 121
Oryjskie
jezioro, 103
Osinki
jezioro, 156
wieś, 154
Osja
gaj, 132
Osowa (Ossowa)
wieś w parafii Kalwaria, 94, 103
wieś w parafii Suwałki, 89, 154
Osowe
miejscowwość, 109
Ostanele
miejscowość, 172
Ostra
miejscowość, 174
Osupie
miejscowość, 104, 177
wieś, 108
Oszkobole
miejscowość, 60, 174
wieś, 63, 159, 178
Oszkoświle
miejscowość, 178
Oszmiana
dekanat, 46
parafia, 19, 20
Owsieniszki
miejscowość, 171
Oznagary
zaścianek, 137
Ożele
wieś, 159
Ożelis
jezioro, 161
Ożewo
jezioro, 65
Pacowska
puszcza, 77
Padrezyszki
zaścianek, 137
Padzwiedzi, *Patrz* Patwiecie
Pajevonys, Patrz Pojewonie
Pajka
rzeka, 70, 71
Pajki
wieś, 69, 70
Panczekie
miejscowość, 159
Papiernia
folwark, 153, 156
miejscowość, 163
Paprudzie (Poprudzie)
zaścianek, 137
Parplis
ruczaj, 117
Parszele
wieś, 159
Parszynskie
miejscowość, 175
Patwiecie
dwór Piaseckiego, 128
miejscowość, 131, 171
wieś Piaseckiego, 128
wieś Wisogierda, 128
Patylce
karczma, 128
Paulukanie
miejscowość, 172
Pawłówka
folwark, 145, 146
wieś, 146, 176
Peczyszki
zaścianek, 137
Pełuć
miejscowość, 94, 98, 103
Penkinie
folwark, 107
miejscowość, 104
wieś, 107
Penkwałakie (Penkowłóki)
miejscowość, 159

Pentupie
miejscowość, 179
Perstuń
dwór, 18
leśnictwo, 45
puszcza, 18
Petylce
miejscowość, 175
Pękinie
miejscowość, 175
miejscowość Muchy, 119
wieś Kozierowskich, 119
Pękwałaki
miejscowość, 178
Piawne (Pjawne)
wieś, 150
Piecki
wieś, 55, 65, 67, 89, 90, 175
Pielany
miejscowość, 60, 175
Pierczaj, *Patrz* Pierty
Piertówka
rzeka, 18
Pierty
jezioro, 18
Pietrowszczyzna
zaścianek, 113
Pietuczmorgi
miejscowość, 109
Pilekajnie
miejscowość, 174
Pilekalnie
dwór, 94, 101
miejscowość, 98
Pilikalnie
miejscowość, 159
Pilokalnie (Pilkały może Pilawa?)
miasto, 121
Piluny
wieś, 159
Pilwa
rzeka, 121, 124, 125, 136, 139
Pilwiska
puszcza, 124
Pilwiszki
filia Wiłkowyszek, 50, 178, 179
miasteczko, 51, 124, 125, 139, 161
miejscowość, 121, 122, 124, 134, 138, 139, 140, 178
parafia, 7, 50, 51, 53, 70, 71, 120, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 161
starostwo, 70, 129, 135, 136, 137, 138, 139, 140
wieś, 135, 137
Pipiżyszki
zaścianek, 137
Planta
dwór, 67
folwark, 79, 82, 83
Plaudaniszki
wieś, 95
Plinie
karczma, 128
miejscowość, 174
Pliszyszki
zaścianek, 113
Pliścia (Plinia?)
gaj, 132
Plopliszki
zaścianek, 137
Płociczno
wieś, 155, 179
Płock
diecezja, 7, 8, 80
miasto, 26, 54, 145
Płotplis
miejscowość, 179
Poakiszki (Dydwale)
karczma, 108
miejscowość, 104, 107
Pobalin
karczma, 95, 102
Pobądzie
miejscowość, 109, 172
Pobejga
miejscowość, 177
Pobłyndzie
miejscowość, 172
Podborek
dwór, 119, 124, 173
miejscowość, 143
Podewinie
miejscowość, 174
Podjemieliste
dwór, 64
Podlasie
kraina, 8, 11, 23, 27, 84, 122
Podlubowie
miejscowość, 111

Podpilekalnie
miejscowość, 95, 99
Podwysokie
wieś, 13, 85, 90
Podziszki
miejscowość, 171
Pogierniów
dwór, 122
zaścianek, 119
Pogirniów
dwór, 63
miejscowość, 40, 60, 175
wieś, 60
Pogirskie
leśnictwo, 40
Pogorzałki (Pogorzełko)
wieś, 14, 173
Pograndyszki
miejscowośc, 159
Pograndyszki (Komsze)
miejscowość, 95, 101
Pograużу (Pograuże, Pograwże)
miejscowość, 109, 122, 173
Poiawie
miejscowość, 109
Poieżerek
miejscowość, 113
Pojawiszki
miejscowość, 95, 102
Pojewonie
dwór, 140, 141
filia parafii Olita, 30, 31, 40, 42, 43, 44, 46
klucz, 140, 141
miasteczko?, 141
parafia, 7, 30, 46, 48, 53, 61, 63, 73, 74, 104, 118, 120, 122, 140, 143, 144, 157, 164, 174
wieś, 30, 122, 140, 141, 143, 165, 174
Pojeziorki
wieś, 14
Pojeziorskie
jezioro, 123, 131, 132, 161
Pojeziory
dwór w parafii Olwita, 128
miejscowość w parafii Olwita, 171
miejscowość w parafii Wiłkowyszki, 159, 178
wieś w parafii Olwita, 128, 134, 161
Pojurze
rzeka, 124
Pokirsna
miejscowość, 98
Pokirsniańska
karczma, 95, 101, 102
Pokolice
miejscowość, 179
Polenciszki
miejscowość, 95, 101
Polnica
miejscowość, 98, 101, 102, 103
rzeka, 98
wieś, 95, 98, 172
Polska
kraj, 7, 10, 11, 15, 21, 37, 131, 134, 180
Polule
błoto, 87, 91
straż, 91
wieś, 85, 91
Polońce
miejscowość, 121
Poniemuniki
miejscowość, 121
Popeczki
miejscowość, 163, 175
Popilwie
zaścianek, 137
Porowsie
karczma, 107
miejscowość w parafii Bartniki, 60, 175
miejscowość w parafii Kieturwłóki, 104
miejscowość w parafii Łankieliszki, 173
wieś, 49, 71
Porozniszki
miejscowość, 134
Porożniów
dwór, 128
miejscowość, 171
wieś, 128
Porysowczańska
jezioro, 106
Porysowczyzna
karczma, 107
miejscowość, 104, 108
Postaw
most, 18
Postawele
miejscowość, 172
Posudonie
folwark, 107

miejscowość, 104, 108, 174
Posudoń
dwór, 100, 113, 116
wieś, 100, 113, 116
Poszejmenie
dwór, 119
miejscowość, 173, 175
wieś, 119
Poszemienie, *Patrz* Poszejmenie
Poszerwinty, *Patrz* Poszyrwińcie
Poszeszupie
miejscowość, 173
Poszyle
miejscowość, 159
Poszyrwinty
miejscowość w parafii Wiżajny, 173
Poszyrwinty (Olwita)
wieś, 41
Poszyrwińcie
uroczyszcze, 73
Potasznia
wieś, 155, 156
zaścianek, 137
Potaszyno
miejscowość, 95
Potomkiszki, *Patrz* Potunkiszki
Potopie, *Patrz* Potopy
Potopy
miejscowość, 109, 172
Potunkiszki (Potomkiszki)
wieś, 128, 171
Potylcze
wieś, 60, 62, 122
Powembry
miejscowość, 159
Powębry
miejscowość, 173
Powiłkowie
miejscowość, 159
wieś, 71
Powistajcie
miejscowość, 163, 175
Powisztajcie, *Patrz* Powistajcie
Pozanile
wieś, 141, 143, 174
Pozaniła
rzeka, 143
Pozelstwa
dwór, 117
miejscowość, 113
wieś, 117
Pozelwyszki
miejscowość, 159
Pozemesie (Porzemenie)
miejscowość, 104
Poznań
diecezja, 8
miasto, 11, 19, 23, 44
Pożerele
miejscowość, 173
Prawy Las
przedmieście Przerośli, 146, 148
Preny
parafia, 121, 138
powiat, 49
starostwo, 69, 75, 121
Preńska
puszcza, 124
Prewiszki
uroczysko, 18
Prudelis
jezioro, 97, 99
Prudziska (Prudziszki)
bagno, 91
wieś, 14, 89
Pruska
rzeka, 18, 35, 78, 79, 81
wieś w dobrach Grabowo, 37
Pruska Mała
wieś, 35, 38, 78, 79, 81, 82, 83, 177
Pruska Wielka
wieś, 35, 38, 78, 79, 82, 83, 177
Prusy
kraj, 7, 25, 54, 63, 66, 68, 75, 81, 83, 87, 90, 115, 122, 123, 124, 128, 130, 131, 134, 139, 144, 161, 162, 163, 164, 169
Prusy Książęce
kraj, 10, 22, 23, 32, 38
Pruszków
miasto, 12
Przebród
wieś, 155
Przejma Wielka
wieś, 85
Przejmina
rzeka, 89
Przejmy, *Patrz* Przejma Wielka
Przełom
dwór, 18

puszcza, 18, 19, 23, 45, 87
Przełomka
wieś, 146, 176
Przerośl
dekanat, 6, 11, 15, 19, 41, 42, 43
gmina, 11
jezioro, 25
miasteczko, 11, 24, 25, 26, 27, 29, 43, 47, 68, 83, 86, 87, 89, 90, 122, 144, 145, 146, 147, 149, 156, 168, 169, 176
parafia, 7, 11, 13, 20, 25, 27, 42, 43, 46, 53, 66, 86, 120, 144, 146, 148, 149, 168, 176
starostwo, 25, 26, 145, 146, 147
Przerośla, *Patrz* Mała Przerośl
rzeka, 18
Przewoźniki
wieś, 109
Przybudck
zaścianek, 137
Przypieczki
miejscowość, 109
Przystajne
jezioro, 18, 148
Pudziszki
gaj, 133
Punieńskie
starostwo, 115, 118, 119, 120, 122
Puńsk
leśnictwo, 40
miasteczko, 32, 87
parafia, 16, 25, 32, 87, 91, 96, 102, 103, 111
starostwo, 48, 61, 69, 75, 96, 108, 118, 130
Purwiniszki
zaścianek, 137
Puskiepury
miejscowość, 177
Pustopedzie
dwór, 159
miejscowość, 178
wieś, 159
Putryszki
miejscowość, 174
Rabalewszczyzna, *Patrz* Rabalina
Rabalina
wieś, 59, 151, 177
Rabałowszczyzna, *Patrz* Rabalina
Raciuny (Reciuny)
miejscowość, 163, 175
wieś, 24
Raczki (Douspuda, Dowspuda)
dobra, 50, 149
miasteczko, 31, 56, 59, 80, 82, 83, 122, 149, 152, 176
parafia, 7, 11, 13, 31, 32, 42, 45, 53, 56, 59, 80, 149, 150, 151, 152, 176, 177
wieś, 21, 22, 31, 32
Raczkowszyzna
zaścianek, 113
Raczuny, *Patrz* Raciuny (Reciuny)
Raczyły
zaścianek, 137
Rajdaryszki
miejscowość, 93, 95, 101, 172
Rajgród
miasteczko, 80
parafia, 80
starostwo, 80
Rakowko, *Patrz* Rakówek
Rakówek
wieś, 65, 167, 169, 176
Rakówki, *Patrz* Rakówek
Rakówko, *Patrz* Rakówek
Rastembork, *Patrz* Kętrzyn
Raudanajte
jezioro, 97, 102
Raudaniszki, *Patrz* Rajdaryszki
wieś, 102
Raudań
jezioro, 97, 98, 102
Raudun, *Patrz* Raudań
Razysze?
miejscowość, 161
Rejmeksodzie
wieś, 141
Rejnie czyli Turgołówka (Turgoławka)
wieś, 113, 116
Rogożany (Rogożajny)
wieś, 167
Romaniszki
miejscowość, 160
Romanosady
miejscowość, 173
Romantyszki
folwark, 129
miejscowość, 171
wieś, 129

Romejksodzie, *Patrz* Rejmeksodzie
Ropsodzie, *Patrz* Kopsodzie
Roskowczyzna
miejscowość, 104
wieś, 108
Rospuda (Douspuda, Douszpuda, Dowspuda)
jezioro, 28, 64, 65, 67
rzeka, 17, 18, 21, 22, 27, 31, 57, 58, 65, 67, 68, 77, 79, 81, 82, 150, 152
Roszczkowszczyzna
dwór, 119
wieś, 119
Roś
dwór, 60, 175
Rowele
miejscowość, 110
Rowsia
rzeka, 62, 70, 71, 106, 107, 121, 123
Rów
uroczysko, 18
Ruczaj
rzeka, 18
Ruczyło
miejscowość, 179
Ruda
osada młyńska Łątka w parafii Bakałarzewo, 55, 58, 59, 176
wieś w parafii Giże, 69, 71, 72
wieś w parafii Wiłkowyszki, 177
Rudawka
jezioro, 97, 99
Rudka
miejscowość, 110
wieś, 102
Rudnia
miejscowość, 14
Rudniczka
rzeka, 98
Rudniki
wieś, 98, 103, 150, 177
Rudupis
zaścianek, 137
Rudzic
jezioro, 70
Rudzie
wieś, 129, 171
Rumacki
gaj, 133
Rumaki
dwór, 129
miejscowość, 171
wieś, 129
Rumejki
miejscowość, 173
Ruś
kraina, 23, 164
Rutka
miejscowość, 172
Rutka-Tartak, 50
parafia, 20, 23, 32, 39, 46, 48, 49
Rutki
wieś, 82
Rutkiszki
dwór, 128
miejscowość, 134
wieś, 128, 134, 170
Rybacicze
miejscowość, 124
Rychtynek
wieś, 85
Ryga
miasto, 75
Rykacieia
dwór, 110
Rykaliejskie
starostwo, 95
Rymieć
jezioro, 98
Rymowicze
miejscowość, 178
wieś, 160
Rynki
młyn, 79, 82, 177
staw, 81
Rzeczypospolita
państwo, 7, 8, 33, 45, 49, 52, 122, 123, 128, 134
Rzym
miasto, 41
Sadłowina
miejscowość, 176
wieś, 13, 17, 54
Sadłowizna, *Patrz* Sadłowina
Salin
wyspa, 17
Sandomierz
województwo, 8
Sankt Petersburg

miasto, 9, 16, 17, 27, 44, 48, 50, 92, 93, 94, 154
Santoka
miejscowość, 98, 110
wieś, 95, 100, 101, 172
Sapieżyszki
miasteczko, 71, 134
miejscowość, 121
parafia, 131, 138, 139
Sardaki (Sordaki)
miejscowość, 160, 178
Saubbole
zaścianek, 160
Sausabole
miejscowość, 178
Sausienickie
jezioro, 142
Sausieniki
wieś, 141, 143, 174
Sausienniki
wieś, 122
Scharyska
karczma, 99
Sejneńskie
jezioro, 123
Sejny
diecezja, 20
miasto, 47, 95, 121, 147
parafia, 165
powiat, 11, 96
ziemia, 96
Sejwa
rzeka, 19
Sejwejskie
jezioro, 123
Sejwy
dobra, 101
dwór, 95
miejscowość, 33
starostwo, 33, 95, 165
Sejwy Czarne, Patrz Boksze
Semeneliska
rzeka, 131, 133
Semeneliski
gaj, 132
Semeneliskie
jezioro, 131
Semeneliszki
dwór, 129, 131, 132
miejscowość, 171
młyn, 133
Sereje
dobra, 87
Sędzikiszki
zaścianek, 137
Sianowie
zaścianek, 137
Sidory
miejscowość w parafii Wiżajny, 172
miejscowość z parafii Lubowo, 110
wieś w parafii Raczki, 151
Siedlisko
wieś, 13
Siekierowo
jezioro, 21, 57, 58
Sielawin (Planta)
dwór, 86, 90
klucz, 65, 84, 85, 86, 145, 154
miejscowość, 153
Sierpc
miasto, 26, 145
Siewierskie
księstwo, 8
Sikaryszki
karczma, 99
Sikorewszczyzna
miejscowość, 110
Simno
dekanat, 7, 16, 87, 96, 111
miasteczko, 123
parafia, 46
puszcza, 19
starostwo, 22
Sioło Sierpcza (Sieprcza), *Patrz* Mała Przerośl
Skaidzie, *Patrz* Skajście
Skajście
miejscowość, 110, 173
wieś, 99
Skazdub
straż, 56
wieś, 55, 56, 176
Skazdubek
jezioro, 56, 57
Skierpiewo (Skierpiejewo)
wieś, 40
Skiersobole
folwark Chaleckiego, 117
Skiłowka
miejscowość, 175

Skindeliszki
zaścianek, 137
Skirsabole, *Patrz* Chomicze (Skiersabole)
Skirsobole, *Patrz* Chomicze (Skiersabole)
Sklawszcze
dwór, 129
miejscowość, 171
wieś, 129
Skombobole
miejscowość, 167, 173
Skompobole, *Patrz* Skombobole
Skordupiany
dwór, 129, 141
miejscowość, 104, 170, 174
młyn, 125, 133
wieś, 107, 129, 134, 141
Skordupiański
gaj, 143
Skorupowizna
uroczysko, 54
Skrawdzie (Skraudzie)
miejscowość, 138, 178
Skuczyszki
zaścianek, 137
Słonim
starostwo, 46
Smiegłochowka, *Patrz* Śmieciuchówka
Smietaniszki
miejscowość parafii kalwaryjskiej, 98
Smilgi (Smilgie)
miejscowość, 160, 178
Smoleńsk
miasto, 74, 105, 125, 126
województwo, 12, 70, 118, 126
ziemia, 12, 70, 118
Smolnica
miejscowość, 60, 110, 173, 179
wieś, 96, 103, 172
Smolniki
folwark parafii Wiżajny, 168, 172
wieś parafii Wiżajny, 168
Sobolewo
wieś, 155, 156
Sokołówka
wieś, 56
Solciniki
folwark, 30
Soleczniki Wielkie
parafia, 20
Soliny
miejscowość, 167
Sopoćkinie
miasteczko, 18
Sopoćkowskie
miejscowość, 175
Sopoćkowszczyzna
dwór, 175
Sotopierogi
miejscowość, 110
Srebrna Huta, *Patrz* Huta
Stabuliszki
miejscowość, 113
wieś, 116
Stławka
dwór, 119
miejscowość, 122, 123
wieś, 119, 122, 141, 143, 174
Stanajcie
wieś, 129, 171
Staneluszki
jeziora, 169
Stankuny
miejscowość, 173
Stanowiecie
wieś, 39
Stara Buda
miejscowość, 110
Stara Hańcza
dwór, 13, 14, 167
majątek, 167
Stara Przerośl, *Patrz* Mała Przerośl
Starodub
miasto, 118
młyn, 125
powiat, 70
starostwo, 138
Stary Folwark, 155
Stary Garbaś
folwark, 54
Stefaniuki
miejscowość, 178
Stejniszki
zaścianek, 137
Sterki
wieś, 160, 178
Stępiszki
zaścianek, 137
Stoki
wieś, 151
Stołnowskie

jezioro, 123
Stołupiany (Stołłupiany)
miasto, 75, 121, 134
Strozdy (Strazdy)
wieś, 69, 71, 102
Strózdy, *Patrz* Strozdy
Studzieńce
sianożęci, 18
Sturdupiany
miejscowość, 173
Sucha Wieś, 83
wieś, 79, 82, 83, 177
Suchedoły (Suchodoły)
klucz, 85
miejscowość, 91
straż, 90
wieś JKM, 85
wieś plebanii jeleniewskiej, 85
Suchorzec
klucz, 55, 56
Suchorzecz, *Patrz* Suchorzec
Sudawskie
dwór, 167, 173
Sudona (Sudomka)
ruczaj, 115, 116, 117
Sumowo (Somowo)
jezioro, 18, 21, 23, 57
Supienie
wieś, 63, 64, 65
Suppe, *Patrz* Szeszupa
Supraśl
miasto, 21
Surgucie
wieś, 139
Susie
jezioro, 97, 102
Susniki
wieś, 96, 102, 172
Suwalszczyzna
kraina, 11, 54, 57, 61, 90, 96, 97, 112, 149, 152, 163, 164, 165, 166
Suwalszczyzna Zaniemienie
kraina, 12, 46, 94, 128
Suwałki
gubernia, 16, 44
miasteczko, 47, 56, 58, 66, 67, 83, 86, 87, 90, 149, 155, 179
miasto, 10, 11, 13, 20, 22, 28, 32, 43, 47, 48, 51, 54, 55, 65, 68, 69, 126, 127, 128, 129, 130, 145, 149, 150, 151, 153, 154, 155
parafia, 7, 11, 14, 53, 56, 58, 66, 86, 147, 153, 155, 156, 179
powiat, 11, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 32, 35, 40, 44, 45, 47, 55, 56, 64, 65, 77, 78, 79, 80, 88, 145, 146, 147, 150, 151, 166, 167
wieś, 47, 153
Symonaliszki, *Patrz* Semeneliszki
Szaciszki
miejscowość, 96
Szafranki
przedmieście filipowskie, 65, 176
Szafronka, *Patrz* Szafranki
Szaki
wieś w parafii Pojewonie, 141, 174
Szakie, *Patrz* Szaki
Szakinowskie
starostwo, 95
Szakowskie
jezioro, 142
Szałnowizna
zaścianek, 137
Szapały
wieś, 129, 171
Szark
miejscowość, 110
Szarkajć
miejscowość, 110
Szarki
wieś, 103
Szatyńskie
wieś, 96, 100, 113, 116
Szaudoniszki, *Patrz* Szaudyniszki
Szaudynie
zaścianek, 137
Szaudyniszki
dwór, 129
miejscowość, 125, 134, 170
młyn wietrzny, 133
wieś, 129
Szczebra
gubernia, 55, 65, 84, 85, 86, 145, 150, 151, 154
klucz, 56
kwatera, 151
miejscowość, 82, 83
Szczodruchy
folwark, 78

wieś, 151
Szejmena
rzeka, 121, 123, 127, 128, 129, 130, 131, 161
Szelment
jezioro, 19, 87, 91
Szelmie
wieś funduszowa, 160, 178
Szelmy, *Patrz* Szelmie
Szembelewo
miejscowość, 27, 28
puszcza, 25
włość, 35
Szembelewszczyzna
włość królewska, 27
Szeszupa
rzeka, 16, 17, 19, 70, 90, 93, 98, 100, 101, 103, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 121, 123, 127, 129, 131, 134, 136, 139, 140, 160, 161, 166
Szeszupie (Ostrowszczyzna)
miejscowość, 110
Sześciowłóki
wieś, 13
Szklawszy, *Patrz* Sklawszcze
Szkolna
ulica w Kalwarii, 100
Szlajnie
karczma, 100
miejscowość, 60, 175
wieś, 63, 98, 100
Szlajny, *Patrz* Szlajnie
Szlunkis
miejscowość, 177
Szlurpkiszki
zaścianek, 137
Sztabin
miasteczko, 84
Sztajniski
miejscowość, 105
Szukie
miejscowość, 123
wieś, 119, 173
Szukle
dwór Legowicza, 129
dwór Świrskich, 129
miejscowość, 171
wieś, 131, 134
wieś Legowicza, 129
wieś Świrskich, 129
Szuły
miejscowość, 175
wieś, 74
Szumowo
jezioro, 88
miejscowość, 86
Szumskie
wieś, 160
Szupienie, *Patrz* Supienie
wieś, 176
Szurkiszki
miejscowość, 96, 101
Szurpiły
grodzisko, 16
jezioro, 88
wieś, 16, 85, 90, 176
Szuty
wieś, 75
Szwecja
państwo, 57
Szykorewyzna, *Patrz* Sikorewszczyzna
Szykszniew
dwór, 129
miejscowość, 170
wieś, 129
Szykszściowskie
gaje, 133
Szyłobole
miejscowość, 60, 174
Szyłosady
dwór, 144
klucz, 60, 141, 142
miejscowość, 174
wieś, 74, 76, 171
Szyłowate
miejscowość, 173
Szyłowaty
miejscowość, 113
wieś, 116
Szyłowetbolis
miejscowość, 116
Szymanki
miejscowość, 178
Szymokiszki
zaścianek, 137
Szymonaliszki, *Patrz* Semeneliszki
Szypytka
młyn, 148, 176
Szyrwinta

rzeka, 121, 122, 123, 125, 126, 128, 129, 131, 132, 134, 143
Szyrwińtyszki
miasto, 75, 121, 131
Ślepe
jezioro, 17, 57, 67
Ślepski
młyn, 79, 81, 83, 177
staw, 81
Śmieciuchówka
kwatera, 145
wieś, 146, 176
Śmietaniszka
sianożęć w parafii Kalwaria, 46, 47, 93
Śmiłowizna
młyn, 79
Święciany
parafia, 20
Świsłocz
rzeka, 152
Tabałówka
miejscowość parafii Filipów, 65, 147, 176
wieś parafii Filipów, 28
Tabałunka, *Patrz* Tabałówka
Taborowskie
wieś, 96, 102
Taboryszki
dwór, 105
kaplica, 60
karczma, 62
miejscowość, 60, 177
wieś, 62
Talerzyszki
wieś, 142, 144
Talkiszki
miejscowość, 160
Taraszyszki
miejscowość, 113
Tarliny, *Patrz* Rakówek
Tarpucie
miejscowość, 177
Tarpuciszki
zaścianek, 137
Tartupie
wieś, 129
Tatarkiemie
miejscowość, 163, 175
wieś, 162
Tatarska
ulica w Kalwarii, 103
Tatary
pola koło Wiżajn, 43
Tejbery
miejscowość, 160
Tertrubierz
wieś, 63
Topiłówka
wieś, 77, 78, 79, 83, 177
Torsucie
miejscowość, 177
Toruń
miasto, 26
Trabiszki
wieś, 113, 117, 174
Trakialis
jezioro, 114, 116
Trakiany
dwór, 96
miejscowość, 103, 121, 172
wieś, 96, 103
Trakiszki
klucz, 60, 93, 94
miejscowość w parafii Bartniki, 60, 175
wieś, 100
zaścianek, 137
Trąby Puńskie
miejscowość, 48
Trempiny
miejscowość, 110, 173
Trobe (Trabe), *Patrz* Kalwaria
Trobos, *Patrz* Ludwinów (Ludwinowo)
Troki
księstwo, 18
miasto, 46, 105, 106, 121
województwo, 18, 33, 53, 56, 59, 63, 72, 76, 86, 87, 92, 96, 104, 105, 108, 111, 112, 114, 115, 117, 119, 120, 127, 128, 132, 140, 153, 156, 164, 165, 168, 170
Troki Nowe
parafia, 20
Troki Stare
parafia, 20
Trokiany, *Patrz* Trakiany
Trokiszki
wieś, 69
Trubiesz
miejscowość, 174
Trydonie

dwór, 168, 170, 173
Tryławka
wieś, 141, 144, 174
Trzcianka
miejscowość, 110
Trzy Barcie
miejscowość, 110
Tumaszowo
błoto, 18
Turguławka
zaścianek, 113
Turówka
wieś, 65, 67, 82, 175, 179
Turszucie (Tursucie)
miejscowość, 160
Turtul
młyn, 90
staw, 88
Turyszki
zaścianek, 113, 174
Tylża
miasto, 75, 121, 123, 134
Tyminkiszki (Tyminczyszki)
zaścianek, 137
Uboginy
miejscowość, 93, 101
Udrupie
młyn, 113, 115
Udziejek
jezioro, 88
wieś, 86
Ukraina
kraj, 9
Upita
powiat, 64
Urdomina
karczma, 102
parafia, 97, 98, 102
Urszule
dwory, 129
gaj, 133
miejscowość, 134
wieś, 129
Uscięskie
miejscowość, 56
Usienkowa
łaźnia, 18
Uszkurajcie
miejscowość, 129
Uzbole, *Patrz* Użbole
Użbole
wieś, 142, 174
zaścianki, 160
Użewek Mały
jezioro, 88
Użewo Większe
jezioro, 88
Użupie
wieś, 142, 143, 144, 174
Vištytis, Patrz Wisztyniec
Wajliszki, *Patrz* Wejliszki
Wajszławka
wieś, 130, 134
Walczuk
las, 75
Wałajty
miejscowość, 178
Warakiszki
zaścianek, 138
Warka
starostwo, 54
Warmupi
miejscowość, 171
Warszawa
archidiakonat, 8
miasto, 10, 11, 12, 13, 17, 21, 22, 23, 25, 27, 28, 30, 31, 45, 54, 57, 72, 74, 75, 92, 93, 94, 96, 97, 108, 109, 110, 147, 148, 166, 167, 168, 180
Wartele
miejscowość, 164, 175
wieś, 74, 170
Warty
wieś, 61, 122, 174
Wasilków
miasteczko, 21
Wasilówka
dwór, 151
folwark, 78
wieś, 151, 177
Wawiersze
miejscowość, 110
Wejliszki
folwark, 130
miejscowość, 170
wieś, 130
Wejzboniszki (Wejzbuniszki)
dwór, 62
miejscowość, 175
Wersele

wieś, 146, 148, 176
Wersele (Blindy)
jezioro, 18, 147
Wersnupie (Wersznupie)
dobra, 130
miejscowość, 125, 130
wieś, 134
Wersnupski
młyn, 133
Wesołówka
miejscowość, 176
wieś, 13
Weżupie
miejscowość, 175
wieś, 100
Wębra
rzeka, 121, 123
Wędawka
miejscowość, 174
Węgielnia (Buda Prenerejcze, Prunorejsza, Plenerezla)
wieś, 86, 91
Widgiery
miejscowość, 173
Widgiry
miejscowość, 74, 105, 171
wieś, 107
Widupia
rzeka, 165
Wiejsieje
jezioro, 19
Wielki Kozin
jezioro, 18
Wielki Skajstis
jezioro, 97, 99
Wielkie Księstwo Litewskie
kraj, 8, 10, 11, 12, 17, 33, 37, 38, 39, 41, 44, 48, 49, 59, 64, 68, 69, 70, 74, 87, 92, 93, 98, 109, 118, 120, 129, 130, 142, 167
Wielkie Księstwo Moskiewskie
kraj, 27
Wielkie Soliny
miejscowość, 167
Wielonszczyzna
miejscowość, 140
Wieluń
ziemia, 44
Wierciochy
folwark, 151
miejscowość, 82
wieś, 151, 177
Wierszele, *Patrz* Wersele
Wierzbiszki
miejscowość, 110
Wierzbołowo (Wierzbołów)
miasteczko, 23, 118, 120, 121, 122, 134, 143, 144
młyn wietrzny, 125
parafia, 74, 130, 134, 142
Wiesbogała
miejscowość, 179
Wiezgóry
miejscowość, 168
wieś, 169
Wigrele
miejscowość, 74, 171
Wigry
dobra, 47
dwór, 16, 18
jezioro, 16, 18, 123, 156
klasztor, 45
parafia, 7, 53
powiat, 48
wieś, 45
wyspa, 45
Wilia
rzeka, 70, 109, 123, 130
Wilkiski
dekanat, 130, 134
Wilkiskie
leśnictwo, 75
Wilkojeziory
miejscowość, 122
Wilno
diecezja, 2, 4, 6, 7, 8, 13, 19, 20, 21, 23, 31, 34, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 50, 52, 103, 130, 134, 135, 139, 170, 171
miasto, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 54, 55, 56, 58, 60, 64, 65, 66, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 83, 84, 85, 86, 93, 94, 97, 101, 104, 109, 114, 116, 117, 119, 121, 126, 135, 136, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 164, 166, 167, 168
województwo, 12, 48, 70, 109, 130, 133

Wiłkawia
rzeka, 161
Wiłkobole
miejscowość, 61, 174
Wiłkomierz
parafia, 19, 20
Wiłkowiska
ulica w Kalwarii, 100
Wiłkownia
rzeka, 123
Wiłkowyska
puszcza, 124
Wiłkowyszki (Wiłkowiszki, Wyłkowyszki)
biskupstwo, 12, 23, 30, 40, 49, 50, 52
dekanat, 12, 23, 30, 40, 52
dwór, 158
miasteczko, 41, 44, 108, 121, 122, 123, 130, 134, 140, 157, 161, 177
młyn wietrzny, 125
młyn wodny, 125
parafia, 7, 41, 42, 45, 50, 52, 53, 69, 71, 72, 73, 74, 104, 105, 118, 119, 120, 130, 134, 138, 140, 157, 158, 160, 161, 177, 178, 179
starostwo, 69, 70, 71, 72, 129, 157, 160, 161
Wiłkupie
dwór, 130
miejscowość, 131, 134, 170
wieś, 14, 130
Wiłkupka
rzeka, 128, 130, 131
Wiłkupski
gaj, 133
Wincentyszki
miejscowość, 96, 101
Wingrany
miejscowość Kułaka, 110
miejscowość Platyńskiego, 110
Wingri, *Patrz* Wigry
Wingrun, *Patrz* Wingrany
Winksznupie (Winksznupiek)
miejscowość, 60, 62, 174
Wisła
rzeka, 165
Wiszakiszki
wieś, 138
Wisznałówka
zaścianek, 113
Wisztuć
jezioro, 169
Wisztyniec
dwór, 23
jezioro, 19, 123, 164
miasteczko, 7, 24, 27, 122, 144, 162, 164, 168, 175
parafia, 7, 24, 42, 43, 46, 50, 53, 74, 120, 142, 144, 162, 164, 165, 168, 169, 170, 175
starostwo, 24, 50, 74, 140, 141, 142, 162, 163, 164
wieś, 23
Wisztyniecka
puszcza, 124, 144
ulica w Wierzbołowie, 23
Wiśniewski
las, 79
Witówka
wieś, 151, 176
Wizgirdy
miejscowość, 160, 178
Wizuny, *Patrz* Wiżajny
Wiżajdy
miejscowość, 160
Wiżajny (Wiżany)
jezioro, 19, 75, 123, 168
miasteczko, 7, 11, 27, 32, 33, 34, 43, 83, 87, 90, 121, 122, 124, 148, 164, 165, 169, 172
miejscowość, 32
parafia, 7, 11, 13, 32, 33, 34, 42, 43, 46, 50, 53, 74, 86, 111, 120, 147, 164, 165, 168, 169, 170, 172, 173
starostwo, 13, 14, 33, 74, 95, 120, 165, 166, 167, 168
włość, 35
Wiżajńska
puszcza, 124
ulica w Kalwarii, 99
Wiżena
rzeka, 19
Wiżeni, *Patrz* Wiżajny
Władysławów
miejscowość, 175
Władysławów (Nowe Miasto)
miasto, 75, 121, 123, 130, 131, 134, 138, 140
młyn wietrzny, 125
parafia, 161
Wnarowszczyzna

miejscowość, 178
Wodziłki
wieś, 16
Woilkobole, *Patrz* Wojtkobole
Wojdziłki
jezioro, 147
Wojkobole, *Patrz* Wojtkobole
Wojszwiły
dwór, 119
miejscowość, 173
wieś, 119, 143
Wojtkobole
miejscowość, 74, 172
Wojtpilwiszki
miejscowość, 179
Wojtyszki
zaścianek, 138
Wojtyszki Preńskie
wieś, 117
Wokiszkiele (Woszkiele)
wieś, 160, 178
Wola Rudnikowa, *Patrz* Rudniki
Wola Witowa, Patrz Witówka
Wołkowysk
miasto, 15, 21
parafia, 20
Wołłowocze
miejscowość, 175
Wołowickie
jezioro, 70
Wołowicze
folwark, 106
miejscowość, 61, 105, 108
Wołowiczowskie
jezioro, 106
Wołowieskie
bagno, 61
Wołownia
wieś, 86, 91
Wornupiany
miejscowość, 174
Woźniszki
zaścianek, 113
Wólczanka
wieś, 56, 58
Wólka
folwark, 54, 55, 56, 58, 59, 150, 176
miejscowość filii Lubowo, 173
przedmieście filipowskie, 65, 176
Wólka Błaskowa, *Patrz* Błaskowizna
Wólka Choćkowa, *Patrz* Choćki
Wólka Dmusowa
miejscowość, 29, 65
Wólka Kościelna, Patrz Zusenko
Wrocław
diecezja, 8
miasto, 8, 17, 21
Wroczyszcz
miejscowość, 75
Wronowo
dwór, 83
wieś, 78, 80, 82, 83, 177
Wróble (Wróbel)
młyn, 176
wieś, 13
Wychodne
folwark, 155
Wyschłe Sioło, *Patrz* Sucha Wieś
Wysoka
rzeka, 139, 140
Wysoka Ruda
miejscowość, 71, 134, 138, 139, 179
Wysoki
las, 79
Wysokie
miejscowość w parafii Wiżajny, 168, 169, 172
wieś w parafii Janówka, 80, 82, 83, 177
wieś w parafii Raczki, 151
Wysokie Morgi
zaścianki, 160
Wysokie Sieliszcze
uroczysko, 19
Wyszaki
miejscowość, 179
Wyszczekajmie (Wiszczokajnie)
miejscowość, 130, 131, 171
Wyszczekańska
karczma, 161
Zajączkowo
folwark, 56
Zakon Krzyżacki
państwo, 17
Zalazkowizna, *Patrz* Żelazkowizna
Zamczysko
wieś, 16
Zaniemienie
kraina, 61, 134
Zara
miejscowość, 179

Zarzecze
wieś, 86, 90, 147, 176
Zawady
wieś, 96, 103
Zelczyca (Zelożyca)
wieś, 30
Zelstwa (Żelstwa)
wieś, 113, 115, 117, 174
Zelwa
wieś, 86
Zielona Buda
miejscowość, 110
Zielone
jezioro, 67
miejscowość w parafii Filipów, 176
Zielone (Zielona Buda, Buda, Buda Starozielona, Zielone Kamedulskie vel Klasztorne)
wieś, 155
Zielone Królewskie (Buda od Zielonego)
wieś, 155
Zielonka
karczma, 130
Zielony
młyn, 63, 64, 67
Zimna Krynica
folwark, 96
Ziury Gudele
miejscowość, 160
Znaczki
miejscowość, 160
Zorgowizna
miejscowość, 65, 66
Zubry
miejscowość, 101
Zusenko
folwark, 147
wieś parafii Przerośl, 25, 26, 28, 146, 176
Zusenko Kościelne, Patrz Zusenko
Zusienko, *Patrz* Zusenko
Zusna, *Patrz* Zuśnianka
Zusno
jezioro, 26
wieś, 58, 66, 67, 176
Zuśnianka
rzeka, 18, 28
Zuśno, *Patrz* Zusno
Zuwińska
puszcza, 117
Zwiniszki
wieś, 113, 117
Zyneli
miejscowość, 171
Zynie
wieś, 130
Żarnowo
przedmieście augustowskie, 36
Żelazkowizna (Zelazkowizna)
miejscowość, 13, 147, 172
wieś, 14
Żmudź
diecezja, 42, 74, 120, 121, 130, 134, 138, 139, 140, 142
kraina, 128, 139, 148
księstwo, 134, 140, 144
Żołcica
jezioro, 114, 115, 117
Żorosławka
dwór, 148
Żubry
miejscowość, 96
Żubrynek
wieś w parafii Raczki, 151
Żubrynek (Buda od Sidorówki, Buda Szyrwinty, Żubrówek)
wieś w parafii Jeleniewo, 86, 91
Żuwińska
puszcza, 115
Żuwińskie
jezioro, 115, 123
Żywa Woda
wieś, 89, 90, 155, 179

Indeks osobowy

Achmatowicz, Tatar, 92
Adeika Andrzej ks., proboszcz kieturwłócki, 52
Albert, arcyksiążę ryski, 19
Albertyn Kazimierz, 167
Albrecht Hohenzollern, książę pruski, 23
Aleksander Jagiellończyk, król, 20, 128
Alexandrowicz Stanisław, 11, 22, 37
Ałgustas Jerzy, 163
Ałkiewicz Jan, 163

Ałkiewicz Stefan, 163
Ambras Jan, 158
Ambrosiewicz Anna, 45
Ambrosiewicz Maciej, 45, 153
Ancik, ogrodnik, 162
Andruszajtis Ludwik, 158
Andryszczyk Mateusz, ławnik z Olszanki, 65
Andziulis Stanisław, strzelec, 159
Aniszczanko Jaugien (Aniszczenko Jewgienij), 12
Anna Jagiellonka, królowa, 30, 38
Antoniewicz Jerzy, 11, 96
Anusowski, 127
Anuszkiewiczowie, ród, 89
Arciukiewicz Marcin z Pruski Małej, 79
August II Mocny, król, 44, 46, 47, 48, 49, 95
August III, król, 49, 51, 136
Ausztra Jakub, 162
Babeccy, ród, 118
Bakałarzowicz Mikołaj, syn Bakałarza, 22
Balcer Jan z Topiłówki, 79
Baliński, 145
Balunas Andrzej, 163
Bałtuszys Bartłomiej, 158
Bałtuszys Szymon, 159
Banionis Jan, 159
Banionis Kazimierz, 160
Banionis Michał, 159
Baranowscy, ród, 61, 168
Baranowska, 60, 62
Baranowski, 60, 61, 62, 106, 109, 167
Barczewski, 159
Bartoszewicz Jakub, 163
Batura Irena, 33, 37, 38, 95, 165
Batura Wojciech, 37, 77
Bązdorf (Bonsdorf), 113, 117
Benciek Józef, 163
Benedykt XIV, papież, 48
Berdowski Bartłomiej, dworzanin królewski, 40, 41
Berecki, 109, 110, 141, 162
Bernatajtis Andrzej, 163
Bernatajtis Kazimierz, 162
Bezaspanis Piotr, 158
Beżarmis Krzysztof, 159
Bielan Jakub, 163
Bielan Stanisław, 163
Bieluk Szymon, 157
Bistrzyna, 104, 107, 108
Bobrowicz Jakub, dworzanin królewski, 39
Bogdanowicz Jerzy, mieszczanin wiżajński, 33
Bogdanowski Mikołaj, mieszczanin wiżajński, 35
Bohum Jakub, 159
Bolesta Wojciech, 149
Bona, królowa, 20, 23, 27, 35, 36, 38, 51, 78, 79
Bonar Seweryn, kasztelan krakowski, 35
Bondarz Karol, 162
Boratyński Kasper Antoni de Bożydar, podstoli powiatu orszańskiego, 55
Boratyński Leonard Dominik de Bożydar, podstoli orszański, 54
Boratyński Wincenty, dziedzic Nowego Dworu, 55
Boratyński, dziedzic Nowego Dworu, 54, 55, 58, 59
Borkowski Szymon ks., proboszcz przeroślski, 25
Borowski Józef ks., proboszcz giżowski, 72
Bortłuszajtis Szymon, 158
Bouchwał Jakub ks., proboszcz olicki, 30
Brevner E., 57
Bronic Wojciech, wójt wiżajński, 35
Broniec (Bronic) Antoni, starosta wiżajński i sejwejski, 95
Bruliński Maciej ks., duchowny filipowski, 28
Brzostowscy, ród, 69, 130
Brzostowska, 104, 107
Brzostowska, podskarbina, 104, 105, 106, 107, 142
Brzostowski, 106, 112, 113, 114, 115, 116, 117
Brzostowski Konstanty Kazimierz ks., biskup wileński, 47
Brzostowski Mikołaj, daroczyńca kościoła kieturwłóckiego, 52
Brzozowski Jerzy, 16, 85, 166, 167
Buchowiecki Józef, 159
Budenbrok Gotard, dzierżawca wiżajński, 33
Bujkiewicz Jakub, mieszczanin kowieński, 24
Buragas Szymon, 158
Burak Andrzej, 163

Butkiewicz Bonawentura ks., 97
Butlerowa, 59, 62
Butlerowa Benedykta, 50
Bychowiec Jan, 159
Byczkowski, 49
Chalecki, 94, 101, 112, 117
Chełmicka-Bordzio Beata, 88, 90, 147, 156
Chlebowski Bronisław, 10
Chlewiński Antoni, strażnik powiatu grodzieńskiego, dziedzic bakałarzewski, 54, 56
Chlewiński Bazyli Michał, podstoli witebski, dziedzic bakałarzewski, 54
Chlewiński Kazimierz, pisarz grodzki księstwa żmudzkiego, 54, 55, 57, 58, 66, 67, 152
Chlewiński Wawrzyniec, podstoli witebski, dziedzic bakałarzewski, 54
Chmara Adam Michał, wojewoda miński, 68, 105
Chmara, starosta giżowski, 52
Chodkiewicz Elżbieta, 60
Chomętowski, założyciel Chomontowa, 77, 79
Chomicz Marcin, 40
Choncki Wojciech, mieszczanin wiżajński, 35
Choromański Mateusz ks., proboszcz filipowski, 29
Chrapowiccy, ród, 124, 125
Chrapowicka Kazimiera z Burzyńskich, pisarzowa ziemska starodubowska, 70
Chrapowicki, 127
Chrapowicki Antoni Ignacy, marszałkowicz orszański, pisarz ziemski starodubowski, 70, 120, 126, 127, 129, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140
Chrapowicki Antoni, podkomorzy smoleński, 136
Chrapowicki Jan Antoni, wojewoda witebski, 126
Chrapowicki Mikołaj, starosta pilwiski i starodubowski, 138
Chrostowski, 145
Cidzik Kazimierz, 146
Ciechanowiecki Jan, starosta opeski, 95
Cieślukowski Stanisław, 86, 89, 155, 156
Cińska Florianna, landwójtowa ludwinowska, 113
Ciwiński Jan, słobodnik, 160
Ciwiński Jerzy, 160
Ciwiński Józef, 160
Colberg Juliusz, 12
Cowarowski Szymon ks., proboszcz janowski, 36
Czajkowski Franciszek Salezy ks., 8
Czarniawski Adam, 163
Czartoryska, księżna, 138, 140
Czechniewski, 39
Czeczunas Józef, 158
Czerchowicz Marcin, 163
Czyżewski Michał, mieszczanin wiżajński, 35
Czyżewski Przemysław, 21
Dąbrowski, dzierżawca ekonomii olickiej, 45
Dąbrowski, właściciel majątku Marywil, 163
Długołęski Grzegorz ks., proboszcz filipowski, 29
Długosz Jan, 18
Doktor Sieprcz (Sierpc, Sierpcz), 26, 145
Dołmat Hrehor, chorąży starodubowski, 24
Dowiatt Hiacynt Józef ks., 140
Drawgalis Andrzej, 159
Drawgalis Krzysztof, 159
Drawgalis Piotr, 159
Drawgialis, 160
Drawgialis Mariasz, 159
Drozd Bartosz, mieszkaniec Bolest, 149
Drozd Jakub, ławnik z Jemielistego, 64
Drozdowska Dorota, mieszkanka Jemielistego, 64
Drozdowski Andrzej, mieszkaniec Jemielistego, 64
Drozdowski Michał, mieszkaniec Jemielistego, 64
Druccy-Lubeccy, ród, 95
Drucka-Lubecka Teresa, starościna wiżajńska i sejwejska, 95
Drucki-Lubecki Franciszek, starosta wiżajński i sejwejski, 95
Dusiacki Rudomina Stanisław Kazimierz, starosta herbopolski, 35, 36, 42
Dusiacki Rudomina Wawrzyniec, starosta niderpolski, 35
Dydwałł Aleksander ks., wikary wiłkowyski, 161
Dylewscy, ród, 129, 133

Dylewski, sędzia grodzki smoleński, 130, 133
Dziekarzowie, mieszkańcy Zusenka, 146
Dziekoński Sawerin, daroczyńca kościoła przeroślskiego, 27
Dzienkowski Piotr, 158
Dzikowski Maciej, 65
Ewa, żona zduna z Olszanki, 65
Eydziatowicz, 110, 114, 127, 166
Eydziatowicz, właściciel dóbr Raczki, 50
Eydziatowicze, pisarze ziemscy smoleńscy, 118, 119, 123, 125
Eynarowicz Dadzibóg, podczaszy wieluński, 44
Falk Knut Olof, 16, 26, 45, 57
Falkowski Czesław ks., 11
Filip Piotr ks., duchowny pojewoński, 30
Filipowicz Sławomir, 47
Gallery, 141
Gawroński Maksymilian, 128
Giedroyć, 94, 109, 166
Gieysztor, 131
Gieysztor Wacław, daroczyńca kościoła łankieliskiego, 40
Gieysztor, miecznik województwa trockiego, 127, 128, 132
Gintowt Wojciech, 39, 40
Glinka Jan, 21, 22, 31
Glińska Katarzyna, mieszkanka Olszanki, 65
Glińska Zofia, mieszkanka Olszanki, 65
Gliński Dominik ks., pleban janowski, 84
Gliński Jan, mieszkaniec Olszanki, 65
Gliński Michał, marszałek nadworny litewski, 128
Gliński Stefan ks., proboszcz raczkowski, 32
Glis Marcin, 163
Górska Dorota z Nieczkowskich, wójtowa filipowska, 29
Górski Stanisław, wójt filipowski, 29
Grabowski, 166, 167
Grabowski Grzegorz, generał WKL, 167
Grabowski Wojciech ks., pleban przeroślski, 25
Grabowski, generał, 146, 166
Grabski, 164
Grodzki Jerzy, 163
Grygajtis Jerzy, 162
Gryszko Agnieszka, mieszkanka Suwałk, 155
Gryszko Grzegorz, mieszkaniec Suwałk, 155
Grzebski Jakub ks., proboszcz filipowski, 28
Grzegorzewski Jan, budowniczy kościoła w Wisztyńcu, 24
Gumbialis Adam, 163
Hajdukajtis Dziemian, 163
Hajdukajtis Jan, 163
Hajdukajtis Józef, leśnik, 163
Hamulecka Marianna, 151
Hamulecki, 83
Hamulecki Antoni, 78
Hamulecki Dominik, 151
Hemer Jan, ogrodnik, 162
Henckowa Marianna, 64
Hennik Grzegorz, landwójt wiżajński, 35
Heybowicz, 82
Hłasko, 126, 130
Hutan, 109
Innocenty IV, papież, 19
Iwanczikowie, mieszkańcy Zusenka, 146
Iwanicki Jan, ławnik z Wólki, 65
Iwaszkiewicz Andrzej, 162
Iwaszkiewicz Michał, 162
Iwaszkiewicz Piotr, 162
Jakiełajtis Matiasz, 159
Jakubowski, 59
Jakubowski Ignacy, mostowniczy trocki, 59
Jan III Sobieski, król, 31, 32, 33
Jan Kazimierz, król, 33, 35, 44, 45, 168
Jan, rzemieślnik z Jemielistego, 64
Jan, ślusarz z Wiercioch, 151
Janczewski Maciej, daroczyńca kościoła filipowskiego, 29
Jankevičienė A., 40, 52
Jasiński, 84, 85
Jaskanis Jan, 55
Jastrzębski Józef, 158
Jaśkiewicz Andrzej, 11, 32, 43, 168
Jelscy, ród, 118
Jelski, 119, 124
Jemialianczuk Uładzimir, 12
Jemielity Witold ks., 7, 20, 23, 32, 39, 46, 48, 49, 50, 51
Jesman Krzysztof, starosta wisztyniecki, 24
Jezdziewski Jan, 163
Jezierski Jan, 159

Jezus Chrystus, 146
Jobski, 123
Jodczyk Krzysztof, 8, 10, 15
Jodkanas Jan, 159
Jukszajtis Jak (Jan), 158
Jurajtis Michał, 159
Jurewicz Barbara, 39
Jurewicz Jan, 39
Jurewicz Paweł ks., 29
Jurewicz Sebastian, 39
Jurgien Johan, 162
Juszgajtis Jan, 160
Kaciargis Mariasz, 160
Kaczyński Marian, 16
Kadłubowski Mateusz, rektor szkoły w Janówce, 36
Kajdasz Krzysztof, 160
Kajrajtys Jerzy, 163
Kajrajtys Kazimierz, 163
Kałpokajtis Jakub, 159
Kamiński Aleksander, 17
Karpuszewicz Tomasz, 159
Katarzyna Bohdanówna, żona Mikołaja Bakałarzowicza i Piotra Wiesiołowskiego, 22
Kazianiz Bartłomiej, 163
Kazimierz Jagiellończyk, król, 20
Kierdziuk Mikołaj, 159
Kieulicz, 85
Kikas Maciej, 159
Kilna Bartłomiej, 157
Kinder Marcin, bojar, 163
Kinglner Rupert, ogrodnik, 162
Kisielewski Józef, 163
Klausuć, 21, 22, 31
Kleczko, 108
Kleczkowski, 104, 107
Kleeman Otto, 167
Klemens IX, papież, 45
Klemens XIII, papież, 52
Klimkowie, mieszkańcy Zusenka, 146
Kluczyński Marcin, 159
Kłapkowski Władysław ks., 25
Knackfuss Marcin, architekt, 128
Kolecki Stanisław, 34
Kołodziejczyk Anna, 8
Kometa Jakub, 163
Kometa Tomasz, 163
Konstantynowicz, 166
Kopciał Janusz, 11, 14
Kordier, 65
Korycka, Tatarka, rotmistrzowa, 72, 74, 75
Kosakowna Elżbieta, mieszkanka Bolest, 149
Kossakowski Franciszek Nikodem, starosta łomżyński, 35
Kossakowski Józef Kazimierz ks., biskup, 72
Kościuszko Augustyn Dominik, sędzia trocki, 46
Kotarski Jan z Topiłówki, 79
Kotarski Józef z Topiłówki, 79
Koterski Kazimierz, 146
Kozakajciowa, wdowa, 157
Kozierowscy, ród, 119, 125
Kozierowska Franciszka, 130
Kozierowski Adam, rotmistrz województwa smoleńskiego, 123, 126
Kozierowski Józef, miecznik i rotmistrz województwa smoleńskiego, 126, 130, 133
Kozierowski Karol Wiktor, 126, 130
Kozłowski Józef, budowniczy kościoła w Lubowie, 50
Krahel Tadeusz ks., 21
Krauczunas Bartłomiej, 163
Krewpitajtis Józef, 163
Krupiński Grzegorz, 9, 95
Krupiński Paweł, 11, 13, 46
Krusik Jan, 162
Krzikowa Albertyna, mieszkanka Kamionki, 147
Krzysztof, zdun z Olszanki, 65
Krzywicka Katarzyna, 12, 46, 94, 128
Krzywicki Józef, 10
Krzywicki Tomasz, 12, 42, 46, 94, 121, 124, 128, 136
Krzywkowski, 166, 170
Kukowska Anna, mieszkanka Jemielistego, 64
Kukowska Elżbieta, mieszkanka Jemielistego, 64
Kukowski Michał, mieszkaniec Jemielistego, 64
Kulszewski Jerzy, 163
Kułak, 110
Kuncewicz Jakub, leśniczy grodzieński, 21
Kupowski?, pułkownik, 73
Kurczewski Jan ks., 23, 30, 43, 44, 45
Kurpel Michał, 159

Kviklys Bronius, 12, 23, 30, 39, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 126
Lachowicz Jan ks., proboszcz wisztyniecki, 24
Larczyk Michał, 145
Laskowski Jakub, dworzanin królewski, 25
Legowicz, 129
Leończuk Kazimierz, 13, 145, 146, 147, 148
Lepszy Kazimierz, 8
Leszczyński Jan, 44
Letuwnik Stanisław, 160
Libertowicz Józef, 159
Linga Stanisław, 160
Linowski Antoni, 145
Linowski Józef, 146
Lipnicki Mikołaj Franciszek, 147
Lipnicki Stanisław Mikołaj, stolnik mozyrski, 147
Lipnicki Stanisław, pułkownik, 33
Litwajtis Jakub, 159
Lulewicz Henryk, 12
Lunskiene Irena, mer Ludwinowa, 49
Łaniewicze, ród, 147, 148
Łaniewski Aleksander, starosta przeroślski, 145
Łasachniewicz Michał, 163
Łasynius Michał, 157
Łaszynius Jan, 157
Łatuis Józef, 159
Ławrynowicz Antoni Tomasz ks., proboszcz puński, 16
Łopata Antoni, 160
Łozowski Stanisław, 162
Łożyński Krzysztof, 23, 27
Łuckis Stanisław, 158
Łupiński Józef Stanisław ks., 20, 23, 28, 30, 31, 32, 36, 39, 40, 41, 42, 45, 46, 49, 50, 52
Łuszajtis Andrzej, 162
Łykoidzie Piotr, ogrodnik, 162
Maciejewski Stefan, 55
Mackiewicz ks., proboszcz wiżański, 34
Macuk Andrej, 12
Majewski Józef ks., 7
Makarewicz Jakub, 163
Makarewicz Szymon, 163
Malicki vel Rusińczyk Józef z Pruski Wielkiej, 79
Malicki vel Rusińczyk Stanisław z Pruski Wielkiej, 79
Manuzzi (Ciechanowiecka, Strutyńska) Jadwiga, starościna opeska, 95
Manuzzi Mikołaj, dworzanin królewski, 95
Marianna, córka zduna z Olszanki, 65
Marianna, żona ślusarza z Wiercioch, 151
Markiewicz Józef, 12
Markiewicz Marcin, 160
Markiewicz Szymon, 160
Maroszek Józef, 2, 4, 8, 11, 16, 21, 23, 37
Masiewicz Bazyl, 163
Massalscy, ród, 97
Massalska Maryna, fundatorka kościoła w Raczkach, 31
Massalski Grzegorz, podkomorzy grodzieński, 31
Massalski Ignacy ks., biskup wileński, 7, 52
Matułajtis Marcin, 159
Matusiewicz Andrzej, 11, 13, 14, 15, 20, 36, 47, 51, 54, 85, 97, 153, 154, 155, 167, 168
Matusiewicz Czesław ks., 11, 15, 20, 22, 23, 24, 27, 28, 29, 30, 32, 34, 35, 36, 41, 43, 44, 64, 65, 126, 146
Mazalewski Jakub, 160
Mazorczyk Stanisław, 149
Mazurowie, mieszkańcy Zusenka, 146
Mażelewski Jerzy, ogrodnik, 162
Mażeyko, 109
Medeksza, starosta skirstymoński, 130
Mejer, 143, 145, 146, 148
Mejer Jan, starosta przeroślski, 86
Mejer, porucznik, 73
Mejer, wojski kowieński, 127, 129, 133
Mejerowie, wojscy kowieńscy, 118, 119, 120, 123, 125
Meyster Johan, tkacz, 162
Michalewicz, 85
Michałowska Maciejowa, 163
Micuta, 85
Mieszkowski Marcin, 163
Mikołajtis Stanisław, 158
Mikołanis Marcin, 163
Milewski Andrzej, 163
Milewski Stefan, mieszkaniec Chociek, 150
Miłaszcicz, 110
Mirginajtis Jerzy, 162
Miškinis A., 42, 46

Mołodecki Józef, 162
Monkiewicz Jan Mikołaj ks., proboszcz grażyszki i kalwaryjski?, 47
Morzy Józef, 44
Motule, ród, 64
Mroszkowski Krzysztof, mieszczanin wiżajński, 35
Mrozowski Mikołaj, mieszczanin wiżajński, 35
Mucha, 86
Mucha, porucznik JKM, 119
Mursza Maciej, mieszkaniec Nieszk, 150
Najkialis Józef, 159
Najkialis Szymon, 159
Nakowski Jakub, 163
Nalepa Jerzy, 54, 146, 148
Narbutt, wojski lidzki, 98
Narkiewicz Waldemar, 12
Naronowicz-Naroński Józef, 10, 22, 32, 38
Naruszewicz Aleksander, 40
Naruszewicz Jan, łowczy WKL, 39
Naruszewicz Mikołaj, podskarbi wielki litewski, 22
Naruszewicz Tomasz, 3, 11, 13, 17, 21, 22, 54, 55, 65, 147, 150
Niedźwiedzice, ród, 79
Niemoraj Szymon, 157
Niewodowski, właściciel Bokszyszek, 166
Nowiak Józef, 159
Nowicki Tomasz, 163
Ochmański Jerzy, 19, 20, 21
Odeyko Andrzej ks., pleban kieturwłócki, 108
Ogińscy Michał Kazimierz i Aleksandra, książęta, hetmani wielcy litewscy, 120, 130
Ogińscy, ród, 50
Ogińska, 104, 107, 108, 113
Ogińska Józefa Aleksandra z Czartoryskich, księżna, hetmanowa wielka litewska, 69, 73, 74, 92, 93, 104, 105, 110, 114, 128, 129, 142, 164
Ogiński, 87, 108, 109, 110, 111
Ogiński Andrzej Ignacy, wojewoda trocki, 86, 96, 120, 168
Ogiński Grzegorz Antoni, hetman wielki litewski, 48
Ogiński Józef, wojewoda trocki, 95
Ogiński Kazimierz Dominik, wojewoda wileński, 95
Ogiński Michał Kazimierz, hetman wielki litewski, 61, 69, 140
Olczak Stanisław, 52
Ołów Michał, mieszkaniec Płociczna, 155
Oneszkowie (Honeszkowie), ród, 89
Opagin (Opogin), 105
Orański, 127
Orłowscy, ród, 125
Orłowski, 127, 129, 132, 133
Osiecki, 60, 62, 63, 122, 144
Osiecki Eligiusz, 118
Osiecki, sędzia ziemski starodubowski, 118
Osipowski, 75, 92, 93, 96, 99, 103
Ostrowski Mikołaj ks., proboszcz bakałarzewski i raczkowski, 32
Owsiany Jan, 158
Ożarowska Elżbieta, 50
Pac Balbina, starościna chwejdańska, 50, 151
Pac Eufrozyna, starościna wilejska, 50
Pac Ignacy, 50
Pac Józef, starosta chwejdański, kasztelan żmudzki, 50, 149, 151
Pac Józef, starosta wilejski, 50, 77, 78, 79, 81, 149, 151, 152
Pac Ludwik Michał, generał, 50
Pac Michał Jan, starosta ziołowski, 50, 56, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 149, 150, 151, 152
Pac Michał Kazimierz, marszałek nadworny litewski, 147
Pac Michał Stefan, wojewoda trocki, 33
Pac Piotr, starosta wilejski, 50
Pac Stefan, skarbnik i podkanclerzy WKL, 41, 42
Pacewicz Bartłomiej, mieszczanin wiżajński, 35
Pacowie, ród, 50, 79, 83, 149, 152
Padewski Antoni św., 126
Panalczyk Anna, córka Jana i Anny, 155
Panalczyk Anna, żona Jana, 155
Panalczyk Jan, 155
Panek Katarzyna, 64
Parukiewicz Stanisław, 159
Parwoyń Piotr ks., proboszcz pojewoński, 30
Pauża Jan, wartownik, 160
Paweł, syn Jana, rzemieślnika z Jemielistego, 64

Pełudis Bartłomiej, 158
Perthees Karol, 8
Piasecki, budowniczy smoleński, 126, 128, 132
Piecziukowie, mieszkańcy Zusenka, 146
Pieńkowski Stanisław ks., proboszcz filipowski, 68
Piertuczikowie, mieszkańcy Zusenka, 146
Pilchowski, 105, 106, 107
Pilchowski ks., 28
Pilichowska, starościna, 127, 128
Pilichowski, 112, 116
Piłat Cezary, 11, 31, 32
Piotrukiewicz Piotr, 159
Pladas Joachim, 158
Plater Fabian Ksawery, hrabia, 95
Plater Ludwika, księżna, 95
Platerowie, ród, 165
Platyński, 109, 110
Pliczowajtys Henryk, 162
Plita Jerzy, 157
Pociecha Władysław, 23
Pociej Ludwik Konstanty, wojewoda wileński, hetman, 48, 49
Podlaski, 56
Podlaski Jakub, administrator folwarku Kuków, 86, 154
Podleska, 119, 123
Podleski, 143
Podoleccy starostowie, 119
Podolecka, 119, 124
Pogonowski Wojciech, 95
Polakowski Mateusz ks., pleban wisztyniecki, 165
Połujański Aleksander, 10, 30, 40, 43, 45, 48, 50, 51, 112, 113, 138
Poniatowski Michał ks., biskup płocki, 7
Poniatowski, książę, 140
Postołowicz Leszek, 84, 90, 96, 112, 149, 152, 163, 164, 165, 166
Potoccy, starostowie jurborkscy, 124
Potocki, 75, 120, 125, 130, 138
Potocki, marszałek, 130
Pragiens Mikołaj ks., proboszcz przeroślski, 27
Prasowski Wojciech, 163
Preytfus Job, budowniczy królewski, starosta tykociński, 37, 38
Pridotkas Bartłomiej, 157
Prochaska Antoni, 16
Prószyński Konrad, 84, 90, 96, 112, 149, 152, 163, 164, 165, 166
Pryczkus, 158
Przystanowski Andrzej, wysłannik Radziwiłła, 34
Przystański Michał, 163
Pudko Łukasz z Chomontowa, 77
Pukiell Józef Tadeusz ks., kurator parafii ludwinowskiej, 117
Puzyna, 104
Puzyna Józef, generał, starosta michaliski, 56
Puzyna Józef, syn starosty filipowskiego, 64
Puzyna Tadeusz, brygadier Kawalerii Narodowej Hussarskiej, starosta filipowski, 63, 67, 68, 86, 147
Puzyna Teresa z Römerów, starościna filipowska, 64
Puzyna Wincenty, administrator dóbr Bartniki, 48
Puzyna z Kozielska Krzysztof, starosta wisztyniecki, 50
Puzyna, starosta wisztyniecki, 74, 120, 142, 162, 163, 165
Puzynina, 145
Puzynina, chorążyna upicka, 64, 67, 146
Puzynowie, ród, 95
Puzyński Marcin z Pruski Wielkiej, 79
Pyrko Jędrzej z Chomontowa, 77
Rachuba Andrzej, 12
Raczkowicz Michnowicz Mikołaj Bakałarz, pisarz i sekretarz królewski, 11, 21, 22, 31, 32
Raczkowicz Michnowicz Stanisław, założyciel Raczek, 21, 31
Raczkowiczowa Hanna, żona Bakałarza, 21
Raczkowiczowie, ród, 11, 22
Raczyński E., 17
Radzielewicz ks., proboszcz grażyski, 40
Radzimiński Wojciech, leśniczy przeroślski, 25
Radziwiłł Albert, marszałek litewski, 41
Radziwiłł Bogusław, 88
Radziwiłł Janusz, hetman wielki litewski, 33
Radziwiłł Krzysztof, hetman wielki litewski, 33, 34

Radziwiłł Michał Hieronim, książę, wojewoda wileński, 129, 130, 133
Radziwiłł Mikołaj Juriewicz, hetman wielki litewski, 87, 109
Radziwiłłowa Anna, marszałkowa litewska, 41, 126
Radziwiłłowa Maria, księżna, 33, 168
Radziwiłłowa, księżna, starościna wisztyniecka, 24
Rakint Antoni, 151
Rakowska z Jasiek, 78
Rakowski Antoni ks., proboszcz bakałarzewski, 59
Ramonajtis Bartłomiej, 159
Ramonajtis Józef, 159
Rogińska Katarzyna, mieszkanka Zusenka, 147
Rogińska Konstancja, mieszkanka Zusenka, 146
Rogiński Stanisław, mieszkaniec Zusenka, 146
Romanajtis Jan, słobodnik, 159
Romaniuk Przemysław P., 12
Romanowski Kazimierz, 159
Romanowski Maciej, 159
Romaszkiewicz Adam, 163
Rosołowski J. ks., kanonik, 164
Rukiewicz Jakub, sędzia ziemski grodzieński, 54, 55
Rupeikienė M., 23, 30, 40, 42, 44, 46, 49, 50
Rutkowski Stefan, 159
Rydzewski Wacław ks., pleban raczkowski, 153
Rymkiewicz Andrzej, 159
Rymkiewicz Matiasz, 158
Rymkiewicz Stefan, 159
Rymut Kazimierz, 21
Ryngajlis Krzysztof, 163
Ryngajlis Piotr, 163
Ryngajtys Andrzej, 163
Rynkiewicz Michał, 163
Ryzterski Andrzej, 157
Rzadki Marcin, 163
Samuelajtys Jan, 163
Sapieha, 114, 117
Sapieha Aleksander ks., biskup wileński, 45
Sapieha Aleksander Michał, kanclerz wielki WKL, 69
Sapieha Jan Kazimierz, wojewoda wileński, 48
Sapieha Michał Antoni, podkanclerzy WKL, 69
Sapieha Michał, pisarz polny WKL, 46
Sapieha, książę, 69, 105, 138
Sapieszko z Pieszków Tomasz Tadeusz ks., pleban łankieliski, 125
Sawanuk Maciej, 157
Sawicki Maciej, rewizor, 28
Sawicz, 146
Sawicz Jakub, 146
Schlemüller Wilhelm, 164
Schmidt Filip ks., pleban pojewoński, doktor, 144
Scipion del Campo Jan, dworzanin królewski, 40
Senkajtis Antoni, 159
Senkus (Sepkus) Szymon, 160
Senkus Jan, 159, 160
Senkus Michał, ławnik, 160
Serwajtis Szymon, 159
Siemaszko Jerzy, 166
Siwicka, 109, 110, 111
Siwicki, 109, 110
Skauradis Marcin, 163
Skorochodowie, ród, 89
Skoryński Andrzej, ogrodnik, 162
Skumina Teodor, skarbnik WKL, 29
Sławuta, 94, 96, 98, 100
Słomski Wojciech, ogrodnik, 163
Smolski Jakub, 163
Sobolewski Jan Kazimierz ks., dziekan olwicki, 46, 47
Sokołowski Sebastian ks., proboszcz raczkowski, 31
Sokołowski Władysław, podkomorzy inflancki, 33
Sokołowski, starosta wiżajński i sejwejski, 95
Somotyha Mateusz, 145
Sotzman D.F., 12, 13, 73, 74, 92, 93, 94, 96, 97, 108, 109, 110
Stabiński Jan, 64
Stamm Edward, 180
Stanisław August Poniatowski, król, 7, 32, 44, 47, 49, 51, 95, 149
Stanisław Leszczyński, król, 48
Staniuczycz Motul, 64
Stasiunas Józef, 163

Stefan Batory, król, 11, 26, 28, 30, 33
Stengowski ks., proboszcz łankieliski, 40
Sterkiewicz Pukien Adam ks., dziekan przeroślski, proboszcz olwicki, 41, 42, 43
Strawiński, 127
Strubicz Maciej, pisarz i sekretarz królewski, 37
Strutyńska Róża, starościna wiżajńska i sejwejska, 74, 86, 95, 111, 120, 123, 147, 165, 166, 167, 168, 169
Strutyński Jan Antoni, 95
Strutyński Jan, chorąży petyhorski, 95
Strutyński Józef, starosta szakinowski, wiżajński i sejwejski, 95
Strutyński Romuald, 95
Studnicki Wacław Gizbert, 164
Sulimierski Filip, 10
Symkoiowie, mieszkańcy Zusenka, 146
Szawiński Jerzy ks., 33, 34, 40, 41
Szczędziński Bonawentura ks., 33
Szczucki Stanisław, podnamiestnik wiżajński, 34
Szczyt Piotr, ogrodnik, 162
Szecllowa (Szedlowa), 127, 129
Szeliga Jan, 10, 22, 32, 38
Szelpach, 119
Szembel Artim, 27
Szembel Bohdan, 27
Szembel Fotian, dworzanin królewski, 27
Szembel Ofanas, 27
Szembel Roman, 27
Szembel Zenek, 27
Szembelowie, ród, 27, 35
Szendziński Cyprian ks. kościoła suwalskiego, 157
Szeszkowie, ród, 89
Szlaszyński Jarosław, 11, 24, 25, 26, 36, 86, 147, 149
Szlenis Andrzej, 163
Sznarski Jan ks., proboszcz olicki, 30
Szolkiewicz Józef, 163
Szołkiewicz, 163
Szołkowski Andrzej, wysłannik Radziwiłła, 34
Sztetynowa, 158
Sztetynowie, porucznicy JKM, 123
Szulpa Tobiasz, 155
Szumski Jakub, 160
Szumski Jerzy, 61, 84, 90, 96, 112, 149, 152, 163, 164, 165, 166
Szumski Kazimierz, 160
Szwykowski, 101, 113, 115, 117, 141, 142
Szymanowski Paweł ks., proboszcz wisztyniecki, 24
Szymański Henryk, 180
Szymański Wojciech, 17, 150
Szymon z Żarnowa, bakałarz szkoły w Janówce, 36
Szyrun Wojciech, 163
Ślepscy, ród, 79
Ślepski Stanisław, mieszczanin augustowski, młynarz, 79
Śliwiński Józef, 8, 27
Świdło Jan, sługa Radziwiłła, 33, 34
Świerubska Teresa, 88, 90, 147, 156
Święcki Paweł ks., administrator pojewoński i grażyski, 40
Świrscy, ród, 129, 133
Tagmin, dziedzic Posudonia, 113, 116
Tański, 73
Tejber Józef, wartownik, 160
Tejber Kazimierz, wartownik, 160
Tejsutis Jan, 159
Terebesz, ciwun twerski, 128, 129, 133
Textor H.Ch., 12, 13, 73, 74, 92, 93, 94, 96, 97, 108, 109, 110
Tomaszajtis Antoni, 158
Totoraitis Jonas ks., 41, 42, 44, 48
Trobius, legendarny założyciel Kalwarii, 47
Trojan, wójt, 37
Trojanowski Jakub, 160
Truchnowski, 110, 111
Truskolawski Aleksander ks., 47
Tryilich Reyman, kowal, 162
Turczynowicz, 97
Tyszkiewicz Jerzy ks., biskup wileński, 35
Tyzenhaus Antoni, podskarbi litewski, 48
Ułan, 75
Ułan, chorąży, 73
Ułan, porucznik, 72, 73, 92
Wadowski Antoni Michał ks., 47
Walentynowicz, 127, 132
Walentynowicz Szymon, 159
Walewski Władysław, 10
Wałajtis Jerzy, 159
Wałajtis Tomasz, 159

Waraxa (Waraksa) Szymon ks., dziekan olwicki, proboszcz bartnicki, 48, 63
Wasilewski Zenon, 84
Wasilus Andrzej, 160
Wasilus Jan, 160
Wasilus Józef, 159
Wasilus Kazimierz, 160
Wasilus Mariasz, 160
Wasilus Stanisław, 159
Wasilus Stefan, 159
Wayszwiłło Antoni ks., wikary grażyszki, 76
Wejwenis Andrzej, 160
Wencius Marcin, strzelec, 159
Weresczyńska, 166, 168
Wernerowa Wiesława, 8
Wettinowie, dynastia, 49
Wiesiołowski Jan, 22
Wiesiołowski Piotr, oboźny koronny, 22
Wilczewski Waldemar Franciszek, 8, 20, 31
Wilczyński Piotr, 158
Wilk Jan, 163
Wimbor Piotr ks., pleban kalwaryjski, 103, 117
Wis Piotr, ogrodnik, 162
Wisłouch Stanisław, mieszkaniec dworu Podjemieliste, 64
Wisniewski Jerzy, 27
Wisogierd (Wysogierd) Adam, podkomorzy smoleński, 74, 105, 126, 127, 128, 131, 132, 133
Wisogierd (Wysogierd) Tadeusz, sędzia trybunału głównego WKL, 127
Wisogierd Franciszek, podwojewodzi smoleński, 127
Wisogierdowie, podkomorzowie smoleńscy, 123, 125
Wiszniewski Korybut Michał, kanclerz WKL, 93
Wiszniewski Michał z Topiłowki, 79
Wiśniewski Jerzy, 11, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 32, 35, 38, 40, 44, 45, 47, 50, 51, 54, 55, 56, 64, 65, 76, 77, 78, 79, 80, 88, 95, 96, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 166, 167
Wiśniowiecki Michał, kasztelan wileński, 48
Witkowski Jan, leśniczy perstuński i nowodworski, 28
Witkowski, burmistrz Kowna lub Wisztyńca, 24
Witold, wielki książę litewski, 20
Władysław IV, król, 45
Władysław Jagiełło, król, 16, 19, 20
Wnorowski Franciszek Józef ks., dziekan i pleban olwicki, 135
Wojciech, syn ślusarza z Wiercioch, 151
Wolff Józef, 49, 50
Wolscy, ród, 22
Wolska Barbara, żona Krzysztofa, 22
Wolska Elżbieta, dziedziczka douspudzka (bakałarzewska), 22
Wolski Krzysztof, podstoli litewski, 22
Wolski Mikołaj (starszy), dziedzic douspudzki (bakałarzewski), 22
Wolski Mikołaj, kasztelan witebski, dziedzic bakałarzewski, 22, 23, 42, 55
Wołk (Łaniewski), 145
Wołłowicz Eustachy ks., biskup wileński, 34, 36
Wołłowicz Hrehory, łowczy WKL, 147
Wołłowicz Ostafi, kasztelan wileński, 22, 35
Wołłowiczowie, ród, 35, 79
Wołłowiczówna Filia (Dusiacka i Kossakowska), 35
Wołodko Michał, 160
Wołowicz, 73
Worytko, 104, 107
Woyna Abraham ks., biskup wileński, 39, 40
Wozniakówna Anna, 147
Wróblewski Kazimierz ks., proboszcz jeleniewski, 91
Wyganowski Kazimierz ks., pleban lubowski, 111
Wysocki Mikołaj, pisarz miasta dowspudzkiego, 22
Wysomierska Jadwiga, 145
Zabiełło, 123, 131, 132
Zabiełło Antoni, łowczy WKL, 129
Zabiełło Szymon, wicebrygadier, 126, 128, 129, 130, 132
Zabiełło, marszałek kowieński, 126, 127, 129, 130, 132, 133
Zabieło, 161
Zaborowski Adam, dziedzic sudawski, 168
Zacharyaszewicz Jerzy, 109
Zaleski, 73, 168

Zalewski Krzysztof, mieszczanin wisztyniecki, 24
Zamojski Jan, kanclerz i hetman wielki, 37
Zaryn (Żaryn, Zarin) Tadeusz ks., proboszcz przeroślski, 147, 149
Zarzecki Bartłomiej, 163
Zawadzccy, ród, 119
Zdanowicz Jakub, 163
Zdrojewscy, ród, 54
Zdrojewska Anna Florencja, starościna warecka, 54
Zdrojewski Paweł Junosza, starosta warecki i cześnik płocki, 54
Zdzitowiecki, 123
Zemło Mariusz, 21
Zielanozina Dorota, 155
Zielonka, Żyd, arędarz karczmy w Garbasiu, 58
Zienkowicz Michał Jan ks., biskup wileński, 13, 48
Ziękajtis, 159
Ziękajtis Bartłomiej, 159
Zofia, żona Jana, rzemieślnika z Jemielistego, 64
Zygmunt August, król, 16, 24, 25, 27, 28, 37, 38, 109, 146
Zygmunt I Stary, król, 20, 21, 23, 27, 51, 109, 148
Zygmunt III Waza, król, 24, 30, 34, 39, 40, 41, 42, 60, 119
Żaczkowski, 119, 143
Żagiel Tomasz ks., komendarz wisztyniecki, 24
Żegłajtis Kazimierz, 159
Żelazko Jan, wójt wiżajński, 32
Żemajtis Jakub, 158
Żmitrowicz Michał, 157
Żolinajciowa, wdowa, 158
Żukowski Jakub ks., pleban wiżajński, 170